JAMES PETRAS
HENRY VELTMEYER
MASKESİ DÜŞÜRÜLEN KÜRESELLEŞME

21. YÜZYILDA EMPERYALİZM

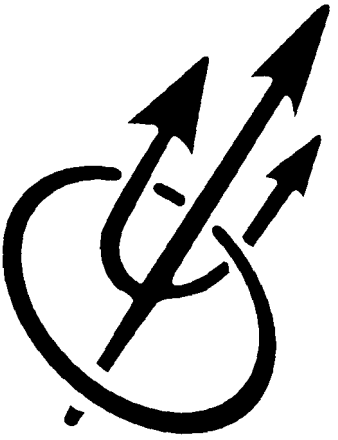
MASKESİ DÜŞÜRÜLEN KÜRESELLEŞME

JAMES PETRAS
HENRY VELTMEYER

KURAMSAL KİTAPLIK

MEPHİST

MASKESİ DÜŞÜRÜLEN KÜRESELLEŞME:
YİRMİ BİRİNCİ YÜZYILDA EMPERYALİZM
James Petras - Henry Veltmeyer
Türkçesi: Özkan Akpınar

ISBN: 975-8868-36-5

Mephisto 25
Kuramsal 6
Mephisto Basım Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti.
mephistoyayinlari@gmail.com
mephistoyayinevi@gmail.com

1. Baskı: Ocak, 2006
Baskı Adedi: 1000

© *Globalization Unmasked*, 2001
© Fernwood Publishing

Yayın Yönetmeni: Şahinettin Kına - Hüseyin Bayat
Yayın Editörü: Murat Kaplan
Kapak: Can Grafik - 0212 501 01 21
Dizgi: Mehtap Çağ
Redaksiyon: Yıldırım Öztürk
Baskı: Can Matbaacılık - 0212 613 10 77

© Bu kitabın yayın hakları Mephisto Basım Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti.'ye aittir.

Genç Mephisto Kitabevi
Caferağa Mah. Muvakkithane Cad.
No: 15 Kadıköy-İstanbul
(0216) 414 35 19
(0216) 414 35 41

Genç Müzik
İMÇ 6 Blok 6311
Unkapanı-İstanbul
(0212) 522 88 90
(0212) 522 00 54

MASKESİ DÜŞÜRÜLEN KÜRESELLEŞME:

YİRMİ BİRİNCİ YÜZYILDA EMPERYALİZM

James Petras - Henry Veltmeyer

TÜRKÇESİ:
Özkan AKPINAR

MEPHİST

İÇİNDEKİLER

Giriş	7
1. "Küreselleşme" mi? "Emperyalizm" mi?	11
2. Küreselleşme: Eleştirel Bir Analiz	35
3. İdeoloji Olarak Küreselleşme: Ekonomik ve Siyasal Boyutlar	87
4. Yeni Bir Binyılın Başında Kapitalizm: Latin Amerika ve Avrupa-Amerikan Emperyalizmi	105
5. Özelleştirme Labirenti	131
6. Demokrasi ve Kapitalizm: Gergin Bir İlişki	151
7. Kalkınma İçin İşbirliği	173
8. Emperyalizmin Hizmetinde Sivil Toplum Örgütleri	183
9. ABD Emperyalizmi ve Narko-Kapitalizm	201
10. ABD Hegemonyası: Latin Amerika'da Sağ-Kanat Strateji	211
11. Emperyalizm Çağında Sosyalizm	227
Kaynakça	257

GİRİŞ

Günümüzde çok ciddi bir popülerlik kazanmış olan "küreselleşme" kavramı, yalnızca egemen kavramsal ve siyasal söylemde değil, aynı zamanda gündelik dilde de anahtar bir sözcüktür. Hem geniş kapsamlı ve döneme damgasını vuran gelişmelerin bir betimlemesi hem de bir eylem buyruğu olarak fiili bir hegemonya oluşturmakta ve hayal gücünü bertaraf eden ve sistemik bir alternatif -daha adil bir toplumsal ve ekonomik düzene- oluşturacak düşünce ve eylemleri engelleyen bir kaçınılmazlık havasında sunulmaktadır.

Bu kitabın 1, 2 ve 3. bölümleri "küreselleşme"nin ideolojik boyutlarını ele almakta ve bunun ardında yatan sınıf projesini -oluşum sürecindeki ulusötesi kapitalistler sınıfının ekonomik çıkarları üzerindeki ideolojik perdeyi atma çabası olarak, dünya ölçeğinde olup bitenleri kesin olarak betimlemekten ziyade, onu belirsizleştirme girişimi- teşhir etmektedir. Mevcut dünya ekonomik düzeni; bu çıkarlar çerçevesinde serbest açgözlülük, sınıf çıkarı ve kâr yapma oyunu için uygun koşulları yaratmak üzere yenilenme sürecindedir. Yine aynı çıkarlar çerçevesinde, bu Yeni Dünya Düzeni, gelişim sürecinin itici gücü ve gelecekteki re-

fahın müjdecisi olarak, hem kaçınılmaz hem de gerekli gibi gösterilmekte; yani, mevcut tek yol olarak sunulmaktadır.

4. bölüm, alternatif bir terim -"emperyalizm"- üzerinde duracaktır; bu kitabın yazarları, "emperyalizm" teriminin, olup bitenleri anlamak açısından çok daha kapsamlı bir betimleyici ve analitik güce sahip olduğunu düşünmektedir. Terim, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da almış olduğu şekliyle sosyalizmin 1989 yılında çökmesinin hemen ardından serbest kalmış olan ideolojik kelimeler savaşı çerçevesinde, soldaki birçok entelektüel tarafından terk edilmiş olan Marksist-temelli bir söylemden uzaklaştırılmıştır. "Emperyalizm" kavramıyla iyi bir şekilde betimlenmekte ve açıklanmakta olan koşulların gittikçe küreselleştiği bir dönemde, bu kavramın dünya üzerinde olup biten ve siyasal pratiği belirleyen şeyi anlamanın bir aracı olarak reddedilmesi oldukça ironiktir.

Bu kitap, bu emperyalizm düşüncesinin ve ona eşlik eden söylemin yeniden ortaya konmasına yönelik mütevazı bir katkı olarak sunulmuştur. Küreselleşmenin "kaçınılmazlığı" ve dünya üzerindeki halkların serbest piyasa kapitalizmine uyum sağlaması veya boyun eğmesi, hâkim ve yönetici sınıfların, insanları kendi niyetlerine uyumlu hale getirme ve sermayenin çıkarlarını kendi çıkarlarıymış gibi görmelerini sağlama yetilerine bağlıdır. Bu aynı zamanda, bu hâkim sınıfların ve onların ideologlarının, kendi serbest piyasa kapitalizmi modellerine -veya herhangi bir biçimiyle kapitalizme- karşı gittikçe büyüyen direnişi zayıflatma yetilerine de bağlıdır.

Biz, bu kitabın, şu an her yerde hâkim olan sisteme yönelik entelektüel ve siyasal muhalefeti destekleyeceğini ve ilerleteceğini umuyoruz. Elbette bu oldukça uzun ve çetin bir mücadele olacaktır, fakat gerçek anlamıyla özgürleştirici, yeni ve daha adil bir dünyanın inşası; yeni bir anlayışın oluşumunu ve bu mücadelede kullanılabilecek bir dizi düşünsel aracı ve silahı gerektirir. "Emperyalizm" kavramı böyle bir araçtır; "küreselleşme"nin avukatlarına ve dünya ekonomik düzeninin propagandacılarına ve muhafızlarına karşı kullanılabilecek bir silah.

4. bölüm, Latin Amerika'da uygulanmış olduğu şekliyle emperyalizmi ele almaktadır. Bölümün odak noktası, mevcut bağ-

lamda -yeni bir binyılın başlarında- Avrupa-Amerikan emperyalizminin entrikalarıdır.

5. bölümün odak noktasını ise, sınırlamalardan ve düzenlemelerden kurtulmak açısından, küresel sermaye için uygun koşulları yaratmak üzere tasarlanan neoliberal yapısal reform ve politika programının temel bir unsuru olan özelleştirme meselesi oluşturmaktadır. 1950'lerden 1970'lere kadar sermaye, iç piyasaları koruma altına alan, stratejik sanayi alanlarının ulusallaştırılmasını arzulayan ve ulusötesi şirketlerin ve bankaların düzenlenmesini, doğrudan yabancı yatırımlara sınırlama getirilmesini ve ekonomide devlet müdahalesini savunan bir ekonomik model tarafından yaratılan koşullarla mücadele etmek zorunda kalmıştı. Şili'de demokratik bir seçimle iktidara gelen sosyalist Salvador Allende rejimine karşı 1973 yılında düzenlenen askeri darbe, tüm kıtada ve kıtanın ötesinde gerici ve karşıdevrimci güçleri harekete geçirdi. On yıl içerisinde yeni bir ekonomik model oluşturuldu ve üretim araçlarının özel mülkiyetini garanti altına alan, dünya pazarını "büyümenin lokomotifi" ve özel sektörü onun şoförü olarak gören bir Yeni Dünya Düzeni yaratıldı. 5. bölüm, sistemin etrafında yer alan (Kuzey ve Güney) birçok ülkenin siyasal gündeminde yer alan bir politika olan özelleştirmeye özel bir atıfta bulunarak, bu gelişme biçiminin bazı tuzaklarını göz önüne sermektedir.

6. bölüm, neoliberal kapitalizmin ve ona eşlik eden emperyalist projenin siyasal boyutuna dikkat çekmektedir. 1980'lere kadar kapitalist gelişimin avukatları ve savunucuları, bunun siyasal bir liberalizasyonu (liberalizm) değil de, ekonomik liberalizasyonu gerektirdiğini yaygın bir şekilde öne sürmekteydi; onlara göre, kapitalist gelişimin en uygun siyasal biçimi, liberal demokratik devlet değil, otoriter devletti. Ne var ki, 1980'lerde mesele tekrar ele alındı ve *ekonomik liberalizasyon* sürecinin temel bir önkoşulu veya kaçınılmaz sonucu olarak devletin demokratikleşmesi ve *siyasal liberalizasyon* vurgulandı. Kapitalizm ve demokrasi arasındaki uzun fakat gergin ilişki bu düşünsel ve siyasal bağlam çerçevesinde sorunsallaştırıldı. 6. bölüm, bu meseleleri ele almaktadır.

7. ve 8. bölümler, yapısal uyum (ve küreselleşme) sürecine

toplumsal bir boyut ve insani bir yüz verme yönündeki yaygın girişimlere dikkat çekmektedir: Yönetimin merkezsizleşmesine (decentralization), "sivil toplum"un güçlenmesine ve sivil toplum örgütlerinin (STÖ) failliğine dayanan, daha adil, toplum-temelli ve katılımcı bir gelişme biçimi. Burada üç ekonomik gelişme tarzı mevcuttur: 1) Devlet tarafından *süreç ekleme* -seçimler, küreselleşme, modernleşme, kalkınma vs.- yoluyla; 2) Merkezi hükümetler ve uluslararası kalkınma ve mali kurumlarının da işbirliğiyle, sivil toplum örgütlerince *proje yürütme* yoluyla; ve 3) Toplumsal hareketler tarafından yürütülen *sistem karşıtı mücadeleyle*. Bu iki bölüm, bu alternatif yaklaşımların her birine eşlik eden düşünme ve uygulama dinamiklerini gözden geçirmekte ve "yeni bir gelişme paradigması" oluşturan, toplum-temelli ve yerel "katılımcı gelişme" biçimlerinin ardındaki gizli gündemi teşhir etmektedir. Bu bağlamda, bugün hem hükümetler ve "öteki gelişim"in taraftarları hem de toplumsal (siyasala karşı) sol tarafından, ekonomik değişimin en uygun ve verimli vasıtası olarak görülen sivil toplum örgütlerinin bir eleştirisini sunmaktayız. Belirttiğimiz gibi, sivil toplum örgütlerinin failliği Dünya Bankası'nın "kalkınma için işbirliği" ve ortaklık stratejisini yansıtmakta ve böylece emperyalizmin yerel yüzünü göz önüne sermektedir.

9. ve 10 bölümler, emperyalizmin güçleri tarafından çizilen savaş çizgilerinin ötesine geçmekte ve onların projesinin uygulanmasını mümkün kılan bazı karmaşık siyasal dinamikleri ele almaktadır. Latin Amerika, dünyanın farklı bölgelerinde farklı biçimler alan bir süreci aydınlatması açısından, bu analizin de temel bağlamını oluşturmaktadır.

Son bölümde ise, küreselleşme projesine ve ABD ile Avrupa'daki kapitalistlerin emperyalist tasarımlarına ilişkin sosyalist bir yaklaşım getirmekteyiz. Burada ele alınan mesele, neoliberal kapitalist kalkınma modeli ve yeni bir binyılın eşiğinde yeniden sosyalist bir alternatif inşa etme ihtiyacıdır. Yani, emperyalizm çağında sosyalist bir proje için gerekli muhtemel koşullar kısaca gözden geçirilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

"KÜRESELLEŞME" Mİ? "EMPERYALİZM" Mİ?

Sorunun Ortaya Konulması

Küreselleşme çeşitli düşünsel ve siyasal gündemlerin merkezinde yer almakta ve çoğunlukla zamanımızın -yirmi birinci yüzyılda toplumsal ve ekonomik ilişkileri ve kurumları kökünden dönüştüren bir dizi çığır açıcı değişim- temel dinamiği olarak düşünülen şeye ilişkin can alıcı sorular ortaya koymaktadır.

Küreselleşme hem bir betimlemedir hem de bir buyruktur; bu bağlamda hem bir açıklama -yetersiz bir açıklama olduğunu söylemek gerek- niteliği taşır hem de düşünceye, siyasa-oluşturmaya ve siyasal uygulamaya sürekli hâkim olan bir ideoloji... Bir *betimleme* olarak "küreselleşme," yekpare bir küresel pazar içerisindeki uluslararası ticaret, sermaye, teknoloji ve bilgi akışlarının genişletilmesi ve derinleştirilmesi anlamına gelir. Kavram, tıpkı "küresel köy" benzeri terimler gibi, kapitalist gelişme dinamikleri tarafından üretilen değişimler bütününü ve bu gelişmeye eşlik eden değerlerin ve kültürel pratiklerin yayılmasını ifade eder (UNRISD 1995; Watkins 1995; WCCD 1995). Bu bağlamda, bugüne kadar çoğunlukla ulusal düzeyde işleyen ve devletin sınırlamalarıyla (ve düzenleyici gücüyle) çevrelenen

bir sermaye birikim sürecinin uzantıları olan kapitalist üretim ve toplum örgütlenmesindeki değişimlere sıkça dikkat çeker. Bir *buyruk* olarak ise "küreselleşme," serbest ticaret, sermaye ve bilgi akışlarının büyüme ve insanlığın refahı için en iyi sonucu yaratacağına yönelik bir inanç çerçevesinde, ulusal ve küresel pazarların liberalizasyonu ile ilgilidir (UNDP 1992). Sonuç olarak, "küreselleşme" kavramı, ister bir betimlemeyi ifade etsin ister bir buyruğu, çoğunlukla ideolojik köklerini ifşa eden bunaltıcı bir kesinlik ve kaçınılmazlık havasıyla sunulur.

Daha önce sözü edilen çığır açıcı gelişme ve değişimlerin nasıl yorumlandığı, kısmen "küreselleşme"nin nasıl algılandığına bağlıdır. Çoğu bilgin, onu, kapitalist küresel üretim biçimlerine dayanan işletme sistemi yapıları içerisinde beliren, birbirleriyle ilişkili bir süreçler bütünü olarak görür. Buna karşın, diğerleri, meseleyi yapısal bir çerçevede ele almayı reddederek, onu ulusötesi bir kapitalist sınıfın siyasal projesi ve bu sınıfın çıkarlarına hizmet etmek ve bu çıkarları ilerletmek için oluşturulan bir kurumsal yapı temeli üzerine kurulan bilinçli bir stratejinin sonucu olarak algılar.

Burada analiz ve kuramsal yaklaşım açısından oldukça önemli bir ayrım söz konusudur. Bir yandan, küreselleşmeyi birbirleriyle ilişkili bir süreçler bütünü olarak görenler, onu gerekli uyarlamaların yapılabileceği ve yapılması gerektiği, kaçınılmaz bir şey olarak görme eğilimindedir. Bu, kalkınma çalışmaları alanı içerisindeki belirgin ideolojik kamplaşmanın solunda yer alan ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından tanımlanan "insani kalkınma"nın savunucusu ve köklü değişim ve toplumsal dönüşümün kararlı bir avukatı olan Keith Griffin (1995) gibi analizciler için dahi geçerlidir. "Küreselleşmenin kaçınılmazlığı" yaklaşımı çerçevesinden bakıldığında, mesele, belirli bir ülkenin veya ülkeler grubunun dünya ekonomisindeki değişimlere nasıl uyum sağlayabileceği ve küreselleşme sürecine en uygun koşullarda nasıl entegre olabileceğidir. Griffin, böyle bir entegrasyon ve uyumun hem gerekli hem de mümkün olduğuna inanır. Ona göre, mesele, küreselleşme sürecini iten güçlerin, insani kalkınmanın gerekliliklerine hizmet edecek bir duruma nasıl getirileceğidir (Griffin ve Khan 1992).

Diğer yandan, küreselleşmeyi kaçınılmaz bir süreçten ziyade, bir sınıf projesi olarak görenler, ona eşlik eden değişimleri ele alma eğilimindedir. İlk olarak, "küreselleşme," projenin dinamiklerini betimlemek açısından kullanışlı bir terim olarak görülmez. Daha ziyade, bizim de yaptığımız üzere, net bir betimlemeden çok, buyruk için kullanılan ideolojik bir araç olarak görülür. Bu bağlamda, çok daha geniş bir betimleyici değere ve açıklayıcı güce sahip olan başka bir terimle yer değiştirebilir: *emperyalizm*.

Bu kavram kullanıldığında, yeni küresel ekonomik sistemin yapısını belirleyen kurumlar ağı artık yapısal bağlamlarda ele alınmaz, fakat yeni bir uluslararası kapitalist sınıfın çıkarlarını ilerletmeyi gözeten ve onları temsil eden bireylerin denetimine maruz kalan bir şey olarak görülür. Bu sınıf yaklaşık 37.000 ulusötesi şirketlik bir bütünü, küresel kapitalizmin işletme birimlerini, sermaye ve teknolojinin taşıyıcılarını ve yeni emperyal düzenin büyük temsilcilerini kapsayan bir kurumlar temeli üzerinde şekillenmiştir. Bu ulusötesi şirketler; Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve "uluslararası mali topluluğu" (veya Barnet ve Cavenagh'ın [1994] "küresel mali ağ" olarak adlandırmayı tercih ettiği şey) oluşturan diğer uluslararası mali kurumları da içine alan bu düzenin tek örgütsel temelini oluşturmazlar. Yeni Dünya Düzeni ayrıca, G-7, Üçlü Komisyon (TC) ve Dünya Ekonomik Formu gibi küresel stratejik planlama ve politika forumlarını ve küresel sermayenin çıkarlarına hizmet etmek üzere yeniden yapılandırılmış olan sistemin merkezinde yer alan ülkelerin devlet aygıtlarını da kapsar. Tüm bu kurumlar, yeni emperyalizmin -yeni "küresel yönetim" sistemi- bütünleyici bir parçasını oluşturur.

Bu alternatif yaklaşıma göre, küreselleşme ne kaçınılmaz ne de gereklidir. Kendisinden önceki kapitalist kalkınma projeleri - modernleşme, sanayileşme, sömürgecilik ve kalkınma- gibi, yeni emperyalizm de, muhalefet ve direniş güçleri üreten ve belirli koşullar altında, sermaye birikim sürecini ve bu sürecin bağlı olduğu sistemi zayıflatan çelişkilerle doludur. Bu bağlamda, Asya ekonomilerinin (Endonezya, Güney Kore, Tayland, Malezya, vs.) son dönemlerdeki krizinin kökeninde de, bu ekonomilerin

dünya mali pazarlarına ve oldukça kısa süreli olan uluslararası sermaye hareketlerine entegrasyonu yatar.

Küreselleşme yanlıları, hükümet siyasası üzerindeki sınırlamaları veya toplumsal grupların eylemlerini, çeşitli toplumsal örgütlenmeler tarafından izlenen stratejileri ve köklü (sistemik) değişim imkânını vurgularlar. Buna karşın, küreselleşmenin eleştirmenleri ise, emperyalist sistemin toplumsal çelişkileri tarafından harekete geçirilen değişime eğilimli toplumsal güçlerin oluşumunu ve bunun imkânlarını -kapitalizmin egemenliğindeki bütün yaşam alanlarını kronolojik olarak altüst eden gelişmeler- öne çıkarırlar. Bu münakaşadaki meseleler; bu oyun içerisinde birbiriyle çatışan çıkarlar, ortaya çıkan muhalefet ve direniş güçleri ve bu güçleri harekete geçirmeye yönelik pratik siyasal imkânlardır.

Küreselleşmenin "kaçınılmazlığı" meselesi oldukça kritik bir meseledir. Fakat ortada, küreselleşme söyleminin örtbas etmek ve belirsizleştirmek üzere tasarlandığı, belki de çok daha kritik bir mesele daha var: emperyalizmin günümüzde aldığı biçim; yani ekonomik üretimi ve toplumu örgütlemeyi amaçlayan ve gittikçe evrenselleşen kapitalist sistem (3. bölüm, "dünya kapitalist sistemi" olarak adlandırılan şeyin çeperinde [periphery] yer alan Latin Amerika örneğine dayanarak, bu meselenin bazı vahim boyutlarını ele almaktadır).

Değişimin Dinamikleri: Günümüzde Dünya Kapitalizmi

Kapitalizmin ulusal ve küresel gelişim biçimlerinin, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından köklü değişimler geçirdiğine kuşku yok. Bu, özellikle 1960'ların sonlarında sistemi içine alan derin sistemik kriz bağlamında oldukça belirgindir. Kapitalist örgütlenmenin niteliğine ilişkin de çok az tartışma var. Bu örgütlenmenin gittikçe küresel bir biçim aldığına da kuşku yok; gerçekten de, bu durum, meydana gelen dönemsel kaymanın belirleyici niteliğini oluşturmaktadır. Öte yandan, tartışılmakta olan şey, bu değişimlerin anlamı ve önemi ve küreselleşmenin, niteliksel olarak yeni bir olguyu mu, yoksa uzun bir tarihsel emperyalist genişleme sürecindeki başka bir evreyi mi temsil ettiği meselesidir.

Bu noktada benimsenen yaklaşım her ne olursa olsun, kapitalist gelişimin tarihi içerisinde bir dizi dalgayı belirlemek mümkündür; öyle ki, bu dalgaların her biri, kapitalist birikim koşullarındaki bir kriz dönemini ve bu dönemin ardından tüm sistemin yeniden yapılanmasını temsil eder. Bu dalgaların sonuncusu, kabaca 1920'lerden 1970'lere uzanmaktadır. Bu gelişmeye ilişkin muhtelif yaklaşımlardan yola çıkarak, ortaya çıkan sistemin bazı temel yapılarını belirleyebiliriz:

1. 1870'lerin sonlarında ortaya çıkan sistemik kriz bağlamında, on dokuzuncu yüzyılın son onyıllarında sermayenin belli noktalarda yoğunlaşması ve merkezileşmesi; büyük endüstriyel ve mali sermaye biçimlerinin oluşmasına, şirket tekellerinin büyümesine, dünyanın coğrafi olarak sömürgelere bölünmesine, sermaye ihracına ve son olarak, mamul madde üretiminde uzmanlaşan ülkeler ile hammadde ve meta üretimine yönelen ülkeler arasındaki işbölümüne dayanan pazarın dünya ölçeğinde genişlemesine neden oldu.

2. Fordist bir birikim rejimi ve düzenleme biçiminin uygulanması; muhtelif ulus-devlet oluşumları içerisindeki üretim alanlarında emeğin bilimsel işletimine ve kitlesel bir üretim sistemine yol açtı.

3. Sendika ve sol partilerden gelen baskılar sonucunda devlet tarafından uygulanan bir dizi ekonomik ve toplumsal reform; bir sermaye-emek uzlaşması, pazar-temelli gelirin toplumsal olarak yeniden bölüşümü ve son olarak, sosyal programların (refah, sağlık ve eğitim) hazırlanması ve tam istihdam garantisine dayanan bir kapitalist devletin meşruiyeti için gereken siyasal koşulları yarattı. Bu reformlar, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, kapitalist sistemi kendi çelişkilerinden ve krize olan eğiliminden korumak için tasarlanmıştı. Ayrıca, kapitalist sınıfın temsilcileri, yeni komünist refah devletleriyle rekabet edebilmek için, Avrupa, Asya ve Üçüncü Dünya'nın geri kalanında işçi sınıfının bağlılığını ve sadakatini kazanmak arzusuyla refah reformlarını kabul etti. Bu refah reformları sınıf mücadelesine son vermemekle birlikte, onu reformist kanallara taşıdı. Esasında Marx'ın *Komünist Manifesto*'da ortaya attığı taleplere yanıt veren bu re-

formlar, Patel'in (1993) "kapitalizmin ehlileştirilmesi" olarak adlandırdığı şeye yol açtı. Savaş sonrası dönemde toplumsal reformların derinleşmesi geçici olarak, hem ulusal hem de küresel ölçekte üretimi genişleten devlet-temelli bir kapitalist kalkınmaya dayanan, sosyal demokratik bir devlet kapitalizmi biçimi oluşturdu.

4. İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyanın Doğu ve Batı kutuplarına ayrılması, ABD'nin dünya ekonomik sistemi içerisindeki hegemonyası, sömürgesizleşme (decolonization) süreci ve liberal bir dünya ekonomik düzeni oluşturma niyeti (Bretton Woods'ta) bağlamında, 25-30 yıllık bir süreçte ekonomik büyüme ve kapitalist kalkınmanın sürekli arttığı bir ortam yaratıldı -"Kapitalizmin Altın Çağı" (Marglin ve Schor 1990). Bu dünya düzeninin kurumsal çerçevesi ve ekonomik yapısı bağlamında ve ulus-devlet vasıtasıyla, gelişmekte olan dünyanın büyük bir bölümü -Birleşmiş Milletler sistemi içerisinde 77'ler Grubu olarak örgütlenen ülkeler- gelişme sürecine girdi. Bu süreç, Patel'in (1993) "Güney'in Altın Çağı" adını verdiği ve yüksek ekonomik büyüme oranı ve toplumsal gelişmedeki önemli ilerlemeler tarafından belirlenen şeyi başlattı.

5. Birçok örnekte devlet, ulusal kalkınmanın en önemli vasıtası haline geldi ve ulusalcılık, sanayileşme ve modernleşmeye, yerli sanayinin korunmasına ve iç pazarın işçi sınıfı ve doğrudan üretici gruplarını da içine alacak şekilde derinleştirilerek genişletilmesine dayanan bir ekonomik model uyguladı.

1960'ların sonlarına gelindiğinde bu sistemin temellerinde çatlaklar oluşmaya ve durgun üretim ve azalan üretkenlik koşullarında sistemin kendisi çökmeye başladı; daha yüksek ücret, daha fazla sosyal hak ve daha iyi çalışma koşulları için yoğun bir sınıf çatışması yaşandı. Bu koşullar, yatırım sermayesi üzerinde kâr problemi yarattı (Davis 1984). Bu bağlamda ortaya iki ayrı ekonomi politik ekolü çıktı; bu ekollerden biri kapitalizmin özü itibariyle krize olan eğilimini ve kapitalist yaşamın tüm alanlarını kronolojik olarak altüst eden toplumsal çelişkileri vurgularken; diğeri sistemik krize yönelik çeşitli tepki biçimlerini ve düzeylerini öne çıkardı. Bu noktada birtakım stratejik tepkileri ortaya koymak mümkün:

1. *ABD yönetiminin, dünya pazarının kendi üretim aygıtı üzerinde yarattığı baskıyı -öyle ki bu baskı, onun ticaret dengesinin hızla gerilemesine ve pazar payını Alman ve Japon ekonomilerine kaptırmasına yol açmıştır- dengeleme yönündeki muhtelif girişimleri*. Bu çabalar birçok farklı biçim almıştır; bunlar arasında, ABD dolarının değeri ve değişim oranı (sabit bir altın esası) konusundaki Bretton Woods anlaşmasının tek taraflı olarak feshedilmesi ve değişim ve faiz oranlarının Amerikan Merkez Bankası tarafından maniple edilmesi vardır (Aglietta 1982).

2. *Ucuz emek arayışındaki ulusötesi şirketlerin, kendi emek-yoğunluklu endüstriyel girişimlerini yeniden konumlandırmaları*. Bu süreçte, ulusötesi şirketlerin ve bu şirketlere bağlı diğer yapıların işlemlerine (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın [UNCTAD 1994] tahminlerine göre, bugün bunların sayısı 206.000'i buldu) dayanan yeni bir küresel üretim sisteminin büyümesi bağlamında yeni bir uluslararası işbölümü oluştu. 1980 yılında dünyanın en büyük 500 ulusötesi şirketi, 3 trilyon Amerikan dolarını aşan bir yıllık sermaye tedavülüne sahipti ve bu rakam, toplam dünya üretiminin % 30'una, uluslararası ticaretin ise yaklaşık % 70'ine eşitti (UNCTAD 1994: 93). Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'na göre, kendi pazar değerleri bağlamında, bu işlemlerin % 50'si dünya pazarını kapsamamakta, tersine firma-içi transferlerden oluşmaktaydı.

3. *Sermayenin hem üretici biçimleriyle (ticareti genişletmek ve üretimi geliştirmek üzere yapılan yatırım) hem de üretici olmayan veya spekülatif biçimleriyle uluslararasılaşması*. Bu sürecin ardındaki itici güç liberalizasyon ve deregülasyon politikasıydı. Bu strateji, uluslararası mali kurumlarla birlikte çalışan ekonomistlerce tasarlanarak teşvik edildi ve ya ulusötesi sermayenin hâkimiyetinde olan ya da onun emirlerine uymak zorunda kalan, tüm dünyadaki hükümetler tarafından uygulandı. Uluslararasılaşan ve devletin düzenleyici gücünden sıyrılan ilk sermaye biçimi, döviz kuru oranları üzerindeki spekülasyon etrafında odaklanan portföy yatırımlarına dayalı offshore sermaye piyasalarının oluşumuyla ilgilidir. 1970'lerin ortalarından 1990'ların

başlarına kadar, döviz piyasalarındaki günlük işlem günde 1 milyar dolardan 1.2 trilyon dolara çıktı; bu rakam, mal ve hizmet alanlarındaki günlük ticaret değerinin yirmi katına yakındır (UNCTAD 1994; McMichael 1996). *Harvard Business Review*'nun editörü Joel Kurtzman'a göre, reel ekonomide işlem gören her ABD dolarına karşılık, finans dünyasında 25-50 dolar işlem görmektedir (Sau 1996). İşlem gören sermayenin % 5'inden azı, herhangi bir üretici işleve sahiptir (*Third World Guide 95/96*: 48).

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCTAD 1994: 83), diğer sermaye akışlarına nazaran, "daha az görülür, fakat daha güçlü" diye tanımladığı bu küreselleştirici ve şişirici para piyasaları çerçevesinde, 1970'lerde çok sayıda banka, işlemlerini uluslararasılaştırmaya başladı ve bu durum, gelişmekte olan ülkelerdeki hükümet işlemlerinin ve kalkınma projelerinin finanse edilmesi için geliştirilen, geniş ölçekli bir borçlanma olgusuna yol açtı. Bu durum özellikle Meksika, Arjantin ve Brezilya gibi, hacim itibariyle kolektif olarak bu tür borçların % 50'den fazlasını alan ülkelerde geçerliydi. 1972'de bu bankalar tarafından verilen borçların yaklaşık değeri 2 milyar dolardı (Strange 1994: 112). Bu borçların değeri 1981'de 90 milyar doları bulurken (bunun 58 milyar doları Latin Amerika içindi), 1995 yılında bölge ölçeğindeki büyük bir borç krizinin ardından 50 milyar dolara düştü.

1980'lerin sonlarında, hükümet işlemlerini veya kalkınma projelerini finanse etmek üzere kullanılan bu sermaye biçimleri, gittikçe doğrudan yabancı yatırıma yol açtı. Bu, 1990'larda gelişmekte olan dünyadaki yeni sermayenin yaklaşık % 60'ını temsil eden bir sermaye haline geldi (UNIDO 1996). 1990'da, kalkınma finansı ve yatırım sermayesinin büyük bir bölümünü tüketen iki bölge olan Latin Amerika ve Asya'ya ulaşan doğrudan yabancı sermaye akışı sadece 2.6 milyar dolar değerindeydi; bu rakam, aynı yıl yapılan uluslararası borçlanmaların yirmide birinden bile azdı. 1995'e gelindiğinde ise, Latin Amerika'ya gelen doğrudan yabancı sermaye akışı 20.9 milyar dolara ulaşmıştı ve bu rakam, bu iki ülkeye ulaşan toplam borçların % 25'inden fazla ve tüm resmi transferlerin yarısına yakındı. Her

ne kadar doğrudan yabancı sermayenin büyük bir bölümü OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) ülkelerine gitse de, gelişmekte olan ülkelerdeki üretici ve spekülatif yatırımlardan elde edilen yüksek kazanç oranı ve özelleştirme programlarının ulusötesi şirketlere açılması, bu yatırımların bu yönde hızla genişlemesine yol açtı (UNCTAD 1994). UNCTAD'a göre, 1993'te gelişmekte olan ülkeler 80 milyar dolarlık bir doğrudan yabancı yatırım kaydına ulaştı; bu rakam, 1991'deki akışı ikiye katlamıştı ve 1986'da dünyadaki toplam doğrudan yabancı yatırım düzeyine eşitti. Sonuç olarak, bu ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere yeni kaynak transferlerinin en büyük parçasını oluşturan küresel doğrudan yabancı yatırım akışındaki payı, 1980'lerin ortalarında % 20 iken, 1993'te % 40'a ulaştı (UNCTAD 1994: xix, 3). Gelişmekte olan ülkelerin dış finansmana bağımlılığının önemli sonuçlarından biri, Meksika'nın 1994-95'te iflas etmesi ve Güney Kore, Endonezya ve Tayland ekonomilerinin 1997'de çöküşe yaklaşması gibi olayların da gösterdiği gibi, bu ekonomilerin ve mali pazarların gittikçe kırılganlaşması ve süreksizleşmesidir. Yoğun dış finansman büyüme yönünde ani bir etki yaratmakla birlikte, bu durumu aşırı birikime ve yüksek borç ödemelerine dayalı geniş kapsamlı bir ekonomik bunalım ve çöküş izledi.

4. *Yeni bir uluslararası işbölümüne, ulusötesi şirketlerin küresel işlemleri ve stratejilerine, yeni bir güçlü siyasa çerçevesine ve yeni teknolojilere dayanan bütüncül bir üretim sisteminin yaratılması ve büyümesi*. Bu etkenler, üretim sürecinde sermayenin ulaşım ve iletişim devrelerinin maliyetini daraltarak azalttı ve üretimin iç yapısını bütünüyle dönüştürdü (bkz. UNCTAD 1994: 123). 1980'lerin sonlarına gelindiğinde tüm üretim çizgileri ve endüstriler teknolojik olarak yenilenebilir hale geldi ve süreç içerisinde dönüşüme uğradı; bu durum emeğin verimliliğini ciddi ölçüde artırırken, çok sayıda işçi ve ücretliyi de dağıttı. Teknolojik yenilenebilirlik ve dönüşüm yönündeki bu eğilim, üretimin yapısındaki bir kaymayla birlikte yaşandı ve tüm dünyada emek piyasaları ve sınıf yapıları üzerinde köklü değişimler yarattı.

5. *Post-Fordist bir birikim rejimine ve hem sermaye hem de*

emeğin düzenlenme biçimine (veya toplumsal yapıya) dayanan yeni ve esnek üretim yöntemlerinin uygulanması. Bu üretim yöntemleri, yeni "toplumsal birikim yapısı" olarak adlandırılan ve sermaye ile emek arasındaki ilişkide köklü bir değişim gerektiren bir yapı üzerine kuruluydu. Böyle bir değişimin koşulları, sermaye ve emek arasında, Robinson'a göre (1996), yeni bir dünya savaşının boyutlarına ulaşan sürekli bir mücadeleye dayalı bir siyasal süreç aracılığıyla, farklı bağlamlarda ortaya çıktı. Bu savaştaki saldırı ve çarpışmalar, siyasal anlamda ulusal ve küresel düzeyde, yapısal olarak ise ekonomik büyümenin (gelir) yararına emeğin payının (ücret) azalmasında görülebilir. 1980'lerde neoliberal yapısal uyum programlarının kapsamlı olarak uygulanmaya başlanmasından beri, emeğin ulusal gelir içerisindeki payı ciddi ölçüde azaldı -Şili'de % 48'den % 38'e, Arjantin'de % 41 'den % 25'e ve Meksika'da % 38'den % 27'ye (Veltmeyer 1999a). Ücretlerin dağılması (ortalamadan sapma) yönündeki eğilim, reel ücret değerindeki düşüş ve üretime eklenen değerdeki ücret payı bağlamında, durum daha da kötüleşti. Latin Amerika'da, yapısal uyum koşulları, dünyada zaten oldukça kötü olan gelir ve zenginlik eşitsizliklerini iyice büyüttü.

6. *Sermaye 1980-90'larda emeğe karşı doğrudan bir saldırı başlattı; bu saldırının hedefi, hem emeğin sözleşmeleri düzenleme ve uzlaşma yetisiydi hem de işçilerin maaşları, koşulları ve hakları.* Bu saldırı pek çok biçim aldı ve emek örgütlenmesinin azalan kapasitesi ve düzeyi, ücretlerin daralması ve ulusal gelir içerisindeki payının azalması, tüm dünyada emek piyasalarının yapısında gözle görülür değişimler ve buna eşlik eden istihdam ve işsizlik koşulları gibi ampirik değerlere yansıdı (Veltmeyer 1999a).

Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (ILO) (1996) göre, ücretlerin değerindeki bu sistem-ölçekli düşüş ve ücret tayfının en alt tabakasındaki işlerin hızla genişlemesi, kısmen üretimin yapısındaki değişimlerden (hizmetlere eğilim gösterme, vs.), yeni teknolojilerin kullanılmaya başlanmasından ve küresel ekonomideki değişimlerden kaynaklanmaktadır. Yine de, ILO'nun ABD'ye referans vererek belirttiğine göre, bu değişikliğin en azından % 20'si, emeğin kolektif anlaşmalar üzerinde uzlaşma

sağlama yetisinin zayıflamasına atfedilebilir; bu da, sendikalaşmanın seviyesi ve örgütlenme kapasitesindeki azalmayla ve müzakerelerin merkezsizleşmesiyle (sektörel düzeyden firma düzeyine doğru) doğrudan ilişkilidir -sermaye ile girişilen siyasal mücadelenin tüm sonuçları.

Emeğin, yeniden yapılanma ve uyum sürecinin bütün yükünü üzerine aldığına şüphe yok. UNCTAD'ın küresel bağlamdaki tahminlerine göre (*Third World Guide 95/96*: 28), yaklaşık 120 milyon işçi bugün resmi olarak işsiz durumdadır (yalnızca Avrupa Topluluğu'nda 35 milyon kişi) ve 700 milyon kişi de sürekli bir iş sahibi değildir; yani, kendi üretim araçlarından kopmakta ve ILO'nun yapılaşmamış veya enformal sektör olarak adlandırdığı alanlarda geçimini kazanmaya çalışmaktadır -hesaplara göre, gelişmekte olan dünyada emek gücünün % 50'den fazlası bu sektörde çalışmaktadır (ILO 1996; McMichael 1996). Bu artık emek rezervine ek olarak, bu kitabın yazarlarının tahminlerine göre, 80 milyon göçmen işçiden oluşan bir hareketli emek gücü de, yeni bir dünya emek piyasası oluşturmuştur.

7. *Yeni Dünya Düzeni'nin yaratılması, IMF ve Dünya Bankası'nın kurulmasıyla birlikte somut ifadesini buldu ve bu kuruluşlar, kapitalist kalkınma ve uluslararası serbest ticaret sürecinin kurumsal çerçevesini oluşturdu.* 1940'larda ABD'deki korumacı güçler, bu dünya ekonomik düzeninin üçüncü unsuru olan Uluslararası Ticaret Örgütü'nün (ITO) oluşumunu başlarda engelledi. Fakat bir uzlaşma çerçevesinde, çeşitli müzakere çabalarıyla ticareti serbestleştirmek üzere tasarlanan bir forum olan Genel Gümrük Vergileri ve Ticaret Anlaşması'nın (GATT) oluşumu, düşük gümrük vergilerine ve serbest mal ve hizmet ticaretinin önündeki diğer engellerin ortadan kaldırılmasına dayanan yeni bir dünya düzeninin yolunu açtı. Fakat ancak 50 yıl sonra, yani 1994 yılındadır ki, baştaki bu tasarım, mevcut dünya ekonomik düzenini yeniden düzenlemek ve Washington merkezli sağ-kanat bir siyasa formu olan Heritage Foundation'ın ve eski başkan Bush'un "Yeni Dünya Düzeni" olarak adlandırdığı şeyi kurmak için verilen uzun soluklu çabanın bir parçası olan Dünya Ticaret Örgütü (WTO) şeklinde tamamlandı.

Yeni Dünya Düzeni arayışı ve geniş kapsamlı yapısal uyum

programlarının uygulanması, küresel serbest ticaret rejimi için yeni bir siyasa rejimine ve yeni bir emperyal ekonominin oluşumuna yol açtı. Buradaki tek eksik unsur, serbest yatırım sermayesi akışını yönetecek genel bir anlaşmaydı. Bu eksiği giderme niyetinde olan, emperyal sermayenin siyasal temsilcileri, önce dünyanın en zengin ve güçlü uluslarının oluşturduğu bir kulüp olan OECD'nin, daha sonra da bu kulübün en son ve en etkili kurumsal silahlarından biri olan Dünya Ticaret Örgütü'nün kapalı kapıları ardında Çokuluslu Yatırım Anlaşması'nı oluşturdular. Dünya Ticaret Örgütü'nün kendisi kadar, Çokuluslu Yatırım Anlaşması ve Genel Gümrük Vergileri ve Ticaret Anlaşması da Güney Komisyonu tarafından eleştirildi (South Centre 1997a). Komisyon; Genel Gümrük Vergileri ve Ticaret Anlaşması tarafından dayatılan ve Çokuluslu Yatırım Anlaşması tarafından kolaylaştırılan emperyal düzenlemelerin Güney'in çıkarına olmadığını belirtmekteydi. Buna göre, "Tamamıyla liberalleştirilmiş bir rejim geniş kapsamlı bir büyümeye ve kalkınmaya illa ki yol açmayabilir veya gelişmekte olan ülkelerin önceliklerini dikkate almayabilir" (1997a: 2). Tersine, komisyona göre, liberalizasyon, deregülasyon ve özelleştirme önlemlerinin 1980'lerin ortalarından itibaren dünya ölçeğinde uygulanması, sosyo-ekonomik koşulların dünya nüfusunun büyük bir bölümü için oldukça kötüleşmesine ve pazar-temelli zenginlik ve gelir açısından Kuzey-Güney uçurumunun gittikçe derinleşmesine neden olmuştur. Ayrıca, tüm bu önlemler, gelişmekte olan ülkelerin kendi ulusal çıkarlarını koruma ve ilerletme ve kendi kaderlerini kontrol etme yetilerini ciddi ölçüde tahrip etmiştir. Güney Komisyonu'nun, UNDP'nin sonuçlarını da yansıtan son bir ifadesi şöyledir: "[Küreselleşme] çoğunlukla dinamik ve güçlü ülkelerin yararına işlemektedir" (1997a: 82).

UNDP'nin vardığı sonuçlar, GATT'ın Uruguay toplantısında uzlaşılan kararların uygulanmasıyla ortaya çıkan sürecin beklenen sonuçlarının analiz edilmesine dayanmaktaydı. UNDP ayrıca, bu kararların, küresel gelirde 212-510 milyar dolarlık bir artışa yol açabileceğini de hesaplamaktaydı -yani yüksek verimlilik, sermaye üzerindeki yüksek kâr oranı ve ticaretin genişlemesi gibi gelişmelerin sonucunda beklenen bir kazanç. Fakat ona

göre, bir grup olarak en küçük gelişmiş ülkeler, yılda 60 milyon dolar kaybedebilirlerdi. Bu kayıplara ve buna eşlik eden toplumsal bedellere bütçeleri müsait olmayan ülkelerden oluşan bir grup olan Alt-Sahra Afrikası, yılda 1.2 milyar dolar kaybedebilirdi (UNDP 1992: 82).

En küçük gelişmiş ülkelerin, küresel gelirlerdeki GATT-temelli büyümeden -ve ticaret, emek ve sermayeye eşitsiz erişimlerinden- kaynaklanan kaybı, UNDP'nin tahminlerine göre yılda 500 milyar dolardı; yani, bu ülkelerin, dış yardım olarak her yıl elde ettiklerinden on kat fazla (1992: 87). Bu bağlamda, yine UNDP'nin belirttiğine göre, küresel ölçekte artan serbest ticaretin en fakirlere mutlaka fayda getireceğini düşünmek "zorlama" bir düşünce olarak görünüyor. Sonraki gelişmeler de, bu kötü-durum senaryosunu doğrulamıştır.

8. *Kapitalist devletin, emperyal projeye hizmet etmek üzere yeniden yapılanması.* Aglietta (1982) ve diğer düzenlemecilere göre, dünya ekonomisi, ulusal toplumsal oluşumların, yani Petras ve Brill'in (1985) "Küreselleşmenin tiranlığı" adını verdiği şeye direnebilen ulus-devletlerin kesiştiği bir sistem olarak kuramsallaştırılır. Lipietz'in (1987: 24-25) belirtmiş olduğu gibi: "Bir sistem, [sadece] tutarlılığı nedeniyle kasıtlı bir yapı veya kaçınılmaz bir alın yazısı olarak görülmemelidir... Sistemin tutarlılığı, bazı nispeten otonom süreçler arasındaki etkileşimin ve çeşitli ulusal birikim rejimleri arasında var olan geçici olarak istikrarlı tamamlayıcılığın ve husumetin basit bir sonucudur." Lipietz'e (1987: 14) göre, bu rejimler ulus-devlet düzeyinde tanımlanabilir ve "tüketim ve birikim arasındaki toplumsal üretimin tahsisinin uzun vadeli istikrarını" sağlamak üzere tasarlanır. Aynı şey, buna karşılık gelen ve "verili bir birikim rejiminin birliğini sağlamak açısından, içselleştirilmiş bir dizi kural ve toplumsal prosedür tanımlayan düzenleme biçimi" için de geçerlidir (Lipietz 1987: 14). Bu bağlamda, ulus-devlet, küreselleşme koşulları altında bile, sermaye birikim sürecinin en önemli vasıtası olmayı sürdürmektedir.

Yine de, devletin küresel gelişim sürecindeki önemi ve failliği ciddi bir olgu olarak varlığını sürdürse de, mevcut geniş kapsamlı yapısal ve siyasal koşullar altında, ulus-devletin gücü-

nün ciddi ölçüde tahrip olduğu ve bunun, uluslararası kurumların etkinliğinin önünü açtığı da açıktır. Bu uluslararası mali kurumlara (Dünya Bankası, IMF, Inter-Amerikan Kalkınma Bankası [IDB]), bunların içsel yapısına ve ana siyasa-oluşturucuları ile faydacılarının seçilme biçimine yakından bakıldığında, bunların belirli bir grup ulus-devletin, daha açık söylemek gerekirse, Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya'nın ileri kapitalist veya emperyalist devletlerinin tahakkümü altında oldukları görülecektir. Bu durum, en büyük ulusötesi şirketlerin boyutu ve ekonomik etkinliği ile uluslararası hareketliliğinin ulusal egemenlik -devletlerin, sermayenin işlemlerini düzenleme ve ulusal siyasa oluşturma yetisi- üzerinde önemli bir baskı unsuru olarak görüldüğü 1970'lerde zaten oldukça belirgindi. 1980'lerde, Yeni Dünya Düzeni koşullarında, devletin, ulusötesi şirketler ve diğer küresel örgütlenmeler karşısındaki gücü ciddi ölçüde tahrip oldu. Manfred Bienefeld (1995) gibi ekonomi politikçiler bu olgudan büyük kaygı duymakta ve ulus-devlete, egemen güçlerini veya siyasa-oluşturma yetisini tekrar kazandırabilecek koşulları aramaktadırlar. Keith Griffin (1995) gibi ekonomi politikçiler ise, küreselleşmenin ve devletin azalan gücünün kaçınılmaz olduğunu iddia etmektedirler. Bu bakış açısına göre, Keynesçi refah devleti ve ekonomik ve toplumsal yaşamın temel alanları üzerinde ulusal siyasa oluşturma yetisine sahip güçlü bir kalkınmacı devleti savunan Bienefeld ve diğer ekonomi politikçilerin yaklaşımları ve çabaları bir parça donkişotvari ve oldukça anakroniktir.

Bu tartışmanın kestirme yolu küreselleşme bağlamında devletin yeni rolünü değerlendirmektir; fakat bu değerlendirmedeki asıl meselemiz devletin boyutu ve gücünün azalması, ulusal egemenliğin yitirilmesi ya da devletin sorumluluklarının ve işlevlerinin zayıflatılması değil, devletin ulusötesi kapitalist sınıfın menfaatleri doğrultusunda yeniden düzenlenmesidir.

Küreselleşmenin Ekonomik Faydaları ve Bu Faydaların Bölüşümü

Diğer bir önemli mesele de, dünyadaki eşitsizliklerin ve eko-

nomik kaynaklar ile gelirin bölüşümü bağlamındaki Kuzey-Güney uçurumunun gittikçe büyüyüp büyümemesi; ve emperyalizm tezinin savunucularının veya küreselleşme kuramcılarının iddiaları çerçevesinde, koşulların, bu eşitsizliklerin azalması yönünde olgunlaşmakta olup olmamasıdır. Bu mesele, uygun olgu ve istatistiklerin incelenmesiyle kolayca çözülebilecekmiş gibi görünmektedir. Ne var ki sorun, o kadar da net ve çözülebilir değildir. Küreselleşmeye eşlik eden pazar-yönelimli veya pazardostu gelişmelerin küresel eşitsizlikleri daha da şiddetlendirdiği veya yeni eşitsizlikler yarattığı genellikle kabul edilmiştir. Ekonomik ve üretici kaynakların ve gelirin bölüşümü alanındaki toplumsal eşitsizliklerin artma yönünde eğilim gösterdiği genellikle görülmektedir. Bu çizgideki pek çok çalışma, neoliberal kapitalizme ve küresel gelişime karşı eleştirel bir tutum takınmaktadır. Öte yandan, birçok küreselleşme savunucusu bile aynı görüştedir. Örneğin, UNDP'nin 1992 *Human Development* başlıklı raporuna göre, 1960 ve 1989 yılları arasında dünya nüfusunun en zengin % 20'sine sahip ülkelerin küresel gelirdeki payı % 70.2'den % 82.7'ye çıkarken, en fakir % 20'ye sahip ülkelerin payı % 2.3'ten % 1.4'e düşmüştür. Birleşmiş Milletler Endüstriyel Kalkınma Örgütü (UNIDO 1997) de en son verilere dayanarak aynı noktaya dikkat çekmiştir.

Benzer şekilde, Dünya Bankası ve IMF de, çok sayıda ülkenin kendi kalkınma koşulları çerçevesinde bir regresyon (regression) -çoğu örnekte, 1980 veya hatta 1970'te erişilen düzeye doğru- yaşadığını belirtmiştir. Bu ülkeler, son kalkınma sürecinin meyvelerinden faydalanma veya Dünya Bankası'nın (1995: 9) "refah eğilimi" olarak adlandırdığı sürece katılma konusunda açıkça başarısızlığa uğramışlardır. Alt-Sahra Afrikası örneğinde, Dünya Bankası'nın (2000) tahminlerine göre, 1987'den itibaren kişi başına gelir % 25 oranında düşmüştür. Dünya Bankası, bu başarısızlığı yanlış yönetim veya siyaset yanlışları bağlamında açıklar ve belirli ülkelerin kalkınma sürecinden gerekli dersleri çıkarma, önceden belirlenen politikaları tutarlı bir şekilde uygulama ve gerekli kurumsal değişiklikleri gerçekleştirme konusundaki beceriksizliklerine ve isteksizliklerine dikkat çeker. Dünya Bankası'na göre, doğru politikaların uygulanması halinde, küre-

sel gelirlerdeki uçurum kapanabilir ve daha fazla ülke "refah eğilimi"nden faydalanabilir.

Küreselleşmenin savunucuları, özellikle küresel toplumsal eşitsizliklerdeki belirgin artışa ilgi göstermezler. Artık öğretiye dönüşmüş olan bir kuram temelinde, büyüyen eşitsizlikler genellikle, ulusal tasarruf oranındaki büyüme ve bu tasarrufları yatırımda kullanma yönündeki artış bağlamında, pazar-yönelimli büyüme sürecinin kaçınılmaz bir *kısa-vadeli* etkisi olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeni, tasarruf ve yatırım oranındaki artış için gerekli olan koşulların, ulusal gelir içerisinde daha büyük bir sermaye payını ve böylece de tüketim için hazır durumda olması gereken gelir payında (yani, ücret veya maaş biçiminde bölüşülen gelir payı) bir azalmayı gerektirmesidir. Bu yöndeki bir eğilim, özellikle Latin Amerika'da, çeşitli bağlamlarda ulusal düzeyde ortaya çıkmıştır, fakat aynı durum küresel düzeyde de mevcuttur. Gerçekten de, gelirdeki küresel eşitsizlikler öyle bir noktaya gelmiştir ki, bazı bilim adamları, bunlara, kriz oranlarına ulaşabilen bir problem olarak dikkat çekmektedir. Bu küresel toplumsal eşitsizliklerin siyasal boyutları ciddi bir analize ve ulusal düzeyde ıslah edici uygulamalara tâbi tutulmuştur. Buradaki sorun, bu eşitsizliklerden kaynaklanan toplumsal eşitsizliğin muhalefet ve direniş hareketlerini harekete geçirmesi ve bunun, uyum sürecinde olan siyasal rejimleri istikrarsızlaştırma yönünde bir potansiyel yaratmasıdır (bu nokta için bkz. 5. ve 6. bölümler).

Küreselleşmenin savunucuları ve muhalifleri arasında var olan ve ekonomik kaynaklar ile gelirdeki küresel eşitsizliklerin 1980'lerin ortalarından beri artma eğiliminde olduğunun farz edilebileceği veya gösterilebileceği yönündeki genel uzlaşmaya rağmen, bunun tersini, yani Kuzey-Güney uçurumunun kapandığını savunanlar da vardır. İlginçtir (veya gariptir) ki, bu nokta, pazar-yönelimli gelişmenin tanınmış bir muhalifi olan ve piyasadaki sermaye işlemlerinin devlet tarafından düzenlenmesini savunan Griffin (1995) tarafından ileri sürülmüştür. Griffin'in Bienefeld ile giriştiği hararetli bir tartışmada belirttiğine göre, ampirik kanıtlar, Kuzey-Güney arasındaki gelir uçurumunun artmaktan ziyade kapanmakta olduğunu gösterir. Griffin, küre-

sel gelir eşitsizliğinin son yıllarda azalmaya başlamış olduğunu da savunur. Ona göre, ortalama küresel gelirlerin artmasıyla birlikte, "dünya gelirinin bölüşümünde ciddi bir değişim" yaşanmış ve bu değişim, pek çok yoksulun daha az yoksullaşmasına yol açmıştır.

Bu ampirik veya kavramsal bir mesele midir? Griffin'in yaklaşımı, Bienefeld ve diğerleri tarafından savunulan ve servet ve gelir alanlarındaki Kuzey-Güney uçurumunun yapısal uyum ve küreselleşme koşullarında gittikçe büyüdüğünü ve daha da hızlandığını ileri süren argümanla nasıl uzlaştırılabilir? Örneğin, UNDP, Kuzey-Güney çizgisinde dünya nüfusunun en zengin ve en yoksul parçaları arasındaki gelir bölüşümü eşitsizliğinin hızla kötüleştiğini belgelemiştir. UNDP'ye (1992) göre, 1980'den beri dünya nüfusunun en zengin ve en yoksul % 20 parçaları arasındaki eşitsizlik 11:1'den 17:1'e yükselmiştir. Griffin ve Khan (1992) tarafından yapılan önceki bir çalışmaya referans veren UNIDO, farklı bağlamlarda aynı noktaya dikkat çeker ve küreselleşmenin tam olarak kazananları ve kaybedenleri olduğu, gelişmekte olan ülkelerin ise açıkça kaybeden tarafta bulunduğu yönündeki belirgin gerçeği göz önüne serer. Bakış açısı ve analizdeki bu ayrılık kısmen, Griffin ve diğerleri tarafından savunulan, ortalama küresel gelirlerdeki artışla birlikte yoksulların durumunun nispeten iyileştiği varsayımına dayanmaktadır. Ne var ki, Bienefeld'in gösterdiği gibi, dünyadaki yoksulların büyük bir bölümü, gelir-getirici üretici kaynaklara erişim imkânına sahip değildir. Bununla birlikte, dünya ekonomisindeki enformal sektörlerin ve düşük gelirli faaliyetler veya istihdam biçimlerinin gittikçe büyümesiyle ve dünyanın birçok bölgesinde reel ücretler ve ücret gelirlerindeki keskin düşüşle birlikte, dünya nüfusunun büyük bir bölümü bugün 1980'lerin ortalarındakinden daha kötü bir durumdadır. Küresel düzeydeki ortalama gelir artışından farklı olarak, mutlak rakamlara veya nüfusun oranına bakılmaksızın, sosyo-ekonomik koşullardaki bu kötüleşme, yoksul insanların sayısındaki belirgin artışa yansımaktadır.

Bu sürecin dinamikleri yapısal güçler şekline bürünmüştür (veya çoğu ekonomiste nasıl görünüyorsa öyle), fakat bunlar, örgütlenmeler ve kapitalist teşebbüslerin kendi çıkarları doğrul-

tusunda giriştikleri eylemlerle ilişkilidir. İşte tam olarak bu noktada -çoğu ekonomistin tam olarak anlamadığı veya göz ardı ettiği nokta-, Malezya başbakanı, "tüccarların milyarlarca dolar kâr etmesine ve yoksullaştırdıkları ülkelere kesinlikle hiçbir vergi ödememesine" imkân veren bu küresel ekonomik sisteme ilişkin eleştirel yorumlarda bulunmuştur (South Centre 1997a: 7). Michel Chossudovsky (1997) bu sürecin küresel ölçekteki işleyişini belgeler. Chossudovsky de, mevcut süreci 77'ler (artık 133) Grubu'nun Nisan 2000 Konferansı'ndaki delegelerle aynı şekilde ele alır -yani, yoksulluğun küreselleşmesi olarak.

Dünya pazarını entegre ve birbirine bağımlı ulusal ekonomilerden oluşan bir olgu olarak gören "küreselci yaklaşım," ödenemeyen borçların çeşitli banka ve girişimlerin kitlesel olarak iflas etmesine yol açmasıyla birlikte, Asya ekonomilerinin çökmesine neden olan ve bu çöküşü izleyen olaylarla tamamen altüst oldu. Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'nın büyük bankalarına dilenci gibi avuç açan Asya rejimleri, sözde küreselleşen ekonomideki emperyal ilişkilerin doğasına dikkat çekmektedir. ABD ve Avrupa'nın ulusötesi şirketleri, yine ABD ve Avrupa liderlerinin yeniden finansman şartlarına dayanarak verdikleri emirler sayesinde büyük Asya şirketlerinin hisselerini satın aldılar; bu durum da, dünya ekonomisindeki devletler arası ilişkilerin emperyal doğasını göz önüne sermektedir. Bu bağlamda Asya ve Latin Amerika krizlerinin sonucu (ilkinin kaybettiği, emperyal mali güçlerin ise kazandığı), "entegrasyon" ve karşılıklı bağımlılığı değil, tahakküm ve emperyalizmi betimlemektedir. Bu bağlamda, devletler arası sistemi belirleyen eşitsizlikler ve sömürü, küreselci kavramsal çerçeveye karşı emperyal kavramsal çerçevenin daha kullanışlı olduğunu göstermektedir.

Küreselleşmenin Siyasal Boyutu: Yönetim Sorunu

Küreselleşme kuramcılarının siyasal argümanlarından biri de, demokratik kurumların yayılmasının veya mevcut kurumların demokratikleşmesinin, "serbest pazarlar"ın büyümesiyle bir arada gittiğidir. Bu süreç çeşitli düzeylerde göz önüne serilmiş-

tir. Öncelikle, kökenleri devlet aygıtı "üzerinden ve içinden" gelen inisiyatiflere kadar götürülebilecek olan, hükümetin merkezsizleşmesine (decentralization) yönelik geniş kapsamlı bir eğilim olmuştur. Bu süreç, -şayet pratikte değilse- teoride, kamusal karar-alma sürecine halkın katılımı için gereken bazı mekanizma ve koşulları (yerel iktidar) yaratmıştır (Veltmeyer 1999a). Yine de, "merkezsizleşme"nin eleştirmenleri, yerel yöneticilerin fonların toplanması ve makroekonomik siyasanın tasarlanması konularında denetim eksikliği yaşadığına ve yerel görevlilerin seçiminin demokratik olmayan doğasına dikkat çekmektedirler. "(Yeniden)-demokratikleşme" sürecinin diğer bir boyutu, askeri rejimlerden ve anayasal olmayan rejimlerden, liberal demokrasinin kurumsal çerçevesi içerisinde şekillenen sivil rejimlere geçilmesidir (5. bölüm bu meseleye değinmekte ve buna eşlik eden veya eksik olan değişim dinamiklerini tanımlamaktadır).

Bu eğilimler o kadar kapsamlı ve pazar-eğilimli ekonomik reformlar ve yapısal uyum politikalarının oluşumuyla o kadar iç içedir ki, bunlar, ekonomik ve siyasal liberalizasyon biçimleri arasındaki gerekli bağlantı fikirlerini yeniden canlandırmıştır. Eskiden ortodoks liberal bilim adamları ve politikacılar, otoriter rejimlerin, serbest-pazara dayalı neoliberal reformları oluşturmaya ve hızlı ekonomik büyüme için gereken siyasal koşulları yaratmaya daha uygun olduğunu savunurken (pek çok şirket CEO'su hâlâ böyle düşünmektedir); artık "yeni" ideoloji, siyasal liberalizasyonun (liberal demokrasinin oluşumu), pazar-yönelimli reformların ya gerekli önkoşulu ya da kaçınılmaz sonucu olduğunu öne sürmektedir. Bu bağlamda, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar ve ABD, bir kere besledikleri veya destekledikleri diktatörlüklere ve otoriter rejimlere karşı durmuşlardır. Demokrasi adına ve kendilerini onun koruyucuları olarak atayarak, artık liberal demokrasinin oluşumuna önayak olmakta ve hatta yardım, borç veya yatırım sermayesine erişimin bir koşulu olarak ona ihtiyaç duymaktadırlar (Bu konuda bkz. Dünya Bankası'nın 1997 *World Development Report*).

Bu meselenin henüz çözüme ulaşmadığını söylemeye gerek yok. Burada açık olan nokta, bugün ABD'nin savunduğu demokrasinin, Robert Dahl'ın "poliarşi" (polyarchy) olarak adlan-

dırdığı, elit-temelli bir liberal demokrasiyi içeriyor olmasıdır. Bu kurumda halkın etkin katılımı veya bağımsız bir demokrasi biçimi mevcut olmamakla birlikte, ayrıca küreselleşme koşullarında, sermayenin düzenlenmesi gibi temel siyasa meselelerinde etkin karar-alma mercii; IMF, Dünya Bankası ve G-7 formu gibi, siyasal süreçlerinde demokratik olmamakla ün yapmış uluslararası kurumlara kaymıştır.

Buradaki mesele, devletin küresel sermaye tarafından ele geçirilmesi veya küreselleşme sürecinde ortaya çıkan menfaatlere yeniden yönlendirilmesidir. Bu bağlamda, yeni neoliberal devletin rolü, üç temel işlev bağlamında tanımlanabilir: 1) Makroekonomik istikrarı güvence altına alan mali ve parasal politikalar uygulamak; 2) Küresel ekonomik faaliyet için gereken temel altyapıyı oluşturmak; ve 3) Toplumsal denetim, düzen ve istikrarı sağlamak. Neoliberal devletin bu işlevlerce düzenlenen rolü, küresel ölçekte birikimi kolaylaştırmak ve bazı nedenlerden dolayı bugün, 1870'ten Birinci Dünya Savaşı'na kadar süren erken küreselleşme dönemindekinden çok daha az hareketli olan emeği düzenlemektir. Devlet bu rolü yerine getirebilmek için genellikle küçültülmüş, merkezsizleştirilmiş ve modernleştirilmiş, ayrıca düzenleme ve siyasa-oluşturma yetileri de tahrip edilmiştir.

Küresel sermaye açısından ciddi öneme sahip diğer bir konu da, yönetim sorunu veya yönetme yetisidir. Sorun, ABD Dış İlişkiler Konseyi Başkanı Ethan Kapstein (1996) tarafından, gelirlerin küresel bölüşümünde gittikçe artan toplumsal eşitsizlikler bağlamında dile getirilmiştir; ona göre, bu eşitsizlikler, muhalefet ve direniş güçlerinin dizginlenebileceği seviyeyi aşmıştır. Mesele, potansiyel olarak patlama seviyesine erişmiş olan toplumsal hoşnutsuzluğun, siyasal muhalefet ve direniş hareketleri için kolaylıkla harekete geçirilebilir olmasıdır. Kapstein de, bu hareketler tarafından yaratılan ve harekete geçirilen güçlerin, pazar-yönelimli ya da pazar-yanlısı ekonomik reformlara tâbi olan yeni demokratik rejimleri tahrip etmesinden ve istikrarsızlaştırmasından korkar. Sonuç olarak, önceden belirlenmiş yapısal uyum reçetesini tamamıyla uygulamak için gereken siyasal isteğin altını çizerek, bu rejimler, süreci muhtemelen durdura-

mazlar. Onun vardığı sonuca göre, tüm sürecin yönetilebilirliği, artan muhalefet ve direniş güçlerinin yarattığı tehlike nedeniyle risk altındadır.

Dünya Ekonomisinde Emek

Kapitalist küreselleşme sürecinin ve esasında ciddi bir yapısal uyum mekanizması haline gelmiş olan yeniden yapılanmanın tüm yükü emeğin üzerindedir. Bu sürecin emek açısından iki önemli boyutu vardır. Bir yandan, kapitalist gelişim süreci, çok sayıda doğrudan üreticiyi kendi üretim araçlarından koparmış ve onları birer proletere dönüştürerek ciddi bir emek gücü yaratmıştır; küresel seviyede 1980 yılında 1.9 milyar işçi ve ücretliye ulaştığı tahmin edilen bu güç, 1990'da 2.3 milyarı bulmuş, 1995'te ise 3 milyara yaklaşmıştır (ILO 1996). Diğer yandan, emek talebi, emek arzına nazaran daha yavaş büyümüştür. Kapitalist gelişime içkin olan teknolojik değişim ve ekonomik dönüşüm süreci, gittikçe büyüyen bir artık emek gücü, yani toplam küresel emek gücünün üçte birine ulaştığı tahmin edilen endüstriyel bir yedek ordusu yaratmıştır. Kapitalist gelişimin yarattığı bu muazzam proletaryanın yaklaşık % 50'si ya işsizdir ya da sürekli bir işte çalışmamakta ve Üçüncü Dünya'nın yeni gelişen kent merkezlerinde büyüyen enfomal sektörde ya da kapitalist ekonominin hudutlarında zar zor geçinmektedir.

Bizim 21. yüzyıla ilişkin tahminimize göre, Asya'da derinleşmekte ve Latin Amerika'da sürmekte olan krizler, geçim seviyesinde ya da bu seviyenin çok altında gelire sahip enformal işçilerin sayısının gittikçe kabarıklaşmasına; kent ve kır ekonomileri arasında gidip gelen yoksullaşmış işçi ve köylülerin büyük ölçekli hareketlerine; ileri kapitalist ülkelerde endüstriyel üretimin ucuzlamasına ve iyi ücretli işlerin azalmasına; kötü ücretli hizmet işlerinin artmasına; ve emeğin yaşam standartlarının dünya ölçeğinde bir bunalım yaşamasına neden olacaktır.

Büyük oranda enformasyonun işleyişiyle ilgili olan teknolojik ilerlemeler, iyi ücret ödenen nispeten küçük bir yazılım mühendisleri ve yetkilileri elitinin ve kötü ücret ödenen "enformasyon işletimcileri" grubunun -yeni proletarya- büyümesine yol a-

çacaktır. Düşük ücretli emek-yoğunluklu bilgisayar işinde dış kaynak kullanımı zaten gittikçe büyüyen bir toplumsal olgudur. Sonuç olarak, -"ücretli emeğin yok oluşu"ndan bahseden küreselleşme kuramcılarının tahminlerinin tersine- ücretli emeğin merkezi konumu, emekçiler yoksullaştıkça daha da artacaktır. Yeni enformasyon sistemleri geniş kapsamlı spekülatif sermaye hareketiyle bağlantılı hale gelene kadar, bunlar üretici sermayeye ve ücretli işçilerin yaşam standartlarına yönelik şiddetli saldırıdaki bütünleyici bir teknik vasıta olarak görülebilir.

Bu değişimin toplumsal ve siyasal anlamları oldukça mühimdir. İlk olarak, bu durum, tamamıyla farklı bir toplumsal yapı ve sınıf ilişkileri sistemi yaratacaktır. Diğer yandan, emeğin stratejik konumunu da göz önüne serecektir. Muazzam bir endüstriyel yedek ordusunun ortaya çıkması ve bunun çalışanların ücretleri üzerinde bir baskı unsuru yaratmasıyla birlikte, emek gücünde ve toplumsal yapıda meydana gelen değişim, sermayenin emeği disipline etme ve birikim sürecini harekete geçirme yetisini tahrip edecek ve zayıflatacaktır.

Muhalefet ve Direniş Güçleri

Ekonomi ve toplumun bir sistem, yani birbiriyle bağlantılı bir yapılar bütünü -etkileri açısından nesnel ve (insanlar, sınıflar ve uluslar üzerindeki) işleyişi "gelişim yasaları"na atıfta bulunularak kuramsallaştırılabilen bir bütün- olarak resmedildiğini farz edelim. Bu sistemler yaklaşımındaki sorun, analitik bir aracın -bu durumda kuramsal bir model- gerçeklikle oldukça kolay bir şekilde karışmasıdır. Bu karışıklıkta yapılar somutlaştırılır ve bu yapıların koşullarına, aslında sahip olmadıkları bir nesnellik atfedilir. Sonuç olarak, insanların içerisinde doğdukları ekonomik ve toplumsal ilişkiler yapısı, kendi davranışlarını dökmeleri gereken bir kalıp olarak kabul edilir. Sistemin yapısını oluşturan kurumsallaşmış pratikler ise, artık hiçbir kaçış imkânının bulunmadığı ve bireyleri ve bir bütün olarak ulusları kendi kontrol güçlerinin ötesindeki güçlere maruz bırakan bir hapishane gibi görülür. Bu durumun rahatlık ve teslimiyet -ve kaçınılmazlık fikirleri- yarattığına kuşku yok. Küreselleşme, çeşitli uyarla-

maların yapılması gereken kapsamlı ve anlaşılır bir süreç olarak görülür.

Gerçek ise çok farklıdır. Esasında sistem -tabii gerçekten bir sistem varsa (hadi bunun da olduğunu farz edelim)-, muhalefet ve direniş -ve toplumsal değişim- güçleri yaratan çelişkilerle doludur. Yine de, bir prensip meselesi olarak, hem analiz hem de siyasal eylem açısından, bir süreç veya proje olarak görülen küreselleşmenin kaçınılmaz olmadığını iddia etmekteyiz. Altında yatan sistem gibi, o da, belirli bir bireyler sınıfı -ulusötesi kapitalistler- tarafından oluşturulmakta ve bu sınıfın üyelerinin, sermaye birikimiyle ilişkili kolektif ve bireysel çıkarları çerçevesinde gelişmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME: ELEŞTİREL BİR ANALİZ

"Küreselleşme" kavramı bugüne kadar pek çok anlamda kullanılmıştır. "Ulusların küresel bağımlılığı," "bir dünya sisteminin gelişimi," "dünya ölçeğinde birikim," küresel köy ve benzeri daha pek çok kuram; sermaye birikimi, ticaret ve yatırımın artık ulus-devletle sınırlı olmadığına ilişkin oldukça genel bir fikre dayanmaktadır. En geniş anlamıyla "küreselleşme," mallar, yatırım, üretim ve teknolojinin ulus-aşırı akışını ifade etmektedir. Küreselleşme tezinin çoğu savunucusuna göre, bu akışkanlığın boyutu ve derinliği; daha önce ulus-devletle özdeşleşmiş olan yapıların yerini alan, kendine özgü kurumlara ve iktidar suretlerine sahip bir Yeni Dünya Düzeni yaratmıştır.

Küreselleşmeciler, kapitalist ekonomi politikteki değişimlerin anlamı ve önemi konusunda, küreselleşme karşıtları ile hararetli bir tartışmaya girişmişlerdir. Bu tartışma, kapitalizmin bugünkü evresinin yeni bir dönemi mi temsil ettiği, yoksa esasında eskinin bir devamı mı olduğu, yani mevcut kapitalist gelişme kategorileriyle anlaşılabilecek yeni gelişmelerin bir karışımı mı olduğu etrafında dönmektedir. Tartışma ayrıca, "küreselleşme" kavramının kendisinin, mal, teknoloji ve sermaye akışlarının ör-

gütlenmesini ve doğasını anlamak açısından yararlı olup olmadığı meselesini de kapsamaktadır. Küreselleşme kavramına karşıt olarak ise "emperyalizm" nosyonu kullanılır ve bu nosyon, çatışan devletler, sınıflar ve piyasalar arasındaki eşitsiz iktidar ortamı çerçevesinde ele aldığı bu akışkanlığı belli bir bağlama yerleştirmeye çalışır.

Bu bölüm küreselleşme kavramını hem teorik hem de pratik düzeylerde yeniden düşünmeye yönelik bir girişimdir. Bugün kapitalizmin pratikte dünyanın her bölgesine yayılmış olması, bütün ekonomileri kendi hükmü altına alması ve özel birikim elde etmek için her yerde emeği sömürmesi gerçeği, sorulması gerekken bazı özel analitik soruları da beraberinde getirir.

İlk olarak, kavramsal ve tarihsel analiz açısından bakıldığında, ulusötesi meta, hizmet, teknoloji ve sermaye akışlarının kökenleri nelerdir? Küreselleşme kapitalizmin erken dönemine mi, yoksa geç dönemine mi özgü bir olgudur? Şayet geç döneme özgü bir olgu ise, erken dönemle olan benzerlikleri ve farklılıkları nelerdir? Devletler arası hangi ilişkiler, uluslararası meta ticareti ve sermaye akışkanlığına izin vermiştir? Bunların toplumsal failleri kimlerdir ve akışların hedefleri nelerdir? Küreselleşme olarak tanımlanan olgu şayet erken döneme özgü bir olgu ise, bugün yeni olan nedir? Küreselleşmeye yol açan çizgisel bir süreç mevcut değilse, dışa (dünya pazarına) ve içe (ulus-devlete) doğru sermaye ve meta akışkanlığına yönelik döngüsel eğilimleri incelemek daha doğru mudur? Akışın yönü değişkense, bunu belirleyen sosyo-ekonomik ve siyasal kurumlar ve sınıflar nelerdir? Daha genel bir düzeyde, bu akışlar farklı siyasal aktörlerin etkisine maruz kalarak zaman ve mekânda çeşitlilik gösteriyorsa, o halde kürselci kuramcıların, küreselleşmenin kaçınılmaz olduğu argümanı ve bunun şarta bağlı olduğunu düşünen küreselleşme eleştirmenlerinin karşı-argümanları hakkında ne söylenebilir?

Bu sorulara cevap bulabilmek için, küreselleşme kuramcılarının temel bazı önermelerini -kaçınılmazlık iddiası, küreselleşmenin yeni bir gelişmeyi temsil ettiği fikri ve küreselleşmenin alternatiflerinin reddi- eleştirel düzeyde analiz etme yoluna başvuralım. Ayrıca, küreselleşmeci kuramların başlıca iddiaları ve

bunların eksik açıklayıcı gücü arasındaki ayrılığı da analiz edeceğiz -sosyal kuramın fileminyonu olma iddialarına karşılık, vardıkları sonuçların saçma olması (Bu bağlamda, küreselci retorik ve güncel gerçeklikler arasındaki zıtlığı ortaya koymanın bir yolu olarak "küresel yutturmaca" ["globaloney"] kavramını kullanabiliriz). İzleyen bölümde, gittikçe büyüyen ulusötesi meta ticareti ve sermaye akışlarının siyasal, ekonomik ve teknolojik nedenlerini analiz etmeye girişeceğiz. Burada odak noktamızı, bu dinamiklere ilişkin teknolojik yorumu reddetmenin temeli olarak, sermaye-emek ilişkisinin ve devlet iktidarının makrodinamikleri oluşturacak. Bu anlamda, şiddetli bir birikim bunalımı bağlamında, siyasal iktidar ve sınıf iktidarındaki tarihi değişimlerin, daha önce kapalı olan bölgelerde akışkanlığın artmasına uygun bir zemin hazırlayacak koşulların yaratılmasına zemin hazırladığını ve teknolojik ilerlemelerin, bu artan akışkanlığın önce sonucu, sonra da nedeni olduğunu iddia etmekteyiz.

Dışa yönelik akışı kolaylaştıran siyasal değişimlerin, bölüşüm açısından da derin sonuçları olmuştur. Buradaki argümanımıza göre, sermayenin devlet-temelli sınırlamalardan kurtulmasıyla birlikte, sermayenin emek üzerindeki artan gücü de, zenginliğin kitlesel olarak belli noktalarda yeniden odaklanmasına yol açmıştır. Bu argüman, küreselci anlayışı anlamak açısından temel anahtarın, onun büyüyen toplumsal eşitsizlikleri, geniş ölçekli toplumsal kutuplaşmayı ve devlet kaynaklarının gittikçe sermayeye transferini meşrulaştıran bir ideoloji olarak ele alınması olduğu fikrine dayanmaktadır.

Bu bölümün son kısmı, Yeni Dünya Düzeni'ne karşı oluşturulan direniş, muhalefet ve alternatiflere odaklanmaktadır. Şayet belirleyici bağ olarak sınıf ve devlet ilişkilerine dikkat çekmekte haklıysak, sınıf ilişkileri ve iktidarında meydana gelen değişimlerin "küreselleşme"ye karşı bir alternatif için temel yaratabileceğini de söyleyebiliriz. Son kısım, küreselleşme ideolojisinde temel bir unsur olan özelleştirmeyi de ele almaktadır. Bölüm, küreselci dogmayı sorgulayan alternatiflerin tespiti ile son bulur.

Kavramsal ve Tarihsel Analiz

Uluslararası meta ticareti ve sermaye akışı tarihsel olarak üç yolla gerçekleşmiştir: 1) Emperyalist ve sömürgeci fetih, 2) İleri kapitalist ülkeler arasında ticaret ve yatırım ve 3) Üçüncü Dünya ülkeleri arasındaki mübadeleler. Bu yolların her biri farklı ilişkiler oluşturmakta ve farklı sonuçlar yaratmaktadır. Emperyal-sömürgeci sermaye akışları; emperyal merkezdeki ekonomik çeşitlilik ve sanayileşmeye, uzmanlaşmanın ve sömürge bölgelerdeki hammadde dalgalanmalarına karşı hassasiyetin eşlik ettiği bir işbölümüne ve eşitsiz birikime yol açmıştır. İkinci uluslararası akış yolu (ileri emperyal merkezler arasında), yabancı sermayenin içe dönük kapitalist gelişmeyi tamamlamak üzere düzenlendiği, "karşılıklı bir uyum"a dayanmaktaydı. Küreselleşmenin üçüncü yolu (Üçüncü Dünya ülkeleri arasındaki mübadeleler) ise, emperyal güçlerin işgali ve Üçüncü Dünya ülkelerinin kendi emperyal merkezleri ile ilişkileriyle sınırlıydı. Üçüncü Dünya mübadeleleri içindeki ana evreler, bu coğrafi birimler sömürgeleşmeden önce ve postkoloniyal sanayileşme dönemi sırasında yaşanmıştır.

Buradaki kuramsal nokta, uluslararası meta ticareti ve sermaye akışının genişlemesine eşlik eden ayırt edici ilişkiler ve sonuçlarla birlikte, kaynakların uzun tarihi ve çeşitliliğiyle ilişkilidir. Tarihsel olgu ise, ABD, Afrika, Asya ve Latin Amerika'nın, denizaşırı piyasalar, mübadeleler ve yatırımlarla birkaç yüzyıla dayanan bir tarihi olmasıdır. Dahası, Kuzey ve Latin Amerika örneklerinde, kapitalizm "küreselleşerek" doğmuştur, yani bu ülkelerin erken gelişim dönemleri büyük ölçüde denizaşırı mübadele ve yatırımlara bağlıydı. Latin Amerika'nın on beşinci ve on dokuzuncu yüzyıllar arasındaki dış ticareti ve yatırımı, yirminci yüzyıl sırasında olduğundan daha büyük bir öneme sahiptir. Benzer şekilde, Blackburn'ün (1998) de gösterdiği gibi, on yedinci yüzyılda İngiliz sermaye oluşumunun üçte biri uluslararası köle ticaretine dayanmaktaydı. Ancak 19. yüzyılın ortalarındadır ki, iç pazar, ücretli emeğin, yerel imalatçıların ve, daha önemlisi, iç ve denizaşırı-temelli yatırımcı ve üreticiler arasındaki sınıf güçleri dengesini değiştirmiş olan bir devletin gelişimiy-

le birlikte önem kazanmaya başladı.

Küresel bir gelişme yolundan yerli bir gelişmeye doğru tarihsel geçişin önemi, sermayedarlar ve mahsul-hububat üretimi yapan tarım ihracatçıları karşısında, siyasal ekonomide merkezi bir rol oynamaya kararlı olan orta sınıfların oluşumuna bağlıydı. Bu geçiş süreci elbette kolay olmadı: Küreselleşmeci plantasyon sahiplerinin; batılı çiftçilerin ve doğulu sanayicilerin çıkarlarına tâbi olduğu ABD'deki İç Savaş iki milyon kişinin hayatına mal oldu. 19. yüzyılda Latin Amerika'da çok şiddetli iç savaşlar ve denizaşırı müdahaleler yaşandı; küreselleşmeciler ve yerli üreticiler ekonominin yönü konusunda bir savaşa tutuştu. Asya'yı küreselleştirmek için büyük savaşlar yapılırken (Afyon Savaşı, Perry'nin Japonya seferi, vs.), yerli üreticiler geleneksel elitlerin liderliğinde direnişe geçti. Buradaki temel nokta, Avrupalı tüccarlara, imalatçılara ve yerel tarım ve maden elitlerine dayanan eski emperyal küreselleşme biçiminin, yeni oluşmakta olan modern üreticiler tarafından, artık gelişme önünde bir engel olarak görülmesidir. Küreselleşmenin mevcut karşıtlarının eli ayağı tutmaz imparatorlar (Çin) veya fırsatçı diktatörler (Latin Amerika) olması, 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar geliştiği şekliyle küreselleşmenin, modern bir ekonominin gelişimi önünde ciddi bir engel oluşturduğu gerçeğini gözden saklamamalı.

Sosyolojik olarak belirtmek gerekirse, 20. yüzyıla kadar küreselleşmenin nesneleri ve özneleri hep farklı farklı gruplar olmuştur. Sermaye ve mallar, ulusal sınırların ötesine taşınmakla birlikte, belirli ulus-devletlerde merkezlenmekteydi. Hem sermaye ihraç eden hem de bu sermayeyi kabul eden ülkelerdeki sınıflar, genişlemenin sonuçlarından eşitsiz bir şekilde faydalandılar. Daha önce sermaye akışının ve meta ticaretinin nesnesi olan ülkelerin artık ihracatçı olduğu günümüzde bu durum daha da belirgindir. Bugünün, sermaye ihracatına ve bölgesel tahakküm kurmaya girişmiş olan eski sömürgeci devletlerden ayrıldığı temel nokta, ulusötesi kapitalistlerin varlığıdır.

Çin, Hong Kong, Tayvan, Güney Kore, Şili, Meksika ve Suudi Arabistan sadece birkaç örnektir. Yine de, yeni birikim merkezlerinin çoğalması ve eski sömürge ülkelerde yeni milyarderlerin ortaya çıkması, sınıfsal ve ulusal ilişkilerin niteliğini değiş-

tirmez: Latin Amerika, Afrika ve Asya ülkelerinin büyük bir kısmı temel malların ihracatına, üst düzeyde sömürülen emek gücüne ve rant (kâr payı) ve hizmet (sigorta ve faiz) ödemelerinde dikkate değer dengesizliklere bağlı olmayı sürdürmektedir. Esasında, günümüzde sermaye akışları ve meta ticaretinin eşitsiz ilişkiler aracılığıyla genişlemesi, geçmişteki emperyalist ilişkilerin bir devamıdır. Küreselleşmenin özneleri -başlıca tüccarlar, yatırımcılar ve hizmet rantiyeleri-, uyguladıkları politikaların nesnesi olan gruplarla -hedef ülkelerdeki işçiler, köylüler ve ulusal üreticiler- uzlaşmaz çıkarlara sahiptirler. Küreselleşme olarak tanımlanan olgu esasında, sömürgeci sınıf ilişkilerinin, daha önce kapitalist üretimin dışında kalan bölgelere yayılmasına dayanan geçmişin bir uzantısıdır. Küreselcilerin, küreselleşmenin yeni bir olgu olduğuna ilişkin iddiaları ve yeni bir dünya ekonomisi dönemine girdiğimize ilişkin varsayımları, kapitalist ilişkilerin büyümesi ve gelişmesinin, yeni dönemi tanımlamak için yeterli olduğunu kabul etmelerine dayanır. Ne var ki, küreselci ideologlar, geçmişteki ekonomik faaliyetlerin kökeninin de uluslararası mübadeleler olduğunu ve uluslararası akışkanlığa dayanan mevcut genişlemenin, kapitalist yeniden üretimin hâkim lokomotifi olmadığını unuturlar. Dahası, yerli üretim ve mübadeleden (iç pazarın genişletilmesi) dünya pazarına doğru kapitalist genişleme sürecindeki geçişler, her zaman devletin siyasal ve sosyo-ekonomik kompozisyonuna bağlı olmuştur.

Küreselleşme kavramının analitik zayıflıklarını, emperyalizm kavramının ise güçlü yönlerini ortaya koyabilmek açısından, bu iki kavramı karşılaştırmak yararlı olacaktır. Bu iki kavramın görece açıklayıcı gücünü açığa vuran bazı önemli noktalar vardır: iktidar ölçüleri, failleri açıklama şekilleri, bölgesel, ulusal ve sınıfsal eşitsizlikler konusundaki anlayışları ve belli yönelimlere sahip gelir, yatırım ve ödeme akışlarını (royaltiler, faiz, kârlar, rant) açıklama biçimleri. Küreselleşme kavramı ulusların karşılıklı bağımlılığını, bu ulusların ekonomilerinin ortak doğasını, çıkarlarının karşılıklılığını ve aralarındaki alışverişlerin ortak faydalarını savunur. Emperyalizm kavramı ise, emperyal devletler ile çokuluslu şirketler tarafından uygulanan tahakküm ve sömürüyü ve az gelişmiş devletler ile, çalışan sınıflar-

dan oluşan yığınları vurgular. Günümüz dünyasında, emperyal ülkelerin, ticaret yaptıkları Üçüncü Dünya ülkelerine çok daha az bağımlı oldukları açıktır: Ticareti yapılan metaların içeriğine bakıldığında, enformasyonun yoğun, Üçüncü Dünya ticaretini belirleyen hammaddelerin ise düşük seviyede olduğu görülür; emperyal ülkeler çeşitli arz kaynaklarına sahiptir; büyük ekonomik birimler çoğunlukla emperyal ülkelerdeki hissedarlara ait olmakta ve onlar tarafından işletilmektedir; ve kârlar, kâr payları, rantlar ve faiz ödemeleri, asimetrik bir biçimde aşağı yukarı dalgalanmaktadır. Dahası, emperyal ülkeler, uluslararası mali kurumlar ve diğer uluslararası birimlerde aşırı ve belirleyici bir etkiye sahiptir. Buna karşın, tahakküm altındaki ülkeler; düşük ücretli, faiz ve kâr ihracatçısı (ithalatçısı değil) ve uluslararası mali kurumların fiili tutsağı olan bölgelerdir ve denizaşırı piyasalara ve ihracat ürünlerine oldukça bağımlıdır. Bu bağlamda, emperyalizm kavramı, halihazırdaki gerçekliklere küreselleşme kavramından daha fazla uymaktadır.

Konumuzla ilgili toplumsal vasıtanın -ulusötesi sermaye akışı ve meta ticareti- belirlenmesi bağlamında, küreselleşme kavramı çoğunlukla, teknolojik değişim ve enformasyon akışına ilişkin yaygın fikirlere ve soyut "pazar güçleri" anlayışına dayanmaktadır. Buna karşın, emperyalizm kavramı, çokuluslu şirketler ve bankalar ile emperyal devletleri, uluslararası sermaye akışı ve meta ticaretinin itici gücü olarak görür. Önemli olaylara, dünya ticaret anlaşmalarına ve bölgesel entegrasyon konularına ilişkin bir inceleme, teknolojik determinizmi temel alan herhangi bir açıklamayı etkisizleştirmek için yeterli olacaktır: Küresel mübadelelerin çerçevesini oluşturanlar, emperyal devletlerin siyasa-oluşturucularıdır. Bu çerçevede sermaye hareketlerinin büyük işlemleri ve örgütlenme biçimleri, personeli emperyal devletler tarafından atanan uluslararası mali kuruluşlarca desteklenen ulusötesi şirketler tarafından gerçekleştirilir. Teknolojik ilerlemeler de, bu iktidar konumlanışını geliştiren parametreler içerisinde işler. Sonuç olarak, emperyalizm kavramı, dünya ölçeğinde sermaye hareketlerinin ve meta ticaretinin toplumsal vasıtaları hakkında, küreselleşme nosyonuna nazaran, daha net bir fikir verir.

Dünya, ulus ve sınıf düzeyindeki uzun ve kısa vadeli gelir akışları gibi veriler; emperyal devletler ile tahakküm altındaki devletler, yatırımcılar ile işçiler ve tarım ihracatçıları ile köylüler arasındaki eşitsizliklerin arttığını mütemadiyen gösterir. Bu bağlamda, emperyalizm kuramının varsayımları bu sonuçla uyum gösterirken; küreselleşme kuramının varsayımları bu sonuca ters düşer. Dahası, uluslararası sermaye akışının büyümesi ve devletler ve CEO'lar ile işçiler arasındaki eşitsizliklerin artması arasında güçlü bir ilişki vardır. Küreselleşmecilerin gelebilecekleri en iyi nokta, farklı katılımcılara sağlanan eşitsiz gelirler bağlamında eşitsizlikleri meşrulaştırmak üzere, daha fazla genel refah argümanından kopmaktır. Daha totolojik bir biçimde, bu argüman, sermayenin katkısının vurgulanmasına ve emeğin rolünün değersizleştirilmesine dayanır. Emeğin değer yaratımına ve bu değerin sermayece ele geçirilmesine odaklanan emperyalizm kavramı ise daha fazlasını yapar ve farklı sömürü (emek, tahakküm altındaki ülkeler) ve birikim (sermaye, emperyal firmalar ve ülkeler) alanlarına ışık tutar.

Uluslararası gelir akışları, yatırımlar ve kâr payı ödemelerinin yapısı, birbirine bağımlı bir dünya fikrine tekabül etmez. Tersine, emperyal şirketlere doğru tek yönlü akış ve tekil yoğunlaşma, emperyalizm kuramı ile anlamlı hale gelir ve kolayca açıklanır.

Aynı şey, askeri siyasa ve istihbarat operasyonları için de geçerlidir. Müdahalenin akışı tek yönlüdür, yani emperyal merkezlerden tahakküm altındaki ülkelere doğru. Askeri komutaların karşılıklı nüfuzu gibi bir şey söz konusu değildir; var olan şey yalnızca, askeri görevlerin, emperyal merkezden tahakküm altındaki ülkelere doğru genişlemesidir. Yasal anlamda, sadece emperyal devletler kendi coğrafi sınırlarının ötesinde hak iddiasında bulunabilirler (kendi yasalarının, diğer egemen ulusların yasaları üzerindeki üstünlüğü); tahakküm altındaki ülkeler ise mütemadiyen hedef olarak kalırlar.

Bu ampirik ölçütler, emperyalizm kavramının küreselleşme kavramı karşısında çok daha bilimsel bir kullanışlılığa sahip olduğunu savunmamıza izin verir. Bu anlamda, emperyalizm nosyonu, dünya ekonomi politiğindeki önemli yapısal ilişkilerin

hem bir açıklaması hem de örgütleyici bir ilkesi olarak, daha uygun (daha az değil) bir temele sahiptir.

Bugün yeryüzündeki mücadele yalnızca farklı kavramsal, tarihsel veya analitik çerçeveler arasında yaşanmaz. Bu mücadele yaşam güçlerini de kapsar. Kuramsal netlik meselesi kadar önemli olan diğer bir konu da, bu mücadelelere katılan siyasal aktörleri ele almaktır. Şimdi bunu yapmaya çalışacağız.

Müdafiler, Muhalifler ve Kararsızlar

Her ne kadar çeşitli uluslararası mübadele biçimleri doğrudan emperyal ilişkilere (emperyal devletler arasındaki mübadeleler, tahakküm altındaki devletler arasındaki mübadeleler ve popüler birikim rejimleri tarafından düzenlenen mübadeleler) girmemişse de, biz, emperyalist bir unsur olarak küresel sermaye akışları ve meta ticaretine odaklanacağız.

Dünya ekonomi politiğinde esasen üç "sınıf" veya "aktör" mevcuttur: küreselleşmeden faydalananlar ve onu savunanlar (müdafiler); küreselleşmenin muhalifleri ve sömürülen sınıflar ile devletler; ve hem sömürülen hem de küreselleşmeden faydalanan ve böylece tepkilerinde kararsız olanlar. Hem günümüzde hem de geçmişte küreselleşmeyi savunanlar, her zaman dünya ekonomisindeki hâkim ülkelerden çıkmıştır. Bu mantık doğrultusunda, temel destekçi hegemonik devlettir. Hegemonik devletin, sahip olduğu üstün rekabet gücü nedeniyle, ekonominin açılmasından korkmasını gerektirecek pek bir şey yoktur ve kazanacağı çok şey vardır. Yine sırsıyla iki ikazda bulunmak gerekir: İlk olarak, bu süreçten, hâkim devletlerdeki bütün sınıflar faydalanmazlar -bu süreçte asıl zenginleşenler, büyük egemen girişimlerdir. İkinci olarak, küresel ilkelerin (serbest ticaret, serbest pazarlar ve serbest para transferi) evrenselliği iddialarına karşın, egemen güçler kendi rejimlerinin siyasi müttefiklerini korumak amacıyla kendi ekonomilerine girişi sık sık kısıtlar (kendi ekonomilerinin geri sektörlerinde) ve rakipleri dışlayan imtiyazlı ticaret alanları kurarlar.

Üstün devletler ve bu devletlerin hâkim ekonomik girişimleri küreselleşmenin temel savunucularını oluştururken, bunların

tahakküm altında bulunan ülkelerdeki muadilleri de sadık müdafilerdir. Burada yapısal etkiler kadar, iç bölünmeler de önemlidir. Tarımsal iş grupları ve mali gruplar, ithalatçılar, mineral ihracatçıları, ihracat pazarına çalışan büyük imalatçılar ya da kötü koşullarda işçi çalıştıran taşeronlar küreselleşmenin güçlü savunucularıdır.

Böylece küreselleşme hem emperyalist hem de sınıfsal bir olgudur. Asimetrik gelir akışları bir bütün olarak iç pazarın büyümesi üzerinde etki sahibi olmakla birlikte, küresel düzeyde yerel sınıfların zenginleşmesini ve ihracat bölgelerinin hızla büyümesini kolaylaştırır.

Küreselleşmeyi destekleyen ve ilk ikisine tâbi olan üçüncü bir grup, uluslararası devinimlerle ilişkili uzmanlardan, üst düzey devlet görevlilerinden (teknokratlar) ve akademisyenlerden oluşur. Emperyal ülkeler açısından bakıldığında, bunlar küreselci programları, stratejileri ve taktikleri meşrulaştırmak ve düzenlemek için kullanılabilecek kuramlar ve kavramlar üretirler. Emperyal ülkelerin prestijli üniversitelerindeki akademik danışmanlar, tahakküm altındaki ülkelerden gelen çok sayıda küreselleşme yanlısını eğitmişlerdir. Akademisyenler, küresel sermayenin çıkarlarını en üst seviyeye çıkarabilmek ve oldukça yüksek danışma ücretleri alabilmek için, tahakküm altındaki ülkelerin ekonomik programlarını şekillendirirler. Onların eski öğrencileri ise hükümet politikalarına yön verir, çirkin iş ilişkilerine girer ve özelleştirme politikaları sayesinde büyük kazançlar elde ederler.

Küreselleşmeyi teşvik eden dördüncü grup, hâkim kapitalist sınıfın ana unsurlarından oluşur -bankacılar, finansörler ve mal ve hizmet ithalatçıları ile ihracatçıları. Bunlar, bir noktaya kadar, serbest ticaretin hem savunucusudurlar hem de ondan faydalanırlar. Temel ayrışma noktası, yabancı kökenli büyük ticaret şirketler yerel ticaret gruplarını yerlerinden ettiklerinde ortaya çıkar. Diğer yandan, bu gruptaki bireyler, özellikle yerel üreticilerle herhangi bir bağları olmadıklarında, küreselci serbest ticaret ilkelerinin sadık savunucuları olma eğilimindedirler. Bu blok, devlet iktidarını ele geçirebilecek oldukça güçlü bir oluşumdur. Bloğun gücünün temelini, ticaret, finans ve yatırım iş-

lemleri düğümündeki konumu ve siyasal kampanyaları ve toplumsal örgütlenmeleri finanse etmek üzere topladığı para miktarı oluşturur. Yine de, para, oldukça önemli de olsa, tek kaynak değildir. Toplumsal iktidar ve kitle örgütlenmesi de siyasal iktidarın potansiyel olarak can alıcı kaynaklarıdır.

Küreselleşmenin muhalifleri ise, çoğunlukla mali güç konusunda sıkıntı yaşayan gruplardan oluşur. Tahakküm altındaki ülkelerde küreselleşmenin asıl muhalifleri köylü hareketleri olmuştur; özellikle Latin Amerika ile Asya'nın çeşitli bölgelerinde ve kısmen de Afrika'da. Serbest ticaret politikaları, örneğin ucuz ithal hububatlarla rekabet edemeyen yerel üreticilerin yıkımına yol açmıştır. Tarımsal ürün ihraç eden üreticilere yapılan devlet yardımları, toprak mülkiyeti, krediler ve teknik yardımın, küçük üreticilerin aleyhine olmak üzere, belli ellerde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Şirket temelli tarım üreticilerinin teknoloji kullanımı, yerel köylü emeğinin yerini almış ve yerinden edilmiş bir üretici yığını yaratmıştır. Emperyal devletin geleneksel olmayan ürünleri (koka, afyon vs.) yok etmesi, küçük çiftçilerin dünya pazarındaki konumunu zedeledi. Sonuç olarak, Brezilya, Meksika, Hindistan, Filipinler, Ekvator, Paraguay, Bolivya ve başka birçok ülkede, karşımıza radikalleşmekte olan ve gittikçe büyüyen bir köylü ve topraksız kır işçisi yığını çıkmaktadır.

Küreselleşmeye karşı çıkan ikinci büyük muhalif grup veya sınıf, hem emperyal hem de tahakküm altındaki ülkelerde bulunan işçilerdir. Fransa, Almanya, Güney Kore, Brezilya, Arjantin, Güney Afrika ve başka pek çok ülkede işçiler, küreselleşme politikalarına karşı genel grevlere başvurmuştur. Emperyal ülkelerdeki grevler fabrikaların başka yerlere yönlendirilmesi tehlikesine; emekli maaşları, sağlık harcamaları ve tatillerdeki kısıntılara; ve daha da önemlisi, iş güvencesinin gittikçe azalmasına karşı yürütülmüştür. Tahakküm altındaki ülkelerde çalışan işçiler ise düşük ücretlere, despotik iş koşullarına, otokratik işletme yönetimine, uzun iş günlerine ve sosyal hakların gittikçe azalmasına karşı harekete geçmiştir.

Üçüncü muhalif sınıf; bütçe kesintileri, özelleştirme ve alım gücünün gittikçe azalmasından olumsuz etkilenen kamu emek-

çilerinden oluşur. Bu sınıfın muhalefeti de hem emperyal hem de tahakküm altındaki ülkelerde karşımıza çıkar.

Dördüncü sınıfı ise küçük iş grupları oluşturur; bunlar özellikle, ülkenin iç bölgelerini yoksullaştıran ve zenginliğin büyük şehirlerdeki birkaç bölgede yoğunlaşmasına yol açan, mincrallerin ve ulaşımın özelleştirilmesi, sanayileşememe ve kamu alımlarındaki kesintilerden etkilenen yerel sınıflardır. Ucuz ithal ürün akışı, pek çok yerel üreticiyi iflasa sürüklemiş ve merkezi hükümete karşı farklı grupların ittifakına dayanan geniş ölçekli protestolara yol açmıştır. Bu türden protestolar özellikle Arjantin, Bolivya, Kolombiya, Ekvator, Güney Kore, Hindistan ve en azından Fujimori diktatörlüğünc kadar Peru'da oldukça yaygındır.

Geçmişte rekabet gücü düşük veya yeni sanayileşmekte olan ulusların küreselleşmeye karşı muhalif ittifakın parçasını oluşturdukları söylenebilir. Ne var ki, bu ülkeler küresel devinimlerden faydalandıkları ve politikalarını serbest ticaret, serbest pazarlar ve serbest sermaye akışı gibi emperyal şartlarla uyum içerisinde belirledikleri için, bu, sürdürülmesi oldukça zor bir konumdur.

Üçüncü sınıf kategorisi ise, küreselleşme konusunda kararsız olanlardır -örneğin, küresel pazarda rekabet etmekte zorluk çeken, fakat sosyal ödeme kısıntıları ile düşük ücretlerden faydalanan sanayiler; denizaşırı rekabet nedeniyle iflas eden ve ithalat ile diğer ticari faaliyetlere "yönelen" imalatçılar; ucuz ithal malları tüketen düşük ücretli işçiler; ve iş bulmak için göçen üyelerini yitiren, ithal ürünler nedeniyle kendi ürünlerinin fiyatı düşen, fakat serbest dolaşımdaki denizaşırı para transferlerine dayanan köylü aileler. Bu sektörlerin hareketinde belirleyici olan şeyler siyasal müdahale, örgütlenme ve mücadeledir. Bu kararsız gruplar, küreselci sınıflar hâkim olduğunda, küreselci saldırılara direnmektense, ona uyum sağlarlar. Tâbi sınıflar üstün olduğunda ise, sivil grevlere katılır, devlet koruması taleplerini gittikçe dillendirir ve kötü koşullarda işçi çalıştıran iş yerlerinin ve fabrikaların devlet tarafından düzenlenmesini isterler.

Müdafiler, muhalifler ve kararsızlar arasındaki bu ayrım sınıflara da dikkat çeker. Küreselleşmeden en çok faydalananlar

emperyal sınıflardan; sömürülenler ise tahakküm altındaki ülkelerden çıkar. Buradaki temel nokta, rekabet halindeki müdafileri ve sömürülen muhalifleri birleştiren uluslararası ağların eşitsiz bir biçimde gelişmesidir. Müdafiler kendi ortak eylemlerine, uluslararası forumlarına ve örgütlenmelerine sahipken, sömürülen muhalifler hâlâ parçalıdır. Muhaliflerin yapısal talepleri ve öznel dağılımları arasında bir uçurum mevcuttur. Temel mesele, *ulus-devletin küreselleşmeden faydalananlar ve onun müdafileri tarafından denetlenmesi ve onların, ulus-devleti küresel yayılmanın koşullarını yaratmak için müthiş bir silah olarak kullanma kapasitesidir*. Muhaliflerin zayıflığı da kısmen örgütseldir -muhalefet güçlü uluslararası bağların ve ideolojik bağlılıkların dışındaki sektörel talepler etrafında şekillenmektedir. Muhalifler, "sivil toplum" söylemi ve ulus-devletin bir anakronizm olduğu düşüncesi nedeniyle, devlet iktidarı için verilen mücadelenin gerisinde kalmışlardır.

Müdafiler, muhalifler ve kararsızların konumlanışı esasında küreselci siyasetin bölüşüm temelli sonuçlarıyla bağlantılıdır. Servet coğrafi olarak yeniden konumlanmıştır. Emperyal ülkeler (Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Japonya) ve Hong Kong, Suudi Arabistan, Tayvan ve Güney Kore gibi ülkelerdeki ulusötesi şirketler ve ulusötesi bankalar, tahakküm altındaki ülkelerde özelleştirme programları sayesinde ortaya çıkan yeni holdinglerin milyarder yöneticileri ve zengin bölgeleriyle birlikte, dünyadaki zenginlik ve servetin çok büyük bir bölümünü toplamıştır.

Emperyal ülkelerde, eski endüstriyel ve tarımsal bölgeler, özellikle de militan sendikacılığın hâkim olduğu bölgeler darbe almıştır. Tahakküm altında bulunan ülkelerde yoksullaşan ana bölgeler ise, kent varoşları, taşra kasabaları ve eski maden ve liman bölgeleridir. Çalışan sınıflar içerisinde, çocuklar, kadınlar ve etnik azınlıklar genel ücret oranlarının çok altında ücret alırlar ve fiili olarak koruyucu hiçbir sigortaya sahip değillerdir. Onları koruyan tek şey, tıpkı diyaspora milyonerlerin sahibi olduğu kıyı fabrikalarında çalışan Mainlan Chinese örneğinde olduğu gibi, istihdam tedavülüdür (employment turnover). Geçici olarak istihdam edilen gençler, göçmen işçiler ve enformal sektör, küresel sermayenin işe alma ve kovma gücü ile tehditleri ne-

deniyle, işyerlerinde zulme tâbi tutulmaktadır. Tüm Latin Amerika'da ve Avrupa ile Asya'nın bazı bölgelerinde göçmen kamu işçileri, öğretmenler ve sağlık işçileri, ücret ve maaşlar düştükçe, toplumsal mücadelelerin merkezine oturmuşlardır.

Eski ve yeni işçi yığınlarının yaşam standartlarında nispi veya mutlak düşüşler yaşanırken, finans, eğlence, uyuşturucu, pornografi ve kaçakçılık alanlarında yeni milyarder sınıflar ortaya çıktı. Sonuncu alan özellikle eski SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerine güçlüdür.

Küreselleşmeye yönelik tavırlar, açıkça yapısal konum ve dağılım temelindeki sonuçlar tarafından belirlenir: Küreselleşme ideolojisi ve bu ideolojinin evrensel iddiaları, kendi sınıf kökenlerini ve sınıf eşitsizliklerini gizlemesinde yatar. Küreselleşmenin ulus-devletlerle ve bu devletlerdeki egemen sınıflarla sürmekte olan güçlü bağları, onun evrensellik iddiasıyla soyut enternasyonalizmiyle çelişir.

Küreselleşmenin Döngüsel Doğası

Kapitalizmin gelişimine, kendi doğasındaki ve devleti yönlendiren belirli kapitalist gruplardaki değişimler eşlik etmiştir. Kapitalist devlet sırasıyla sol-kanat partiler ve işçi hareketinin taleplerinden, ekonomik süreçlerden (krizler, buhranlar, enflasyon, iflaslar, vs.) ve teknolojik hamlelerden etkilenmiştir. Bu değişimler, içte ve dışta kapitalist yatırımın yöneliminin ve boyutlarının şekillenmesi üzerinde çok güçlü bir etki yaratmıştır.

Kapitalist yayılma, geçtiğimiz beş yüzyıl boyunca, küresel akışlara bağımlılık ve iç pazarın derinleşmesi arasında gidip gelmiştir. Tüccar kapitalistler, ticaret şirketleri ve köle tüccarları tarafından yönlendirilen ilk sömürgeci fetihler, erken küreselleşme döneminin (15. yüzyıldan 18. yüzyıla) itici gücüydü; ardından, korumacılık ve ulusal sanayinin gelişimi (18. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın ortalarına), yerli sanayilerin büyümesine ve küresel akışkanlığın birikimin merkezi olarak nispi düşüşüne yol açtı. Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki sömürge öncesi sistemler (Doğu Hint tekstili gibi bazıları belirgin kapitalist nitelikler de taşımaktaydı), iç pazarlara ve/veya Avrupa dışında

(Afrika ve Asya içinde) uzun-mesafeli ticarete yönelmişti. Sömürgeleştirme, yerli egemen ekonomik elitleri yerinden eden ve buralardaki ekonomileri dünya pazarına (Avrupa ve daha sonra Kuzey Amerika pazarları) yönlendiren yerleşik sömürgecilerin oluşumu için zemin hazırladı. 19. yüzyılda Latin Amerika'da yerli ihracat elitleri (maden sahipleri, toprak sahipleri ve tüccarlar) tarafından yönetilen ulusal bağımsızlık hareketleri küreselleşme sürecini derinleştirdi. Avrupa-Amerikan yaklaşımına benzer bir biçimde, endüstriyel-korumacı politikalar uygulamaya çalışan Paraguay gibi örnekler dışında, Latin Amerika'nın dünya pazarıyla entegrasyonu daha da belirginleşti.

19. yüzyılda, Almanya ve ABD gibi iki kayda değer istisna dışında, dış kökenli büyümeye doğru son büyük hareket başladı. Almanya ve ABD ise, yeni oluşmakta olan sanayileri korumaya yönelik güçlü politikayı, seçici bir emperyal genişlemeyle birleştirdi. "Küreselleşme," bugün uygulanandan farklı bir biçimde, *laissez-faire* ekonomik politikalarını içermekteydi: pasaportsuz seyahat, emek ve çevre yasaları ile para birimi denetimlerinin yokluğu, merkez bankalarına verilen sınırlı yetkiler (elbette merkez bankaları varsa), vs. Bu dönem Birinci Dünya Savaşı ile son buldu ve -bazılarına göre- ona neden oldu. 1920'lerde kısa süreli bir canlanma yaşandı ve daha sonra bu canlanma, 1929'daki Büyük Buhran'la birlikte kesin olarak sona erdi (ya da yarım yüzyıl boyunca öyle görüldü). Küreselleşmenin ve uluslararası sermaye akışları ile meta ticaretinin yeniden oluşumu 1945 ve 1997 yılları arasında aşama aşama gerçekleşti ve ancak 1980'lerin sonlarından itibaren hızlandı. Hatta son yıllarda çok ciddi bir ilerleme göstermiş olan küresel ticaret, gayri safi milli hasılaya giren mal ve hizmetlerin büyük bir kısmını bugün dahi kapsamaz.

Üçüncü Dünya'da küresel entegrasyona eşlik eden *laissez-faire* politikaları, iç pazarın daha fazla korunmasını ve geliştirilmesini isteyen yeni imalatçıların ve orta sınıf üreticilerin ortaya çıkmasıyla birlikte, Birinci Dünya Savaşı sırasında zayıfladı.

İç pazar nispeten önem kazandıkça, bir taraftan ulusal üreticiler ve bu üreticilerle ittifak halinde olan halk sınıfları (emekçiler, gündelikçiler, köylüler, vs.), diğer taraftan ise ticaret yapan

küreselci sınıflar (tüccarlar, büyük toprak sahipleri, maden sahipleri) arasında bir ayrışma süreci yaşandı. 1929'daki iflas, ihracatçı sınıfları tam olarak yerlerinden etmese bile, küreselci stratejilerin kaderini belirledi. 1930'ların başlarından 1970'lere kadar Latin Amerika'nın gayri safi milli hasılası, iç pazarlar için yapılan üretime daha fazla dayanır hale gelmişti, fakat yerel üreticilerin, sermaye ithalini finanse edip dış mübadele oluşturabilmek için ihracat elitlerine olan bağımlılığı sürüyordu. Bu durumun tersine dönüşü ve dış sermaye akışları ve meta ticaretine dayalı küreselci politikaya dönüş 1970'lerde başladı, fakat bu, yeni bir dinamik büyüme kaynağı yaratma yönünde oldukça başarısız bir çaba olmuştu. Dünya pazar koşullarına uyum sağlamak için en yüksek kaynak altyapısına (metaller ve mineraller, kereste, balıkçılık, meyve) sahip olan Latin Amerika ülkesi olan Şili, bu süreci gerçekleştirmede en başarılı ülke olmuştu. Şili ayrıca, yenilenemez kaynaklarını en çok kullanan ve böylece daha fazla gelişme kaydeden ülkeydi. Nispeten daha az kaynak kullanımına bağımlı olan diğer birçok ülke, ekonomik sektörleri ve sınıfları temelinde ve zaman içerisinde akla yatkın büyüme oranlarına ulaşabilmek için oldukça sınırlı kapasiteye sahipti.

Asya, Kuzey Amerika ve Avrupa'da dış sermaye akışları ve meta ticaretine bağımlılığa yönelik eğilim eşitsiz olmuştu: Herkesi aynı derecede gittikçe daha fazla etkilese de, aynı zamanda seçici ve bütünleştirici olmuştu ve güç, destek ve gelişmek için hâlâ ulus-devlete dayanmaktaydı.

Sonuç olarak, uluslararası mübadeleyle bağı olan bir ekonominin küreselci iddiaları yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır; bu, ulusal ekonomilere hâlâ derin bir şekilde yerleşik olan ve dışarıdaki izdüşümleri için ulus-devlete oldukça bağımlı olan döngüsel bir süreçtir. Bu ekonominin ana aktörleri olan ulusötesi şirketlerin çoğu, denizaşırı kazançların oranı yükselse de, hâlâ kârının büyük bir bölümünü iç pazardan elde etmektedir. Bugün çokuluslu şirketlerin büyüme stratejilerinin temel unsurlarını oluşturan vergi indirimleri, altyapı inşaatları, ihracat destekleri, emek denetimi ve teknolojik yenilikler için verilen devlet yardımları hâlâ ulus-devlet içerisinde ve tarafından düzenlenmektedir.

Peki geçmişte ve günümüzde dışa dönük kapitalist genişleme döngüleri nasıl izah edilir? Esasında birbiriyle bağlantılı üç genel kaynaktan bahsedebiliriz: Dünya siyasal ekonomisinde meydana gelen, savaşlar, bunalımlar ve yeni pazarların açılması gibi değişimler; ihracat sınıflarının siyasal ve ekonomik iktidar üstünlükleri; ve devletin değişen doğası ve dışa doğru genişlemeci bir ekonomik stratejiyi ilerleten kaynakların yeniden tahsisi.

Çizgisel bir süreçten uzak bir şekilde, uluslararası sermaye akışları ve meta ticareti tarihsel olarak geniş zaman aralıklarını kesintiye uğratmış ve bölmüştür. Bu, en azından yirminci yüzyıl boyunca, kural olmaktan ziyade bir istisnaydı; kapitalist rekabetler ulusal korumacı politikaları teşvik etmekte, savaşlar ekonomiyi tabakalı hale getirmekte ve toplumsal muhalefet içerideki kaynaklara yönelmekteydi.

Günümüzdeki küreselleşme dalgası Latin Amerika, Avrupa ve Asya'da sert bir direnişle karşılaşmakta ve ekonomik bir program olarak meşruluğu gittikçe daha fazla sorgulanırken, problemli bir toplumsal desteğe dayanmaktadır. Şüphe götürmez nokta ise, dış akışkanlığa bağımlılık eğiliminin gittikçe artıyor ve devletlerin bu süreci sürdürme ve derinleştirme gücü ve arzusunun büyüyor olmasıdır. Günümüz koşullarında pazarlar ve çokuluslu şirketler arasındaki ekonomik bağlar işçiler, ücretliler, çiftçiler ve köylüler üzerinde acı bir etkiye sahip olmuştur. Küreselci devlet stratejilerinden kopuş ise, sosyo-ekonomik bir dönüşüm dönemine yol açacak ve mali şirketler, çokuluslu kuvvetler ve onların destekçisi olan sınıflar için oldukça yüksek bir maliyet yaratacaktır. Ne var ki, komünizmin çöküşü, devrimci solun yenilgileri ve bunu izleyen süreçte emekçi ve toplumsal hareketlerin gerileyişi, küreselci politikaların uygulanması için uygun bir zemin yarattı.

Yüksek kârların siyasal doğası, küreselleşmeye eşlik eden durgun ekonomik büyüme modelinde belirgindir. Japonya, Almanya ve ABD, son yıllarda bir canlılık yaşamalarına karşın, toplamda yetersiz bir büyüme sergilemişlerdir. Sözde teknolojik devrim toplam büyümeyi uyarma noktasında ya çok az öneme sahiptir ya da bütünüyle önemsiz olmuştur. Teknolojik olarak

daha geri ülkeler -Çin, Hindistan, Şili ve Türkiye- ise, yoğunluklu (intensive) ve geniş çaplı (extensive) emek sömürüsüne, hammaddelerin çıkarılmasına ve ucuz imalat mallarının üretimine dayanarak, büyük bir büyüme göstermişlerdir. Bu bağlamda sermayenin uluslararasılaşması süreci, yeni alanların sömürülmesine ve -üretim güçlerinin gelişimine ve derinleştirilmesine değil- yüksek kâr getiren alanların oluşturulmasına dayanmaktadır. Sonuçta uluslararası sermaye hareketi ve meta ticareti daha fazla kapitalizm, daha çok ücretli işçi ve daha çok ihracat ve ithalat yaratmış, fakat toplamda ekonomik durgunluk eğilimlerine son vermekte başarısız olmuştur.

Peki dış imkânlar dinamik büyümeye yol açmıyorsa, ihracat sınıflarının üstünlüğünü neyle açıklarız? Bu sorunun cevabı, ulus-devletlerdeki ve bu ulus-devletlerin emperyal merkezden dünyanın geri kalanına uzanan bağlantılarındaki siyasal ve toplumsal iktidarda meydana gelen değişimlerde yatar. Buradaki mesele, Batı'daki kapitalist sınıfın, yaşamın her alanında işçi sınıfı üzerinde bir dereceye kadar şiddetli yenilgiler yaratmasıdır: yani, devlet denetimi, sosyal politika ve ideolojide; fabrika düzeyindeki iş koşullarında, ücretlerde, pazarlık gücünde ve istihdamda; ve kişisel düzeydeki kırılganlık, bilinç ve korkuda.

1970'lerin başlarından beri, kapitalist sınıf, kitlesinden kopan ve emeğin pazarlık gücü için çoğunlukla devletin lütuflarına bağımlı olan, oldukça bürokratlaşmış sendika hareketinden faydalandı. Kapitalistler devletin siyasi partileriyle yakın ilişkiler geliştirip kendi politikacıları üzerinde etkin bir güç oluştururken, emek bürokratları kendi çıkarlarını korumak için esasen aynı kapitalist partilere bağlı olmayı sürdürdüler. Kapitalistler refah meselelerinde taviz vermemeye dayanan açık ve tutarlı bir strateji geliştirirken, emek bürokratları eski toplumsal sözleşme kavramına ve refah devletine bağlı kalmayı sürdürdüler ve antikapitalist bir strateji geliştirmeyi veya sosyalist bir alternatif üzerinde düşünmeyi başaramadılar, böyle bir isteğe sahip olmadılar. Kapitalistler devleti ellerinde tutarken, emek, sektörel mücadeleler ve dar ücret meseleleriyle uğraşan bir baskı grubu ve bir yabancı olmanın ötesine geçemedi. Kapitalistler kitle iletişimine hâkim olurken, emek alternatif bir iletişim olanağı yaratamadı;

kapitalistler sınıf mücadelesini yukarıdan yoğunlaştırarak dalga dalga emek karşıtı yasalar çıkarırken, emek, üyelerinin sayısı azaldıkça hizmet faaliyetlerine yönelmektedir.

Sınıf mücadelesinin küreselci siyasanın belirlenmesi sürecindeki merkezi rolü, şayet bu konuda ileri giden ülkeleri karşılaştırırsak, daha da belirginleşir: grevlerin pek az yaşandığı ve çoğunlukla kaybedildiği İngiltere ve ABD'de ve sendikaların grev silahını kullandığı ve işçilerin büyük bir devlet sektörünü, sosyal programları ve ulusal sanayileri ellerinde tuttuğu Fransa ve Almanya'da. Üçüncü Dünya'da, küreselci modele geçiş, emeğin devlet tarafından sert bir şekilde bastırıldığı koşullarda oldukça ileri bir seviyeye ulaştı -Meksika, Şili ve Arjantin'de.

Geçmişte tersine durumlar da yaşandı. 1930'ların başlarından 1970'lerin ortalarına kadar, işçi ve orta sınıfların ilerleyişi, ihracatçı sınıfların gücünü tahrip etti ve iç pazarın büyümesini ekonomik siyasanın merkezi haline getirdi. Bir refah devletinin yaratılması ve kamu girişimlerinin gittikçe çoğalması; ihracat modelinin çökmesinin ve onu destekleyen sınıfların bunalımının ve yerinden edilmesinin sonucudur. Avrupa, Asya, Doğu Avrupa ve Latin Amerika'da kapitalist olmayan ülkelerin ve Afrika'da milliyetçi rejimlerin gelişmesi, Batı Avrupalı ve Amerikalı kapitalist sınıfları, ücret ve refah konularında tavizler vererek işçi sınıfının sadakati için rekabete girmek zorunda bıraktı. İhracatçı kapitalistler iç taleple uğraştı. Küreselleşme militan işçi ve köylü eylemleri nedeniyle yumuşatıldı ve komünizm hayaleti, sosyal refahı, kapitalistlerin varlıklarını sürdürebilmeleri açısından bir zorunluluk haline getirdi.

1964'te Brezilya, 1966'da Endonezya, 1970'lerde tüm Latin Amerika'da yaşanan işçi sınıfı yenilgileri, 1970'lerde Çin'de meydana gelen karşı-devrim, SSCB'nin çökmesi ve Avrupalı sosyal demokratların neoliberallere, Amerikalı liberallerin ise serbest pazarcı muhafazakârlara dönüşmesi; devlet siyasasını, küreselleşme ve refah arasında arabuluculuk yapan bir güçten, uluslararası sermaye akışlarını ve meta ticaretini destekleyen açık sözlü bir araca dönüştüren siyasal olaylardı.

Sınıf iktidarının değişimi ve devletin yeniden şekillenmesi, uluslararası akışkanlığın gelişimini ve iktidarı meşrulaştıran bir

ideoloji olarak küreselleşmenin oluşumunu destekleyen temel koşullardır.

Geçmiş ve Günümüzde Küreselleşme

Günümüzdeki bağlamıyla "küreselleşme," eski küreselleşmeden farklı mıdır? Bu sorunun cevabı, neye baktığımıza bağlıdır. Geçmişte, ihracat sınıflarının hâkim olduğu dönemlerde küreselleşme, büyüme üzerindeki etkisi bağlamında bugün olduğundan çok daha önemliydi. Bu, özellikle 16. ve 19. yüzyıllar arasındaki emperyalist merkezler ve yeni sömürgeleştirilen ülkeler için doğruydu. Ne var ki, tüm bölge ve ülkelerde, özellikle de Üçüncü Dünya'nın ve hatta kısmen Avrupa'nın kırsal bölgelerinde, kapitalist üretim biçimi ya henüz başlangıç aşamasındaydı ya da mevcut değildi. Bugün ise kapitalist üretim biçimine entegre olmamış hiçbir ülke ve bölge yoktur. Geçmiş yüzyıllarda dünyanın birçok bölgesinde meydana gelenin tersine, bugünkü pazar mübadeleleri kapitalist sistem içerisinde gerçekleşmektedir. İkinci olarak, 20. yüzyılın büyük bir bölümünde dünyanın birçok bölgesi, kapitalist olmayan bir sistem etrafında; yani, kapitalist üretim biçimi içerisinde işlemeyen bir kolektivizm biçimi etrafında örgütlenmiştir. Son on yılda ise bu bölgeler, kapitalist birikimin mantığına entegre ve tâbi olmuştur. Eski SSCB ülkelerinin büyük bir bölümü bağlamında, sözüm ona kapitalistler, ekonomiye dayanmayan araçlarla servet biriktirmeye ("ilkel" ya da ilk birikim) çalışan, 16. yüzyıl İngiliz korsanlarına, yağmacılarına ve köle avcılarına benzerler.

Küreselleşmenin kökeni noktasında, ileri emperyal ülkelerde (bazı ülkeler değişmiş olsa da) ve emperyal ilişki içerisindeki sınıflar ve ulus-devletler üzerindeki eşitsiz etkiler bağlamında kayda değer benzerlikler de vardır. Geçmişte olduğu gibi, bugün de, ticaretin büyük bir bölümü Avrupalı, Asyalı ve Kuzey Amerikalı dev firmalarca gerçekleştirilmektedir. Geçmişte olduğu gibi, bugün de, kârın büyük bir bölümü yatırım, ticaret, rant ve faiz ödemeleriyle bağlantılı yönetici sınıfların elindedir. Geçmişte olduğu gibi, bugün de, ulus-devlet, küresel yayılmayı örgütleyen temel siyasal aygıttır: Ticaret anlaşmaları, devlet yardımla-

rı, emek denetimi, askeri müdahale ve serbest ticaret öğretilerinin ideolojik teşviki, ulus-devletin yönetici eliti tarafından yerine getirilen temel işlevlerdir. Ve yine bugün de, ulus-devlet, kapitalist üretim biçimine içkin olan aşırı üretim ve durgunluk eğilimleri ile spekülatif patlama ve iflasları denetim altına almaktan acizdir.

Günümüzde küreselleşme eğiliminin "yeniliği" meselesine bakıldığında görülür ki, bu durum, bir ideoloji (Keynesçilik, komünizm ve korporatizm) meydana getiren bir sınıf güçleri koalisyonu koşullarındaki ve dış mübadele ve yatırımların, koruma altındaki sanayilerin büyümesine ve iç pazarın genişletilmesine tâbi olduğu bir çerçevedeki uzun bir içe dönük büyüme döneminden çıkmıştır. Şayet ekonomi tarihini etraflıca inceler ve içe dönük gelişmenin üstünlüğünü erken bir tarihe alırsak, bugünkü küreselleşme modeliyle kayda değer yapısal benzerlikler bulabiliriz.

Bugünkü farklılık, erken küreselleşme döneminin, derin bir bunalımla ve savaş ve buhran koşullarında neredeyse bir çöküşle son bulmasıdır. Her ne kadar sürekli bir bunalımın açık belirtileri mevcut olsa da, küreselleşme yönündeki bugünkü hareket, "son evresine" girmek durumundadır. Örneğin; hem günümüzde hem de geçmişte, spekülatif faaliyet, üretici yatırımları aşma eğilimindedir; çöküşü uzun bir durgunluk dönemi izlemektedir ve bu durum, savaş sonrası dönemde ABD, Japonya ve Batı Avrupa'da yaşanmıştır. Artan eşitsizlikler ve derinleşen toplumsal huzursuzlukla birlikte, bir yatırımcının deyimiyle, küreselleşmenin, "bu yaklaşımların siyasal kabulünün sınırlarına yaklaşması" muhtemeldir (*New York Time*, 20 Haziran, 1997, A-10).

Daha önce de belirtildiği gibi, bugün en büyük farklılık, kapitalizmin her yere yayılmış olması ve o anki tek ekonomik sistem olmasıdır. Bu da demektir ki, kapitalizmin doğrudan muhalifleri, kapitalist saldırıya direnen diğer devletler veya bölgeler değil, sistemin kendi içindeki sınıflardır (işçi sınıfı, köylüler, vs.). Yani muhalefet, pre-kapitalist veya post-kapitalist elitlerden veya dışlanan sınıflardan değil, içerideki sömürülen -değer yaratan- sınıflardan gelmektedir.

Küreselleşmenin ikinci "yeni özelliği," sermaye hareketleri-

nin büyük hacmidir. Ulusal sınırların ardına taşan servet transferleri -özellikle de mali transferler- geçmişteki hareketleri oldukça aştı. Bu, büyük örgütsel ağlarla ve yeni elektronik teknolojilerle mümkün hale geldi. Yine de, bu hareketler, bugünkü küreselci yayılmadan önce ortaya çıkan birçok eski ağ aracılığıyla işlemektedir. Çeşitli etnik diyaspora ağları (Çinli, Hintli, Ortadoğulu, Yahudi, vs.) ve geniş aile holdingleri (özellikle Asyalı Çinliler etkindir) modern bankacılık ve yatırım kanallarını etkilemektedir. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki eski aile ve sınıf ağları, elektronik yenilikler sayesinde kendi etkilerini derinleştirmişlerdir. Böylece, akışkanlığın hacmi artarken, belirleyici karar-alma birimleri, küreselleşme öncesi, eski toplumsal oluşumlara dayanmaktadır.

Bilgi iletimi ve birikimi, günümüz küreselleşme koşullarında daha hızlı ve geniş kapsamlıdır, fakat, bunun, yeni ve güçlü bir büyüme sürecine girilmesi noktasında bir farklılık yarattığı düşünülmemeli. Hatta 1970-80'li yıllar boyunca, teknoloji temelli yeni gelişmenin öncüleri olan Japonya ve Güney Kore bile yavaş bir büyümeye gömüldüler. Clinton tarafından uygulanan kendini övücü duruşa rağmen, ABD, nüfus artışıyla aynı seviyeye güçbela gelen bir gayri safi milli hasıla büyümesi düzeyinde debelenmektedir. Yeni teknolojiler eskilerinden farklı olmakla birlikte, bunlar kendi başlarına yeni bir sınıf yapısına, ekonomik dinamiğe ya da devlet yapısına yol açmamıştır. Yeni teknolojiler de, daha önceki sınıflar ve ulus-devletler içerisinde ve kapitalist sistemin sınırlamaları ve şartları etrafında şekillenmiştir. Enformasyonun "yeni sermaye" olduğu fikri elbette ki anlamsızdır; bu fikre göre, yeni enformasyon kitlesi ve enformasyonu besleyen ve işleyen yazıcılar, ekonominin yeni reisleridir.

Enformasyon birikimi ve iletişim konusundaki temel mesele, enformasyon analizcilerini yönlendirecek soruların formüle edilmesi için kullanılabilecek kavramsal çerçeve ve böylece enformasyonun analizi ve kullanımıdır. Bu enformasyon analizcileri de bağımsız aktörler değil, iktidar yapıları içerisinde yer alan bireyler ve sınıflardır -yani, enformasyonu zaman zaman sermayenin kazancına ya da kaybına dönüştüren oluşumlar. Enformasyon, kâr elde etme sürecinde önemli bir unsurdur, çünkü

kapitalistler, enformasyon toplayan kişileri, çizelge, tablo ve grafikleri zımbalamaları, verileri özetlemeleri ve bunları kısa ve kullanılabilir formlarda çevrimiçi ortama dahil etmeleri için işe alırlar.

Sermayenin süratli hareketi, sermayenin konumundaki ve hızlı birikimdeki değişimlere imkân tanır, fakat aynı zamanda, sermaye stoğuna herhangi bir şey eklemeksizin, mevcut süreksizliği artırır. Sürat, üretici güçlerin büyümesiyle doğrudan ilişkili değildir; çoğunlukla paralel bir alanda işler. Para ekonomisi, reel ekonominin işleyişiyle pek az ilişkilidir. Bu, örneğin mali piyasalarda ya da menkul değerler borsasında büyük bir iflas yaşandığında, reel ekonomi üzerinde önemli bir etki yaratmayacağı anlamına gelmez. Hacmi ve hızı yeni olsa da, bu çeşit bir küreselleşme, niteliksel anlamda reel küresel ekonominin yapısını ve işleyişini ciddi ölçüde değiştirmemiştir. En fazla, bireysel faillere, para transferleri için daha fazla alana ulaşma imkânı vererek, sermaye hareketlerinin otonomisini artırmıştır. Fakat bu bile nispeten bir otonomidir, çünkü hükümetler, hareketin hacmi (her gün trilyonlarca dolar) veya kolaylığı (bilgisayar tuşuna bir dokunuşla) nedeniyle değil, bundan faydalanan ulus-devletler (ABD, Batı Avrupa, Japonya) "deregüle etmemeye" dayandığı için, bu alanı düzenlememeyi seçmişlerdir. Yüksek hızdaki bilgisayarlar saniyede milyarlarca veriyi işleyebildiği için ve sermaye ile devletlerin gittikçe artan ekonomik entegrasyonu nedeniyle, yeni düzenleme grupları ileri sürmek potansiyel olarak mümkündür.

Son olarak, günümüzde küreselleşme, uluslararası işbölümünü derinleştirmiş ve genişletmiştir. Örneğin, arabalar, birbirinden uzak ulus-devletlerdeki fabrikalardan gelen parçalardan yapılır. Enformasyon toplama, işleme ve analizi farklı bölgelerdeki işçilere yönlendirilir. Emek yoğunluklu endüstriyel işlerin Üçüncü Dünya'ya ihraç edilmesi ve emperyal merkezlerde düşük ücretli bir hizmetli yığını ve yüksek ücretli bir yönetici eliti oluşturulması süreci oldukça ilerleme kaydetti. Fakat bu, geçmişteki uluslararası işbölümünün bir devamıdır; eskiden de, Üçüncü Dünya'daki maden ve tarım işçileri ile, emperyal ülkelerdeki imalat ve hizmet işçileri arasında bir uluslararası işbölümü var-

dı. Değişen şey, imalat faaliyetlerinin eski Üçüncü Dünya'ya dahil edilmesidir. Bu, bazı ortamlarda çok ciddi bir proleterleştirme (çok sayıda ücretli işçi) anlamına gelir. Yeni bir uluslararası işbölümü kuramının temel problemi, hem Üçüncü Dünya hem de emperyal ülkelerdeki endüstriyel çıktının büyük bir bölümünün yerli tüketim için ve yerli sahipler tarafından üretilmesidir. Fakat elbette ihracatın ve dış yatırımcıların hâkim olduğu -özellikle dayanıklı tüketim mallarında, kültürel hizmetlerde ve mali sektörlerde- birkaç ülke de vardır.

Baştaki soruyu yinelersek, bugünkü küreselleşme, geçmişteki küreselleşmeden farklı mıdır? Bu sorunun cevabı, sayısal açıdan "evet," süreci belirleyen yapılar ve analiz birimleri açısından ise "hayır"dır. Dahası, geçmiş ve bugün arasındaki temel ayrımın -ilkinin bir "son nokta"ya (bunalımlar ve çöküş) sahip olması, sonuncunun ise hâlâ oldukça güçlü olması- kendisi problematik bir meseledir.

Küreselleşme: Kaçınılmazlık mı, Şartlara Bağlılık mı?

Küreselleşme kuramcılarının temel ilkelerinden biri, küreselleşmenin kaçınılmaz olduğu; yani, teknolojik, ekonomik ve siyasal gelişmelerin, uluslararası sermaye akışkanlığı ve meta ticareti dışındaki ekonomik büyüme biçimlerini dışlayacak biçimde bir araya gelmiş olduğu fikridir. Bilimsel değil de normatif bir temele dayanan bu iddiaya göre, küreselleşme, tüm ülke ve ekonomilerin kapitalist pazar aracılığıyla bir araya geldiği bir tarihsel süreçteki en yüksek ve son aşamadır. Bu fikrin ilk sözcülerinden biri olan Francis Fukuyama (1991), "Tarihin Sonu" hakkında yazar; buna göre, pazarlar, demokrasi ve zenginlik, çatışmalara, otoriter rejimlere ve zorunluluğun hâkimiyetine son vermiştir.

Belirli siyasal-ekonomik süreçlerin kaçınılmazlığı fikrinin, kaçınılmaz olarak çürütülebilecek uzun ve bayağı bir tarihi vardır. Gözlemcilerin, koşula dayalı başarıları, tüm gelecek nesiller için önceden belirlenmiş bir sonuç olarak kabul ettiği şey, çoğunlukla tüm olayların önceden zihinde canlandırıldığı bir tarih

anlayışına dayanmaktadır. Bu totolojik tarih anlayışına göre, meydana gelmiş ve gelmekte olan şey, bir dizi münferit olayın sonucudur ve bugün ile tüm geçmiş tarih arasında, geçmişin çelişik süreçleri ve çatışma noktalarının artık var olmaması anlamında, eşsiz bir ayrım vardır. Belirli olayların çizgisel bir süreç çerçevesinde ele alındığı bu tarih anlayışı elbette yanlıştır: Genelde benzer koşulların muhtelif sonuçlar yaratması bir norm olmuştur.

Örneğin; "benzer ekonomik süreçler ve sömürge deneyimleri" (yapısal benzerlikler) çoğunlukla muhtelif sonuçlar yaratmıştır. 1940'larda Çin, 1920'lerde olduğu gibi azgelişmişti, fakat 1920'lerde karşı-devrim başarılı olurken, sonraki süreçte devrim zafere ulaştı. Benzer şekilde, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte, siyasal müdahale, bilinç, örgütsel kapasiteler, liderlik ve stratejiler gibi şarta bağlı etkenler nedeniyle, postkoloniyal sonuçlar çeşitlilik göstermiştir.

Geçmişte küreselleşmenin oluşumu, bir yığın yapısal ve tarihsel koşul tarafından belirlenmekteydi; eski küreselleşme döngüleri tarafından yaratılan uzlaşmaz sınıf ve devlet ilişkileri ise, siyasal kırılmalara ve küreselleşmenin ve bazı durumlarda kapitalist sistemin nispi gerilemesine neden olmaktaydı. Her küresel yayılma döneminde, küreselci kuramcılar, "Pax Britannica" veya "Amerikan Yüzyılı" söylemini kullanarak, küresel projenin öncü sınıflarını yüceltmeye, meşrulaştırmaya ve hoşnut etmeye gayret etmektedir.

En azından daha düşünceli küreselci kuramcılar ise, geçmişteki küreselci yayılmanın gerilediğini kabul etmekte ve geçmişin eksikliklerini teslim etmekle birlikte, bugünkü "küresel dünya düzeni"nin hususiyetini ortaya koyan farklı bir araştırma çizgisi geliştirmeye çalışmaktadırlar.

Geçmişin çelişkilerini ve bu çelişkilerin günümüzde nasıl yer edindiğini göz ardı eden küreselci ideologlar, bir çeşit teknolojik determinizme saplanmaktadır. Yeni bilgisayar ve elektronik sistemlerinin büyülü özellikleri konusunda kapsamlı iddialarda bulunan bu ideologlar, halkı, yeni küresel düzenin bilim, teknoloji ve akıl tarafından yönlendirildiği ve onların bir sonucu olduğu -böylece de sınıfsal ve anti-emperyalist çelişkileri ortadan

kaldırdığı veya tahrip ettiği- konusunda ikna etmeyi veya aldatmayı ummaktadırlar. Tersi durumların -yani, büyük sınıf çatışmaları ve anti-emperyalist mücadeleler- ortaya çıkışı ise bir dizi artık "anakronik olgu"ya atfedilmekte veya modası geçmiş grup ve ideologların son solukları olarak görülmektedir.

Fakat ne yaftalamak bir açıklamadır; ne de kategorileştirme, küreselci tahakküm girdabının tam ortasında bulunan hareketlerle baş etmenin uygun bir yolu... Latin Amerika ve Afrika'daki (Demokratik Kongo Cumhuriyeti - eski Zaire) yeni kırsal ve yöresel hareketlerin Fransa, Güney Kore ve Almanya'daki yeni işçi sınıfları nesli arasında büyüyen patlama ve kentli mücadelelerle bağlantıları, küresel pazar paylarını maksimize etme niyetindeki yerli sömürüye içkin olan derin çatlaklara dikkat çekmektedir.

Küreselleşmenin kaçınılmazlığı fikriyle daha az felsefi ve daha analitik bir düzeyde baş etmek açısından, mevcut küreselleşme modelinin kökenlerini, dinamiklerini ve gelecek perspektiflerini ele almak önemlidir.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, belirleyici unsur olarak kabul edilen teknolojiler, küreselleşmeye yönelik bugünkü büyük itkinin öncesinde ortaya çıkmıştır. Teknolojilerin eklenmesi ve uygulanması, daha önce de belirttiğimiz gibi, büyük ölçüde durağan olan küresel büyüme üzerinde çok büyük bir etkiye sahip değildir. Teknolojik ilerleme, siyasal ve sosyo-ekonomik alandaki kararlar tarafından şekillendirilen küresel süreçlere eklemlenmiştir. En son küreselleşme dalgasının kökenleri, neoliberal veya "serbest pazar" biçimi temelinde kapitalizmin üstünlüğüyle özdeşleşen siyasal süreçte bulunabilir.

Neoliberal serbest pazar kapitalizmindeki ilk adımlar Şili'de atılmıştır. Esasında askeri bir darbenin (*coup d'état*) ürünü olan neoliberal serbest pazar reformları programı, sonraki süreçte Reagan ve Thatcher rejimleriyle tamamlandı. Bu, ulusötesi şirketler ve mali sermayenin, dünya pazarında bu siyasal rejimlerden önce var olmadığı anlamına gelmez; küreselleşmecilerin, iktidarı ve kaynakları, yerel sermaye, sendikalar ve halkçı siyasal güçlerle paylaşmak zorunda olduğu anlamına gelir. Daha sonra ise, refah devletine dayanan iç pazar gelişimi ile uluslara-

rası sermaye akışı ve meta ticareti arasındaki uzlaşma; siyasal güç, askeri diktatörlük ya da seçilmiş bir azınlık rejim içerisinde alınan idari bir kararla ortadan kaldırıldı.

Böylece, küreselleşmenin ekonomik bir strateji olarak kökenleri, pazarın "doğal gelişimi"nin değil, devlet iktidarı tarafından desteklenen ideolojik bir projenin sonucudur. Küreselleşme öncesi dönemdeki büyük teknolojik hamlenin, küresel olmayan çeşitli ortamlarda ortaya çıkmış olması olgusu, tekno-küreselcilerin kapitalist gelişme sürecini terk ettikleri ideolojik perdedeki boşlukları ortaya koyar.

Şartlara bağlılık (yani, kaçınılmaz olmama) ise, küreselci projenin kökenlerine ve gelişimine dikkat çeker. Aksi takdirde, G-7'nin, Meksika gibi başarısız rejimleri destekleme; eski SSCB ülkelerinde üretimi tahrip eden ve milyonlarca insanı yoksullaştıran ekonomik reformları hızlandırarak kapitalizmi tersine döndürülemez bir duruma getirme; ve NATO'yu Doğu Avrupa ve Ukrayna'ya yayma yönündeki değişmez, çoğunlukla irrasyonel ve çılgınca çabalarını açıklamak zor olur. Esasında küreselleşmenin uygulayıcıları (ideologları değilse), kendi projelerinin koşulsallığının farkındadırlar. Küreselleşme kuramı güçlü bir ideolojik unsura sahip olduğu için, onunla bu bağlamda yüzleşmek önemlidir.

Küresel Yutturmaca Olarak Küreselleşme: Söylem ve Gerçeklik

Kırılgan toplumsal sistemlerin önemli özelliklerinden biri, kendi yararlarına oluşturdukları abartılı iddialardır. Bu iddiaların ardında, küreselleşmenin yenilmezliği veya kaçınılmazlığı yönündeki kabulün, yapısal zayıflıkları telafi edeceği inancı yatar. İhracat kapitalistleri ve finansörlerine dayanan küreselci yaklaşım etrafında inşa edilen tüm ideolojik yapı, bunun güçlü bir örneğidir. Ne var ki, arzulanır bir sonuç elde etmek için verilen normatif talimatların ve ideolojik hegemonyanın aksi yönde kırılgan bir siyasal ekonomik girişim oluşturabileceği fikri, sağlam bir programatik analiz ve siyaset için yetersiz bir unsur sunar.

Bob Fitch (1996) tarafından icat edilen "küresel yutturmaca" (globaloney) kavramı ise, küreselci kuramcılar tarafından ortaya atılan taraflı ve totolojik argümanları teşhir eder. Öncelikle, küreselciler, tüm ulus ve halkları ortak bir pazar ilişkileri ortamına çeken ve küreselleşmeye evrilen genel bir ilerleme öne sürerler. Böylesine bir yaklaşımı, küreselci projenin, tüm dünyadaki seçmenler ve sivil topluluklar tarafından kapsamlı bir biçimde reddedilmesi bağlamına getirebilecek şeyin ne olduğunu bilmek zordur. Burada, Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya'da önerilen NAFTA (Kuzey Atlantik Serbest Ticaret Anlaşması), Maastricht Sözleşmesi ve serbest ticaret öğretilerine dikkat çekmek dışında şeylere ihtiyacımız var. Genel bir desteğin yokluğu, daha abartılı iddialar -en iyi politikadan "yegâne" politikaya, ekonomideki bir ilerlemeden "insanlık tarihinin sonu"na- için bir katalizör olabilir. Yine de, kırılgan toplumsal destek karşısında, "küresel yutturmaca" kategorisi altında sıralanabilecek olanlar da bu temelsiz iddialardır; tıpkı küreselleşmenin kaçınılmazlığı iddiasında olduğu gibi.

Küreselleşmeciler tarafından şekillendirilen kaçınılmazlık nosyonu, yeminli gezici vaizlerin inanmayanları etkilediği, bir çeşit mesihçi mesaj taşır: Henüz burada değil, fakat geliyor; şu an görünmüyor, fakat ufukta; şimdi acı çekiyorsunuz, fakat refah ve saadet "hemen köşe başında." Elbette tüm bunlarda bir miktar şarlatanlık mevcuttur.

"Küresel yutturmaca" fikrinin ardında, ulusların büyük bir kısmının ve insanlığın önemli bir bölümünün, teoride değilse de, pratikte küreselleşmeye karşı olduğu gerçeği yatar. Bu nedenle, küreselci politikacılar, kendi görüşlerini çoğunlukla gizler ve kendilerini küreselleşmenin eleştirmeni gibi gösterirler -iktidarı ele geçirdikten sonra bunu uygulamak daha iyidir. Clinton (ABD), Menem (Arjantin), Cardoso (Brezilya), Fujimori (Peru), Chirac (Fransa), Prodi (İtalya) ve Caldera (Venezüella), küreselciliğin temel bir unsuru olan serbest pazarı eleştirerek iktidarı ele geçirdiler. Bugün, Avrupa, Asya ve Latin Amerika'da küreselci politikalara yönelik kitlesel muhalefet oldukça belirgindir. *New York Times*'ın bir başlığında belirtildiği gibi (16 Haziran, 1998), "Ekonomisini yücelten ABD, zirve takipçileri bulamı-

yor." Zirvede koyun yoksa, bunun nedeni, sokaklarda eşeklerin bulunmamasıdır. Makale, Güney Kore başkanının önde gelen ekonomi danışmanlarından birinin, Clinton'ın dünyanın geri kalanı için küresel yutturmacayı savunması hakkındaki kısa yorumundan bahsediyor: "Güney Koreliler, bir ekonomik istikrarsızlığa müsamaha edemezler."

Küresel yutturmacanın ikinci özelliği, onun "gelecek dalgası" olduğu varsayımıdır. Bu varsayım çerçevesinde, ideologlar, kaliteli mallar üretmek ve geniş kitlelerce tüketilen ileri derece hizmetler vermek üzere, küresel pazarlar aracılığıyla işleyen yüksek teknolojiye dayalı bir gelecek dünyası resmederler. Gerçeklik ise çok daha farklıdır: Yirmi birinci yüzyılın arifesinde toplumsal koşullar esasında on dokuzuncu yüzyılın koşullarına dönmektedir. Öncelikle, sağlık meselesi tüm dünyada gittikçe daha istikrarsız ve gelir düzeyine daha bağımlı bir hal almaktadır. ABD'de 60 milyondan fazla insan sağlık hizmetinden ya hiç yararlanmamakta ya da çok az yararlanmaktadır ve 10 milyonun üzerinde çocuk buna dahil değildir. İşletmeciler, Charles Dickens'ın çağını hatırlatır bir biçimde, işe alıp kovma ve yarı-zamanlı ve geçici iş alt-sözleşmeleri yapma gücünü üstlendikçe, iş güvencesi daha da azalmaktadır. Yoksullaşan aileler, ya geçim seviyesinin çok altında minimum ücretli işlerde çalışmaya ya da aç kalmaya zorlanmaktalar. Bugün pek çok işçi için, çalışma saatleri, 1970'lerde olduğundan çok daha uzundur. Emeklilik yaşı neredeyse 70'e yaklaşıyor. İşverenler artık, emekli maaşı planları hazırlamıyorlar. Özel kazanç elde eden özel işverenler, mahkûm emeğinden geniş ölçekte faydalanıyorlar. Yetimhanelerdeki çocukların sayısı, tıpkı yoksulluk seviyesinde yaşayan çocuklar gibi, artıyor. Eşitsizlikler on dokuzuncu yüzyıldaki düzeye ya çok yaklaşmış ya da onu aşmıştır. Küreselleşme için kullanılabilecek daha uygun bir okyanus metaforu ("gelecek dalgası"ndan ziyade), çalışan insanları alçak bir geçmişe sürükleyen bir anafordur. Avrupa ve Kuzey Amerika'da genç neslin büyük bir bölümü için gelecek güvencesiz ve korku dolu görünüyor. Bu, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, aşağı doğru hareketli olan ilk nesil olacak. Küreselleşmenin "gelecek dalgası" olduğunu iddia etmek, gelecek nesillerin, iş güvencesi veya sos-

yal yardım olmaksızın, düşük ücretlerle çok uzun bir iş yaşamı geçirmelerine söz vermektir. Bu gerçekliği reddetip gül bahçesi bir gelecek tasarlamak, küresel saçmalığın özüdür.

"Gelecek dalgası" ideolojisi, küreselleşme projesinin merkezinde yer alan belirli bir grup kapitalistle bağlantılıdır: en zengin ABD'li şirketlerin arasına katılmış olan yatırım bankaları ve komisyoncu firmalar. Wall Street'in en büyük özel ortağı olan Goldman Sachs, 1997'de yaklaşık 3 milyar dolar kazandı. 1975'te komisyon ve yatırım bankacılık firmaları 4.8 milyar dolar kazandı; 1994'e gelindiğinde yıllık kâr 69.5 milyar dolara yükselmişti. Buna karşın, dünyanın en büyük ve en başarılı ileri teknoloji firması olan Microsoft, vergiler düşüldükten sonra sadece 2.2 milyar dolar kâr elde etmiştir. Bu örneklerden de açıkça görülmektedir ki, *küreselleşme aslında spekülatörler ve finansörler için bir gelecek dalgasıdır*. Fakat bu gül bahçesi tasvirini insanlığın geri kalanının kaderiyle karıştırmak en büyük hile olabilirdi. Bazıları için kârın artması, çoğunluk için ise yaşam koşullarının tersine dönmesi anlamına gelen sınıf farklılıklarının kasten gizlenmesi, küresel yutturmacayı uygulayanların polemik tarzını oluşturur.

Tüm argümanları teşhir edildikten ve çürütüldükten sonra, alçakların son sığınağı; yenilgiyi kabullenmek ve, Thatcher'ın yaptığı gibi, "başka alternatif yok" diye haykırmaktır -küreselleşmenin başarısızlıklarının kendi başına bir rasyonelleştirilmesi. Bu argüman, basitçe bir başarısızlık itirafı, direnişin reddi ve muhaliflerin moralini bozma çabasıdır. Bu hile, başarısız komünizm ve yoluna devam eden küreselleşme arasında yapılan bir ayrıma dayanır ve böylece karmaşık bir deneyimi, geçmişin deneyimlerinden ve bugünün alternatiflerinden oluşan zengin mozaiği dışlayan kutulara sıkıştırır. Buradaki argüman -ya da daha net söylemek gerekirse, iddia-, muzaffer bir duruş sergilermiş gibi görünür; günümüz dünyasının üstünkörü incelenmesine ve küreselci ideolojinin eski düşman bölgelere yansıtılmasına dayanır. Buradaki problem, bu yaklaşımın, nispeten kısa bir zaman birimi üzerindeki bir yan etkiye temas etmesidir. Yaptığı çözümleme derinlikten yoksundur; çünkü içsel çatışmalardan, düzenlenmemiş spekülasyonun istikrarsızlığı ve süreksizliğinden ve

ekonomik dinamiğin bir merkezi olmayışı meselesinden kaçınır. Kâr büyür, fakat bu, emeğin gittikçe düşen maliyetine ve yaşam standartları ve iş koşullarının kötüleşmesine dayanır; borsalar fırlarken, üretim güçleri durgunlaşır; yeni teknolojiler çoğalır, fakat bunların reel ekonomi üzerindeki etkisi spekülatörlerin kazançlarıyla gölgelenir.

Küreselcilere karşı esas olarak üç eleştiri çizgisi geliştirilebilir. İlk olarak, küresel yayılmanın tarihsel kökenleri vardır ve bu yayılma, belirli siyasal, toplumsal ve kültürel koşullar tarafından belirlenir. Küreselciler, küreselleşmenin kaçınılmazlığını geri döndürülemez güçlerin konjonktürel korelasyonuna atfederler. İkincisi, kürselci projenin sosyo-ekonomik çıkarları, hem emperyal ülkelerde hem bunların, küresel ağın tahakküm altında bulunan ülkelerdeki işbirlikçileri arasında, azınlıkların çıkarlarıdır. Bu azınlığın, tüm insanlığın ihtiyaçları, çıkarları ve geleceğiyle birlikte, kendi çıkarlarını nasıl tanımladığını ve elde etmeye çalıştığını ayırt edememek sosyal analizin alaya alınmasıdır. Dahası, küreselleşmenin farklı sınıflar, ırklar, nesiller ve cinsiyetler üzerinde yarattığı ayırt edici etkiyi dikkate almamak duygusuzluğun doruğudur. Üçüncü olarak, pazar gibi soyut varlıklara davranışsal nitelikler ve siyasal yetkiler atfetmek, kişinin, bir entelektüel olarak, pazarı belirleyen kurumları ve karar mekanizmalarını tanımlama sorumluluğundan feragat etmesidir. Tüm pazarları, belirli bir sınıf güçleri konumlanışı tarafından işletilen ve belirli bir devlet oluşumunun vesayeti altında bulunan tek bir pazara indirgeme girişimi, nihai bir soyut indirgemecilik denemesidir. Bu durum, hâkim sınıfların çağdaş piyasa mübadele biçimlerini zorla kabul ettirdiğini belirtmeyi anlamlı kılar. Fakat hem bugün hem de gelecekte, diğer aktörlerin rol oynayabildiği ve günümüzdekinden farklı sonuçlar yaratabilecek mübadeleleri koşullandırdığı başka reel veya potansiyel pazarların bulunduğunu da kabul etmek gerekir.

Pazarı, küreselcilerin soyut indirgemeci eğiliminden ziyade, gayet inanılır bir analitik biçimde ele almak ilk tahlilde, mübadeleleri şekillendiren sınıf ilişkilerini incelemek; son tahlilde ise pazar mübadelelerinin sınıfsal-bölüşüm temelindeki etkilerini incelemek demektir. Küreselciler ve küreselleşme muhalifle-

ri arasındaki tartışma kısmen metot hakkındadır; yani, sistematik bir mübadele analizi peşinde olanlar ile, insani nitelikler atfettikleri, kişisel olmayan soyut güçlerden ("pazarın zorunlulukları" gibi) sonuç çıkaranlar arasında.

Küreselcilikle ideolojik düzeyde yüzleşmek ve onu küresel yutturmaca statüsüne indirmek, tartışmanın önemli bir parçasıdır. Aynı derece alakalı başka bir tartışma da küreselleşmenin dinamikleri hakkındadır.

Küreselleşmenin Dinamikleri: Siyaset, Ekonomi ve Teknoloji

"Küreselleşmeye büyük hücum," siyasal ve ekonomik boyutları olan bir meseleydi. Siyasal boyutuyla "büyük hücum," artık solcu, halkçı ve ulusal rejimlerden küreselci hükümetlere doğru kaymış olan siyasal iktidardaki köklü değişimin bir sonucuydu. Toplumsal anlamda ise, sendikaların yenilmesi ve geri çekilmesinden ve işçi sınıfı, alt orta sınıf ile köylülüğün etkisinin azalmasından kaynaklanmıştır. Uluslararası sermaye ve ticaret ağlarına, özellikle de finans sektörüne girmiş olan toplumsal sınıfların üstünlüğü; küreselci karşı-devrim için sahneyi hazırladı. Üçüncü Dünya'nın belirli bir bölümünde (Şili, Meksika) ve bazı emperyal merkezlerde (ABD ve İngiltere) başlayan süreç, eşitsiz bir biçimde tüm dünyaya yayıldı.

Küreselciler, solcu rejimlerin "başarısızlıkları"na veya "bunalımları"na basitçe tepki vermenin ötesine geçer ve öngördükleri sonuca ulaşmak için ellerinden geldiğince müdahalede bulunurlardı. Bu aktif rolün boyutları oldukça büyüktü ve doğrudan askeri müdahale, ideolojik ve kültürel dolduruş, silahlı çatışmalar ve Vatikan ve yardım kuruluşları ile siyasal ittifak gibi unsurları içermekteydi. Örneğin, Latin Amerika'daki küreselci sınıflar, muhalefeti yok eden ve yüz binlerce kurban yaratan şiddetli askeri rejimler oluşturdular. Afrika'da Angola, Mozambik ve başka yerlerde bağımsız gelişme imkânını ortadan kaldıran vesayet savaşlarında milyonlarca insan öldürüldü. Reagan rejimi, kendisi de istekle işbirliği yapan Sovyetleri mahvetme niyetindeki bir silahlı çatışmayı finanse etti. Vatikan, Doğu Avrupa'da,

özellikle de Polonya'da, ABD'nin akıttığı milyonlarca dolarla, çok belirleyici bir propaganda yaptı ve maddi rol üstlendi. CIA, Solidarity (Dayanışma) örgütünü finanse etti. Doğu Avrupa'da milyarder spekülatör George Soros, daha sonra ateşli birer kapitalizm ve NATO yanlısına dönüşecek olan Çek, Macar ve Polonyalı entelektüelleri yetiştirmek için milyonlarca dolar döktü.

Bu bölgelerdeki iç bunalımlar, potansiyel halk muhalefetini etkisizleştirerek bu küreselci kampanyaya katıldı. Yeni küreselci sınıfların tartışmasız üstünlüğünün etkisi; kaynaklar, pazarlar ve emeğin kapitalist sömürüsü üzerindeki kamu denetimini ve sınırlamalarını zayıflatması ve mineral, maliye ve imalat alanlarındaki önemli birikim unsurlarını özel yatırımlara aktarmasıdır. Ulus-devletin ücretlerin belirlenmesi ve sosyal programların kesilmesindeki güçlü rolü, küreselci sınıfların zenginleştirilmesi için kullanılacak fonlara imkân verdi. Küreselleşme sürecinde pek zayıflamış gibi görünmeyen ulus-devlet, mesajın yayılması açısından önemli bir siyasal destek haline geldi. IMF ve Dünya Bankası'nda etkin olan emperyal ülkeler, borç ve krediler için sözde "ekonomik programları" şart koştu ve böylece yeknesak bir küreselci siyasayı dayattı. Halka dayanmayan yapısal uyum yasaları, küreselci sınıfların iktidarını derinleştirdi ve bu sınıfların özelleştirme ve deregülasyon aracılığıyla ulusal miras üzerindeki tesirini yaygınlaştırdı. Ulus-devlet ve onun emperyal politikaları, küreselleşmeye yönelik "büyük hücum"daki temel unsurlardı.

Son olarak, ulus-devletin tedirgin denizaşırı yatırımcıları (Japon ve ABD bankaları), spekülatörleri (Meksika, 1994) ve ulusötesi şirketleri (Lockheed, Fiat) "kurtarma" yönündeki siyasal müdahalesi, siyasetin krize eğilimli küreselci yaklaşımı sürdürmedeki daimi rolünü ifade eder.

Siyasal açıdan "büyük hücum," küreselleşmenin dinamiklerini yöneten ekonomik gelişmeler bütününün karşı noktasıydı. Esasen dört etken, "büyük hücum"u öncelemekte ve ona katkıda bulunmaktaydı: 1) Bir aşırı birikim bunalımı, 2) Emek/sermaye ilişkilerinden kaynaklanan bir kâr sıkıntısı, 3) Uluslararası kapitalist rekabetin yoğunlaşması ve 4) Mali pazarların deregülasyon sonucunda kitlesel ölçüde büyümesi.

Elbette bu süreçler, bütünleyici bir parçasını oluşturdukları siyasal konumlanışlardan ve sınıf ilişkilerinden ayrı tutulamaz. Aşırı birikim bunalımı, kabul edilebilir kazanç oranlarına sahip yatırım alanının küçülmesiyle birlikte, kârların büyümesine tekabül etmektedir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, ulus-devletin sınırları içerisinde sermaye büyüdükçe, daha fazla sermaye küçük pazar paylarının peşinde olduğu için kâr oranı küçülmekteydi. Bu sorunun radikal çözümü, talebi artırmak için sınıf yapısını değiştirmekti, fakat bu, düşük kâr oranı problemini daha da şiddetlendirebilirdi. Muhafazakâr çözüm ise, uzun vadede içerideki maliyetleri düşürme sürecinde, denizaşırı pazarlara yönelik dış hareketler üzerinde sınırlamaları ortadan kaldırmaktı. Kürselci sınıflar, yerel üretici kitlesini basit anlamda bir pazar olarak değil, kısmen bir maliyet olarak görmektedir. Bu bağlamda, küreselleşme, yatırımcı sınıf açısından kabul edilebilir şartlarda, aşırı birikim bunalımının çözümüydü.

Küreselleşmenin ikinci ve birinciyle ilişkili ekonomik belirleyeni, emek/sermaye ilişkilerinin yarattığı sınırlamalardır. Kâr sıkıntısının kökeni ise sermayenin hareketsizliğine dayanmaktaydı: Refah devletinin arabulucu olduğu yüz yüze ilişkilerde, emek, neredeyse çeyrek yüzyıl boyunca, sermayenin kabul edilemez bir yük olarak kabul ettiği kümülatif bir maliyet olan ekonomik imtiyazlar elde edebilmekteydi. Dışarıda düşük maliyetli üretim alanlarındaki denizaşırı yatırımlar aracılığıyla ücret/sermaye ilişkilerini yeniden üreten kapitalist sınıf, kâr marjını artıran küresel bir emek pazarı yarattı ve yerel emek pazarı üzerinde baskı uyguladı; böylece küreselleşme, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sermaye-emek dengesini, bu sınıfın yararına olmak üzere bozdu.

Sermaye hareketi ise, uluslararası rekabetin büyümesiyle ilişkiliydi. Asya ve Avrupa'nın etkisi altındaki ihracat, ABD'yi, tüketicilere yakın üretim alanları açmak, üretim bariyerlerini aşmak ve yerel pazarları öğrenmek için denizaşırı bölgelerde yatırım yapmak zorunda bıraktı. ABD ve Kanada pazarlarını kullanabilmek için üretim alanları açan Avrupalılar ve Japonlar da aynı şeyi yaptı. Bu rekabet sürecinin tamamlayıcı bir unsuru da; ulus-devletin, eşit muamele, vergilendirme ve yeknesak emek

yasaları gibi taleplerde bulunan kendi ulusötesi şirketleri yararına müdahalede bulunmasıydı. Çok kutuplu bölgesel ekonomik blokların büyümesi, devletler ve ulusötesi şirketler arasında oluşturulan bloklar arası ittifaklarla bir arada yürümekteydi; bu durum ise, meselenin içyüzünü araştırmayan gözlemcilere, ulus-devletin "anakronikleştiği," "zayıfladığı" veya "periferik bir hal aldığı" fikrini vermektedir. Esasında Maastricht toplantıları, GATT görüşmeleri ve G-7 zirvelerinin de gösterdiği gibi, ulus-devletler, küresel yayılma ve rekabet için oyunun kurallarını şekillendirmektedir.

Son olarak, ve belki de en önemlisi, küreselleşme dinamiği, büyük ölçüde mali piyasaların kitlesel olarak büyümesiyle bağlantılıdır. "En önemlisi" diyorum, çünkü sermaye akışında en büyük hacim artışını göstermiş olan ve üretici güçlerin dünya ölçeğinde büyümesini teşvik etme yönünde en az etkiye sahip olan sektör budur. Kitlesel küreselleşme ve önemli küresel aktörlerin küçük ölçekli büyümesi paradoksu, büyük mali akışkanlık ile reel ekonomi arasındaki ayrışma ile açıklanır.

Mali piyasaların deregülasyonu ve ileri-teknoloji iletişim ve bilgi sistemlerinin mali zorunluluklara dahil olarak onlara tâbi hale gelmesi, muhtemelen küreselleşmenin en dikkat çekici unsurudur. Bu anlamda, küreselleşme olarak kabul edilen olgunun önemli bir bölümünün mali karakterini vurgulamak, mineraller ve imalat alanlarındaki geniş ölçekli mal ve yatırım hareketlerini göz ardı etmek değildir. Esasında bunu vurgulamak, geniş kapsamlı mali spekülasyon düzeyinin, dünya borsalarında "alınıp satılan" şirketlere ait gayrimenkullerin değerini oldukça aştığını belirtmektir. Tüm bunlara, mali kanallarla ticareti yapılan diğer spekülatif aygıtları da (türevler, nakit para, vadeli işlemler, süprüntü bonolar [junk bond]) eklersek, küreselleşmenin -pek az dinamik, muhtemelen kitlelerin yararına olmayan ve toplumsal olarak yararlı üretkenlik kazancı üretmeyen- asıl itici gücünün ne olduğu konusunda daha doğru bir anlayışa ulaşırız. Küreselcilerin, ülkeleri (halklar ve ekonomiler) yeni pazarlar olarak görmeleri şaşırtıcı bir durum değildir. Buraları mali yatırım ve komisyonculuk çerçevesinde ele alırlar ve gördükleri şey de, kısa vadeli yardımlar (faiz farklılıkları), kamu mallarının satışı (ö-

zelleştirme) ve düşük maliyetli üretim alanlarıdır (*maquiladores*). Tüm bunların anahtar unsuru, düzenleyici rejimin toplumsal içeriğinde meydana gelen değişme ve mali akışları yöneten yeni bir dizi kuraldır. Yeni düzenleyici rejimin merkez noktası ise, önde gelen küreselci mali aktörlerle sıkı biçimde iç içe geçmiş olan ve emekten kopuk küreselci siyasa-oluşturucuların tartışmasız egemenliğidir.

Peki teknolojik devrimin, küreselleşmenin siyasal ve ekonomik belirleyenlerinin öncelikli olduğu bu resimdeki yeri nedir? Çoğu küreselleşme ideologunun iddiasının tersine, bunun önemli fakat ikincil bir rolü vardır. Bu teknolojik gelişmelerin kendileri, daha sonra özel sektöre aktarılan, devlet-temelli veya devlet-destekli araştırmalara bağlıdır. Eski ekonomik güçler, teknolojinin uygulanmasını büyük ölçüde belirlemektedir. Hatta en becerikli yeni ileri teknoloji girişimleri, en hızlı büyüyen ekonomik sektörlere, yani zaten küreselci örüntüler içinde yer alan firmalara satılmaktadır. Artan ileti hızı ve bilgi erişimi, küresel ekonominin dış hatlarına büyük ölçüde eklenmez. Buradaki temel unsurlar enformasyon, sermaye ve meta mübadelelerine dahil olan temel kurumları yöneten egemen kavramlardır. Bu egemen kavramlar sermaye birikimi, yüksek kazanç oranı, daha büyük pazar payı ve daha az emek maliyetidir. İleri teknoloji, küreselci "finans mühendisliği"nin beslemesidir ve acil mali raporlara dayanan kısa vadeli kararları temin etmek üzere akışları yeniden düzenler. Verinin miktarına ve işlem hızına yapılan vurgu, para ekonomisi veya reel ekonomideki kısa vadeli kaymalara dayanan hızlı yatırım kararları alma ihtiyacını yansıtır. Böylece, ileri teknoloji, ekonomik faaliyetler içerisinde en süreksiz ve verimsiz olanı, yani mali alandaki para mübadelelerini dayatır.

İleri teknolojinin emek ile tüketim kalıplarının ve kişisel iletişimin yeniden düzenlenmesi gibi alanlardaki çoklu kullanımlarını göz ardı etmek abartı olabilir. Fakat bu çoklu kullanımların bir yönüne dikkat çekmek gerekir: Kurumsal düzeyde ileri teknolojinin kullanımı, tahakküm, sömürü ve durgunluğu kırmaktan ziyade, mevcut küresel sınıflara daha uyumludur. Küreselleşmenin yarattığı toplumsal çelişkiler de kurumsal iktidar o-

daklarından uygulanan ileri teknoloji ile daha da şiddetlenmektedir. Dahası, ileri teknolojinin, diğer sonuçları temin etmek açısından, içsel anlamda ıslah edici bir önlemi yoktur.

Küreselleşme dinamiği yalnızca kökenleri ve yayılışı bağlamında değil, bölüşüm temelli sonuçları açısından da analiz edilebilir. Çünkü küreselleşmenin sonuçlarının, gelecek için de ciddi anlamları olabilir.

Küreselleşmenin Bölüşüm Temelli Sonuçları

Küreselleşmenin bölüşüm temelli sonuçları; kurumların denetimi ve mülkiyet kalıplarından, sınıf yapısından ve devletten ayrı tutulamaz. Bölüşüm temelli mekanizmalara veya sonuçlara bakarak "hakkaniyet" ya da "piyasa sosyalizmi"nden bahsetmek mümkün değildir. Bu durum; mülk sahipleri ve üreticilerin, kendi yatırım ve istihdam alanlarını yeniden konumlandırdıkları ya da konumlandırmakla tehdit ettikleri günümüzde, eskiye oranla daha belirgindir. Bir taraftan mülkiyet, üretim ve hakkaniyet, diğer taraftan ise hakkaniyet ve elde edebilirlik arasında ayrılmaz bir bağ vardır.

Küreselci sınıfların dünya üstünlüğü, tüm dünyada ücretli işçileri, köylüleri, memurları ve kendi işinde çalışanları etkileyen ciddi bir toplumsal krize yol açmıştır. Küreselci politikaların büyümesi ve sızması ise, küreselci halka içerisindeki azınlık ile, o azınlık tarafından sömürülenler arasındaki eşitsizlikte kayda değer bir artışa neden olmuştur. Toplumsal sınıflar arasındaki gelir eşitsizliğinin büyümesi küreselci üstünlüğün bir sonucu olmakla birlikte, diğer bazı eşitsizlikler de ulusal ve kültürel sınırları aşmaktadır. Vergiler gittikçe regresif bir hal almış durumdadır. Devletin vergi gelirleri büyük ölçüde ücretli ve maaşlı gruplardan gelirken, çokuluslu şirket sermayesinden alınan vergi oranı gittikçe düşmektedir. Bu durum kısmen, çeşitli yasal boşluklardan ve şirketlerin vergi avukatlarının, vergi muafiyeti sağlama ve kazanç alanlarını düşük vergi oranı uygulayan ülkelere kaydırma ("transfer fiyatlaması" adı verilir) becerilerinden kaynaklanmaktadır. Bu regresif vergi sistemine paralel olarak, devlet yardımları veya harcama programları da gittikçe regresif bir hal

almaktadır. Şirketlerin çeşitli biçimlerde elde ettikleri gelirlere -düşük faizli borç, ihracat teşvikleri ve altyapı inşaatları, arazi, araştırma ve geliştirme için aldıkları yardımlar-, ücretli ve maaşlılara yönelik sosyal transferlerdeki belirgin kesintiler eşlik etmiştir. Devletlerin çokuluslu şirket sermayesine yaptıkları yardımlar artarken; ücretli işçiler, emekliler, düşük ücretli aileler, hastalar, sakatlar ve yetimlere ayrılan pay azalmaktadır.

Bu sosyal eşitsizlikler, iki yapısal etkenin sonucudur: mülkiyetin şirket birleşmeleri, hisse senetlerinin toplanması ve ortak işler aracılığıyla gittikçe merkezileşmesi ve belli ellerde toplanması; ve devletin, küreselci şirket elitiyle sıkı biçimde bütünleşmesi. Siyasal kararların merkezileşmesi, merkezileşen sermayenin kârını ve büyümesini pekiştirmek için devlet kaynaklarını kullanan temel bir unsurdur. Bugün ileri emperyal merkezlerdeki mülkiyet kalıbı, olumsuzlayıcı bir anlamda "muz cumhuriyeti" adı verilen yerlerdeki toprak mülkiyeti kalıbını anımsatmaktadır: Nüfusun % 5'inden azı, özel mülkiyetin % 90'ına sahiptir. Dahası, bir avuç simsar ve banka yatırımcısı, firmaların alım satımlarına ve özel ve kamusal yatırım fonları tarafından yapılan borsa işlemlerine eşlik eden milyarlarca doları toplamaktadır.

En büyük toplumsal bunalım, küreselleşmede ileri boyutlara ulaşmış olan ülkelerde yaşanmaktadır. Tıbbi bakım imkânı olmayan, sendikasız ve sosyal hakları (tatil, emeklilik) olmayan ya da çok az olan geçici veya yarı-zamanlı işçilerin sayısının en yüksek olduğu ülkeler önce ABD, sonra da İngiltere'dir. Avrupa'dakinin tersine, ABD'deki düşük işsizlik oranı, düşük ücretli ve kırılgan işçilerin oranının en yüksek seviyeye ulaşmasıyla dengelenmektedir -Avrupa'daki emek hareketlerinin kabul etmediği bir durum.

Benzer bir süreç Üçüncü Dünya'da da yaşanmaktadır. Arjantin ve Brezilya'da işsizlik oranı % 18 ve % 15'tir; bu oranlar, bu ülkelerin ekonomilerinin küreselleşmesiyle birlikte artmaktadır. Benzer bir süreç, 1980'lerin sonlarından itibaren kapitalizme geçilmesiyle birlikte, yaşam standartlarının % 30 ve % 80 arasında düştüğü Doğu Avrupa'da da yaşanmıştır. Buna model olan Üçüncü Dünya ülkesi Meksika'da, ücretlilerin gelir düzeyi, 15 yıl öncesine oranla % 30 düşmüştür.

Küreselci sınıfların bu gelir ve mülkiyet karşı-devrimini gerçekleştirdiği özel mekanizmalar ideoloji ve yasal paketler, yani sözde yapısal uyum politikalarıdır ve bu uyum politikaları içerisinde kârlı kamu kaynaklarının özelleştirilmesi ve tüm süreci finanse eden ve yönlendiren yeni bir devletçiliğin gelişimi vardır. Neoliberal ideoloji, çeşitli kavramsal aygıtlar sayesinde, gittikçe artmakta olan eşitsizlik sürecine entelektüel bir cila sağlıyor: Temel analiz birimi olarak bireyi vurguluyor ve yoğunluklu ekonomik faaliyetler ile bunların ters sonuçlarını gizlemek üzere bireysel sorumluluk nosyonu kullanılıyor. Kurumsal iktidarın belli ellerde yoğunlaşmasının merkezi önemini ve bunun yaşam standartları üzerindeki etkisini gizleyen neoliberal ideoloji, iktidar ve sosyo-ekonomik eşitsizlik problemini depolitize etmekle birlikte, küreselleşme temelli problemlerle baş etmenin tüm ağırlığını aileye, bireye veya yerel topluluğa yüklüyor. Bu da küresel yayılmayı ve birikimi teşvik etmek açısından, sırasıyla personeli ve fonları serbest bırakıyor.

Neoliberalizm ideolojisi, esasında küresel firmaların mübadeleleri bu girişimler çerçevesinde gerçekleştirildiğinde, serbest pazarları savunur. Serbest pazar ideolojisi; emperyal devletler ve denizaşırı yatırımcılar arasındaki sıkı ilişkileri, devlet ile küresel firmaların birbirlerine gittikçe bağımlı hale gelmesini ve siyasal gündemleri şekillendiren küresel firmalar içerisindeki karşılıklı ilişkileri gizler.

Küreselci sınıfların yapısal gücü, gayri resmi ya da resmi olarak yerine getirilmiş olan sözde "yapısal uyum politikaları"nın hem nedeni hem de sonucudur. Yapısal uyum politikaları gerçekte, sosyal harcama kısıntıları, şirketlere vergi indirimleri ve artan yardımlar aracılığıyla "gelirin yeniden yapılandırılması" sürecidir. İktidarın, ücretli işçilerin zararına olmak üzere işverenlerin elinde toplanması ("emeğin esnekleşmesi"), şirket örgütlenmesi hiyerarşisinde katılığa yol açmaktadır. İşverenler; işe alma, işten çıkarma, alt-sözleşme yapma ve sömürü oranını artırmaya yönelik diğer araçları, emeğin maliyetini azaltma ve küresel girişimler için kârı artırma gibi konularda koşulları tek taraflı olarak belirlerler.

Yapısal uyum politikalarının ilerlemesi emeğin direnişiyle

doğrudan ilişkilidir. Emeğin direnişi ise, sendikaların içsel yapısıyla, sendika liderlerinin ideolojisiyle ve liderlere erişebilme imkânı ve bu liderlerin yer değiştirmesiyle bağlantılıdır. Liderleri örgütlü muhalefetle karşılaştığında sendika içerisinde demokratik yapıların hâkim olduğu; liderlerin anti-kapitalist ideolojiyle donandığı ya da en azından sendikayı bir işten ziyade bir hareket olarak gördüğü; ve liderlerin alt düzeydeki meşru alternatif liderler tarafından tehdit ve alt edildiği yerlerde; sendikalar, yapısal uyum politikalarının ve bir bütün olarak küreselci gündemin engellenmesinde daha başarılı olmuşlardır. Bu durum özellikle Fransa, İtalya ve Almanya'da yaşanmıştır. Buna karşın, liderlerin sendikaları oligarşik örgütlenmelere ve milyoner sendika görevlilerinin, emeklilik fonları ile kârlı gayrimenkulleri düzenleyen ve üyeleri marjinalleştiren bürokratik aygıtlar sayesinde, sendikayı bir işe dönüştürdüğü ABD'de, sendikalar küreselci gündeme muhalefet etmeyi başaramamıştır. Başkan Clinton'ın, gerici ekonomik reformları uygulama konusundaki başarısından şeytani bir zevk duyması şaşırtıcı değildir: Kendisiyle mücadele edecek demokratik, radikal sendikacılarla karşılaşmamıştı.

ABD ekonomisi küreselci hâkimiyetin prototipidir. Hatta Clinton yönetimi, bundan bir model olarak bahseder. Fakat bu, küreselci sınıflar için bir modeldir ve başka her yerde emek tarafından reddedilmektedir. Hatta bunun katı bir şekilde uygulanmasının çok büyük bir toplumsal başkaldırıya yol açacağından korkan Avrupalı liderler, bunun gerçekleştirilmesini pek uygun bulmazlar.

Küreselci proje, dünyanın birçok bölgesinde siyasal sınırlarına ulaşmaktadır. İmparatorluk veya cumhuriyet arasındaki çelişkinin çözümü, milyonlarca ücretli işçi, aile ve emeklinin inançlarını ve çıkarlarını koruyan sosyal örgütlenmelerin kırılmasını içerir. Artık çok uzun bir kriz ve muhtemel başkaldırı dönemine giriyoruz. Sözde Anglo-Sakson küreselleşme modeli, ancak sınıflar arasındaki (sermaye/emek) içsel sosyal ilişkiler şiddetli bir dönüşüme uğradığında, dışarı ihraç edilebiliyor. Aşamalı veya parçalı değişim sürecine girilmiş durumda: Almanya'da altyapının yeniden konumlandırılması ve sosyal harcamalarda kı-

sıntılar; İtalya'da ücretlerin endekslenmesinin sona ermesi ve özelleştirme; İspanya'da yüksek işsizlik oranı ve parçalı emek koşulları.

Avrupalı emeğin "savunmacı mücadeleleri," küreselci sermaye veya eski refah devletinden kalanlar arasında bir seçim yapıldığı inancını yansıtır. Burada belirgin olan nokta şudur ki, küreselleşmenin hâkimiyeti, refah devletiyle bir arada yürümemiştir. Açıktır ki, çıkarların, koşulların ve yapısal konumların toplumsal kutuplaşması, üretici sistemin ve daha temelde mülkiyetin doğasının yeniden düşünülmesini gerektirir. En örgütlü ve geniş biçimiyle (çokuluslu şirket yatırımı) özel kârın merkezi konumunu yadsımak, muhtemel bir çözüme yönelik bakış açısını yitirmektir. Günlük politikalara ve bu politikaların sonuçlara odaklanmak ve devletin yapısı ile iç oluşumunu (küreselci sınıflar ve idareciler arasındaki güçlü bağ) göz önünde bulundurmamak ise, küreselci projeyi yönlendiren mülkiyet biçimlerini dönüştürecek temel aracı göz ardı etmektir.

Özelleştirme girişiminin mantıksızlığı, küresel yayılmanın yeniden üretilmesi için gerekli olan çevresel koşulları tahrip ediyor. Yeni sınıflar, bölgeler ve eğlence ve soluklanma alanları doymak bilmezcesine sömürülüyor: Antarktika, Amazonlar, George's Bank, büyük kentler, ozon tabakası. Özelleştirme politikası yalnızca kamu servetinin milyarder küreselcilere toplu olarak aktarılmasını içermez, bu politika aynı zamanda sınırsız sömürü için bir ehliyettir. Emperyal devlet, Dünya Bankası, küreselci yatırımcılar ve siyasetçiler özelleştirme ve yağmayı teşvik ederken, sürdürülebilir bir büyümeden bahsetmek müstehcenliktir. Özelleştirmenin olduğu hiçbir yerde, muhafaza olmaz. Tersine, özelleştirme artan yağma, kaynak tüketimi ve insanlar ile toprakların terk edilmesiyle her zaman bir arada yürümüştür.

Özelleştirme dünya ölçeğinde meydana gelmiştir ve ona bulaşan hiçbir yer, üretici güçlerin dinamik gelişimine yol açmamıştır. Şayet nüfus artışını hesaba katmazsak, ABD'de kişi başına büyüme % 1'den az, Avrupa ve Japonya'da ise sıfıra yakındır. Özelleştirme, mevcut zenginlik ve servetin kaymağının özel girişimlerce alınması ve yağmalanmasıdır. Bu, yeni ürünler ve firmalar yaratmanın ve yeni pazarlar bulmanın bedelidir. Borsa-

lardaki patlama, reel ekonomideki büyümenin azalmasıyla paraleldir. Spekülatif büyüme durgunluğu besler. En büyük büyüme şirket birleşmelerinde, işten çıkarmalarda ve iyi ücretli işlerin azalmasında yaşanır. Oligarşik sendikalara sahip ABD istisnası dışında, küreselleşmeye karşı sosyo-politik başkaldırılar ortaya çıkmaktadır.

Ulusal Politikalar ve Küreselleşme

Küreselleşmenin ideologları tarafından ortaya atılan muhtemelen en yaygın yanlış anlayış, ulus-devletin, küreselci şirketler ve yeni uluslararası aktörlerin saldırılarından önce anakronikleştiği (veya "zayıfladığı") fikridir. Gerçek ise aksi yöndedir: Ulus-devlet yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde ekonomik mübadelelerin ve yatırımın şekillenmesi sürecinde daha belirgin bir rol oynamış veya gayretle müdahalede bulunmuştur. Ulus-devletin evvelki siyasi, askeri ve ekonomik müdahaleleri olmaksızın, çokuluslu banka ve şirketlerin yayılması ve derinleşmesini algılamak mümkün değildir. Ne de emperyal ulus-devletlerin, özellikle de ABD'nin silahlı ayaklanmaların kışkırtılması ve kültürel dinsel propagandanın desteklenmesi sürecindeki can alıcı siyasal rolü göz önünde bulundurulmadan, pazarın eski SSCB'ye, Çin'e, Doğu Avrupa'ya ve eski radikal Üçüncü Dünya ülkelerine yayılmasını anlamak mümkündür. En temel ve önemli ticaret anlaşmaları (GATT, NAFTA, ASEAN) ve ticaret blokları (Avrupa Birliği, NAFTA, Mercosur) ulus-devletler tarafından formüle edilmiş, sistemleştirilmiş ve tamamlanmıştır. Ayrıca, vergi indirimlerini, büyük yardımları ve yerli emek maliyetinin düşürülmesini teşvik eden önemli politikaların tamamı da ulus-devlet tarafından formüle edilmiştir. Ulus-devletin faaliyet alanı ve ölçeği öyle bir noktaya erişmiştir ki, bu olguyu, serbest pazardan ziyade "Yeni Devletçilik" diye ifade etmek zorunlu hale gelmiştir. Küreselleşme, ilk tahlilde Yeni Devletçiliğin ürünüdür ve doğrudan devlet müdahalesiyle bir arada yürümekte ve ona dayanmaktadır.

Aceleci yorumcular, ekonomi yazarları ve siyaset uzmanları sık sık, bizim bildiğimiz şekliyle "devlet"in, ulusötesi şirketlerin

özerkleştiği yeni tür bir uluslararası düzen tarafından alaşağı edildiğini iddia etmişlerdir. Diğer ideologlar ise, pazarın devletin işlevlerini üstlendiğini ve onun rolünü hukuk ve düzen temelinde asgariye indirgediğini savunmuşlardır. Pek çok eski solcu veya kendi deyimleriyle "yeni düşünür" de, sivil toplum örgütlerine (NGO Non-Governmental Organizations [Hükümet-Dışı Örgütlenmeler]) ve yerel cemaat temelli örgütlenmelere ("sivil toplum" adını verdikleri şey) dayalı "üçüncü bir ekonomi"nin ortaya çıktığını belirtmiştir. Son olarak, bir dizi püsküllü düşünür de, "dünya sistemi" adını verdikleri olgunun ulus-devleti bertaraf ettiğine ve, belki de veri eksikliği nedeniyle henüz bütünüyle ifşa edilmemiş olan, devlet-üstü bir varlık oluşturma sürecinde olduğuna inanmaktadır.

Ulus-devletin sona erdiğini iddia eden ideolojinin kapsamlı niteliği, onu savunanların, uluslararası sermaye akışını ve meta ticaretini teşvik etmeyi sürdüren ve şekillendiren önemli olaylar ve güçler konusundaki cehaletiyle uyuşmaktadır.

Küreselleşmenin merkezinde yer alan şey, dayanağını oluşturan siyasal çerçevedir: devletin, refah devletinin bertaraf edilmesindeki, denizaşırı akışlar üzerindeki düzenlemelerin azaltılmasındaki ve denizaşırı pazarlar üzerindeki siyasal ve ekonomik sınırlamaların tahrip edilmesindeki rolü. Ulus-devlet tarafından oluşturulan bu bloklar, sözde yapısal uyum politikaları aracılığıyla tüm dünyada küreselleşmeci politikaların uzantılarını tasarlayan, uygulayan ve dayatan uluslararası mali kurumlara atanan ulus-devlet kökenli görevliler biçiminde, çizgisel bir sütunca izlenmiştir. Küreselleşmenin kubbesi, küresel ekonominin, bireysel yatırımları, sektörel mübadeleleri ve aylık ticari dengeleri idare eden orta-düzey görevliler tarafından kısa-vadeli ve günbegün olarak, mikro dizeyde işletilmesidir.

Devletin siyasal-ekonomik rolüne eşlik eden bir unsur da, ABD'nin, tahakküm altındaki ulusların polis, ordu ve istihbarat vasıtalarının içine sızmasıdır. FBI ve DEA (Drug Enforcement Agency) gibi eski iç servisler artık, denizaşırı devlet yapılarının en üst seviyelerinde serbestçe at oynatmaktadırlar. ABD'nin uyuşturucu madde ruhsat programları, ABD'nin bakanlıklar, silahlı kuvvetler ve polisteki atamaları şekillendirme gücünü ge-

nişletmektedir. Yasal diplomatik dokunulmazlık ilkesi, Washington'ın, kendi yasalarının sözde egemen ulusların yasaları üzerindeki üstünlük iddiası tarafından teşvik edilmektedir –Helms-Burton yasası örneğinde olduğu gibi. Tüm bunlar, emperyal ulus-devletlerin, çokuluslu şirketlerin rolünü güçlendirme ve, daha önemlisi, kendi egemen sınıflarını zenginleştiren uluslararası akışkanlıktaki pazar paylarını artırma kapasitelerinin sınırlarını genişlettiğini, zorla göstermektedir.

Peki sözde zayıf veya anakronik devletten dem vuran küreselcilerin ideolojisi ve söylemi gerçeği yansıtmıyorsa, bunların hizmet ettiği amaç nedir? İlk olarak, bunlar, kendilerini eleştirenleri zararsız hale getirmeyi ve küreselci sermayeye karşı bir alternatif yaratmaya çalışan muhalif toplumsal güçleri hayal kırıklığına uğratmayı hedeflemektedirler. İkincisi, siyasal muhalefeti yanlış yönlendirmektedirler; böylece, artık yok olduğu varsayılan devletin üzerinden yürütülemeyecek olan mücadelenin hedefi ne olacaktır? Üçüncü olarak, siyasal ve toplumsal grupları, hâkim sistemin çatlakları üzerinde, fakat çok küçük bir ölçek üzerinde hareket etmeye teşvik ederler.

Amaç, küreselci sınıfların hâkimiyeti altındaki makroekonomik sisteme bağımlı halkalar yaratmaktır. Esasında sivil toplum örgütlerinin büyük çoğunluğu, ne beslendikleri fonlar ne de yerel işbirlikçi faaliyetleri açısından hükümet dışıdır. Amaç, tam anlamıyla sömürgeci küresel yatırım sahipleri tarafından işgal edilen "sivil toplum" gibi ucu açık bir kategori yaratmak ve bunu, siyasal demokrasi ve özel yerel ekonomik inisiyatif alanı olarak tanımlamaktır. Bu söylem, "sivil toplum"un ana aktörleri (egemen sınıflar) ve devletin zirvesi arasındaki bağların çeşitliliğini göz ardı eder.

Ulus-devletin "küreselleşme"nin bugünkü evresindeki dinamik ve merkezi rolünü tanımlamak, devletin alternatif ekonomik örgütlenme biçimlerinin merkezi olarak olağanüstü potansiyelini betimleme imkânı verir. Bu alternatif biçimler kamu girişimleri, öz-yönetime sahip kooperatifler ve gelir, kredi, toprak ve teknik yardımın yeniden tahsisi ve dağıtımı sürecinde ademi merkeziyetçi planlama olabilirdi. Yatırımların devletçe yeniden tahsisi; devletin hukuki, siyasal ve ekonomik anlamda güç-

lü bir rol oynadığı bir ortamda mülkiyette köklü değişimleri gerektirir. Ulus-devlet iktidarı, üretim ve tüketimin merkezinin küresel pazarlardan yerel pazarlara kayması ve küresel mübadelelerin bütünleyici faaliyetlere dönüştürülmesi için temel oluşturur. Ulus-devlet iktidarı ayrıca, kökenleri derin toplumsal dayanışma ve cemaat bağlarına dayanan teknolojik örgütlenme ve icatlar için ve daha fazla boş vakit bulmak açısından üretkenliğin artırılması için de temel oluşturur.

Devlet iktidarı, işçilerin öz-yönetim rejimleri için de temeldir -girişimlerin işlemesi ve üretkenliğe ve rekabete dayalı kazancın üretici kolektife dönmesi için.

Devlet iktidarı yeni bir enternasyonalizm için de temel bir halkadır: yani, küreselleşmeye karşı başarılı bir alternatif örneği olarak. Ayrıca, öteki alternatiflerin oluşumuna bir giriş olarak, dünya üzerindeki hareketler arasındaki yatay bağları güçlendirecek siyasal, eğitsel ve kültürel faaliyetler oluşturmaya da gerek vardır.

Devlet iktidarı, pazar meselesini, sosyal ilişkilerin üretici sınıflara öncelik verdiği yeni bir sosyo-politik bağlama yerleştirir ve böylece bu meseleyi yeniden tanımlar. Halkçı ulus-devletin pazarı, sosyal menfaatlerin siyasal ölçütlerinin rehberliğindeki mübadelelere dayanır -bireysel ya da şirket temelli kârı değil de, genel sosyal ücreti artıran kazançlar. Yerel ve ulusal pazarlar, küresel mübadeleleri biçimlendiren halk iktidarının yeniden konumlanmasıyla şekillenir -bugünkü küreselleşme sürecinin tersi.

Küreselleşmeye karşı alternatif arayışı, özelleştirme ve kamulaştırmanın nispi avantajlarının tarihsel bir perspektif çerçevesinde derinlemesine yeniden düşünülmesini gerektirir. Kamulaştırma eğiliminin, daha fazla işçiye (ücretli, maaşlı, kendi işinde çalışan) daha fazla boş vakit, daha çok iş güvencesi, daha geniş sağlık imkânı ve kamusal yüksek eğitime daha fazla erişme şansı tanıdığı açıktır. Bu eğilim, cinsiyet meselesine, özelleştirmede olduğundan daha fazla ilgi gösterir. Günümüzde özelleştirme deneyiminden geçen ülkelerdeki yaşam standartlarına ilişkin nispi veriler, özellikle genç nesil için yaşam kalitesinin çok ciddi bir düşüş içerisinde olduğunu göstermektedir. Emeklilik

yaşı arttıkça, sömürü yaşlı insanlara kadar uzanmaktadır. İdari ayrıcalıklar arttıkça, işle alakalı stres ve güvensizlik yoğunlaşmakta, işyerindeki haklar (sağlık, tatil, vs.) küçülmektedir. Objektif gözlemciler, CEO'ların ihtiyaçları ve menfaatleriyle ("rekabetçilik" terimiyle gizlenen) ilgili takıntının, işçi sınıfının konumunun daha da aşağı çekilmesi anlamına geldiğini savunabilirler. 4-6 hafta tatil hakkına sahip olan Avrupalı işçiler, *New York Times* tarafından "şımartılmış" olarak algılanırlar. İşçilere göre 40:1 oranında maaşa sahip olan Avrupalı CEO'lar ise, *Forbes* tarafından "az maaş alan" veya "zamanı geçmiş" olarak betimlenir, çünkü onların maaşı, işçilere göre 240:1 oranında maaş alan ABD'li CEO'ların çok altındadır.

Özelleştirme ethosu, kökleri sermayenin devleti kontrol etme, tek bir ideoloji yaratma ve emek gücünü sindirme gücünde yatan bir Batı despotluğu biçimi yaratma yönünde, pek de gizli olamayan bir çabadır. Bunun gelişmiş modeli ise ABD'dir.

Kamulaştırma ise alternatif bir demokratik model sağlar; bu modelde, sermaye, yeni devlet iktidarı örgütlenmesine resmen tâbi olarak ve otoriteyi yasal üretim, tüketim ve çevre koruma komitelerine bırakarak, sosyal sermayeye dönüşür. Üretkenlik artışı herkes için sağlık imkânı sağlar; kamusal eğitim, akademik olarak nitelikli herkese açık hale gelir ve 50-55 yaşlarında emeklilik ve alternatif kariyer imkânları doğar; haftalık iş saatleri 25-30'a düşer. Kamulaştırma, serveti yeniden dağıtmakla kalmaz, aynı zamanda üretimi yeniden yönlendirir ve medyayı, demokratik olarak seçilmiş sosyal değerlere hizmet eder hale getirir. Refah devletinin altın çağında telaffuz edilen sosyal değerlerin niteliksel anlamda derinleştirilmesini ve genişletilmesini sağlar. Bu, demokratik ve enternasyonalist ilkeler üzerine inşa edilmiş, post-küreselci bir sosyalizmdir.

Dünya Ölçeğinde Direniş

Küreselci siyasete karşı direnişi değerlendirmek için, çeşitli yoğunluk derecelerine ve geniş bir strateji bütününe sahip, farklı sosyo-ekonomik ortamlarda başa geçmiş olan çeşitli sosyal güçleri hesaba katmak gerekir. Yine de, ulusal ve bölgesel öz-

günlüklerin ötesinde, bazı genel eğilimlerden bahsetmek mümkündür.

İlk olarak, seçim aygıtı bir muhalefet kaynağı olmakla birlikte, parlamento dışı eylem, küreselci politikaların uygulanmasını engellemek veya sınırlandırmak açısından en yaygın ve etkili yaklaşım olmuştur. Seçimlere ve parlamentoya dayalı küreselleşme karşıtı muhalefet yasamayla sınırlı olduğu için, küreselci politikalar idari kararnamelerle ya da yasama üzerindeki küreselci etki sayesinde hâlâ uygulanmaktadır. Seçim hileleri (Meksika'da Başkan Salinas'ın seçilmesinde olduğu gibi) ve kongre oylarının yönetim tarafından bariz bir şekilde satın alınması (Brezilya'da Cardoso yönetiminde olduğu gibi), seçime dayalı kurumların muhalefet odağı olarak rolünü zayıflatmaktadır. İkincisi, merkez-sol seçim muhalefeti, bir kez iktidara geldikten sonra, önde gelen sınıfların, uluslararası mali kurumların ve eski devlet kurumlarının taleplerine boyun eğerek, küreselci ideolojiyi neredeyse daima aynı tarzda özümsemiştir. Bunun en son örneği, San Salvador'un FMLN'li (Farabundo Marti Para la Liberacíon Nacional) başkanı Hector Silva'dır; Silva, küreselleşmenin en büyük savunucularını, IMF ve Dünya Bankası'nı kalkınma sürecindeki müttefikler olarak görür. 1970-80'lerde siyasal görevlere gelen ve seçim siyasetine yönelen eski devrimci gruplar, küreselleşmeye karşı muhalefetlerini neredeyse terk etmiş ve küreselleşmenin önermelerini kabul etmişlerdir.

Sonuç olarak, küreselleşmeden aksi yönde etkilenen tüm gruplar, parlamento dışı faaliyetlere ve örgütlenmeye yönelmiştir: Fransa, İtalya, Arjantin, Brezilya, Bolivya, Güney Kore vb.'de genel grevler; Brezilya, Paraguay, El Salvador, Meksika, Kolombiya, Guatemala vb.'de toprak işgalleri; Venezüella, Dominik Cumhuriyeti, Arjantin vb.'de kent isyanları; ve Meksika, Kolombiya, Peru, Zaire vb.'de gerilla hareketleri. Parlamento dışı hareketler, seçilmiş partilerin etkisizliğine karşı, seçilmiş ifade biçimi olmuştur.

Muhalefet gruplarının ikinci ortak özelliği, hepsinin de, küreselci egemen sınıflar tarafından tehdit edilen hakları ve çıkarları savunmak amacında olan hareketler olarak ortaya çıkmasıdır. İstihdam kaybını, kamu girişimlerinin özelleştirilmesini ya

da sosyal güvenlik programları, yaşam standartları, emeklilik planları veya kamusal eğitim imkânlarındaki kesintileri protesto etsin ya da etmesinler, ilk yüzleşme noktası, saldırgan ücret indirimleri üzerinedir. Yeni kazanç kaynaklarının küreselci sınıflar tarafından ele geçirilmesinden ve maliyetlerin azaltılmasından öfkelenen hareketler tepki vermiştir. Halkın eskiden kazandıklarını koruma niyetinde olan bazı hareketler, saldırıya geçmiş ve yapısal değişimleri gerçekleştirmeye çalışmışlardır -Meksika, Chiapas'ta köylü hareketleri, Brezilya'da Topraksız İşçi Hareketi (MST), Kolombiya'da FARC köylü hareketi ve Bolivya, Chapare'de koka çiftçileri... Tüm bunlar kooperatifler oluşturmuş ve küreselleşmeye karşı iç pazarı geliştirmeye yönelen, topluluk temelli ekonomiler kurmuşlardır. Azınlık da olsa, günümüzde savunmacı mücadelelere girişmiş olan kitle hareketleri arasında gittikçe büyüyen bir küreselleşme karşıtı ve hatta nüve halinde kapitalizm karşıtı bir bilinç vardır.

Küreselciliğe muhalif tüm hareketlerin üçüncü özelliği, çevresel, cinsel, etnik veya ırksal gruplar ya da mücadelelerle koalisyon kurma veya onlarla birleşme eğilimidir. Küreselci projenin, yaşam koşullarını kötüleştiren ve sınıflar-arası ve sınıf-içi eşitsizlikleri derinleştiren pek çok olumsuz etkisi vardır -sömürü ve kirlilik, yoksullaştırma ve dışlama. Bu grup ittifakları; uluslararası mali kurumların ve yerel rejimlerin, farklı oluşumları parçalama ve depolitize etme ve onları kendi başına hareket eden, yalıtılarak sınıf temelli siyasal mücadeleden uzaklaştırılmış bir dizi kültürel örgütlenmeye dönüştürme çabalarına meydan okur.

Küreselleşmeye karşı direnişin ortak niteliği dışında, bazı noktalar da akılda tutulmalıdır. İlk olarak, muhalefet, ülkeler arasında ve içinde eşit düzeyde değildir. Avrupa'daki ve özellikle de Fransa'daki muhalefet, ABD'dekine oranla; Brezilya ve Meksika'daki muhalefet ise, Şili ve Peru'dakine oranla daha ileri düzeydedir. Mücadelenin düzeyi konusundaki ayırt edici noktalar şunlardır: siyasal bilinç seviyesi, mücadele gelenekleri, kitle örgütlenmelerinin içsel yapısı ve muhalefetin asi veya bürokratik kökenleri.

Ülkeler içerisindeki bazı sektörler, bölgeler, sınıflar ve etnik

gruplar, diğerlerine oranla daha fazla direniş sergilerler. Arjantin'de taşra bölgeler muhalefetin öncüsü olmuşken, Buenos Aires geride kalmıştır. Brezilya'da topraksız işçiler, kentli varoş sakinlerine veya sendikacılara nazaran çok daha savaşçıdır. Venezüella'da Caracas'ın kentli yoksulları, sendikacılardan çok daha aktif olmuştur. Genelde kamu sektöründeki işçiler, özel sektördekilere nispeten daha aktif olmuştur (Şili, Arjantin, Brezilya, Meksika vb.'de). Bazı dikkate değer istisnalar dışında, radikal mücadelenin merkezi kırsal bölgeler ve taşra olurken, kentli endüstriyel sektörler esas olarak savunmacı bir tavır içerisinde olmuştur. Fakat bunlar zor ve acele yapılan ayrımlardır. Avrupa ve Asya'da, mücadeleye öncülük edenler, en ileri sektörlerden (Fransa'da nakliye, Güney Kore'de metal işçileri) gelen işçilerdir. Seçim arenaları dışındaki muhalefetin yayılması ve derinleşmesi, sistemik bir alternatif için sıkı bir temel yaratmıştır. Tersine, seçim siyaseti dışında, küreselci siyasetçilerin ve ekonomi elitlerinin toplumsal temeli daha da kırılganlaşmıştır. Küreselciliğin ideolojik ve kurumsal merkezi ABD'dir ve burada, egemen küreselci partiler üzerinde sadece baskı grubu işlevi gören büyük etnik, cinsel ve korumacı grupların atanmış liderliği ve sendikaların sağlam oligarşik yapısı (kendilerini işçilerden ayıran) nedeniyle tehdit edilmeksizin ayakta durmaktadır. ABD'den uzaklaşıldığında, bu resim tam anlamıyla değişir; özellikle Avrupa, Latin Amerika ve Asya'da. Benzer bir süreç, bu ülkelerin içsel siyasal dinamiği dikkatle gözden geçirildiğinde de yaşanır -sadece seçim sürecini ele alan suni bir bakış, küreselci yaklaşımların sağlamlığına ilişkin bir izlenim verir. Yine de, seçim çalışmalarından uzaklaşıp günlük kitle mücadeleleri ile örgütlenmelerine ve bireysel tercihlere yönelen biri, küreselci siyasetin çeşitli veya bütün unsurlarına karşı, geniş bir muhalefet alanı bulur.

Burada henüz çözülmemiş olan veya sürekli karşımızda duran temel soru şudur: Şayet genel bir muhalefet varsa, küreselcilik neden yıkılmamıştır? Bu sorunun cevabı iki yönlüdür: Daha fazla grup sınırlı kaynaklar üzerinde hak iddiasında bulunmakta ve böylece çoğunlukla savunmacı mücadelelere girişmektedir; ve ikinci olarak, çeşitli alternatifler ortaya çıkmakla

birlikte, bunların hiçbiri genel bir kabul görmemiştir veya bunlar, sektörel ya da yerel bağlamlarda gelişmiştir.

Küreselleşmenin Alternatifleri

Küreselleşmeyi eleştirenler, yıllardan beri bir alternatif yaratma ihtiyacını yinelemektedirler. Bazı entelektüeller bunu yapmayı sürdürürken ve diğer bazıları da küreselci saldırının sağlamlığı üzerine pasif ve aciz görüşler bildirirken, birkaç eleştirmen, militanlar ve eylemciler tarafından yaratılan yeni alternatifleri ve reel dünyayı incelemeye başlamıştır.

Bu yeni alternatifler, yaratılan şey bağlamında değil, aynı zamanda reddedilen şey bağlamında da anlaşılmalıdır. Bu kısaca, "ne serbest pazar ne de bürokratik devletçilik" olarak özetlenebilir. Yeni alternatifler, küreselci uluslararası mali kurumların, kendi makroekonomik yönetimlerinden kaynaklanan huzursuzluğu zapt etmek için finanse ettikleri küçük çaplı projelerden ayrı olarak analiz edilmelidir. Bugünün alternatifleri, asi grupların yerel projelerinde ve/veya mücadele içindeki hareketlerin programatik dönüşümünde bulunabilir. Bu bağlamda, çok çeşitli alternatif sosyo-ekonomik örgütlenme biçimleri mevcuttur: Brezilya'da 150.000'den fazla aileyi kapsayan Topraksız İşçi Hareketi tarafından örgütlenen kırsal kooperatif ağı, Chiapas'ta Zapatista liderliğindeki öz-yönetimci yerli topluluklar, Çin'de örgütlenen belediye girişimleri, Kolombiya ve Bolivya'da yeni oluşan sosyalist eğilimli bölgesel kırsal üreticiler, Şili ve Arjantin'de üniversiteleri demokratikleştirme önerileri ve Fransa, Güney Kore ve İtalya'da sol kanat sendikalar tarafından ortaya atılan öz-yönetim önerileri. Bu sektörel veya küçük çaplı faaliyetleri uluslararası mali kurumlar ile sivil toplum örgütlerinin yerel alternatif kalkınma projelerinden ayıran özellik, bunların, geniş çaplı siyasal bir toplumsal örgütlenme projesinin parçası olmasıdır. Bunlar, küreselci devlet ve sınıflarla yüzleşen asi gruplar tarafından oluşturulmaktadır ve bunların iç yapısı çoğunlukla demokratiktir. Liderleri yerel topluluklar tarafından seçilmektedir ve onlara karşı sorumludur (dış finansörlerine bağımlı ve sorumlu olan sivil toplum örgütlerinin tersine). Sonuçta bu küçük

çaplı alternatifler, geniş çaplı dönüşümler için bloklar oluşturmaktadır; bu alternatifler, sınıfsal ve ulusal bilinci artıran mücadelelerden doğmakta ve demokratik kolektivist alternatiflere dayanan küreselleşme karşıtı bir hegemonik bloğun yaratılmasını işaret etmektedir. Bu alternatifleri birleştiren şey ise, sürdürülebilir bir büyümeyi, girişimciliği ve ekonomik demokrasiyi birleştiren bir toplumsal ekonomi için verilen mücadeledir.

Alternatifler arasında çok sayıda farklılık da vardır -emek ilişkileri, özel mülkiyetin boyutu, pazara güven vb. konularda. Fakat açık olan nokta, toplumsal çıkarların pazar mübadelelerini şekillendirmesidir: Pazarlar esasen yerel veya ulusaldır ve dış mübadeleler de, iç pazarın derinleşmesine tâbidir. Temel mesele, mikro-kurumsal ilişkilerin sistematik olarak makro düzeye dönüştürülmesi ve programatik dönüşümün belirli kurumsal ortamlara yönlendirilmesidir. Temel siyasal problem ise, küreselci anlayışlara bağlı olan ve popüler sosyal programları liberal ekonomiyle bütünleştirmeye ("piyasa sosyalizmi") çalışan teknokrat entelektüellere ve çeşitli popüler üretim biçimlerini (kooperatif, ahali, hane vb.) anlamayı başaramayan katı kolektivistlere karşı verilen mücadeledir. Bazı entelektüellerin, bir alternatifin yaratılması gerektiğine ilişkin fikirleri, elbette ki onların, zaten oluşum sürecinde olan mevcut alternatiflere ilişkin cehaletlerinin ve/veya hiçbir alternatifin olmadığını iddia eden küreselci argümanı kabul ettiklerinin bir dışavurumudur. "Alternatif ihtiyacı" hakkındaki bayatlamış klişeleri tekrarlamaktansa, bugün derinleşme sürecinde olan ve mücadele içerisindeki hareketler tarafından yaratılan alternatiflerden bahsetmek daha doğru olur.

Burada alternatiflere daha büyük bir somutluk, tutarlılık ve ulus-devleti aşan bir izdüşüm verilmektedir. Hatta bugün, küreselci sınıflara karşı ulusal mücadele yürüten hareketler arasında uluslararası bağlar oluşmuştur ve bu hareketlerin her biri, kendi yerel ekonomisine ve programatik dönüşümlerine sahiptir. Hiç değilse, bunlar, küreselci ideolojinin eleştirisine müspet başka bir unsur daha eklemişlerdir: Egemen küreselci sınıfları ortadan kaldırmak için verilen mücadelede bir alternatif vardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İDEOLOJİ OLARAK KÜRESELLEŞME: EKONOMİK VE SİYASAL BOYUTLAR

Günümüzde eleştirel entelektüellerin karşılaştığı temel meselelerden biri, tartışılan toplumsal ve siyasal gerçekliklerle pek az ilgisi olan ifadeler ve kavramlar kullanılarak, siyasal dilin bozulması ve böylece kapitalizmin bulanıklaştırılmasıdır. Günlük gazetelerin ekonomi sayfalarını şöyle bir gözden geçirerek bunu gözlemleyebiliriz. "Ekonomik reform" teriminin, kendi geleneksel kullanımıyla ve ortak anlamıyla -gelirin yeniden bölüşülmesi, kamu refahının artışı- bir alakası yoktur. Kavram artık, gelirin yukarı ve dışa doğru yeniden belli ellerde yoğunlaşmasını; kamu mülkünün özel tekellere aktarılmasını; ve devlet giderlerinin, işçi ve küçük çiftçiler için yapılan sosyal refah harcamalarından, büyük şirketlere verilen ihracat teşviklerine kaydırılmasını ifade etmektedir.

Aynı problem, geçtiğimiz yirmi yılda, kapitalist hegemonyaya eşlik eden ve gittikçe büyüyen sosyo-ekonomik eşitsizlikleri ve otoriter siyasal pratikleri meşrulaştırmak ve gizlemek üzere, neoliberalizmin ideologları tarafından incelikle işlenen tüm bir kavramlar repertuvarı için de geçerlidir. Günümüzde önemli toplumsal ve siyasal sorunları ciddi anlamda tartışabilmek için,

işe öncelikle "küreselleşme" gibi kavramları izah ederek ve bu gizem halesini ortadan kaldırarak başlamak gerekir.

Bu bölümde, "küreselleşme" kavramına karşı, siyasal ve toplumsal meselelerin içerisinde şekillendiği bağlamı betimlemenin ve yorumlamanın daha doğru bir yolu olan "emperyalizm" kavramını destekleyen bir argüman oluşturmaktayız. Ardından, çok daha geniş bir eleştirel "demokrasi" ve demokratik geçiş yaklaşımı çerçevesinde vatandaşlık meselesini tartışmakta ve seçim sistemlerinin ters ve orantısız sosyo-ekonomik eşitsizliklere nasıl yol açtığını açıklamak üzere "neo-otoriteryanizm" kavramını ortaya koymaktayız. Bu emperyal ve neo-otoriteryan çerçeveye dikkat çekmekte olan bölüm, formal ve bağımsız vatandaşlık pratikleri arasındaki ayrıma odaklanarak, "resmi" ve eleştirel vatandaşlık yaklaşımlarını ele alacaktır.

Bu bölümün ikinci kısmında, yeni emperyal düzen ve bu sistem içerisindeki tâbi konumu bağlamında Güney Avrupa'da demokrasi ve vatandaşlığın yükselişi ve gerileyişini tartışmaktayız. Sonuç bölümü ise değişim beklentilerini tartışmakta ve geniş kapsamlı ve uzun vadeli dönüşümleri ateşleyebilecek olan bir dizi bağlamsal olasılığa odaklanmaktadır.

Küresel Mitler ve Emperyal İktidar

Küreselleşme mi, ABD emperyalizmi mi? İşte soru bu. Bir binyılın sonu ve yeni bir binyılın başlarında bu soruya verilebilecek nihai cevap şudur: Dünya ekonomisi, gittikçe ABD'nin ekonomik iktidarının hâkimiyeti altına girmektedir. 1980'lerde ve 1990'ların başlarındaki hâkim görüşe göre, ulusal sınırları aşan "küresel şirketler"in egemenliğindeki bir dünyada yaşıyoruz -bazıları buna "küresel köy" diyor, diğerleri ise uluslararası şirketlerle bağlantılı birbirine bağımlı devletler sisteminden bahsediyor. Fakat artık bu görüşün savunulabilir bir tarafı kalmamıştır. Uluslararası ekonominin mahiyetine ilişkin sistematik bir analiz de nihayetinde gösterecektir ki, ABD'li çokuluslu şirketler egemen güç haline gelmişlerdir ve zamanla daha da güçleneceklerdir. "İki-kutuplu" veya "üç-kutuplu" bir dünya ya da Asya'da mucize ekonomilerin oluşumuna dayanan daha çeşitli bir dünya

ekonomisi fikirleri bir seraptır. ABD iktidarına karşı Avrupa'nın bir denge oluşturması fikri -dirilen birleşik Alman ekonomisi- ise pek açık değil; en azından, dünya ekonomisini şekillendiren devasa şirketler bağlamında...

Israrı ölçüsünde, küreselleşme söylemi, kendilerini ve en tepedeki yetkililerini inanılmaz derecede zenginleştirmeyi amaçlayan ABD'li şirketlerin artan gücünü gizleyen ideolojik bir maske olmuştur. Bu bağlamda, küreselleşme, ABD emperyalizminin üstünlüğünü ifade eden şifre bir sözcük olarak görülebilir.

ABD'li Şirketlerin Hâkimiyeti

Financial Times'ın (28 Ocak 1999) pazar sermayesi miktarlarına dayanarak dünyanın en büyük şirketlerine ilişkin yaptığı yeni bir araştırmaya göre, dünyanın en büyük 500 şirketi arasında, 244 Amerikan, 46 Japon ve 23 Alman şirketi bulunmaktadır. Hatta tüm Avrupa'daki egemen şirketlerin toplam sayısı 173'tür ve bu sayı, ABD'nin sahibi olduğu ve denetlediği şirketlerin sayısından çok daha azdır. Sonuç olarak, Avrupa kapitalizmi (Japon değil), dünya pazarının hâkimiyeti için ABD ilc rekabet edebilen hâlâ tek güç olarak görünmektedir. 1998 yılında ABD'nin ekonomik gücünün artması ve Japonya'nın gerilemesi, tepedeki 500 şirket arasında ABD şirketlerinin sayısının artmasından görülebilir: ABD'li şirketlerin sayısı 222'den 244'e çıkarken, Japon şirketlerinin sayısı hızla 71'den 46'ya inmiştir. Bu eğilim son birkaç yılda özellikle belirginleşti, çünkü ABD'li çokuluslu şirketler, çok sayıda Japon girişimiyle birlikte, Kore, Thai ve öteki girişimleri de satın aldı.

Sermaye miktarları 86 milyar doları aşan en büyük yirmi beş firmaya bakarsak, ABD'nin ekonomik gücünün yoğunlaştığını daha açık bir şekilde görürüz: Bu şirketlerin % 70'i ABD'li, % 26'sı Avrupalı ve % 4'ü Japon'dur. Tepedeki yüz şirketin ise, % 61'i ABD'li, % 33'ü Avrupalı ve sadece % 2'si Japon'dur. Ulusötesi şirketler dünya ekonomisini kontrol ettikçe, büyük ölçüde ABD, karşı konulmaz hâkim güç olarak yeniden ortaya çıkmıştır. En büyük şirketler birleşmeler ve kazanımlarla küçük şirketleri ortadan kaldıran büyük güçler haline gelene kadar, ABD kö-

kenli ulusötesi şirketlerin, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi sürecinde önemli bir rol oynamasını bekleyebiliriz.

"Gelişen Pazarlar" Miti

Şirket gazetecileri, yatırım bankacıları ve akademisyenler 1970'lerin ortalarında, Üçüncü Dünya'nın bağımlılığının son bulduğundan ve dünya ekonomisinde yeni bir merkez olarak Asya'nın yükselişinden bahsetmeye başladılar. Bugün bu bildirimler anlamsızlaşmıştır. Önde gelen 500 şirket arasında, tüm dünyadaki gelişen ülkelere (Latin Amerika, Asya, Ortadoğu ve Afrika'da) ait olanların sayısı 26'dır -yani, yalnızca % 5. Hatta daha da önemlisi, ekonomik krizler ve özelleştirme politikaları nedeniyle, bu şirketlerin büyük bir bölümü ABD veya Avrupa sermayesinin eline geçmiştir ve Avrupa-Amerikan imparatorluğunun devlerine bağlı tâbi şirketlerdir. Örneğin, Latin Amerika'da telekomünikasyon ve elektrik şirketlerinin -Latin Amerika iş dünyasının en büyük şirketleri arasında- büyük bir bölümü Avrupalı ulusötesi şirketlere aittir. Brezilya'da özelleştirme, özellikle de Latin Amerika'nın en büyük şirketi olan Telebras'ın özelleştirilmesi Avrupa-Amerikan imparatorluğunun kapsamını genişletmiştir.

En tepedeki 500 şirket içerisinde egemen ekonomik sektörler bankacılık, iletişim, eczacılık, ofis gereçleri, bilgisayar yazılım ve sigortacılıktır. ABD özellikle mali sermaye ve ileri teknoloji sektörlerinde egemendir. Bugün dünyanın en büyük şirketi Microsoft'tur; onu General Electric izler. ABD'nin emperyal gücü; finans, ileri teknoloji, eczacılık ve enerji kaynaklarından oluşan dört ayaklı bir iskemleye dayanır.

Ekonomik iktidardaki dinamik dönüşümü ortaya koymak için, 1997-1998 yılları arasında değerlerinde kayda değer artışlar olan büyük ulusal şirketlerin sayısına da bakılabilir: Tepedeki 23 şirketin 13'ü ABD, 10'u ise Avrupa kökenlidir -listede Asya ya da Latin Amerika'dan ülke yoktur. Buna karşın, sermaye miktarları ciddi ölçüde düşen şirketlerin 12'si Japonya'dan, 5'i diğer Asya ülkelerinden ve sadece 5'i ABD ve Avrupa'dandır. ABD'li ve Avrupalı şirketlerin gittikçe artan değeri onlara kendi impara-

torluklarını genişletme imkânı verirken, Japonya, Güneydoğu Asya ve Latin Amerika kökenli şirketlerin azalan değeri bu şirketleri satışa açık hale getirmektedir.

Bir dünya ekonomik gücü olarak Asya'nın ani düşüşü, Avrupa-Amerikan iktidarına yönelik komünist tehdidin ortadan kalkmasıyla aynı ana denk gelmektedir. Emperyal merkezler ve "gelişen pazarlar" arasındaki "kapitalist işbirliği kuralları" hızla değişmiştir. Önceki sistemik yüzleşme evresinde, gelişen Asya sermayesi, Washington tarafından, pazarlara, borçlara ve yatırım parasına kolay ulaşımla pohpohlanan stratejik bir müttefik olarak görülmekteydi ve Asya'daki devlet düzenlemeleri ve koruyucu politikalar kolayca görmezden gelinmekteydi. Komünizm sonrası, kapitalistler arası çağdaş rekabet döneminde ise bütün kurallar değişti. Artık Asya, bir rakip, fethedilecek bir hedef olarak algılanıyor. Washington ve Wall Street Asya'daki mali piyasaları serbestleştirmek, özelleştirmek ve deregüle etmek için sıkı bir baskı uyguluyor. Sonuç olarak Asya'da ortaya çıkan krizler ise, ABD ve Avrupa şirketlerine, kârlı Asyalı girişimleri ele geçirme ve rakipleri ortadan kaldırma imkânı veriyor.

ABD Şirketlerinin Nispi Avantajları

ABD şirketleri, 1970'lerin ortalarından 1980'lerin ortalarına kadar küresel iktidarda görece düşüş yaşadıkları o karanlık günlerde bile, daha sonra dünya üstünlüğünü tekrara ele geçirmelerini sağlayacak bazı stratejik avantajlara sahiplerdi.

İlk olarak, ABD şirketleri, Amerikan siyasal sistemi üzerinde, Avrupa'da hayal bile edilemeyecek ölçüde, tartışmasız bir denetim kurmuşlardır. Hem Demokrat hem de Cumhuriyetçi partiler, içerideki sosyal programları kurban etme pahasına bile, dışarıda şirket gücünü yaymaya kararlıdırlar. Marjinal meselelere ilişkin küçük anlaşmazlıklar ne olursa olsun; Kongre, Başkanlık ve ABD Merkez Bankası denizaşırı yayılmayı teşvik etme eğilimindedir.

İkincisi, ABD'li sendikalar, özel sektördeki emek gücünün yalnızca yaklaşık % 10'unu temsil etmektedir ve daha da önemlisi, iki büyük partiye tamamıyla bağımlıdır ve onlarla ilişkilidir.

Büyük denizaşırı yayılma konusundaki bu iki-partili oybirliğine karşı koyabilecek sosyal demokrat veya sol bir tehdit yoktur. ABD'deki sendika yetkilileri, işçileri işten çıkarma, sosyal hakları azaltma ve şirketin gücünü en üst seviyeye çıkaran iş kurallarını uygulama konusunda şirketlerle işbirliği halindedir. Bunlar, işçileri teknolojik değişimleri ve işin yeniden sınıflandırılmasını kabul etmeleri için, Avrupa ve Asya'daki sendika yöneticilerinden daha fazla zorlamaktadır. Sonuç olarak, ABD'li şirketler, Avrupa ve Asya'dakinin tersine, herhangi bir siyasal direnişle karşılaşmadan sermaye birikimi yapmış ve denizaşırı yayılmışlardır.

Üçüncüsü, ABD, endüstriyel ülkeler içerisinde en düşük kurumlar vergisi oranlarına sahip olan ülkedir. Kurumlar vergisi federal gelirlerin % 10'unu oluştururken, ücretlilerden alınan gelir vergisi oranı % 47'dir. Bu etkenler bir arada, ABD şirketlerine, rakip firmaları satın almaları ve büyük şirket birleşmelerini finanse etmeleri için büyük kâr sağlamakta ve bu da, dünya pazarında hâkim bir konum elde etmelerine yol açmaktadır.

Dördüncüsü, ABD Hazine Departmanı, ulusun büyük cari hesap açıklarını dolar -dünya pazarlarında mübadele için kullanılan başlıca para birimi- basarak kapatabiliyor. Hiçbir kapitalist rakip, negatif bakiyelerini finanse etmek açısından böyle imtiyazlı bir yetiye sahip değildir.

Beşincisi, ABD Hazine Departmanı yetkilileri, IMF ve Dünya Bankası'nın en etkili üyeleridir ve rakip ülkelerin kırılganlığını artıracak ve ABD'nin mali yatırım istilalarına yönelik engelleri azaltarak ABD'li şirketlerin egemenliğini mümkün kılacak ekonomik politikaları dayatacak bir konumdadır.

Son olarak, ABD emperyal devleti, serbest pazar yönündeki gelişme gündemini şekillendiren bir dizi siyasi ve askeri müdahaleyle Asya ve Latin Amerika'daki serveti ele geçirebilmesini, Avrupa'daki etkinliğini korumasını (NATO ile) ve Japon ekonomisini tahrip etmesini mümkün kılacak çabalarını, çok sayıda vasıta aracılığıyla (Ticaret Departmanı, CIA, Pentagon, Hazine Departmanı) yoğunlaştırmıştır. Bu iç ve dış siyasal ve ekonomik avantajlar, ABD'li şirketlere, büyük ölçekli şirket birleşmelerini ve denizaşırı yayılmayı kolaylaştıracak iç kaynakları ve ulusla-

rarası çerçeveyi ve bu sayede de Amerikan imparatorluğunun yeniden oluşumunu sağlamıştır.

Ve işte Asya'da geniş çaplı iflaslar yaşanırken ve Brezilya ekonomisi çökerken, ABD ekonomisinin hâlâ neden büyüdüğünü açıklayan olgu küreselleşme değil, *imparatorluktur*. Büyük ABD'li şirketlerin artan sermaye miktarı ile Asya ve Latin Amerika'daki şirketlerin azalan sermaye miktarı arasındaki zıtlık, "birbirine bağımlı" bir küresel ekonomi ile açıklanamaz. Daha ziyade, Asya ve Latin Amerika'daki çöküşleri önceleyen ve onlara eşlik eden satın almalardaki (ulusötesi şirketler tarafından), bankalara yapılan faiz ödemelerindeki ve kârlardaki büyüme; ABD emperyal düzeninin başarılı bir şekilde işlemesi olarak anlaşılır. Rakiplerinin yaşadığı krizler, ABD ekonomisi için bir fırsattır ve Kore, Japonya ve Brezilya'daki banka ve teşebbüslerin düşük maliyetle satın alınmasını kolaylaştırmaktadır. Devalüasyonlar ABD'li şirketlerin bulunduğu ülkelerde işçi ücretlerini düşürürken, ucuz tüketim malları ABD'nin tüketim harcamalarını ateşler.

ABD ve Avrupa imparatorluğunun "krizler"den nasıl faydalandığının iyi bir göstergesi, kârlı teşebbüslerin ele geçirilmesidir. 1998'de ABD'li ve Avrupalı ulusötesi şirketler, Brezilyalı firmaları satın almak için 47 milyar dolar yatırdılar. 1999'da Brezilya'daki borç, devalüasyon ve buhranla birlikte, Avrupalı-Amerikan şirketler daha kârlı alımlar yaptılar. Kore'de ABD'nin dış yatırımlarının % 53'ten fazlası, halihazırdaki Koreli işlemleri ele geçirmeye yöneliktir. 1998'de Japon endüstrisi % 6.9 oranında gerilerken, ABD'li bankacılık ve finans şirketleri, Japon finans ve gayrimenkul pazarına girebilmek için güçlü akınlar yaptılar.

Büyüyen ekonomik imparatorluğa, Clinton yönetiminin Irak, Orta Avrupa, Asya ve Afrika'da güç kullanma, ABD'nin askeri bütçesini artırma ve gizli ve açık askeri müdahaleleri yönlendirecek sertlik yanlısı istihbarat ve güvenlik danışmanlarını atama yönündeki artan arzusu eşlik etmiştir. Washington, yeni elde ettiği ekonomik üstünlüğü, gerekli bütün araçlarla savunmaya hazırdır: mümkünse serbest ticaretle, değilse askeri güçle.

"Küreselleşme" kuramının çoğu savunucusuna göre, üçüncü

bir teknolojik devrimle teşvik edilen ve yeni enformasyon sistemleriyle kolaylaşan, devletsiz şirketlerin ulusal sınırları aştığı yeni bir karşılıklı bağımlılık evresine giriyoruz. Bu yaklaşıma göre, ulus-devlet bir anakronizmdir, sermaye hareketleri durdurulamaz ve kaçınılmazdır ve dünya pazarı makro ve mikro siyasal ekonominin belirleyicisidir. Neoliberalizm; serbest pazarları, serbest sermaye akışlarını ve özelleştirmeyi vurgulayan ideolojik bir türevdir.

Küreselleşme kuramcılarına göre, bunun sonucu, zengin uluslardan oluşan, ilerici, dinamik ve modernleşmeci bir dünya olacaktır. Bu kuramcıların sözleri ve çağdaş gerçeklikler arasındaki zıtlık çok açıktır. Birbirine bağımlı uluslar fikrine karşın, bizim karşılaştığımız şey, borç veren ve borç alan ülkeler arasındaki dramatik zıtlıklar; girişimleri, faizleri, payları ve ticaret artıklarını ele geçiren multimilyarder şirketler; ve yoksulluk ve sefalet içinde yaşayan milyarlarca işçi ve köylüdür. Yapısal olarak, görebilmekteyiz ki, büyük çokuluslu şirketlerin % 80'den fazlası, kendi merkezlerinde (ABD, Almanya ve Japonya) aldıkları yatırım, araştırma ve teknoloji kararlarını denetlemektedirler. Bu bağlamda, çokuluslu şirketler dünya ölçeğinde işlemlere bağlı olmakla birlikte, denetimleri merkezidir.

Küreselleşme kuramının en dikkat çekici tekzibi, ABD ve Avrupa'da kapitalizmin nispi başarısı ve dünyanın geri kalanındaki ekonomilerin çöküşü veya buhranı arasındaki zıtlıktır. Asya, Latin Amerika, eski SSCB ülkeleri vb.'deki krizler; liberalizasyon, deregülasyon ve borçlanmayı teşvik eden Avrupalı-Amerikan güçlerden gelen baskılar sonucunda alevlenmiştir. Bugün ABD'li ve Avrupalı ulusötesi şirketler; banka ve şirketlerin ucuz yollu satın alınmasından faydalanmakta, düşük ücretli emek kullanmakta ve ticaret ve makroekonomik politikalar üzerinde büyük bir denetim oluşturmaktadırlar. Bu, yağmayı ve kârı karşılıklı bağımlılık ve devletsiz şirketlerle aynı temelde tanımlayan, garip bir "küreselleşme" kavramıdır. Kârın gittikçe belli ellerde yoğunlaşması, ABD ve Avrupa merkezli ulusötesi şirketlerin ve bankaların değerlerini artırdı.

Emperyalizm kavramı, bugün servet ve iktidarın belli ellerde toplanmasını, sermayenin merkezileşmesini ve ekonomik kriz-

lerden kaynaklanan fayda ve kayıpların bölüşümünü anlamak açısından, daha kesin bir kavramdır. Ve bugün emperyalizmin tarihsel odak noktası ABD'dir.

ABD üstünlüğünün yeniden ortaya çıkışı, ABD'nin muhtemel düşüşüne ilişkin kuramlarla çelişmektedir. ABD bankaları ve yatırım şirketleri, Asya ve Avrupa'da gittikçe hâkim bir konuma yükselmektedir. ABD'nin kültürel meta ihracatı geometrik olarak genişlemiştir ve uluslararası mali kurumlara atanan ABD'li yetkililer, ABD'li çokuluslu şirket ve bankaların doğrudan sözcüsü gibi hareket etmektedirler.

Aynı derece önemli başka bir konu da, ABD'nin, NATO ve NATO'nun Doğu Avrupa'daki yayılışı sayesinde, artık Avrupa'da, Soğuk Savaş döneminde olduğundan daha büyük bir varlığa ve etkiye sahip olmasıdır. ABD etkisi, örneğin Bosna, Irak, Yugoslavya (Kosova) ve Makedonya'daki askeri varlığıyla kendisini göstermektedir. ABD'nin Birleşmiş Milletler'deki etkisi ve özellikle Irak'taki BM gözlemcileri üzerindeki denetimi bugün herkes tarafından bilinmektedir. Washington'ın, Avrupa'ya karşı tek taraflı müeyyideler uygulayıp Dünya Ticaret Örgütü'ne meydan okuması ve Irak'ı bombalayarak BM kararlarını ihlal etmesi, emperyal iktidarın küstahlığının sembolüdür.

Uluslararası ilişkilerin emperyal niteliğine karşı bir argüman yürütmek zor, ABD'nin bu emperyal sistem içerisindeki üstünlüğünü reddetmek ise çok daha zordur. Ekonominin "küresel doğası"na dikkat çekerek ekonomik ve askeri gerçekleri yadsımayı sürdürmek, esasında bu sistem içerisindeki ana aktörler ve sistemden yararlananlar hakkındaki bilgileri gizlemektir.

Sermayenin Uluslararasılaşması ve Kâr Arayışı

Sermayenin uluslararasılaşması, dikkate değer bir tartışma konusu haline gelmiştir. Burada uluslararası rekabetçilik meselesinin yanlış değerlendirildiğini savunabiliriz. Rekabetçilik arayışı, yapısal uyum politikaları için güçlü bir mantık sağlar: Rekabetçiliğin, yeni dünya ekonomik düzeninin değişen ihtiyaçlarına uyum sağlamak için zorunlu olduğu söylenir. Buradaki mesele, denizaşırı yayılmanın itici gücünün nasıl teşhis edileceği-

dir. Yine de, sermayenin "uluslararasılaşması"nı belirleyen temel unsur "rekabetçilik" değil, kâr arayışıdır.

Denizaşırı kâr, bugün çok sayıda firmanın temel kâr kaynağıdır. Kârının büyük bir bölümünü denizaşırı faaliyetlerden sağlayan şirketlerin profili çeşitlilik göstermektedir ve bu bağlamda, "uluslararasılaşma" tekbiçimli bir olgu değildir. Sermayenin uluslararasılaşması, belirli ulusötesi şirket tipleri arasında zaman içerisinde aşama aşama gelişmiştir. Esasında kapitalizmin uluslararasılaşmasının -çokuluslu sermaye hareketi-, soyut "rekabetçilik" nosyonlarıyla pek az ilgisi vardır; bu, kâr oranlarıyla doğrudan ilişkili bir meseledir. Dışarıda yatırımın büyümesinin ("sermaye göçü") ve yerli ekonominin nispi gerileyişinin ardındaki temel itici güç, denizaşırı kazançların oldukça yüksek oranlara ulaşmasıdır.

Dış aktiflerin (assets) oranı bir şirketin denizaşırı kâr oranı ile eşitlendiğinde, yabancı ve yerli yatırım arasında nispi bir avantaj kalmaz. Fakat denizaşırı kâr oranı denizaşırı aktifleri aştığında, bu çeşit yatırımda nispi bir avantaj olur. Burada, yerli ve denizaşırı pazarlarından elde ettikleri kazançlar bağlamında, ABD kökenli ulusötesi şirketlerin kârlarını analiz etmekteyiz. Ardından, kârın aktifler oranından nerede ve hangi ölçüde daha fazla olduğunu belirlemek açısından, dikkatimizi, hem yerli hem de denizaşırı pazarlardaki aktifler bağlamında kârlılığı incelemeye yöneltmekteyiz. Her iki örnekte de, on üç yıllık bir süreçte kârlılık ve kâr oranlarını çözümlemekteyiz.

Her ne kadar sermayenin uluslararasılaşması ciddi bir gerçeklik olsa da, bunu bir perspektife yerleştirmek önemlidir. 1993'te en büyük 100 ulusötesi şirketin % 22'si, gelirlerinin % 50'sini dış kaynaklardan sağlamaktaydı. ABD'li şirketler denizaşırı yayıldıklarında bile, ABD pazarı, ulusötesi şirketlerin dörtte üçü için hâlâ temel gelir kaynağıdır. Yine de, tarihsel bir değişime ilişkin açık belirtiler var. 1980 ve 1993 yılları arasında, tepedeki 100 ulusötesi şirket içerisinde, kârlarının % 50'sinden fazlasını denizaşırı faaliyetlerden sağlayanların oranı, toplamda % 27'den % 33'e çıkmıştır (bkz. Tablo 1). Diğer bir deyişle, en büyük şirketlerin üçte biri, kârlarının büyük bir bölümünü denizaşırı yatırımlardan sağlamaktadır.

Tablo 1. Kârlarının % 50'sinden fazlasını denizaşırı faaliyetlerden kazanan en büyük 100 şirket

	% 50-74	% 75 ve üstü	toplam
1980	% 22	% 5	% 27
1993	% 20	% 13	% 33

Kaynak: *Forbes*, 18 Temmuz 1994: 276-79; 18/19 Temmuz: 102-4.

Ulusötesi şirketlerin denizaşırı kârlara olan bağımlılığı artmakta ve birçok şirket için stratejik bir ihtiyaç haline gelmektedir. 1980'de en büyük ulusötesi şirketlerin yalnızca % 5'i, kârlarının % 75'ten fazlasını denizaşırı faaliyetlerden sağlamaktaydı. 1993'e gelindiğinde ise, bu rakam 2.5 kat artmış ve % 13'e yükselmiştir. Bu azınlık için, NAFTA, GATT ve diğer uluslararası serbest ticaret anlaşmalarını teşvik eden ABD devlet politikası, büyüme ve sürekli işlem açısından hayati bir önem taşımaktadır.

ABD'li şirketlerin, yabancı rakipleri tarafından mahvedilmemek için "rekabetçi" olmaları meselesi, verilerle uyuşmamaktadır. 1980'de ABD kökenli ulusötesi şirketlerin % 44'ü, ortalamadan düşük kâr veya kayıp oranlarına sahipti, fakat 1993'e gelindiğinde bu rakam % 35'e düşmüştü (bkz. Tablo 2). 1990'ların başlarına gelindiğinde, artan sayıda firma, yüksek veya çok yüksek kâr elde etmekteydi. Yüksek kârlar için kârın aktiflere oranı 1.50-1.99 iken, çok yüksek kârlar için bu oran 2.0 ve üzeriydi.

Tablo 2. ABD kökenli en büyük 100 ulusötesi şirketin kâr oranları, 1980 ve 1993

	Kayıplar	ortalamanın altı	ortalamanın üstü	yüksek kâr	çok yüksek kâr
1980	% 1	% 43	% 35	% 12	% 7
1993	% 9	% 26	% 25	% 14	% 14

Not: Kâr oranları, denizaşırı kârların dış aktiflere oranıyla hesaplanmaktadır. Böylece, dış kazanç yüzdeleri, dış aktif yüzdelerini aşan bir şirket, çok yüksek kâr eden; 1.5 ve 1.99 arasında kazanan bir şirket yüksek kâr eden; 1.00 ve 1.49 arasında kazanan bir şirket ortalamanın üstü kâr eden; 0.99'un altında kazanan bir şirket ise ortalamanın altında kâr eden olarak sınıflandırılabilirdi.

1980'de yüksek ve çok yüksek kâr elde eden ulusötesi şirketlerin oranı % 19'du, fakat 1993 yılına gelindiğinde, ABD kökenli ulusötesi şirketlerin % 28'i yüksek kâr grubu içerisinde yer alıyordu. Ne var ki, 1980 ve 1993 yılları arasında denizaşırı kayıp yaşayan ulusötesi şirketlerin oranında da bir artış oldu. 1980'de yalnızca bir firma kayıp yaşarken, 1993'te bu sayı dokuza ulaştı. Kâr marjlarını sağlamlaştıran çok sayıda firmayla birlikte bunların sayısı da artsa da, kâr sıkıntısı hakkındaki "kâr yetisi" argümanı, çok az sayıda firmaya uygulanmaktadır. Kârlarının büyük bir bölümünü denizaşırı faaliyetlerden sağlayan ABD'li firmaların sayısının artmasıyla birlikte, fevkalade oranlarda kâr elde eden firmaların sayısındaki artışa da dikkat etmeliyiz. Çok sayıda ABD'li firmanın elde ettiği yüksek kazanç oranlarının da gösterdiği gibi, sermayenin uluslararasılaşması, denizaşırı pazarlarda elverişli konumların elde edilmesine ve bunların sağlamlaştırılmasına bağlıdır. Ne var ki, bu bütünüyle risksiz bir iş değildir; bu süreçte büyük kazananların sayısı arttığı gibi, "kaybedenler"in sayısında da bir artış olmuştur.

Uluslararasılaşma, çok yüksek kâr elde etmenin yolu olmuştur. 1980'ler, dünya ölçeğinde kapitalist yayılma karşısında, ulusalcı, sosyalist ve refahçı engellerin yıkıldığı bir geçiş süreciydi. Ücretlerdeki ve sosyal politika ödemelerindeki azalma ve uygun devlet düzenlemeleri ile vergi politikalarındaki artış, küresel yayılma için gereken yerli birikimi mümkün kıldı. Aynı zamanda bunun tersi de doğrudur: Küresel yayılma, ABD'de ücret ve sosyal sigortalarda azalmaya yol açtı. ABD hükümetinin küresel ve bölgesel "serbest ticaret anlaşmaları"nı bu derece şevkle teşvik etmesinin bir nedeni, uluslararası yatırımın ulusötesi şirketlerin kârları üzerindeki etkisi ve önemidir. Denizaşırı yatırım olanakları yaratan ABD, içeride yaşam standartlarını düşürerek, yüksek kâr oranları yaratmaktadır. Ulusötesi şirketler, küresel pazar ya da kapitalist dünya sisteminin, kendileri yüksek kârlar elde ederken, ABD'de yaşam standartlarının düşmesinden sorumlu olduğu fikrini gizlemek konusunda en azından geçici olarak başarılı olmuşlardır. *New York Times*'tan Louis Uchitelle'in belirttiği gibi, "Tersine, iş, [işçiler tarafından], maliyet kısıtlamalarını

ve işten çıkarmaları dayatan küresel rekabete tutulan bir kurban olarak görülmektedir" (*New York Times*, 20 Kasım 1994, 4-1).

Yeni Emperyal Düzen

Yeni emperyal düzen ve egemen ekonomik kurumların çıkarlarının neoliberal politikalar aracılığıyla tesisi, demokrasi ve toplum üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Yapısal düzeyde, dışarıdan gelen ve seçilmemiş görevliler, temel ekonomik yapıları ve ulusların yaşam standartlarını etkileyen makroekonomik ve makrososyal kararların şekillendirilmesi sürecinde önemli bir rol oynamaktadır.

Bugün dünyanın pek çok bölgesinde, ABD Hazinesi tarafından Dünya Bankası ve IMF'ye atanan görevliler, hükümetlerin harcama düzeyleri, mülkiyet ilişkileri (kamu mülküne karşı özel mülk), kalkınma stratejileri (ihracat veya iç pazarlar) ve toplumsal varlığın diğer belirleyici yönleri konusunda karar almakta ve böylece seçim sistemini aşmaktadırlar. Bu dış siyasal aktörler, kendi ulusal hükümetlerinin ve ulusötesi şirketlerinin çıkarlarını gözetmektedirler. Pek çok durumda, yerel siyasal elitler de, kendi seçmenlerine veya hatta seçilmiş yasama organlarına danışmadan, gerici makroekonomik politikaları yerine getirmektedirler. Siyasal karar-almanın, büyük şirketlerin bu dış temsilcileri tarafından yerine getirilmesi, seçime dayalı siyasal sistemlerin doğasını da kökten değiştirmektedir.

Şayet otoriteryanizm, kararların kamusal istişareye ve mesuliyete başvurulmaksızın alındığı bir sistem olarak tanımlanırsa, uluslararası mali kurumların seçilmemiş görevlilerinin gittikçe artan etkisi ve gücü de bu sistemin önemli bir dayanağıdır.

Ne var ki, dışarıdan gelen, seçilmemiş mali aktörlerin rolü, çok önemli olsa da, otoriteryanizmin gelişiminin yalnızca bir yönünü oluşturmaktadır. Amerikalı askeri yetkililerin hâkimiyeti altındaki merkezi komuta yapısı ve ulusal sınırların belirlenmesi (Orta Avrupa'ya kadar ulaşan bir etki) sürecindeki artan etkisiyle birlikte, NATO'nun büyümesi, neo-otoriteryanizmin diğer bir boyutudur. Doğu Avrupa'nın NATO komutasıyla yeniden uydulaşması, bize şunu hatırlatmaktadır: Dün ulusal bağımsızlı-

ğı savunanlar, bugün ABD'nin hegemonik arzularının istekli alıcıları olmuşlardır.

Neo-otoriteryanizm tarzı, eski baskıcı rejimlerden farklıdır. Geçmişte otoriteryanizmin askeri bir yüzü vardı ve bireysel özgürlükleri ve seçime dayalı rekabeti reddetmekteydi. Neo-otoriteryanizm ise, seçim süreçleri ile bireysel özgürlükleri birleştiren melez bir tarzdır ve oldukça elitist karar-alma yapılarına sahiptir. Katı neoliberal sertlik önlemleri ve yapısal uyum politikaları uygulandığı sıralarda seçimler olur, fakat seçim kampanyası sırasındaki halkçı ve sosyal demokrat söylem ile, seçim sonrası yönetim arasında herhangi bir tekabüliyet yoktur. Siyasal hilenin kasıtlı olarak kullanımı, "rekabete dayalı seçimler"in, gerçek bir oylama sağlama ve seçmenlerin siyasal süreci etkilediği gerçek bir araç olma işlevini kuşkulu hale getirir. Neoliberal gündemi (özelleştirme, yapısal uyum politikaları, vs.) yerine getirme yönündeki idari kararların gittikçe kullanımı, demokratik pratiklerden ziyade, eski otoriter rejimlerin tarzına daha fazla benzemektedir.

Aynı derecede önemli olarak, ulusötesi şirketlerin sosyal reformlarda kısıntıya gidilmesi için rutin sermaye göçü tehditlerine başvurması ve siyasal idarecilerin bu tehditleri daha da abartması, seçmenlerin ve yasamacıların yasaları tartışma ve geçirme ehliyetini yadsıyan bir şantaj biçimidir. Bu tür tehditlerin kullanımı, tüm sosyo-ekonomik aktörlerin demokratik oyunun kurallarını kabul ettiği ve çeşitli politikaları zora başvurulmaksızın tartışmakta serbest olduğu sivil bir kültüre ters düşer. Bu bağlamda, eski Almanya Maliye Bakanı Osker La Fontaine'in istifası oldukça manidardır. La Fontaine'in, belirli mali eşitsizlikleri düzeltme çabası, Alman şirketlerin Almanya'yı terk etme tehdidiyle karşılaştı. Başbakan Schroeder meseleyi çözmek zorunda bırakıldı; sonuçta La Fontaine istifa etti ve sosyal reform gündemi rafa kaldırıldı. Sosyal reformdan yana oy kullanmış olan seçmenler marjinalleştirildi ve şirket sermayesi yoluna devam etti. Böylece Almanya'da demokratik süreç, merkezileşen şirket iktidarının taleplerini karşılamak üzere feda edildi.

Neo-otoriteryanizm; elit karar-alma ile seçim süreçlerini, seçilmiş yasamacılar ile seçilmemiş şirket yetkililerini ve seçim

kampanyaları ile kararlarını birleştiren ve böylece sivil kültür fikrini tahrip eden melez bir sistemdir. Bu bağlamda, vatandaşlığın anlamını iki açıdan eleştirel olarak ele almak önemlidir: "formal" ve "bağımsız." *Formal vatandaşlık*, yazılı veya yazılı olmayan bir yasaya göre, bir vatandaşa atfedilen yasal nitelikleri ifade eder. *Bağımsız vatandaşlık* ise bireylerin güncel tartışmalarda ve siyasal meselelerin çözümünde güç sahibi olma yetilerini belirtir. Bugün vatandaşların, devlet harcamaları, vergilendirme, özelleştirme, kemer sıkma programları ve ulusötesi şirketlere verilen yardımlar gibi, kendi hayatlarını etkileyen en derin ve önemli meselelere dikkat çekme ve bunlar için oy kullanma hakları sistematik olarak reddedilmektedir. Vatandaşlığın bu şekilde reddini örtbas etmeye çalışan, liberal devletin elitist savunucuları, "sivil toplum" ve "küreselleşme" gibi biçimsiz fikirlere başvururlar.

Bugün, sosyo-ekonomik eşitsizliklerin yirminci yüzyılın son otuz yılındakinden daha keskin olduğu sınıflı toplumlarda yaşıyoruz. "Sivil toplum," yatırımları alıp satarak, fabrikaları kapatarak ve binlerce işçiyi işten çıkararak servetlerine servet katan milyarder yatırımcı ve bankacıları ve ayrıca temel emek haklarından yoksun olan düşük ücretli işçileri kapsar. "Sivil toplum" içerisindeki sosyo-ekonomik eşitsizlikler ve sömürgeci ilişkiler, vatandaşlık ve siyasal eylem anlayışlarını tanımlar. Zengin ve elit şirket işletmecileri için, vatandaşlık, makroekonomik kararları etkilemeyi içerir; işçiler için ise, bu kararlara uymayı veya bunlara karşı direnerek sınıf politikasına girişmeyi kapsar.

"Sivil toplum" kavramı, toplumdaki bir sınıfın diğer bir sınıfa karşı oluşturduğu çelişik ekonomik politikaları açıklamak için, fazla genel ve kapsayıcıdır. Bağımsız vatandaşlığın uygulanması ise, sivil toplum içerisindeki ayırt edici ve eşitsiz ilişkileri ve sivil toplumdaki egemen sınıflar ile devlet arasındaki birbiriyle bağlantılı ilişkileri tanıyan bir sınıf siyasetiyle yakından ilişkilidir.

Bağımsız vatandaşlık, ulusötesi şirketlerin zora dayalı pratikleriyle derin bir çatışma içerisindedir. Ulusötesi şirketlerin sermayelerini başka yerlere taşıma, fabrikaları kapatma ve işçi atma gibi açık veya gizli tehditleri, serbest tartışmayı ve demok-

ratik yasama sürecini ciddi ölçüde tahrip eder. İşçilerin ve yasamanın kafasına dayanan şirket silahı, demokratik siyaseti engeller.

Vatandaşlık, ABD'li veya Avrupalı siyasal ve ekonomik elitlere karşı sorumlu olan dış aktörlerin parmaklarının ucunda değil, ancak ve ancak vatandaşlar karar-alıcıları seçebildiklerinde işler. Vatandaşlar, tehdit ve şantajın bir çıkar silahı olduğu sivil bir kültürde anlamlı tartışmalara giremezler. Vatandaşlık, seçim kampanyaları sırasında ifade edilen ve seçilen tercihlerin, hükümet politikalarına doğrudan karşılık gelmesini gerektirir. Seçimlerden önce halka hitap eden, seçimlerden sonra ise ulusötesi şirketlere teslim olan sosyal demokratlar, yalnızca kendi reform ehliyetlerine şüphe düşürmekle kalmazlar, aynı zamanda seçim sürecinin meşruluğunu zayıflatırlar.

Sonuç

Emperyal ilişkilerin -yanlış bir biçimde, "küreselleşme" olarak tanımlanan- yeniden oluşumu, demokratik pratik üzerinde yıkıcı bir etkiye yol açmıştır. Demokrasi, seçimler çerçevesinde merkezi elit karar-alma süreci olarak yeniden tanımlandığı için, vatandaşların kamusal politika tartışmalarının öncüleri olarak rolü azalmıştır. Bunun sonucu ise seçimlere karşı artan bir duyarsızlık, çekimserlik, siyasal yükümlülüklerin reddi, "oy-karşıtlığı" ve parlamento dışı eyleme sıkça başvurulmasıdır.

Sosyo-politik güçlerin yeniden düzenlenmesi ümidi ve yeni ve daha katılımcı bir siyasal-ekonomik düzen (derin demokrasi veya sosyalizm) imkânı bazı faktörlere bağlıdır:

1. Kapitalist krizlerin Güneydoğu Asya, Güney Kore, Japonya, Latin Amerika, Rusya ve eski SSCB ülkelerinden ABD ve Avrupa'ya yayılması. Bunun mümkün olduğuna inanmak için makul nedenler var; çünkü bu pazarların çöküşü, Avrupa ve ABD'deki büyük şirketlerin kâr elde etme imkânları üzerinde sınırlamalar yaratmaktadır.
2. Geniş ölçekli sosyo-politik değişimler, krizlerden etkilenen ana bölgelerde ufukları genişletiyor. Çin'de kitlesel işten çı-

karmalar yaşandıkça ve güvenceler ortadan kalktıkça, siyasal huzursuzluk da ülkenin içlerine doğru büyüyor. Brezilya'daki buhran ise, devlet yöneticilerinden topraksız işçilere kadar pek çok düzeyde mücadeleleri kışkırtmış durumdadır. Buna benzer toplumsal meydan okumalar, ekonomik çöküş nedeniyle harap olan Endonezya ve Rusya gibi ülkelerde de ortaya çıkmaktadır.

3. Washington ve NATO'nun Yugoslavya'yı askeri anlamda bölmesinden kaynaklanan askeri-siyasal mücadele, Balkanlar'ı istikrarsızlaştırarak ve daha genel bir savaşa yol açarak uzun soluklu bir askeri çatışmaya neden olabilir ve böylece yatırımcılar arasında belirsizlik yaratıp mali krizleri hızlandırabilir.

4. ABD'deki patlama kısmen, pek sağlam temellere dayanmayan abartılı bir spekülatif balondan kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede, hisseler aşırı derecede değer kazanmış, tasarruflar negatif bir duruma gelmiş ve üretici ekonominin işleyişinin para ekonomisiyle bir ilişkisi kalmamıştır.

Bunların herhangi biri ya da hepsi gerçeğe dönüşürse, Batı'da parlamento dışı siyasetin gelişimine ve Güney ve Doğu'da siyasal sürecin radikalleşmesine muhtemelen tanık olabiliriz. Statükonun koruyucusu ve merkez-sola veya "üçüncü yol"a ilişkin kendi yarattıkları mitlerin inananları olarak misyonlarına tamamıyla ikna olan kurulu partiler -veya hatta özellikle sosyalistler-, yapısal olarak kendilerini krizdeki bir siyasal ekonomik düzenden çıkarabilecek durumda değiller. Yeni sosyo-politik hareketler öncelikle muhtemelen, Fransa'da işsizlik konseyleri, köylü-çiftçilerin devletle mücadelesi, Danimarkalı işçilerin genel grevleri vb. biçimlerinde tezahür edecektir.

Neoliberalizmin tahripkâr eylemleri; Asya, Latin Amerika ve Rusya'da yüz milyonlarca insanı yoksulluğa mahkûm eden mantıksız "liberalleşme"nin yeniden düşünülmesine zaten neden oluyor. Emperyalist "küreselleşme"ye karşı içe dönük kalkınmaya; sosyalist bir projenin canlanmasına -yani, yabancı şirketlerin alımlarına alternatif olarak, iflas eden özel yatırımların yeniden kamulaştırılması-; ve üst düzey kamusal planlamaya ve kamusal ve özel alanın halk meclisi tarzı demokratikleşmesine dönüş yönünde güçlü bir olasılık var.

Maskesi Düşürülen Küreselleşme

Güney Avrupa'da, 1970'ler sonrası gelişmelerin yeniden düşünülmesi ve krizler, "1974 ruhu"nun canlanmasına yol açabilir; kriz, halka en iyiyi ve en kötüyü getirir. Gücünü yitiren sınıflar için, gücü yeniden ele geçirme ve kayıpları telafi etme seçeneği her zaman mevcuttur; halk sınıfları, konseyler ve meclisler için ise dayanışma vardır -patron-işçi ilişkileri yerine, vatandaşlığın yeniden oluşumu.

Kapitalist dünyanın dörtte üçü derin bir kriz durumundayken, diğer dörtte biri refah içerisinde yaşayamaz: Kapitalist birikim yasaları, bu sınırlı koşullarda işleyemez. Açıktır ki, kapitalizmin Avrupa ve ABD'deki bugünkü başarısı büyük ölçüde, sosyal refah devletinin yıkılmasına ve herhangi anlamlı bir sosyal sözleşmeye uyumun reddedilmesine dayanmaktadır. Daha önce de görmüş olduğumuz gibi, eski Almanya Maliye Bakanı La Fontaine tarafından önerilen asgari mali reformlar reddedilmiş ve La Fontaine safdışı bırakılmıştır. Bu durum, bizi temel bir soruyla karşı karşıya bırakmaktadır: Avrupa'da tarihsel olarak anlaşıldığı şekliyle sosyal refah, mevcut kapitalizm koşullarında artık mümkün değilse, alternatifler nelerdir? Burada Başkan Kennedy'nin derin bir hakikat içeren bir ifadesini hatırlamakta fayda var: "Reformu imkânsız hale getirenler, devrimi kaçınılmaz kılarlar."

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YENİ BİR BİNYILIN BAŞINDA KAPİTALİZM: LATİN AMERİKA VE AVRUPA-AMERİKAN EMPERYALİZMİ

Harry Magdoff'un kitabı *Age of Imperialism*, Latin Amerika kapitalizminin değerlendirilmesine başlamak için iyi bir çalışmadır. Latin Amerika'da 20. yüzyıl kapitalist gelişiminin son yirmi yılı, ABD'li çokuluslu banka ve şirketlerin yararına eşitsiz bir refah dönemine ve bununla birlikte, Washington'ın aynı ölçüde eşitsiz siyasal iktidarına tanık olmuştur. Küreselleşme kavramı etrafında şekillenmiş olan mevcut entelektüel fikir birliğine rağmen, Latin Amerika'daki bu gelişmelerin dinamikleri en iyi, Avrupa-Amerikan emperyalizminin işleyişi bağlamında anlaşılabilir. Bölgedeki kökenleri oldukça uzun ve derin olmakla birlikte, kapitalizmin en yüksek ve nihai aşaması olarak kabul edilen emperyalizmin bölgeye etkin olarak gelişi ve güçlenmesini sağlayan koşulları yaratması ancak 1980-1990'lara rastlar.

21. yüzyılın başlarında Latin Amerika'da kapitalist iktidarın mevcut konumlanışı hakkında yürütülen bir tartışmaya temel olabilecek bazı önemli meseleler vardır. İlki, ABD'nin küresel sermaye-birikim süreci üzerindeki hegemonyasına ilişkin pek çok kanıtın olmasıdır. ABD sermayesi ve emperyal devleti, 1990'lar boyunca küresel ekonomideki konumunu ve ağırlığını

artırdı ve stratejik sektörlerdeki önde gelen şirketlerle birleşerek ve onları kendine katarak gerçek bir çılgınlık içerisine girdi: 1998'de, en tepedeki 500 şirket içerisinde 244 tanesi (bir önceki yıl 222'ydi), 100 şirketten ise 61'i Amerikalı idi. Latin Amerika'da en büyük 20 şirketin 10'u Amerikalılara aitti. Gelişmekte olan bu hegemonya ve büyüyen ekonomik güç ile birlikte, Avrupa ve özellikle Japon sermayesinin konumundaki mütekabil düşüşe, küresel finans ve "yönetim" vasıtaları ile kurumları ve askeri iktidar üzerinde denetim kurma yönündeki bir dizi stratejik eylem eşlik etmektedir.

İkincisi, Wall Street ve Washington'ın Latin Amerika'daki bu eşitsiz serveti ve iktidarı, nispeten yeni bir olgudur ve ABD emperyalizminin derinliğini ve boyutunu sınırlayarak hegemonya kurmasını engelleyen ulusalcı ve halkçı politikalardan yıllar sonra ortaya çıkmıştır.

Üçüncüsü, bölgedeki ulusal ekonomileri yeniden canlandırmaya yönelik çeşitli girişimlere rağmen, bu ekonomiler sürekli bir kriz eğilimi içerisinde olmuştur. Bu kriz koşulları, ABD emperyal devleti ve onun "uluslararası mali topluluk" içerisindeki müttefikleri tarafından örgütlenen şaşırtıcı sayıda ABD'li yatırımcının kaynakları yağmalamasını içerir.

Dördüncüsü, üretici kaynakların ve gelirin dağılımındaki sosyal eşitsizlik ve yoksulluk koşulları, kolay kolay değişmeyen ekonomik ve sosyal yapılara yerleşmekle birlikte; ABD emperyalizminin bölgedeki üstünlüğü, işçi ve orta sınıflar tarafından yaratılan sınırlı kazançların tersine dönmesine ve yaşam standartlarında ciddi bir düşüşe yol açmıştır.

Beşincisi, kırsal ve tarımsal bir ekonomiden kent-merkezli bir endüstriyel ekonomiye doğru kapitalist geçiş, Latin Amerika toplumunda yeni ve temel bir bölünmeye neden olmuştur. Bu ayrımın bir tarafında, küresel sermaye devinimleri ve ihracatçı küçük bir grup çokuluslu şirketle bağlantılı bir avuç süper-zengin milyarderin hâkimiyetinde olan burjuvazi vardır. Diğer tarafta ise, bölgenin kent ekonomilerinde yeni yeni filizlenmekte olan ve sosyal haklar ile koruyucu emek yasalarını ortadan kaldıran enformal sektörde yer alan, yoksullaştırılan, sömürülen ve marjinalleştirilen geniş bir işçi kitlesi bulunmaktadır.

Altıncısı, ABD emperyalizminin bölgedeki ve başka yerlerdeki işleyişini gizlemek üzere, yeni bir siyasal dil ve kuramsal söylem inşa edilmiştir. Bu dil ve söylem çerçevesinde, çokuluslu banka ve şirketler -üretken yatırımları ele geçiren, servet edinen, pazarlar üzerinde egemenlik kuran ve ucuz emeğe dayanarak kâr eden-, artık emperyalist sistemin vasıtaları olarak değil; küreselleşme, büyüyen entegrasyon ve dünya ekonomisinin birbirine bağımlılığının uygulayıcıları olarak kabul edilmektedir. Gelirin emekten sermayeye transferi ve belli ellerde yoğunlaşması, küresel ekonominin ihtiyaçları doğrultusundaki yapısal uyum mekanizmaları olarak görülüyor. Kamu ve devlet varlığının alımı ve ele geçirilmesi, "özelleştirme" olarak dile getiriliyor. Yabancı yatırımlar üzerindeki sınırlamaların kaldırılması, pazarların serbestleştirilmesi ve özel teşebbüsün deregülasyonu -tüm bunlar, yatırım sermayesinden elde edilen kâr oranını artırmak üzere tasarlanan politikalardır-, "yapısal uyum" biçimleri olarak görülüyor. Emperyal makroekonomik politika uygulamaları, "stabilizasyon" olarak tanımlanıyor. Yabancı sermayeyi çekmek için ekonomik yapıların uygulanması, yatırımcıların desteklenmesi ve uyuşturucu karşıtı kampanya bahanesiyle ordu ve polis üzerinde üst düzey bir denetim kurulması, "serbest pazar" veya "pazar yanlısı" politikalar olarak adlandırılıyor. "Üçüncü sektör" halk örgütlenmelerinin emperyal devletin çıkarlarına ve politikalarına uyumlu hale getirilmesi; "iyi yönetim" veya "sivil toplumun güçlendirilmesi," yani "ekonomik kalkınma süreci"ndeki kritik bir etken olarak tanımlanıyor. Ve egemen sınıfın kâr peşindeki eylemleri ise, yeni ekonomik faillerin toplumsal yönelimli ve öznel olarak anlamlı davranışı olarak veya "postmodern" anlamda, toplumsal kimlik arayışındaki çeşitli bireylerin eylemleri olarak görülüyor. Kapitalist sistemin işleyen yapılarına ve maddi koşullarına ilişkin düşüncelerdeki bu çözülmeyle birlikte, sınıflar da ortadan kalkar. Emperyalist sistemin toplumsal temelini oluşturan ekonomik ve siyasal olarak egemen kapitalist sınıf bile, yerini, her biri yeni küresel ekonomik düzen ve bu düzenin heterojen koşulları -nesnel değil, öznel olarak kabul edilen ve değerlendirilen- bağlamında kendilerini tanımlamak ve konumlandırmak için mücadele eden çeşitli sosyal aktörlere ve bireylere bırakıyor.

Latin Amerika'da kapitalizm ve emperyalizm tartışmasına girmek için, öncelikle artık moda haline gelmiş olan örtük, belirsiz ve gizemli terim ve söylemleri bir kenara bırakmak ve daha net ve özenli bir Marksist analize yönelmek gerekir.

Latin Amerika'da Emperyal Hegemonyanın Tarihsel Kökenleri

Latin Amerika'da ABD emperyalizmi, 1930'lardan 1970'lerin ortalarına kadar, ulusalcı, halkçı ve demokratik sosyalist rejimler tarafından sürekli tehdit edildi. Bu tehditler genellikle, devrimci olmaktan ziyade reformistti; yani, tüm sistemi değil, emperyalist projenin unsurlarını sorgulamaktaydı.

1930 ve 1940'larda Meksika Başkanı Cardenas ABD'nin ülkedeki petrol çıkarlarını ulusallaştırırken; Brezilya'da Vargas, Arjantin'de Peron ve Şili'de Halk Cephesi, koruyucu ticaret bariyerleri koyarak ulusal endüstriyi teşvik etti ve bölgedeki stratejik endüstrilerin ulusallaştırılması yönünde geniş kapsamlı bir hareket başlattı. 1950'lerde Guatemala Başkanı Arbenz, United Fruit topraklarını kamulaştırdı ve bunları köylülere dağıttı; bu durum, Arbenz yönetimine karşı CIA destekli bir darbeye yol açtı. Bolivya'da 1952 yılında bir çeşit radikal-ulusalcı devrim meydana geldi ve bunu, bölgedeki emperyal hegemonyaya meydan okuyan, Küba'daki toplumsal devrim izledi. 1960'lar ve 1970'lerin başları, tüm kıtada halkçı, ulusalcı ve demokratik rejimler ile hareketlerin oluşumuna tanık oldu. Bu "uzun yarım yüzyıllık" sosyal ve siyasal ilerleme; sendikaları yasallaştıran, temel sosyal haklar sağlayan ve endüstriyel işçi sınıfı, kamu çalışanları ve bazı durumlarda köylülerin (Şili, 1970-73) yer aldığı önemli sektörlere yönelik kamusal eğitim ve sağlık imkânlarını genişleten ciddi bir sosyal ve ekonomik yasama sürecine yol açtı.

Bu dönem, işçiler için bir cennet veya kalkınmanın "altın çağı" değildi, çünkü işçiler hâlâ sömürülmekteydi. Köylüler, sosyal yasamadan dışlanmıştı ve ekonomiler hâlâ büyük ölçüde, temel malların endüstriyel olarak ileri ülkelere ihracına dayanmaktaydı. Yine de, sermaye üzerinde hâlâ sınırlayıcı düzenlemeler vardı ve çeşitli halkçı rejimlerin egemenliğinde, sermaye

ve emek arasındaki gelir dağılımı önemli ölçüde gelişmişti. Şili'de sosyalist Allende rejiminde, emek, toplumsal üretimden kaynaklanan gelirin % 60'ına yakınını almaktaydı; bu, kendinden sonraki Pinochet rejimi tarafından bir an önce tersine çevrilen bir ilerlemeydi. Öyle ki, Pinochet rejimi, 1989'a gelindiğinde, yani 17 yıl boyunca uygulanan neoliberal politikaların ardından, emeğin ulusal gelirdeki payını % 19'a düşürmüştü -emek açısından, dünyadaki en düşük gelir oranlarından biri.

Buhran öncesi dönemde egemen olan ve köylüler ile toprak sahiplerine dayanan iki-sınıflı sistem, yerini, işçiler, küçük burjuvazi ve endüstriyel burjuvaziden oluşan daha karmaşık bir yapıya bıraktı. 1960'lar ve 1970'lerin başlarındaki kamulaştırma dalgası, stratejik ekonomi sektörlerinin devlet tarafından denetlenmesine yol açtı. Bazı durumlarda emperyal şirketlere epey tazminat ödendi ve bunların birçoğu, kârlı yeni yatırımlar kurdu. Gümrük bariyerleri ulusal sanayileşmeyi teşvik etmekle birlikte, çokuluslu şirketlerin (ulusötesi şirketler) farklı şubeler oluşturmasını engellemedi. Fakat bu ulusötesi şirketler; çoğunlukla, vatandaşların istihdamıyla ve döviz yükümlülükleriyle ilgili yasalara tahammül etmek zorunda kaldı. Ulusötesi şirketlerin doğrudan yatırımları ve elde ettikleri kârı kendi ülkelerine götürmeleri sınırlandı; bu da onları, daha az sınırlayıcı ekonomilerde kâr elde etmek üzere, transfer fiyatlaması gibi kaçamaklara başvurmaya itti.

Latin Amerika'nın ulusalcı-halkçı rejimleri, ulusötesi şirketlerin, yabancı yatırım sermayesi ve işlemleri üzerinden ciddi kârlar elde etmesine izin verdi. Yine de Küba Devrimi'nin peşi sıra, pek çok hükümetin gündemi üzerinde yeni ve daha radikal önlemler alındı ve bu durum, siyasal gericiliğin koşullarını yarattı. Yeni zengin işletmeci ve bankacı sınıfı; emek yasalarından, kendi sermayesi üzerindeki denetimlerden ve toprak gibi üretici kaynakların yeniden bölüşülmesi için tasarlanan önlemlerden pek hoşnut değildi. Bu sınıf, halkçı ittifakı kırmak, büyük denizaşırı pazar paylarını güvence altına almak, yatırımlarını finanse etmek ve yeni teknolojiye erişebilmek için, destek alabileceği silahlı kuvvetler ve ulusötesi şirketlere yöneldi. Sonuçta, sonraki yirmi yıl boyunca Latin Amerika kapitalizmini karakterize

eden, ABD emperyalizminin egemenliği ve karşı-reform siyaseti için sosyal temel oluşturulmuş oldu.

Emperyal Egemenliğin Siyasal ve İdeolojik Temeli

Neoliberalizmin ideologlarına göre, "serbest pazar," "devletçiliğin" başarısızlıkları nedeniyle, hâkim model haline gelmiştir. "Serbest pazar," esasında Latin Amerika'da sosyal reformun başarısına karşı bir tepki olarak oluşmuş ve şiddete dayalı bir siyasal müdahale temelinde uygulanmıştır.

Latin Amerika ordularıyla işbirliği halinde hareket eden Washington; Şili, Arjantin, Brezilya ve Uruguay'da demokratik seçimlerle başa gelen hükümetleri alaşağı etti. Uluslararası mali kurumlar tarafından desteklenen yeni diktatörler, sosyal ve korumacı bariyerleri kaldırdılar, endüstri ve banka sektörlerini ve kamu varlığını özelleştirdiler. Serbest pazar politikaları, binlerce insanı öldüren, on binlercesini hapse atıp işkenceden geçiren ve milyonlarcasını sürgüne zorlayan gaddar rejimler tarafından dayatıldı. Ulusötesi şirketler, Latin Amerikalı ulusötesi kapitalistler ve devlet arasındaki siyasal bağlar güçlenirken, ABD'nin hegemonik arzuları gerçeğe dönüştü.

Yeni neoliberal konumlanma sürecinde emperyal devlet müdahalesi ve şiddetin merkeziliği; "yeni ekonomik model"in oluşumunun, pazarın veriminden ve rasyonelliğinden kaynaklandığını iddia edenleri haksız çıkarmaktadır. ABD emperyalizminin yayılışı, kişisel olmayan, biçimsiz ve kaçınılmaz küresel güçlerin sonucu; veya "küreselleşme" ya da "dünya kapitalist sistemi"nin kaçınılmaz bir şartı değildir. Daha ziyade, yeni iktidar konumlanışı, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde yürütülen bir sınıf savaşının sonucudur. Bu savaşın ardındaki gündem, yalnızca sermaye birikimine yeni bir devinim kazandırmak değil, aynı zamanda ABD emperyalizmi güçlerine dünyanın diğer bölgelerine ilerleme ve yayılma imkânı verecek koşulları yaratmaktır. Esasında Latin Amerika, ABD tarafından yalnızca kaynaklarının sömürülmesi için değil, aynı zamanda önde gelen kapitalist iktidar merkezleri arasında dünya pazarı için yapılacak muhtemel bir savaşın alanı olarak da tesis edildi.

Latin Amerika'da Yeni Emperyal Düzen

Latin Amerika'daki ulusötesi kapitalist sınıfın elit mensuplarının ve emperyal "teşebbüsler"in, yirminci yüzyılın son çeyreğinde ABD ekonomisinden büyük ölçüde faydalandığına ilişkin pek çok kanıt var. Latin Amerika'da Yeni Emperyal Düzen'in doğası; artık elde etme aracı olarak hizmet etmiş olan derin yapısal bağlar temelinde ve bu bağları güçlendiren sınıf/devlet ilişkilerinin incelenmesi ile kavranabilir.

Yeni Emperyal Düzen, beş temel üzerine inşa edilmiştir: 1) Dış borç üzerindeki büyük ve uzun vadeli faiz ödemeleri; 2) Doğrudan ve portföy yatırımlarından elde edilen kârların kitlesel transferi; 3) Kârlı kamu teşebbüslerinin, mali olarak kötü durumdaki ulusal teşebbüslerin ve ucuz işyerleri, enerji kaynakları ve düşük ücretli imalat ve hizmet endüstrileri alanlarındaki doğrudan yatırımların satın alınması ve ele geçirilmesi; 4) Çok geniş bir alandaki ürünler, patentler ve kültürel metalar üzerindeki temettü ödemelerinden kaynaklanan bedellerin toplanması; ve 5) Geleneksel pazarın "benzerliği" ve tarihsel bağlar aracılığıyla, bölgedeki ABD'li şirket ve bankaların tahakkümüne dayanan elverişli cari hesap dengeleri.

Borç Faizi Ödemeleri

Dış borçlar üzerindeki faiz ödemelerine ilişkin istatistikler oldukça sarsıcıdır. Orijinal sermayenin büyük bir bölümü (sendikasyon banka kredileri biçiminde) 1970'lerde yayılırken, ABD'li ticari bankalar, hem artık sermayelerini kullanarak hem de umdukları yüksek kazanç oranlarını elde ederek, uluslararası işlemlerini hızla genişlettiler. 1982'ye gelindiğinde, Latin Amerika'daki, özellikle de birikmiş Üçüncü Dünya borçlarının % 50'den fazlasını üstlenmiş olan Arjantin, Brezilya ve Meksika'daki hükümetlere ve özel sektöre 257 milyar dolardan fazla borç verilmişti. 1982'de "borç krizi"nin ortaya çıkmasıyla birlikte, her ne kadar bu on yıl boyunca, yıllık toplam 170 milyar dolarlık faiz ödemelerine rağmen (bu miktar o kadar yüksekti ki, daha sonra Dünya Bankası başkanına, "bu oranlardaki bir kay-

nak transferinin zamansız olduğu" hatırlatıldı [*Financial Times*, 27 Ocak 1986]), bölgedeki birikmiş dış borç 257 milyar dolardan 452 milyar dolara çıkmış olsa da, bölgeye verilen banka kredileri hızla azaldı.

Bölgeye yönelik sermaye akışının içeriğinde çok ciddi bir değişimin yaşandığı (borçlanmadan ziyade özkaynak) 1990'lara gelindiğinde, her ne kadar ülkelerin büyük bir bölümü hâlâ Dünya Bankası'nın "kritik" olarak tanımladığı bir seviyede -ihracat kazançlarının % 50'si- kendi dış borçlarını düzenlemek zorunda kalmışlarsa da, uluslararası mali kurumlar borç krizinin bittiğini ilan ettiler. Yine de, Tablo 3'ün de gösterdiği gibi, artık "idare edilebilir" bir olgu olarak görülse de, dış borç problemi bitmiş değildi. 1998'de Latin Amerika'daki toplam dış borç 698 milyar dolara ulaştı; yani, borç krizinin zirve noktası olan 1987 yılından % 64 daha fazla. Ne var ki, bu borç meselesiyle ilgili önemli olan şey, borcun çok büyük olması (bölgesel gayri safi milli hasılanın yaklaşık % 45'i) değil, ABD bankalarına yapılan ve potansiyel sermayede büyük bir oyuk açan yıllık faiz ödemelerinin hacmidir. Bankalar, sadece bir yılda (1995) bu kaynaktan 67.5 milyar dolar elde ettiler ve on yıl boyunca bu rakam 600 milyar dolara -aynı dönemde elde edilen toplam ihracat kazancının yaklaşık % 30'una denk gelen bir rakam- ulaştı; elbette bunun ekonomik ve sosyal bedeli de oldukça yüksek oldu.

Tablo 3. Latin Amerika'da borç ve borç ödemesi, 1982-98

	'80	'87	'90	'91	'92	'93	'94	'95	'96	'97	'98
Borç Stoğu	$257	474	476	491	450	526	547	607	627	650	698
GSMH Yüzdesi	36	66	45	45	42	37	35	30	35	33	36
Borç Ödemeleri	$30	47	41	39	37	38	35	36	35	33	35
İhracat Yüzdesi	36	37	32	26	26	28	29	29			

Kaynak: Dünya Bankası, *World Debt Tables*, 1994/95; *World Development Report*, çeşitli yıllar; CEPAL, 1998b: 25.

Portföy Yatırımları

Neoliberal reform programından destek alan özel sermaye,

1991'den itibaren hızla artan bir oranda Latin Amerika'ya aktı (Tablo 4). Hisse ve bonolara yapılan portföy yatırımları, on yıl boyunca toplam sermaye akışlarından aslan payını almaktaydı ve tıpkı doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) gibi, bölgenin endüstriyel olarak en ileri ülkelerinde -Brezilya ve Meksika- yoğunlaşmıştı. 1980'lerin borç krizine götüren yıllarda, portföy yatırımında net bir çıktı olmuş ve bu durum, sadece bu sermaye biçiminin süreksizliğini yansıtmakla kalmamış, aynı zamanda sermaye göçünün bir belirtisi olmuştur. Bu çıktı, tüm bölgedeki cari hesap açıklarında sürekli bir artışa ve merkez bankaları tarafından tutulan nakit para rezervlerinin kaçırılmasına yol açmış olan koşulları da yansıtmaktaydı. 1990'ların başları, yüksek faiz oranları ve yeni pazarlardaki imkânlar nedeniyle portföy yatırımlarında bir patlamaya tanık oldu, fakat sonraki yıllarda, yatırımcılar döviz ve faiz oranlarındaki maniplelere ve hükümet uyarlamalarına ve de değişen koşullara karşılık verdiği için, portföy yatırım akışında ciddi dalgalanmalar ve bir içeri bir dışarı hareketler yaşandı. Genelde Latin Amerika ülkeleri, yabancı portföy yatırımına, doğrudan yabancı yatırımdan daha fazla güvenme eğiliminde olmuştur. 1992'den itibaren, içe dönük portföy yatırım akışları (bölgedeki hükümetler tarafından basılan bono ve senetler), içe dönük doğrudan yabancı yatırım akışlarını oldukça aşmıştır.

Tablo 4. Latin Amerika'ya yönelik özsermaye akışları (milyar dolar)

	1981-89	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
DYY	83.0	8.7	11.6	17.6	17.2	28.7	31.9	43.8	56.1
Portföy		-0.9	16.6	28.1	74.4	63.1	5.4	50.9	32.5

Kaynak: Portföy için, IMF, *International Financial Statistics*, çeşitli yıllar; doğrudan yabancı yatırım için, Birleşmiş Milletler Latin Amerika ve Karayip için Ekonomik Komisyon (ECLAC) tarafından sağlanan verilere dayanarak, 1990-97: UNCTAD (1998: 256, 362). Verilere göre (*Excelsior*, 16 Ocak 1999), 1998'de mevcut şirket aktiflerini satın almak üzere 54.4 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırım kullanıldı.

Doğrudan Yabancı Yatırımlar

1980'ler boyunca banka borçları esas olarak gelişmekte olan ülkelere yönlendirilirken, küresel sermaye gelişmiş ülkelerde özkaynak yaratmak üzere kullanıldı. Fakat 1990'larda sermaye akışlarının yönü ve içeriği ciddi ölçüde değişti ve hem portföy hem de doğrudan biçimlerdeki özkaynak yatırımlarına yönelik nispi bir kayma yaşandı. 1978'den 1981'e kadar, sendikasyon banka kredileri, Latin Amerika'ya yönelik sermaye akışının % 82'sini oluşturmaktaydı, fakat 1990'dan 1993'e kadar yalnızca % 32'yi bulmuştu. Yine de, binyılın sonlarına gelindiğinde, özkaynak yatırımı, bu tür yatırımların beşte üçten fazlasını bulmaktaydı -portföy biçiminde üçte bir ve doğrudan yabancı yatırım olarak yaklaşık % 45. Bölgedeki yoğun özelleştirme programları, makroekonomik istikrar, liberal hükümet politikaları ve doğal kaynak, pazar, emek ve "yaratılmış aktif" stoğu tarafından sunulan oldukça elverişli koşullar nedeniyle, sermaye, Latin Amerika'daki "yeni pazarlar"ı ve aktifleri daha fazla tercih etmekteydi. 1990'lar boyunca doğrudan yatırım akışı dünya ölçeğinde % 223 arttı, fakat Latin Amerika'daki artış oranı % 600'e yaklaşmıştı. Brezilya, Meksika ve Arjantin bu doğrudan yabancı yatırımın % 62'sini üstlenirken, Şili, Kolombiya, Peru ve Venezüella % 26'yı üstlenmekteydi. Bölgeye yönelik doğrudan yabancı yatırım akışı (Tablo 4'te de gösterildiği gibi), birikmiş stokların hızla büyümesine ve toplam sabit sermaye oluşum payındaki büyümeye de -1984'ten 1989'a yıllık % 4.2'lik bir ortalamadan, 1990'dan 1993'e % 6.5'a, 1993'te % 8.6'ya ve ertesi yıllarda % 11'e; yani, ulusötesi şirketlerin bölge ekonomisindeki aşırı ağırlığını yansıtan bir düzey- yansımıştır.

Bu doğrudan yabancı yatırımın büyük bir bölümü, bahsi geçen küçük sermaye oluşumuyla, bölgedeki özelleştirilmiş kamu teşebbüs aktiflerinin ve mali olarak kötü durumdaki "özel" yatırımların satın alınması için kullanılmıştır. Bu kazançlar bir arada, bölgedeki tüm doğrudan yabancı yatırımların % 68-75'ini oluşturmaktadır. Bu doğrudan yabancı yatırımların üretken olmayan niteliği, şirket birleşmelerinin ve sınırötesi kazanımların patlamasına ilişkin istatistiklere de yansımıştır ve bu durum, a-

na endüstriyel sektörler ile büyük şirketlerin, ABD emperyalizminin en önemli vasıtaları olan ABD'li şirketlerin eline geçmesine yol açmıştır. 1999'a gelindiğinde, tepedeki 100 Latin Amerika şirketinin 33'ü, yabancı yatırımcıların, çoğunlukla da Amerikalıların kurbanı olmuştur. Ve bu şirketlerin Latin Amerika ekonomisi üzerinde sahip olduğu ekonomik güç ve etkili denetim, yaptıkları yatırımın boyutundan (bölgesel gayri safi yurtiçi hasılanın yaklaşık % 3.5-5'i) çok daha büyüktür. Bu, emperyal şirketlerin bağlaşıkları tarafından tutulan ve denetlenen net aktiflerin içe dönük doğrudan yabancı yatırım stoklarından yaklaşık 3.5 kez daha büyük olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, şirket denetimi de stratejik olarak yoğunlaşmakta ve uygulanmaktadır.

Bölgeye yönelik doğrudan yabancı yatırım akışı, bunun ödeme dengesi üzerindeki negatif etkisi konusundaki endişeyi de canlandırmıştır. Örneğin, Brezilya'da bu akış 3 milyar dolardan 17 milyar dolara çıkarken, cari hesap açığı da 1994'te 1.2 milyar dolardan, 1997'de 33 milyar dolara yükselmiştir. Varman-Schneider'in bir çalışması (1991), bu sorunun bölge ölçekli olduğunu ve ödeme dengesi verilerindeki bir fazla olarak ortaya çıkan sermaye göçü meselesi ile bağlantılı olduğunu iddia etmektedir. Varman-Schneider; büyük borç ve özsermaye akışlarının, cari hesaplardaki artan akışların ve nakit paranın tükenmesinin, pek çok durumda dış borç oranlarına ulaşan ve hatta onları aşan sermaye göçü olgusuyla bağlantılı olduğunu gösterir. Ve bu sorunlar da, spekülatif ve kısa vadeli yatırımlarla ilgilenen, Wall Street'teki para işletmecilerinin ve yatırım bankalarının elde ettiği büyük kârlarla ilişkilidir. Örneğin, yeni bir rapor, Brezilya'daki mali kriz sırasında "normal" kâr oranını ikiye ve hatta dörde katlayan Chase Manhattan gibi çok sayıda banka ve yatırım şirketi tarafından elde edilen büyük kârlara dikkat çekmektedir (Chossudovsky 1999).

Doğrudan yabancı yatırım akışlarından sağlanan gelir, önemli bir kâr kaynağıdır ve bu kârın % 50'den fazlası, düzenli olarak yeniden yatırıma sunulmakta ve böylece gelir, doğrudan yabancı yatırımın büyük bir bölümünü oluşturmaktadır (reel sermaye akışı, kaydedilen toplam akışın sadece % 6'sıdır). Tablo 5,

bu gelirin farklı biçimlerini göstermektedir. Rapor edilen gelir, Birleşmiş Milletler Latin Amerika ve Karayip için Ekonomik Komisyon (ECLAC 1998c) tarafından hesaplanan % 22-34'lük kâr dizisi haricinde, ABD Ticaret Departmanı tarafından hesaplandığı şekliyle, ABD kökenli doğrudan yabancı yatırım üzerinde % 12'lik bir yıllık ortalama kâr oranını temsil etmektedir. Elbette reel kazanç ve kâr oranı daha yüksektir, çünkü gelirin büyük bir bölümü rapor edilmemekte ya da transfer-maliyetiyle gizlenmektedir; ve çünkü yeniden yatırıma sunulan kârları kapsamamakta ve vergiler, ana şirketlerin borçları, sigorta ve lisans ücretleri, telif ödemeleri ve para değerinden kaynaklanan "uyarlamalar" çıkarıldıktan sonra hesaplanmaktadır. Yine de, resmi olarak rapor edildiği şekliyle bile, kârın oranı ve boyutu oldukça önemlidir -ECLAC tarafından yapılan hesaplamalar temelinde, 1996'dan 1998'e kadar 157 milyar dolar. Bu, küresel birikim ve ABD emperyalizminin yayılması için ciddi bir kaynak sağlamaktadır.

Tablo 5. Kâr oranları ve özkaynak yatırımları üzerindeki gelir ödemeleri (milyar dolar, yıllık ortalama)

	1993	1994	1995	1996	1997
Aktiflerden Sağlanan Gelir	27.5	34.7	41.6	40.0	59.0
Doğrudan Yabancı Yatırım	14.5	16.6	16.2	17.8	28.9
Diğer	12.9	18.1	25.4	22.2	30.1

Kaynaklar: IMF, çeşitli yıllar; UNCTAD, 1998: 267-68; ABD Ticaret Departmanı, BEA, 4 Mart 1999

Telifler ve Lisans Ücretleri

ABD'nin, "entelektüel mülkiyet" maddelerini GATT'ın Uruguay Zirvesi'ne dahil etmek için verdiği savaş; lisans ve telif ücreti ödemelerinin, ABD'nin ödeme dengeleri için gittikçe önemli bir hale gelmiş olmasıyla ilişkilidir (bkz. Tablo 6). 1982 ve 1992 yılları arasında bu ödemeler toplamda 1.3 milyar dolara ulaştı, fakat 1990'lar boyunca yıllık bir milyar doları aştı; bu, Latin Amerika'daki bağlaşıklarının işlemlerine karşı, ABD'deki ana şirketler tarafından yıllık olarak yaratılan artan bir mali yükü

temsil etmektedir. Bu ödemeler, üretime herhangi bir değer katmaksızın toplanabilen bir rant biçimi yaratmakla kalmaz, aynı zamanda ana şirketlere, ev sahibi ülkedeki beyan edilen kâr oranlarını azaltına izni verir. Son yıllarda telif ve lisans ücreti ödemelerinde de artış yaşanmakta -1996'da % 14, 1997'de % 20 büyüdü.

Tablo 6. Latin Amerika'da ABD'ye yapılan telif ve lisans ücreti ödemeleri (milyar dolar, ortalama yıllık ödeme)

Yıllar	1985-90	1991-93	1994-95	1996	1997
Ortalama Ödeme	0.9$	1.1$	1.6$	1.4$	1.7$

Kaynak: UNCTAD 1998: 268; ABD Ticaret Departmanı, BEA, "US Direct Investment Abroad: Capital Flows," 1994, 1999.

Meta Ticareti

Çeşitli ekonomik sektörlerdeki doğrudan ABD yatırımından sağlanan kümülatif kazançlar ve en büyük şirketlerin yüksek kâr marjları ABD ekonomisi için hayati bir önem taşımaktadır. Fakat aynı derece önemli bir başka mesele de, ABD ve Latin Amerika arasındaki ticaretin rolüdür. ABD ihracatının beşte biri Latin Amerika'ya yöneliktir ve Latin Amerika, ABD'ye çok ciddi bir cari hesap artığı sağlayan, dünyadaki tek bölgedir. Bu artık olmadan, ABD'nin dış hesap açığı çok daha büyük olur, doların gücü zayıflar ve ABD'nin dünyanın premiyum bankası olarak rolü problematik hale gelirdi. Dünya bankası olma rolünü yitirmesi, ABD'nin, büyük açıklarını kapatma yetisini tahrip ederdi. Sonuç olarak, Latin Amerika, ABD'nin başka yerlerdeki ticari zayıflıklarını telafi eden ve emperyal yayılmayı devamlı kılmak üzere önemli bir kâr akışı sağlayan stratejik bir rezervi temsi etmektedir.

Latin Amerika ekonomilerinin "uluslararası mali kurumlar" tarafından dayatılan uzmanlaşması, ABD ve diğer emperyal güçler için umulmadık kârlara yol açtı. Belirli Latin Amerika ülkelerinin kendi faktörel niteliklerini yansıtan bazı üretim alanlarında uzmanlaştığı "nispi avantajlar" öğretisi, ulusal endüstriyel

aşamada girişilen ekonomik çeşitlilik sürecini baltaladı. Sonuç, bölgede potansiyel ihracat kazançlarının % 25'i üzerinde maliyeti olduğu hesaplanan ticaret bağlamındaki nispi bir kötüleşmeyle birlikte, yıllar boyunca fiyatlarda keskin bir düşüş yaşamış olan sınırlı bir ihracat ürünleri hattına aşırı bağımlılık olmuştur. Mart 1999'da tüm dünyada bakır, petrol ve kahve fiyatlarında yaşanan keskin düşüş, bölgede tahribat yaratıyor ve binyılın son yılında toptan bir negatif büyüme oranına ilişkin kapsamlı bir önseziye yol açıyordu.

Meksika ve Venezüella ekonomilerinin de ABD'ye petrol ihracına olan bağımlılıkları arttı ve gelirlerde korkunç bir düşüş yaşandı; bu da, sosyal programlarda ve kamu yatırımlarında zalimce kısıntılara, yaşam standartlarında ciddi bir düşüşe ve yoksulluk ve işsizlikte kitlesel bir artışa yol açtı. Bir yandan, azalan gelirler, denizaşırı borç ödemelerinin yapılabilmesi için kârlı kamusal aktiflerin elden çıkarılmasına neden oldu. Diğer yandan ise, ABD ekonomisi, kendi büyümesini hızlandırmak ve şirketlerin kârını maksimize edebilmek için ucuz enerji kaynaklarından oldukça faydalandı.

ABD ve Latin Amerika arasındaki ticaretin yapısı, ABD'ye bölge ile olan ticaret hesaplarında kayda değer bir artık sağlamakla kalmadı, aynı zamanda çok büyük bir artı değer ve kâr birikiminin de gizlice transferini kolaylaştırdı. ABD'li şirketlerin bağlaşıkları bu ticarete egemen olmakta ve bu ticaretin % 58'i, şirket-içi transfer biçimini almakta ve böylece "pazar güçleri"ne maruz kalmamaktadır. Ticaret mekanizmasının koşulları aracılığıyla zayi olan gelir ve ihracat ile ithalattan sağlanan gelirin yanı sıra, uzun ve kısa vadeli yatırımlardan elde edilen kârlar, rantlar ve faiz ödemeleri biçimindeki devasa gelir akışı da eklendiğinde, sonuç, bölgenin can damarının kanaması ve böylece bir yandan yerel ve yabancı kapitalistler zenginleşirken, diğer yandan ekonominin kötüleşmesi ve halkın yoksullaşmasıdır.

Latin Amerika'da Yeni İkilem, Durgunluk ve Regresyon

ABD imparatorluğundaki şirket refahının diğer yüzü, Latin Amerika'da derinleşen durgunluk ve sistemik krizlerdir. Mag-

doff ve Sweezy'nin ikna edici bir şekilde belirttiği gibi, tekelci evresinde kapitalizm, içkin bir durgunluk ve kriz eğilimi taşır. Bu durum, bugün en çok Latin Amerika'da belirgindir (bkz. Tablo 7). Dünya Bankası ve IMF sık sık, Latin Amerika'daki durumun iyileştiğini ve dinamik büyüme sürecine girildiğini ilan etse de, yeni ve daha ciddi krizler yaşandıkça böyle iyimser izdüşümler de kısa ömürlü oluyor.

Tablo 7. Latin Amerika'da kalkınmanın makroekonomik belirtileri

	1981-9	'90	'91	'92	'93	'94	'95	'96	'97	'98
Kişi Başına GSMH	-0.9	-2.2	2.0	1.3	2.3	3.8	-1.2	1.8	3.6	0.7
Cari Hesap		-5	-22	-38	-41	-46	-52	-37	-64	-84

Kaynak: CEPAL (1998a: 1, 1998b: 26).

1980 ve 1999 yılları arasında Latin Amerika, ekonominin temel üretim yapısını da zayıflatan maliyetli sistemik krizlerle noktalanan bir durgunluk yaşadı. Uluslararası bankalar, borç ödemelerinden kaynaklanan kitlesel transferler ve ilk özelleştirme dalgası sayesinde bölge ekonomisinin kanını emdikleri için, 1980'ler "kayıp onyıl" olarak adlandırılmıştır. Borçların yeniden görüşülmesi ve yeni borç alımları da, üretim sistemini zayıflatan ve krizin tekrarlanmasını önleyebilecek olan kamusal altyapı yatırımlarını ve istihdamı baltalayan ekonomik politikaların uygulanması koşuluna bağlıydı. Uluslararası mali kurumlar tarafından dayatılan "koşullar," bölge ekonomilerini ucuz ithal ürün akışına daha da açık hale getirmiş ve sermaye akışı üzerindeki denetimi zayıflatmıştır. Bunun sonucu ise, spekülatif portföy yatırımlarında kısa vadeli bir patlama, ekonomini stratejik sektörleri üzerindeki devlet müdahalesinin zayıflaması ve emperyal denizaşırı sermaye merkezlerine bağımlılığın ve hassasiyetin artması olmuştur.

Zaman zaman yapılan kısa vadeli sermaye enjeksiyonları, neoliberal ideologlar tarafından ortaya atılan, "vaat edilmiş toprağın" gelişi ve bir "iyileşme" izlenimi verir. Ne var ki, "iyileşme"nin ilan edilmesinden kısa bir süre sonra, tetikleyici bir olay, ulusal para ve merkez bankasının rezervleri üzerinde bir saldırı-

ya yol açar; sermaye göçü, içe-dönük yeni sermaye akışlarını oldukça aşan devasa boyutlara ulaşır; ve durgunlaşmayı derinleştirip işsizliği artıran krizin başlaması, maliye ve üretim sisteminin kırılganlığını ve bölgenin emperyalist faillere ve kurumlara olan nihai bağımlılığını ortaya koyar. Önerilen her "çözüm," emperyalist sızmayı derinleştirir, kâr olanaklarını artırır ve ekonominin "temelleri"ni zayıflatır.

Bozulan bir ekonomiye yeni sermaye çekmeye çalışan neoliberal rejimler, spekülatörlere oldukça yüksek faiz oranları sunarlar; bu da, ciddi bir portföy yatırım dalgasına, kârlı teşebbüslerin satışına ve daha büyük bir ithal mal akışına yol açar ve böylece ekonomiyi durgunlaştırarak yerel teşebbüsleri iflasa sürükler. Bu bağlamda, Arjantin'de 1990'lı yıllarda küçük burjuvazi tarafından işletilen 38.000 orta ölçekli teşebbüsün ya iflas ettiği ya da borç batağına saplandığı hesaplanmaktadır. Meksika'da ise benzer bir gelişme, bankalara borcu olan üreticiler tarafından kurulan ve üye sayısı 750.000'i aşan bir örgütün (El Barzon) ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Aynı bağlamda, yerel sanayiciler de, ücretleri daha da aşağı çekerek ve/veya spekülatif ve illegal faaliyetlere (devlet sözleşmeleri üzerindeki maliyetlere dayanan büyük ölçekli yolsuzluk, uyuşturucu ve kaçakçılık) yönelerek kâr elde etmeye çalışmaktadır. "Makroekonomik istikrar"ı sağlamaya yönelik eylemler, para biriminin aşırı değer kazanmasına ve böylece ihracatın azalarak ticaret açığının artmasına yol açmaktadır; bu ise spekülatif bahislere neden olmakta ve yeni telafileri (bailout) gerektirmektedir. Bunun sonucu ise, emperyal sistemi ve onun ana şirket ve finans faillerine büyük fayda sağlayan, fakat aynı zamanda bölgenin politika-yapıcılarını ciddi ekonomik işletme ve yönetim sorunlarıyla karşı karşıya bırakan şiddetli bir durgunluk, kriz, telafi (bailout) ve yeniden durgunluk döngüsüdür.

Durgunluktan Sınıfsal Krize

Kronik durgunluk koşullarında kârını artırmaya çalışan Latin Amerikalı kapitalist sınıf, işçi sınıfına karşı periyodik doğrudan saldırılarda bulunmuş ve onun örgütlenme ve müzakere yetisini

hedeflemiştir. Kapitalist sınıf aynı zamanda, devlet tarafından yasal olarak tanınmış sosyal haklara karşı dolaylı saldırılara (devlet aracılığıyla) da başvurmuş ve önceki dönemin sosyal yasama sistemini tersine çevirerek, emeğin üretimden elde edilen kazanca dahil olma yetisini tahrip etmiştir. Bölgeye çekilen sermayenin çok azı üretime yatırılmıştır. 1980-90'lar boyunca sermayenin üretimden elde edilen kazanca katılım oranı negatif ya da marjinal düzeyde kalmıştır. Emek, üretkenlikteki büyümeye ciddi ölçüde katılmış, fakat bunu, katılım seviyesinde bir artış olmasızın gerçekleştirmiştir. Gerçekten de, emeğin, üretime ve ulusal gelire eklenen değerdeki payı (bkz. Tablo 8), emeğin yeniden yapılandırılmasıyla ciddi ölçüde azalmıştır. Sonuç olarak işçi sınıfı, Latin Amerika ekonomisini "küreselleşme" sürecine katma girişimlerinden kaynaklanan "uyum süreci"nin yükünü üstlenmiştir.

Tablo 8. Ulusal gelir yüzdesi olarak ücretler

	1970	1980	1985	1989	1992
Arjantin	40.9	31.5	31.9	24.9	
Şili	47.7	43.4	37.8		
Ekvator	34.4	34.8	23.6	16.0	15.8
Meksika	37.5	39.0	31.6	28.4	27.3
Peru	40.0	32.8	30.5	25.5	16.8

Kaynak: CEPAL, birkaç yıl.

Bu "uyum"un temeli, emeğin, kendi istihdam biçimleri (daha fazla tehlike yaratarak), çalışma koşulları (daha çok düzensizliğe ve enformalliğe neden olarak) ve sermayeyle ilişkileri çerçevesinde yeniden yapılandırılmasıdır. Süreç iki düzeyde ele alınabilir. Her şeyden önce, emeğin ulusal gelirlerdeki (ve ek değerdeki) payının ciddi ölçüde düşmesiyle noktalanan koşullara yansımaktadır. Örneğin, Şili'de Allende rejimi sırasında, emek, ulusal gelirin % 50'den fazlasını almaktaydı. Fakat bu oran, 1980'e gelindiğinde, yani beş yıllık bir bunalım ve emek karşıtı gaddar önlemlerin ardından, % 43'e; 1989'da, yani 17 yıllık askeri diktatörlük ve serbest pazar reformlarının ardından ise %

19'a düştü. Diğer ülkelerde de benzer gelişmeler gözlemlenebilir. Ortalama bir oran vermek gerekirse, emeğin (ücret) ulusal gelirdeki payı, uyum sürecinin başlarında % 40 civarından % 20'nin altına düşmüştür; bu gelişme, emeğin, sosyal ürüne eklenen değerdeki payının büyük ölçüde azalmasıyla aynı yöndedir. Diğer yapısal değişimler de, formal üretim sektöründeki işlerin azalmasında ve sanayi proletaryasının azalarak ortadan kaldırılmasında görülebilir.

İşçi sınıfına yönelik yapısal değişim, ücretlerin değerindeki düşüşte ve kazanılan gelirlerin haneler arasında bölüşümünde yaşanan yaygın eşitsizliklerin kötüleşmesinde de gözlemlenebilir. Pek çok durumda, 1990'ların başlarındaki ücret düzeyleri, 1980'deki düzeylerin hâlâ çok altındaydı; Arjantin ve Venezüella'da ise 1970'teki düzeylerin altındaydı. Meksika Bankası, 1994'ün sonunda, yani son krizin patlak vermesinden hemen önce, ücretlerin, 1980'deki değerlerinin ancak % 40'ına ulaşabildiğini belirtmektedir. Venezüella ve Arjantin'deki işçiler ise, 1970'te erişilen ücret düzeylerini henüz yakalayamamıştır.

Gelir dağılımı ve ücretlerin azalmasıyla ilişkili gelişmeler açısından, Arjantin misal oluşturmaktadır: 1975 yılında en üst ve en alt gelir grupları tarafından elde edilen gelirlerin oranı 8/1'di; bu uçurum, 1991'de ikiye katlanmış, 1997'de ise 25/1 oranına ulaşmıştı. Aşırı fakat tipik bir örnek olan Brezilya'da ise, en tepedeki % 10'luk gelir grubu, en dipteki gruptan 44 kat daha fazla gelir elde etmektedir. Diğer ülkelerde de, servet ve gelir dağılımı konusunda, aynı büyüyen sosyal eşitsizliklerle karşı karşıya kalırız -bir yandan bir avuç talihli ve ciddi bir sermaye birikim süreci ortaya çıkarken, diğer yandan yoksulluk yayılmakta ve derinleşmektedir. ECLAC, 1980'lerde uygulanan yapısal reformlar boyunca, bölgedeki yoksulluk oranının, nüfusun % 35'inden % 41'ine yükseldiğini, fakat 1990'ların ilk yarısında yoksulluk derecesi ve oranının bahsi geçen 12 ülkenin 8'inde bir dereceye kadar azaldığını belirtir. Ne var ki, istatistikler yakından incelendiğinde, ya bir el çabukluğu yapıldığı ya da bazı şeylerin doğrudan doğruya gizlendiği ve yalan söylendiği görülür -yoksulluk, Dünya Bankası'nın günde 1 dolar temel ölçütüne göre, yeniden tanımlanarak düşürülmüştür. Fakat nüfusun temel

ihtiyaçlarını karşılama yetisiyle ilişkili daha akılcı ölçütlere göre, yoksulluk oranı bazı hesaplar çerçevesinde, tüm hanelerin % 60'ını kapsayacak kadar tırmanmayı sürdürmüştür. Yine, 1990'ların ilk yarısında tanımlanan asgari ilerleme de, bu onyılın ikinci yarısında ortadan kalkmıştır.

Siyasal düzeyde ise, işçilerin emperyalizmin taleplerine uyumu, kendi sınıf örgütlenmelerinin yıkımına ve sermayeyle kolektif anlaşma yapma kapasitelerinin genel olarak zayıflamasına yansımıştır. İşçi sınıfının, Yeni Ekonomi Modeli'nin ya da yapısal uyum politikalarının dayatılmasına yönelik direnişinin her yerde kayda değer bir başarısızlık ve yetersizlik içerisinde olmasıyla birlikte, bu gelişmeler, bölgedeki sınıf güçlerinin yeni bir korelasyonunu yansıtmaktadır. 1970'lerde işçi sınıfı, hem silahlı güç ve baskının yoğunlaşmasıyla hem de sermayenin kendi örgütlenme kapasiteleri ve sosyal varlık koşullarına yönelik saldırılarıyla karşı karşıya kalmıştır. 1980'lerdeki büyük uyum mekanizması ise, sermaye-emek ilişkisinin, ekonomi politikasındaki değişim sürecinde ortaya çıkan güçlere bağlı olarak yeniden yapılandırılmasıdır.

1990'larda, yine aynı kurumsal ve ekonomi politikası çerçevesinde, işçi sınıfı, Dünya Bankası gibi örgütlenmelerin emek pazarı reformu alanındaki büyük kampanyasıyla da yüz yüze gelmiştir. Bu kampanyanın amacı, yeni ve daha esnek bir sermaye birikim rejimi ve emek düzenleme biçimi için gereken siyasal koşulları yaratmaktı: sermayeye işletme fonksiyonu çerçevesinde, ihtiyaç duyulan emeği işe alma, işten çıkarma ve kullanma konusunda daha fazla özgürlük vermek; ve emeği daha esnek hale getirmek, yani serbest pazar koşullarında sunulan ücretleri kabul etmesini ve sermaye ve üretim örgütlenmesiyle ilişkili yeni işletme modeline itaat etmesini sağlamak. Dünya Bankası'nın kurgusuna göre, devletin emek pazarına ve işyerine yönelik kapsamlı müdahaleleri (asgari ücret yasası) ve aşırı (tekelci) sendikal güç, pazarın işleyişine zarar vermiş; bu da, sermayenin üretim sürecinden çekilmesine yol açmış ve böylece bölgenin başına bela olan işsizlik, yoksulluk ve enformallik sorunlarını yaratmıştır.

Bu "problem"leri çözmek üzere, istihdamı koruyan emek ya-

sası; işverenlerin işçi çıkarma, tazminatları azaltma ve geçici işçi alma konularındaki keyfi güçlerini artıran yasalarla değiştirilmiştir. Emek pazarı ve diğer pazarların bu şekilde deregülasyonu, hem yeni yatırımları ve kâr transferlerini kolaylaştıran yeni kurallara hem de işçiler için daimi işlerin kitlesel olarak imhasına, pek çok topluluk içerisinde marjinalleşmenin artmasına ve keskin bir biçimde kutuplaşmış olan ulusal ekonomilere yol açmıştır.

Gelir dağılımındaki ve üretici kaynaklara erişimdeki eşitsizliklerin, gelirin kapitalist sınıfta yoğunlaşması ve çok sayıda talihlinin ortaya çıkması gibi yansımaları vardır -*Talihli* milyarderler. Daha kötüsü, bu sınıfa sunulan gelirin büyük bir bölümü açığa çıkmamıştır. Örneğin, Meksika'daki kapitalistler tarafından yürütülen uyuşturucu kaçakçılığından elde edilen ve kendilerine yakın politikacılar, bankacılar vs. arasında dağıtılan gelirler tam olarak rapor edilmemektedir; bu gelir, Meksika'nın temel ihraç ürünü olan petrolden elde edilen geliri aşmıştır.

En yoksul haneler, çok az büyüyen ya da gerçek rakamlarla bütünüyle gösterilmeyen çok düşük bir gelir payıyla gösterilir. Bunun bir sonucu, orta sınıflara kadar bile ulaşmış olan yeni yoksulluk biçimleri ve koşullarının oluşumudur. Esasen, emperyal temelli eşitsizliğin dikkat çekici özelliklerinden biri, kentli yoksulların sayısının artması ve yoksulluğun sınıfsal içeriğinin değişmesidir: Yeni yoksulluk, kır değil, daha ziyade kent kökenlidir ve artık çalışan ve üreten sınıfları aşarak orta sınıfı da pençesi altına almıştır. Kır kökenli yoksulluk da hükmünü sürdürmekle beraber, yoksulların sayısı bugün kentlerde daha hızlı artmaktadır. Yeni kentli yoksullar sadece "kır kökenli göçmenler" değildir, artık ekonomik gücü azalan işçiler ve kendi işlerini kaybederek yeni enformal sektörde istihdam olan alt-orta sınıfın üyeleri de bu gruba dahil edilebilir. Latin Amerika'da gittikçe büyüyen kent kökenli yoksullar ordusu bugün, önceki nesillerin daha yukarıya doğru mesleki tırmanma imkânlarından yoksun olan ve gecekondu bölgelerinde yaşayan ikinci ve üçüncü nesil işçileri teşkil etmektedir. Bu gelişmenin bir sonucu, ailelerin dağılmasıyla doğrudan ilişkili olarak, suçun hızla büyümesi ve eskiden rahatsızlıklarını sendikalara veya fabrika sistemine kanalize eden gençler arasında yayılmasıdır.

Yeni İkilem: Birinci Dünya, Dördüncü Dünya

Başkanlar Carlos Menem, Fernando Cardoso, Ernesto Zedillo ve Eduardo Frei, farklı zamanlarda kendi ülkelerinin (Arjantin, Brezilya, Meksika, Şili) Birinci Dünyaya girdiğini ilan ettiler. Tüm bu ülkeler, modern alışveriş merkezlerine, cep telefonlarının sayısında bir patlamaya, ithal edilmiş mallarla dolu süpermarketlere, arabalarla boğulan caddelere ve büyük denizaşırı spekülatörleri cezp eden borsalara sahiptir.

Bugün Latin Amerika'nın % 15-20'si "Birinci Dünya" bir yaşam tarzını paylaşmaktadır: Bu yüzdelik gruba dahil olan insanlar, çocuklarını özel okullara göndermekte; yüzdükleri, tenis oynadıkları ve aerobik yaptıkları özel kulüplere üye olmakta; özel kliniklerde yüzlerini gerdirmekte; özel paralı yollarda lüks arabalarla seyahat etmekte; ve bilgisayar, faks ve özel kurye hizmetiyle iletişim kurmaktadırlar. Ayrıca özel güvenlik tarafından korunan mahallelerde yaşamakta ve sık sık New York, Miami, Londra veya Paris gibi yerlere tatile ya da alışverişe gitmektedirler. Çocukları denizaşırı üniversitelerde okumakta, kendileri ise etkili politikacılarla, medya patronlarıyla, ünlülerle ve iş danışmanlarıyla vakit geçirmektedirler. Bununla birlikte, çok iyi İngilizce konuşmakta ve yatırımlarının büyük bir kısmını denizaşırı hesaplara aktarmakta ya da doların etkisindeki yerel hisselere yatırmaktadırlar. Bunlar yeni emperyal sistemin uluslararası deviniminin bir parçasını oluştururlar. Ve bunlar, yukarıda bahsi geçen başkanların, yeni dünya ekonomik düzeninin ihtiyaçlarına uyum sağlama temelinde yeni bir küresel refaha ilişkin o tumturaklı söylemlerle hitap ettikleri dinleyici kitlesidir. Ekonomideki tüm dalgalanmalara rağmen, bunlar, emperyal sistemden faydalanmaktadır.

Nüfusun geri kalanı ise tamamıyla farklı bir dünyada yaşamaktadır. Sosyal harcamalardaki kısıtlamalar ve temel gıda yardımlarının ortadan kaldırılması, köylüleri kötü beslenme ve açlığa itti. Fabrika işçilerinin sayısının geniş ölçüde artması ve bunların "enformalleşen sektörler"e girmesi, sadece yaşayabilecek ölçüde kazanç elde etmeleri ve "geniş aile"ye bağımlı olmaları -"yaşamak için dayanışma" ve cemaat temelli hayırlar- an-

lamına gelir. Kamusal sağlık ve eğitim bütçelerinin kısılması, kişilerin bu hizmetler için yaptıkları ödemelerin artmasına ve verilen hizmetlerin kötüleşmesine yol açtı. Su, lağım ve diğer kamusal hizmetlerin devamı için ayrılan fonlardaki kısıntılar da, bulaşıcı hastalıkların hortlamasına neden oldu. Gelir ve yaşam koşullarıyla ölçülen, yaşam standartlarındaki azalma da, nüfusun üçte ikisi veya daha fazlası için bir gerçekliktir. Bu durumda, Üçüncü Dünya refahçılığından Dördüncü Dünya sefaletine doğru bir düşüş yaşanmıştır.

Bir bütün olarak sistemin krizi derinleştikçe, elit sınıflar da ücretli emeğin sömürüsünü yoğunlaştırmaktadır. Birinci Dünya güçleri ile ilişkili maliyetler arttıkça, elitler, devlet gelirlerinin büyük bir bölümünü, işçi aileler için hazırlanan sosyal programların aleyhine olmak üzere, ortaklarına mali kaynak sağlamak üzere ayırmaktadırlar.

Borç ödemeleri biriktikçe ve faizler, telifler ve kârlar dışarı aktıkça, azalan gelirler de iç pazarı küçültüyor. İflaslar çoğalırken, azalan denizaşırı pazarlar için rekabet de artıyor. Krizler sistemik bir hal alırken, ekonomiler çöküşün eşiğinde sallanıyor. Durgunluk bunalıma dönüşüyor ve büyük bankalar ve mali kurumlar iflas ediyor, diğerleriyle birleşiyor ya da denizaşırı mali gruplar tarafından satın alınıyor. Denizaşırı spekülatörler ani bir çıkışla tehdit ediyor. Ve muhtemel çöküşü engellemek üzere yapılan uluslararası telafiler (bailout) daha büyük ve daha sık hale geliyor.

Krize Tepkiler: Reform mu? Devrim mi?

Geçtiğimiz birkaç yılda, emperyal fikir birliği içerisindeki sesler, "serbest pazar"ın işlemlerinde dayanan "yeni ekonomik model"in işleyişini sorgulamaya başladılar. Uluslararası görevliler, entelektüeller, politikacılar ve iş liderleri, "devleti geri getirme" ihtiyacından bahsettiler. Serbest pazarın temel ilkelerine bağlı kalmakla birlikte, bu kişiler, iş eğitimini, yoksulluğun hafifletilmesini (veya azaltılmasını) ve bireysel gelişim (self-help) kampanyalarını finanse ederek, pazarın darbelerini hafifletmek için sınırlı bir devlet müdahalesi çağrısı yaptılar. Bazıları, "spe-

külatif yatırım"dan ziyade, sermayenin üretici yatırımlarını teşvik edecek sermaye denetimlerini savundu. Özelleştirmeyi desteklemekle birlikte, rekabete dayanmayan fiyatlarla eşe dosta yapılan satışların "şeffaflığı"nı sorguladılar. İşsizlik oranının yüksekliğini eleştirdiler, fakat yapısal nedenlerle uğraşmaktan kaçınarak, daha fazla "esneklik" ve iş eğitimi taleplerinde bulunmayı tercih ettiler. Serbest ticaret modelini savundular, fakat *inter alia* (diğer şeylerin yanı sıra) bir taraftan da, ucuz ithal ürünleri akışı nedeniyle iflasın eşiğinde olan küçük ve orta ölçekli üreticileri finanse edecek bir tarım bankasının kurulmasını ve üretimin toplumsal tabanının genişletilmesi ihtiyacını savundular. Bu önerilerin bazıları uygulanmakla birlikte, derinleşen krizi durdurmayı başaramadı; diğer öneriler ise, eleştirmenler hükümete girince rafa kaldırıldı.

Ne var ki, egemen sınıfların "küresel yutturmacası"nı sorgulayan daha etkili ve parlamento dışı bir muhalefet gelişmektedir. Meksika'da Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu (EZLN), Brezilya'da Topraksız İşçi Hareketi (MST), Kolombiya'da FARC ve Ekvator, Bolivya ve Paraguay'da yerli köylü hareketleri gibi yeni sosyo-politik hareketler, neoliberal rejimlere ve bunların emperyalist destekçilerine açıkça meydan okuyor. Her ne kadar taktikleri, geniş ölçekli toprak işgallerinden gerilla ordularına ve ikisi arasındaki bir dizi kitlesel eyleme kadar çeşitlilik gösterse de, tüm bu hareketler ekonomideki stratejik sektörlerin kamulaştırılmasını, toprağın geniş kapsamlı olarak yeniden bölüşümünü ve denizaşırı borçlar ile diğer transferlerin azaltılmasını talep etmektedir.

Parlamento dışı mücadelenin boyutu ve ölçeği oldukça önemlidir. Topraksız İşçi Hareketi (MST), 24 eyaleti kapsayan yüzlerce işgal örgütlemiş ve 500.000 aileyi yerleştirmiştir. Ulusal-siyasal bir hareket olarak örgütlenen MST, neoliberalizme karşı ortak bir mücadele çerçevesinde, kent ve kır kökenli işçileri başarılı bir şekilde birleştirmiştir. Kolombiya'da FARC, 15 bin kişilik militan ordusu ve 1 milyon kişiye yaklaşan halk desteğiyle, tüm belediyelerin yarısını denetlemektedir. Arjantin, Brezilya ve Meksika'da alt tabakadan endüstri işçileri, devlet destekli sendikalara karşı çıkarak sınıf temelli sendikalar örgüt-

lüyorlar. Kapsamlı alternatif programlar da hâlâ oluşturuluyor, fakat bu hareketler, iç pazarın yeniden yapılandırılmasını başlatabilecek, ekonominin temel alanları üzerinde denetimi yeniden sağlayabilecek, serveti yeniden bölüştürebilecek ve kendilerini demokrasi olarak tanımlayan, elitist ve dış-kaynaklı seçim sistemleri yerine katılımcı bir demokrasi biçimi yaratabilecek anti-emperyalist rejimler kurmak için mücadele ediyorlar.

Sonuç

Neoliberal parabol yolundan şaşmadı. Neoliberalizmin, orduların egemenliğinde ve CIA ile Pentagon'un vesayetinde sahneye çıktığı 1970'lerden itibaren, işçi sınıfı ve köylülüğe vahşice saldıran, refah devletini yıkan ve sınırsız kapitalist yayılmanın önündeki tüm engelleri ortadan kaldıran yeni bir dönem başlamış oldu. Uluslararası mali kurumlardan gelen borçlardan, çokuluslu şirket sermayesi akışından ve geniş ölçekli ve uzun vadeli özel borçlanmadan beslenen bu rejimler iktidarlarını sağlamlaştırdılar. Kolay kredi imkânları ve ucuz ithal mallar sayesinde, küçük burjuvazi ve iyi ücret alan işçilerden destek buldular. Fakat bu patlama, 1980'lerin başlarında meydana gelen ve fiili bir ekonomik çöküşe ve yaklaşık on yıllık bir regresyona neden olan, dünya stagflasyon (yüksek işsizlik oranı) kriziyle hızla son buldu. Halkın huzursuzluğu, elitlerin memnuniyetsizliği ve Washington'ın müdahalesi, büyük ölçüde neoliberal ekonomi ve otoriter devlet kurumlarının "ana iskeleti" çerçevesinde, askeri siyasetten seçim siyasetine doğru siyasal bir geçişe yol açtı. Seçimle işbaşına gelen elitler de, önceki rejimler tarafından başlatılan serbest pazar politikalarını ve kurumlarını derinleştirip genişlettiler. Ekonomideki pek çok sektör, idari kararlarla özelleştirildi; sosyal programların zararına olmak üzere borç ödemeleri yapıldı; ve halk üzerinde kemer sıkma politikaları uygulandı. Seçim kampanyalarında verilen sözlerin, daha sonraki hükümet politikalarıyla hiçbir ilgisi yoktu: Sosyal reform sözlerini sosyal harcamalardaki büyük kısıntılar; tam istihdam sözlerini kitlesel aşırı emek gücü; ulusal mirası savunma söylemini ise stratejik ve kârlı teşebbüslerin özelleştirilmesi izledi.

Sermaye 1990-93 döneminde bölgeye yeniden girdi; bunun büyük bir bölümünü, spekülatif portföy yatırımları veya teşebbüslerin satın alınması oluşturuyordu. Üretici güçlerin dikkat çekici durgunluğu ise, tıpkı kriz eğilimi gibi, hâlâ bir gerçeklik olarak karşımızda duruyor. 1994-95 yılında Meksika'da meydana gelen iflas, üretici istihdamın kitlesel olarak ortadan kalkmasına ve mali sistemin çöküşüne yol açarak, neoliberalizmin gerileyişine işaret etmiştir. 20 milyar dolarlık "yardım paketi" ABD'li spekülatörleri kurtarmakla birlikte, Meksika'yı sömürgeci rejime maruz bıraktı ve gelecekteki petrol gelirlerini de ABD Hazine Departmanı'na ipotek etti.

Binyılın sonuna gelindiğinde, uzun vadeli durgunluk ve kriz koşulları çok daha belirgin hale geldi. Dış rezervler tüketildi; döviz çöküş tehlikesi yaratırken, telafiler (bailout) çoğaldı; ve negatif büyüme oranları ile çift haneli işsizlik oranı (Brezilya, % 18; Arjantin, % 14), nüfusun % 50-70'sine ulaşan daimi bir yedek işçi ordusu (enformal sektör) ile karşılandı. İhracattan elde edilen kazanç hızla düştü; ithalat azaldı; iç ve dış borçlar, ekonomiyi canlandırmak için kullanılabilecek olan devlet kaynaklarını azalttı. Rejimler dar bir sınıf çevresini zenginleştirecek boş formüller uygulamayı sürdürdükçe, neoliberal döngü de iflas etti. Seçim çekişmelerine kapılan ve statüko ile sosyal-liberal bir temelde uyum içerisinde olan, 1970-80'lerin Eski Solu, sistemden radikal bir kopuşu örgütleme konusunda çok az yaratıcılık ve cesaret gösteriyor. Söylemsel göz boyamalar, kitleleri hayal kırıklığına uğratırken, Hugo Chavez gibi halkçı siyasal figürler, denizaşırı bankacılar ve yatırımcılarla uzlaşmaya varan "radikal yabancılar" olarak ortaya çıkar. Kriz sistematik bir hal aldıkça, nesnel kriz koşulları ve öznel devrimci tepki arasındaki uçurum da büyüyor. Fakat kendi kırsal muhitlerinde ortaya çıkan yeni radikal sosyo-politik hareketlerin sistem "dışında" derin popüler kökleri var ve bu hareketler, yeni bir devrimci öznellik inşa etme çabası içerisindeler.

Temel sorun, sektörel hareketleri, bölgesel mücadeleleri sosyal devrimlere dönüştürebilecek olan ulusal siyasal formasyonlar haline getirebilmektir. Binyıl, şiddetli zorluklarla, artan sosyal kutuplaşmalarla ve devletin yeni baskı biçimleriyle son

buldu. Yeni binyıl ise sosyalizmin yeniden doğuşu için bir başlangıç olabilir, fakat bu yol elbette uzun ve dolambaçlı olacaktır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÖZELLEŞTİRME LABİRENTİ

Kamu teşebbüslerinin ve kaynaklarının özelleştirilmesi, tüm Latin Amerika'da kitlesel boyutlara ulaşmış ve ekonominin her sektörü bundan etkilenmiştir -karayolları, doğal kaynaklar, hayvanat bahçeleri, parklar, çelik fabrikaları, kamu hizmeti yapan kuruluşlar, telekomünikasyon ağları. Bu bölüm özelleştirmeyi geniş bir yapısal ve tarihsel çerçeve içerisinde ele almakta ve özelleştirmenin derin anlamını analiz etmektedir. Bu değerlendirme elbette, kamu teşebbüslerinin kökenleri ile büyümesine ve kamu sektöründeki krizlerin iç ve dış kaynaklarına ilişkin varsayımların eleştirel bir analizini de kapsayacaktır. Bunu, özelleştirmenin doğasına ve onun sosyo-politik ve ekonomik sonuçlarına ilişkin bir çözümleme izleyecektir. Son bölüm ise, geçmişteki kamusal mülkiyet kalıplarına ve çağdaş özelleştirmeye karşı alternatifleri tartışacaktır.

Burada bazı tezler sunmayı umuyoruz. İlk olarak, Latin Amerika'da özelleştirme, her şeyden yalıtılmış ekonomik bir karar değildir. "Pazarın rasyonelliği"nin ürünü olmaktan ziyade, zora dayanan yerel aygıtlar aracılığıyla hareket eden daha geniş siyasal güçlerle ilişkilidir.

İkincisi, kamu teşebbüslerinin büyümesi, erken dönem serbest pazar rejimlerinin başarısızlıklarına ve krizlerine karşı bir tepkiydi. Kamu teşebbüsünün gelişimi, ideolojik kararların bir ürünü olmaktan çok, bir zorunluluk ve krize karşı bir tepkiydi.

Üçüncüsü, kamu teşebbüslerinin krizi, büyük ölçüde özel sektör şirketlerinin başarısızlıklarının ve taleplerinin ve kapitalist siyasetçilerin siyaset tarzının bir ürünüdür.

Dördüncüsü, özelleştirme, ideolojik ve siyasal yapılardaki değişimlere bağlıdır ve bu değişimler, yerel temsili hükümetin zayıflatılmasında ve otoriteryanizmin desteklenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Beşincisi, özelleştirme; devlet müdahalesi, kamu tekelleri ve yüksek maliyetli hizmetlerin "kötü yönleri"ni düzeltmekten ziyade, yerli tüketicilere ve "sivil toplum"un alt kademelerine duyarsız bir ekonomik yapı üreterek bunları derinleştirmiştir.

Bölüm, özelleştirmeye karşı, kamusal-özel arasındaki ilişkilerin ulusal çoğunluğun ihtiyaçlarına uygun hale getirildiği birtakım alternatiflere dikkat çekerek son bulmaktadır.

Özelleştirmenin Kökenleri

Özelleştirme, belirli zaman çerçeveleri içerisindeki yerel koşullardan yalıtılmış bir olgu değildir. Bugün özelleştirme, kökleri sivil toplum ve demokratik siyasete yönelik saldırılara, şiddetli askeri darbelere ve keyfi idari kararların alınmasına dayanan küresel bir stratejinin parçası olarak düşünülmelidir. Bugün küreselleşme, emperyal denetime sahip "uluslararası" bankaların buyrukları altında, programları tasarlayan, fiyatlara karar veren ve potansiyel alıcıları tanımlayan emperyal destekli danışmanlar ve devlet adamları tarafından gerçekleştirilmektedir. Özelleştirmenin zaman çerçevesi ve boyutu; öncelikleri, neoliberal kapitalizme geçişi tersine çevrilemez hale getirecek olan mülkiyet transferlerini yerleştirmek olan ekonomik süpergüçler tarafından dayatılmaktadır. Özelleştirme, ulusal bir ekonomik strateji olarak pek az "hakiki değer"e sahip olan veya hiç sahip olmayan ve yeni iş imkânlarının yaratılmasına, daha yüksek tasarruf ve yatırım oranlarına ya da yeni üretici güçlere hiçbir şekilde kat-

kısı bulunmayan, esasında siyasal bir eylemdir. Emperyal merkezin özelleştirme stratejisi, dünya ekonomisinin her bölgesini kendi sızmalarına açık hale getirmek ve dünya pazarına erişimi, her bölgenin üretici kapasiteleri doğrultusunda ayrıştırmaktır. Sonuç olarak, özelleştirme süreci, basit olarak teşebbüsleri ele geçirmenin ve pazarlara sızmanın bir aracı değildir; daha ziyade, emperyal denetim altındaki bir dünyayla rekabet edebilecek veya ona meydan okuyabilecek alternatif üretim yapılarını ortadan kaldırmanın bir aracıdır. Bu nedenle, özelleştirmeci ekonomilerin kötü bir performans sergilemesi, özelleştirmenin temposunu ve boyutunu olduğu kadar, emperyal siyasa-oluşturucuları da rahatsız eder. Bir ekonomi özelleştirildikten sonra, bu politikanın meyveleri, "ulusalcı" veya "sosyalist" tepki korkusu olmadan, kârlı teşebbüsler veya yeni pazarlarla toplanabilir.

Emperyal eğilimli özelleştirmenin vasıtaları; askeri darbelerin mali, ideolojik ve siyasi desteğiyle (Latin Amerika) ya da seçim süreçleriyle (Doğu Avrupa, Batılı eski SSCB ülkeleri) işler. İster sivil veya ister askeri bir rejim altında olsun, özelleştirme süreci aynı prosedürü izler: parlamentonun mührü ile veya onsuz çıkarılan idari kararlar. Özelleştirme süreci toplumsal örgütlenmelere, hareketlere ve vatandaşlara marjinal roller biçer. Kitlesel işten çıkarmalar, iş alanlarının kapanması ve imalatçıların ithalatçıya dönüşmesi; iyi ücret alan sendikalı fabrika işçilerinin çöküşüne, enformal sektördeki düzensiz işlerin büyümesine ve düşük ücretli çalışanların sayısının artmasına yol açar. Toplumsal etkileri kontrol altına almak isteyen emperyal rejimler ve mali kurumlar; ulusötesi şirketlerin, bankaların ve ihracat sektörlerinin tahakkümündeki bir ekonominin çatlaklarındaki yerel faaliyetlerde yer alan halkı çekmek için sivil toplum örgütlerini besledi. Sivil toplum örgütleri, emperyal merkezler tarafından dayatılan neoliberal modele meydan okuyan sivil ve toplumsal hareketlerin zayıflamasına katkıda bulunmaktadır.

İronik olan şudur ki; tepedeki emperyal bankaların "pazar" söylemi ve dipteki sivil toplum örgütlerinin "sivil toplum" ideolojisi arasındaki yakınlaşma, toplumsal değişim için verilen kolektif mücadeleleri ve ulusal devletin olumlu rolünü zayıflatmaktadır.

Sonuç olarak, özelleştirme, Üçüncü Dünya'daki karşı-devrim süreci ve Doğu'da komünizmin çöküşü sırasında, küresel bir imparatorluk inşa süreci çerçevesinde ilerleme kaydetmiştir.

Özelleştirme ve Devlet Denetiminden Çıkma

Özelleştirme, bir ekonominin devlet denetiminden çıkması ile hemen hemen her zaman özdeştir. Her iki politika da, ekonomik süpergüçlerin, ekonomileri işgal etmek ve "sivil toplumu" hegemonik hale getirmek üzere kullandığı stratejik araçlardır. Tüm İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, daha güçlü olan Batılı devletlerin, yabancı sermayeye erişimi sınırlayan ulusalcı ve sosyalist rejimlere karşı serbest pazar siyasasını dayatma çabalarının hâkimiyetinde geçmiştir. Özelleştirme, sosyal refahı tersine çevirmeye ve geliri yeniden belli ellerde yoğunlaştırmaya yönelik daha genel bir sürecin parçasıdır. Özelleştirme, geliri kamusal refah programları aracılığıyla özel şirketlerden alıp ücretli işçilere aktarmak yerine, kamusal mülk olan ve vergilerle finanse edilen teşebbüslerin özel şirketlere aktarılmasını içerir. Uluslararası aktörler ve denizaşırı danışmanlar ile finansörlerden oluşan bir "matriks," "özelleştirme"nin zorunlu bir vasıtası olarak yabancı sermayenin de hesaba katılmasına kaçınılmaz olarak yol açar. Teşebbüslerin büyüklüğü, pazarları uluslararasılaştırma çabaları, denizaşırı mali kaynaklara daha fazla erişim ve ulusötesi şirketlerin siyasal nüfuzu, özelleştirmeyi devlet denetiminden uzaklaşma ile eşanlamlı hale getirmektedir.

Özelleştirmenin Sosyal Matriksi

Özelleştirme, toplumsal örgütlenmeyi ve halk iktidarını zayıflatmaya ve sosyal refahı tersine çevirmeye yönelik genel bir modelin parçasıdır. Batı'da ve Güney'de, kamu mülkiyeti çoğunlukla, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl başlarının liberal ihracat modellerine karşı yürütülen halk mücadelelerinin sonucu olmanın ötesinde bir kökene dayanır. İçme suyu, uygun ve ucuz ulaşım ve stratejik elektrik ve enerji sektörlerindeki yatırım eksiklikleri, kamuda, salgın hastalıkları engellemek ve ticaret ve i-

malatı kolaylaştırmak üzere altyapı sağlamak üzere, devletin müdahale etmesine yönelik taleplere yol açtı. Kamu mülkiyeti, yalnızca Doğu Avrupa'da "yukarıdan ve dışarıdan dayatıldı" ve tarihsel süreç içerisindeki bir anormallik olarak ortaya çıktı.

Sonuç olarak, özelleştirme, refah devletini, karma ekonomiyi ve sınıf temelli toplumsal hareketleri yıkmayı amaçlayan genel bir çabanın parçası ve tarihsel eğilimlere karşı bir karşı-reform hareketidir. İronik olan şudur ki; serbest pazarcılar, bir taraftan geleneksel aileyi savunurken, diğer taraftan öne sürdükleri politikalar çekirdek ailelerin oluşumunu ve kadınların düşük ücretlerle angarya işlerde çalışmasını teşvik eder. Güya ücretli işçileri ve kadınların seçimlerini savunan "sol" eleştirmenler ise, kadınların angarya işlerde çalıştırılmasını ("bağımsızlık") ve sağ tarafından dayatılan, "geleneksel olmayan aile"yi yüceltirler. Sonuç olarak, kamu mülkiyetinin tersine çevrilmesi, kararlı bir siyasal muhalefet için gerekli olan istikrarlı toplumsal sınıf ve aile temelini zayıflatır. Ve solun "özel seçim" ethosu, neoliberal makro-özelleştirme projesinin mikro-siyaseti içerisinde rol oynar.

Özelleştirmenin kökenleri birkaç anlamda siyasaldır. Özelleştirme, siyasal ekonomik alternatifleri ortadan kaldırmaya yönelik küresel bir stratejinin parçası, servet ve iktidarı yeniden belli ellerde toplamaya yönelik bir iç stratejinin parçası ve son olarak, ekonomik kaynakları emperyal birikimin yararına düzenleme mekanizmasıdır.

Pazarın rasyonelliğine ve rasyonel seçime ilişkin ekonomik argümanlar, makroekonomik kararların alındığı ve uygulandığı siyasal çerçeveyi tanımlamak açısından, çok az tarihsel veya sosyolojik açıklayıcı güce sahiptir. Bu bağlamda, özelleştirmenin mantığı, çağdaş gerçekliklerden ziyade, doktrinel yorumla yakından ilişkilidir. Ne büyük bir paradokstur ki, serbest pazar ideologlarının aynı doktrinerliği, kamu teşebbüslerinin gelişimini açıklamak üzere giriştikleri çabalara da yansımaktadır. Onlar, tarihsel deneyimleri ve kamu sektörünün ortaya çıkmasına imkân veren koşulları unutarak, kamu teşebbüsünün kökenlerini "ideoloji"ye atfederler.

Kamu Teşebbüsleri: Pragmatizm ve İdeoloji

Latin Amerika'da kamu teşebbüslerinin gelişimi; sanayileşme, sosyal hizmetlere yönelik kamusal talebin artması, teknisyen-mühendis orta sınıfın büyümesi ve daha büyük bir iç pazarın gelişimiyle aynı döneme rastlar. Siyasal bağlamda ise, ihracat elitinin "serbest pazar" modeli krize girmiş ve liberal devlet, imalatçıların kalkınma ihtiyaçlarını, orta sınıfın meslek taleplerini veya işçi sınıfının sağlık ve eğitim ihtiyaçlarını karşılayamamıştır.

Kamu teşebbüsleri, özel endüstrinin büyümesi açısından temel öneme sahip unsurlardı. Özel sektör, yeni üretici sınıfların ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde yatırım yapabilecek (veya maliyet seviyesinde üretim yapabilecek) durumda değildi ya da buna isteksizdi. İşçi sınıfı, orta sınıf ve burjuva sınıfının çeşitli gruplarından oluşan bir ulusal sanayi güçleri koalisyonu ortaya çıktı ve bu koalisyon, üretim ve bölüşüm için temel olan düşük maliyetli enerji ve ulaşım ağlarını sağlamak üzere, uzun vadeli ve geniş ölçekli kamu yatırımlarını destekledi. Kamu sektörü teşebbüsleri, özel imalatçılara asgari fiyattan satılmak üzere çelik üretti ve böylece onları rekabet edip birikim yapabilecek duruma getirdi. Karayolları, barajlar ve limanlar gibi kamu inşaatları, alt sözleşmelerle özel sektöre devredildi ve böylece özel inşaat firmalarının ve imalat sanayilerinin gelişimi teşvik edildi. Devletin teşvik ettiği faaliyetler aracılığıyla özel servet birikimi, bugünkü büyük neoliberal işadamlarının "ihracat yönelimli" faaliyetlerinin ve ortak yatırımlarının temelini oluşturdu. Kamu sektörünün temel altyapı ve endüstrinin kurulmasındaki büyük etkisi, devlet finansmanı ve sözleşmeleri olmaksızın, bugünün serbest pazarcılarının ne durumda olabileceğini tahayyül etmek çok zordur.

Ekonomik Kalkınmanın Temelleri: Kamu Sektörü

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kamu mülkiyetinin gelişimi,

daha çok pragmatik nedenlerden kaynaklanmaktadır. İlk olarak, kamu teşebbüsleri, büyüme açısından hayati öneme sahip ekonomik sektörlerde ortaya çıktı, çünkü özel ulusal müteşebbisler, uzun vadeli kazanç için gereken büyük sermayeleri toplayabilecek durumda değillerdi. Bu kişiler risk almak istemiyor veya kamu sektörünce girişilen pek çok faaliyete nasıl gireceklerini bilemiyorlardı. Yabancı özel sermaye, kendi ihracat ürünleriyle rekabet eden ekonomi sektörlerine yatırım yapmaya karşı çıkıyordu. Ancak koruyucu engeller kurulduktan sonradır ki, yabancı şirketler "çokuluslu" hale geldiler ve yerli pazarları sömürebilmek ve gümrük duvarlarını "aşabilmek" için ülkeler içinde kendilerine bağlı şirketler kurdular.

İkincisi, bazı durumlarda kamu teşebbüsleri, özel -daha ziyade yabancı- firmaların kamulaştırılmasından doğmuştur. Bu çoğunlukla, yatırımcıların kendi fabrikalarını yaşatma ya da modernleştirme konusundaki başarısızlığına veya yatırım önceliklerinin diğer bölgelere ya da ekonomik sektörlere kaymasından kaynaklanmaktaydı. Bazı durumlarda, yabancı yatırımcılar, işlemlerini durdurma tehdidinde bulunmakta -ki bu durum, kitlesel işten atmalara ve büyük toplumsal bozukluklara yol açabilirdi- ve böylece hükümeti müdahale etmeye ve işletmeyi kamu sektörüne dahil etmeye zorlamaktaydı. Bu durumda işletme, borçları, bozulmuş makineleri ve yüksek tazminat ödemeleriyle birlikte devlete bırakılmakta ve böylece, devletin, bu işletmeyi kârlı ve verimli bir firmaya dönüştürme kapasitesini oldukça zayıflatmaktaydı. Buna, özel sektörün, kârlı teşebbüsleri kendi elinde tutarken, batmakta olan teşebbüsleri yüksek bir fiyata devlete satması anlamında, "limon sosyalizmi" deniyordu.

Üçüncüsü, kamu hizmeti alanlarındaki (su, gaz, ulaşım) özel firmalar, yeterli hizmet sağlamayı veya hizmetlerini artan nüfusa yaymayı reddetmekte veya başaramamaktaydı; bu da, devleti, aksi durumda "kârlı olmayan" bölgelere ulaşmak, potansiyel üreticilere düşük maliyetli hizmet sağlamak ve potansiyel tüketiciler için sağlık koşullarını geliştirmek üzere müdahalede bulunmaya zorlamaktaydı.

Dördüncüsü, kamu teşebbüsleri, ulusal güvenlik veya muhafaza için önemli olan ya da çeşitli kalkınma programlarını finan-

se etmek veya üretim ve tüketim için ithal ürün satın almak üzere ihracat kazancı elde etmek için temel oluşturan endüstrilerde ortaya çıkmaktaydı. Örneğin, petrol, mineraller ve hidroelektrik güç, yerel bölgelerdeki yoğunluklu özel yerli yatırımları finanse etmek veya desteklemek üzere kazanç sağlamaktaydı.

Son olarak, kamu teşebbüsleri, 1930'lardaki buhran ve İkinci Dünya Savaşı sırasında ithal edilemeyen ürünleri içeride üretmek üzere kuruldu, çünkü ya ihracat veya liberal ekonomik model çökmüştü ya da büyük ihracatçı ülkeler savaştaydı ve kendi üretimlerini, savaş faaliyetlerine yönlendirmişti.

Özetle, kamu mülkiyeti, ideolojik nedenlerden ziyade, pragmatik nedenlerden dolayı ortaya çıkmış ve bazen özel faaliyetlerin yerini almıştı. Bu, ekonomiyi çeşitli alanlara yönlendirmenin, ekonomik canlanmayı teşvik etmenin ve önceki serbest pazar ve ihracat modelinde erişilen kapasiteyi harekete geçirebilmenin açıkçası daha etkili bir yoluydu. Kamu teşebbüsleri, istihdam sağlamayı üstlenmiş ve ulusal karar-alıcıların kalkınma sürecini şekillendirme kapasitesini artırmıştı. Kamu mülkiyetine ve ulusal kalkınmaya geçiş, ekonomilere, önceki döneme ait ihracat temelli ekonominin hammadde ve yabancı bölge kaynaklı aşırı dalgalanmalarından kaçınma imkânı vermişti. Yine de, kamu mülkiyetine, bu mülkiyetin özel sektörün büyümesini teşvik etme konusunda tâbi bir rol oynamasına ve içerisinde işlediği siyasal matrikse yola açan bazı koşullar nihayetinde bir krize de neden olmaktaydı.

Kamu Mülkiyetinin Krizi

Hem "dış" hem de "iç" faktörler kamu mülkiyetinde krize yol açmaktaydı. "Dış" faktörler, formal kamu teşebbüslerinin örgütlenmesi dışındaki faktörlerdi; "iç" faktörler ise bu teşebbüslerin kendi yapıları ve işleyişiyle ilişkiliydi.

Kamu sektörü; oy, teknik uzmanlık, ekonomik kaynak, siyasal liderlik ve gerektiğinde sosyal seferberlik sağlayan siyasal bir koalisyon tarafından desteklenmekteydi. Bu koalisyon kentli emeği, kamu çalışanlarını, orta sınıfı ve kapitalistleri -özellikle sanayiciler, müteahhitler ve entelektüeller- kapsamaktaydı.

Birbirinden farklı gruplardan oluşan bu koalisyon; emek ve sermaye birbirine muhalif çıkarlar geliştirdikçe, şiddetli bir baskı altına girdi. Bir yandan, sendikalar, devletten asgari tanınma ve endüstriyel istihdam gibi beklentilerin ötesine geçerek, toplumsal örgütlenme ve seferberlik aracılığıyla daha yüksek ücret, daha fazla sosyal yasa ve daha büyük iş güvencesi talep etmekteydi. Diğer yandan, devlet koruması, mali destek ve tekel fiyatı elde eden işverenler ise, kârlarını artırmak ve yatırımlarını çeşitlendirmek için, hem daha az emek maliyeti hem de devlete ve emeğe olan yükümlülüklerinden daha fazla kurtulmak istiyorlardı. Aslında bu, işverenlerin istedikleri zaman ve yerde kârlarını, sermayelerini ve yatırımlarını elden çıkarabildikleri basit bir kâr sıkıntısı problemi değildi. Sıkışıklık, "emek"ten değil, sermaye transferi ve ithaline hâkim olan ulusal-endüstriyel çerçeveden kaynaklanmaktaydı. "Kâr sıkıntısı" argümanı, esasında muhafazakâr bir argümandır, çünkü sağ, kârı artırma meselesini oldukça aşmış ve işi tüm sermaye birikim yapısını değiştirmeye vardırmış ve böylece, daha sonra "neoliberalizm" olarak adlandırılan olguyu teşvik etmiştir.

Kamu mülkiyetini mümkün kılan koalisyon içerisinde meydana gelen kriz, "ulusal sermaye"nin gittikçe uluslararasılaşmasından kaynaklanmaktaydı. Baskı, korumacı rejim sayesinde büyük oranda artan kârlardan gelen geniş ölçekli birikime dayanmaktaydı. "Artık sermaye," portföy yatırımları biçiminde, denizaşırı kanallara akmaktaydı ve denizaşırı ortaklıklar, teknolojiye, pazarlara ve mali kaynaklara erişim olanaklarını artırmayı hedefliyordu. İç pazarı genişletme veya derinleştirme alternatifi ise ciddi olarak düşünülmüyordu, çünkü bu alternatif, toprak mülkiyetinde önemli değişiklikleri, tarım reformunu, kent altyapısında ciddi bir ilerlemeyi ve teknoloji ve fabrika yapılarında geniş ölçekli gelişmeyi gerektirebilir ve bu da elde edilecek kârı uzun vadeye yayabilirdi. Esasen iki şey arasında seçim yapmak gerekiyordu: Ya çoğunlukla sanayicilerden ve bu sanayicilerin ailelerinden ve mali ortaklarından oluşan toprak sahiplerine karşı köylüler desteklenecek ya da kamu teşebbüsleri ve devlet bütçesinin büyük bir bölümü kendilerine tahsis edilecek ve "denizaşırı" faaliyetlere girilecekti. İç pazarın sınırlamalarının iki çö-

zümü vardı: Ulusal-endüstriyel projeyi derinleştirecek devrimci seçenek ya da servet stratejisinin yeniden yapılandırılması ve denizaşırı sermaye ile kurulacak temas yararma, bu projeyi ortadan kaldıracak karşı-devrimci seçenek.

Tarihsel bir bakış açısıyla bakıldığında görülür ki; kapitalist sınıf için kamu mülkiyeti, ithal-ikameci modelin "başarısızlığı"ndan veya "tükenmesi"nden ziyade, siyasal taleplere bağlı olarak, liberalizme "geçiş aşaması"ydı. Bu bağlamda kamu mülkiyetinin krizi ise kısmen, bunun üzerinde inşa edildiği zayıf sosyal temellere dayanmaktaydı.

Kamu mülkiyetinde krize yol açan ikinci "dış" faktör ise makroekonomik matriksti. Özel sektörü mali olarak destekleme ve koruma sürecinde ve kapitalistlerin emeğin toplumsal ücretine ilgi göstermediği bir ortamda, genelde devlet ve özelde kamu sektörü bütçe ve ticaret açığı yaratmaya başladı. Kamu teşebbüsleri, özel sektörden aldıkları mallar için tekel fiyatı ödeyip, hizmetleri sübvansiyon fiyatlarıyla sattılar. Devlet, uygun ihracat kazançları talep etmeksizin, özel sanayiciler için ithalat ürünlerini sübvansiye etti. Ayrıca, işçilerin sosyal hakları için de ödeme yaptı ve böylece, sermaye için emek maliyetini düşürdü.

Makroekonomik göstergelerdeki dengesizlikler, ulusal-endüstriyel devletin, sermayenin kazançları ile emeğin sosyal refahını dengeleme çabalarına da yansıdı. Bu sorunun liberal çözümü ("makroekonomik göstergelerin yönetimi"), "borçlu" kamu teşebbüslerini özel sektöre devretmek, emeğin sosyal refahını ortadan kaldırmak, ihracatı artırmak için sermayenin uluslararası parçalarını sübvansiye etmek ve büyük sermaye akışının dış hesapları dengeleyeceği umuduyla, yüksek faiz oranları ve yüksek kâr sağlamaktı.

Yüksek açıklar ve bütçe dengesizlikleri sorunları oldukça ciddiydi ve kamu sektörünün işleyişiyle ilişkiliydi, fakat bu sorunların kaynakları, bunların iç örgütlenmesinden çok, içerisinde işledikleri matriksti.

Bazı bağlamlarda, emek ve sermaye arasındaki sınıf çatışması, kapitalist sınıfın "stokları eritmesi"ne ve üretim sürecinden çekilmesine yol açtı ve böylece, işsizlik, sosyal güvencesizlik ve bozulma gibi sorunları daha da şiddetlendirdi. Çatışmaya, za-

man zaman fabrika işgalleri ve işçilerin devlet alımları konusundaki talepleri de eşlik etti. Bu durumlarda üretim geçici olarak düştü ve devlet sübvansiyonlarında artışa ve ihracatta azalmaya yol açarak, büyük ticaret dengesizliklerini şiddetlendirdi. Ekonomik teşebbüsler, ya boyutları nedeniyle ya da ekonomiyle ilişkili olarak, kendilerini kamu mülkiyetine dahil ettiler. Sonuç olarak, kamu teşebbüslerinin bahsi geçen verimsizliği büyük ölçüde, sınıf savaşımına giren sosyal aktörlerin kamu sektörü taleplerinden kaynaklanmıştır.

Her ne kadar "dış" faktörler, kamu teşebbüslerinde yaşanan krizin temel unsuru olsalar da, özelleştirmenin yegâne nedeni değillerdir. Kamu sektörünü destekleyenlerin tavırları ve yapı ve işleyişle ilişkili iç faktörler de krize katkıda bulunmuştur.

Aşırı-istihdam, pek çok kamu teşebbüsünde yaşanan daimi bir problemdir. Çoğu kez devlet, son çare olarak işveren olmuş ve özel sektörün istihdam etmeyi başaramadığı artık emeği kendi bünyesine dahil etmiştir. Bunun sonucu ise oldukça yüksek idari maliyetler, şişirilmiş maaş bordroları ve gereksiz kırtasiye olmuştur; öyle ki, bunların her biri, "verimsiz bir devlet sektörü" imajına katkıda bulunmuştur.

Bununla ilişkili diğer bir mesele de, siyasal partilerin devleti bir siyasal kayırma ve particilik (clientalism) mekanizması olarak kullanmaları olmuştur. Daha az ideolojik partiler, izleyicilerini ve oyverenlerini cezp etmek için devlet kurumlarında iş verme vaadinde bulunmuşlardır; bu da, kamu sektörünün şişmesine, verimliliğin azalmasına ve yeteneksiz, fakat seçim mekanizmasını örgütlemek için hazır ve siyasal olarak sadık memurların sayısının artmasına yol açmıştır.

Siyasal kayırmacılıkla ilişkili (fakat özdeş değil) bir mesele de, sonuç alma yetisinden ziyade, kısa-vadeli siyasal sadakate odaklanarak, kamu çalışanlarını politize etme eğilimiydi. Böylece, taktik avantajlar stratejik zayıflıklara yol açmakta; ilerleme eksikliği ve durgunluk ise kamu sektöründeki faaliyetlerin sağlamlaşmasıyla bir arada yürümekteydi.

Kamu sektörü teşebbüslerinin katılığı kısmen, kamu çalışanları arasında verimsizliği savunan ve çoğu zaman teşvik eden ulusalcı ya da sosyalist partilerle bağlantılı sendikaların korpora-

tist tavrından kaynaklanmaktaydı. İşçi sınıfı tüketicilere yönelik hizmetleri artırma ya da geliştirme çabaları, "işçi sınıfı" çıkarlarını koruma iddiasındaki sahte bir işçi yanlısı söylemle karşı karşıya kalmıştır.

Kamu teşebbüslerinin hiyerarşik yapısı çoğunlukla özel firmalarınkine benzemekteydi. Böylece memurlar ve işletme, yukarıyı ve aşağıyı gözetmekte ve bu nedenle, ilerleme ve verimliliği teşvik edebilecek olan kamusal sorumluluk ve dış rekabetten kaçınmaktaydı. Son olarak, kamu sektöründeki ürünlerin ve hizmetlerin fiyatları, özel şirketlerin çıkarları doğrultusunda belirlenmekte ve bu durum, özel şirketlerin kazanmasına, kamunun ise kaybetmesine neden olmaktaydı. Devlet, endüstriye maliyetin altında enerji sağlamakta ve kayıpları kendi karşılamaktaydı. Kamu teşebbüslerinin kazançları kendi içlerinde yatırım olarak kullanılmaz, fakat kamu fonlarına aktarılırdı; böylece, kamu sektörü modernleşmeyi ve rekabet edebilir hale gelmeyi başaramadı. Özet olarak, hem dış hem de iç siyasal, ekonomik ve sosyal faktörler, kamu sektöründe kriz yaratmak üzere bir arada işledi.

Özelleştirme: Araçlar ve Sonuçlar

Özelleştirme stratejileri çok çeşitli kaynaklardan beslenmiştir. Bazen, tıpkı 1970'lerin ortalarında Güney Konisi'ndeki diktatörlüklerde olduğu gibi, ideolojik inançlardan; bazen ise, uluslararası borç kaynaklarına yaranma ve esneklik gösterme arzusundan kaynaklanmıştır; tıpkı 1980'lerde Latin Amerika'da, daha sonra ise Doğu Avrupa'da ve eski SSCB "cumhuriyetleri"nde ortaya çıkan, seçimle iktidara gelen pek çok rejimde olduğu gibi.

Bunların dışında ise, özelleştirme, denizaşırı yatırım ortaklarıyla birlikte, imparatorluklarını yayma amacında olan, ihracat yönelimli yeni bir kapitalist sınıfın kesin tercihiydi.

Aynı derece önemli bir konu da, doğrudan veya dolaylı olarak Dünya Bankası ya da IMF aracılığıyla hareket eden kapitalist süpergüçlerden gelen baskıydı. Alternatif kalkınma modellerinin -özellikle de çokuluslu bankaların ve teşebbüslerin erişimi-

ni sınırlayan yaklaşımların- ortadan kaldırılması, Batılı siyasa-oluşturucuların her zamanki hedefi olmuştur. Bunlar, sivil ve askeri elitler ile yeni oluşan ulusötesi yatırımcılarla birlikte, "açıklık" modelini, ihracatın üstünlüğünü ve "pazar-temelli" bir ekonomi politiği dayatmışlardır. Bir kere yerli yerine oturan bu iktidar konumlanışı, gelecekteki siyasal ve entelektüel tartışmalar üzerinde kendi kavram ve sınırlamalarını öne sürmüştür. Bundan sonra, "ciddi tartışma," arz ekonomisi ve kamu kaynaklarının özel tekellere aktarılması (sözde "pazar ekonomisi") meselesi etrafında dönmüştür. Kamu teşebbüsü-temelli ulusal kalkınma meselesi ise tamamen Hades'e(*) sürülmüştür.

Buradaki önemli nokta, tüm bir özelleştirme sürecinin kökenlerinin otoriteryan bir temele dayanıyor olması ve devlet düzeyindeki siyasal güçlerde meydana gelen bir dönüşümün sonucu olmasıdır. Özelleştirme kararı, kamunun görüşleri hiçbir zaman göz önünde bulundurulmadan alınmıştır; kamuya danışıldığı nadir durumlarda ise, tıpkı Uruguay'da olduğu gibi, özelleştirmeciler oy kaybetmiştir. Özelleştirme, ne de özel sektörün ortaya konmuş ekonomik verimliliğine dayanmıştır; daha ziyade, kendi ekonomik hakikatlerinden emin generaller ve ekonomistler tarafından savunulan öğretiden kaynaklanan politikalar üzerine kurulmuştur. Son olarak, özelleştirme kararları ulusal tartışmaların parçası olmamıştır; tersine, uluslararası aktörler sürecin tasarlanması, tesisi ve finansmanında önemli rol oynamışlardır.

Özetle, özelleştirme; kamu teşebbüslerinin inşası yönündeki popüler, ulusal ve pragmatik sürecin tersine olarak, elit, uluslararası ve oldukça siyasallaşmış bir süreçti. Özelleştirmenin uygulanması, kendi entelektüel kökenlerine de yansımıştır. Özelleştirme çoğunlukla, seçimle işbaşına getirilmeyen memurlar ya da seçim kampanyası sırasındaki asıl vaatlerini bir kenara atan seçilmiş idareciler tarafından uygulanmış veya, daha açık söylemek gerekirse, *buyurulmuştur*. Özelleştirmeye girişen idareciler, özel önlemleri tasarlarken ve uygularken, seçilmemiş denizaşırı bankacılara ve onların akademik rehberlerine danışmışlardır. Sonuçta, tüm bir özelleştirme süreci, sivil toplumun temsili

(*) Hades: Ölülerin ruhlarının bulunduğu yer -ç.n.

organlarını şiddetle zayıflatmış ve elitleri etkili bir biçimde harekete geçirip kamuyu etkisizleştirerek kamuoyunu marjinalleştirmiştir.

Özelleştirme söylemi kararlı bir biçimde devletçilik karşıtı olmakla birlikte, pratikte özelleştirmeci rejimler, artık kamu refahını finanse etmek yerine özel elitlere fon aktararak, devlet müdahalesinde basitçe bir dönüşüm gerçekleştirmişlerdir. Geniş ölçekli devlet müdahalesi, toprak sahiplerinin ve bankacıların özel borçlarının "kamulaştırılmasını" gerektirmekteydi ve ihracatçılara ayrılan doğrudan ve dolaylı devlet yardımları günlük bir iş haline gelmişti. Devletin, maaşlar ve emeğin sosyal hakları üzerindeki sınırlamaları, en tepedekilerin servetinin oldukça büyümesine yol açtı. Kamu teşebbüslerinin satışı sırasında devletin belirlediği düşük fiyatlar, büyük iş sahiplerinin çok büyük kârlar elde etmesini sağladı.

Özetle, devletçilik karşıtı ideoloji, özelleştirmenin, özel sektörün yararına olmak üzere, devlet tarafından finanse edildiği ve örgütlendiği yeni tür bir devletçiliğin bayrağı oldu.

Özelleştirmenin Etkisi

Özelleştirme politikaları yalnızca ekonomiyi değil, tüm toplumu etkisi altına aldı. Siyasal sistemi, sınıf yapısını, iç pazarı ve ulaşım ile iletişim sistemlerini etkiledi.

Özelleştirme, sınıf yapısını derin bir biçimde kutuplaştırdı. Bir yandan, kamu teşebbüslerini satın alanlar çoğunlukla kârlarına kâr kattılar ve pek çok milyoner milyardere dönüştü. Diğer yandan, "fazla" kamu çalışanlarının işten çıkarılması, pek çok işçiyi yeni kentli yoksullar sınıfına ve düşük ücretli, "enformal" istihdama yöneltti. İş güvencesine ve sosyal haklara sahip işçilerin yaşam standartları ciddi ölçüde tahrip oldu. Sosyal hakların azalması, yeni özel mülk sahiplerinin kazançlarını ve kârlarını artırdı.

Özelleştirmeyle birlikte, çeşitli hizmetler, elektrik, ulaşım gibi alanlardaki fiyatların yükselmesi, ücretli ve maaşlı işçilerin yaşam standartlarını düşürürken, kamu tekellerini ele geçiren özel tekellerin kârını artırdı.

Böylece, özel sektör, hem devlet yardımlarından faydalanmakta hem de liberal devletin emeğe dayattığı düşük ücret cetvellerini ve "esnek" tarifeleri kullanabilmektedir. Özelleştirme süreci için uğraş veren birkaç düzine milyarderin "iyi şansı," yoksulluğa mahkûm edilmiş on milyonlarca işçinin marjinalleştirilmesine neden oldu.

Özelleştirmenin ikinci önemli etkisi siyasal sistem üzerinde olmuştur. Özelleştirmeden faydalanan özel tekeller ve hükümetin idari kanadı arasındaki güçlü bağlar nedeniyle, devletin yasama ve yargı kanatları, serbest pazar ekonomisine geçiş sürecinde büyük kaybedenler haline gelmişlerdir. Temsili kurumlar, kamu mülkiyetinin özel ellere aktarılması sürecinde bertaraf edilmiştir. Büyük kararlar başka yerlerde (denizaşırı bankaların yönetim kurullarında) alınmakta; parlamentolar ve kongreler ise en iyi halde, zaten alınmış olan kararlara tepki göstermektedir.

Özelleştirmenin nihai sonucu; demokrasinin zayıflaması ve temel ekonomik sektörler üzerindeki yasama denetiminin kaybolmasıdır. Özel firmalar aslen kendi yönetim kurullarına karşı sorumludurlar -bu yönetim kurulları çoğunlukla o ülkede bulunmazlar bile. Kamu teşebbüslerinin faaliyetlerini izleyen kongre komiteleri etkisiz hale getirilmiştir. Özel sektör artık herhangi bir kamu otoritesine değil, yalnızca özel çıkarlara sorumludur.

Özelleştirme, ulusal bir ekonominin kalkınma sürecinde iki temel -her ikisi de olumsuz- değişiklik yaratmıştır. Birincisi, özelleştirme, özellikle yeni yatırımcılar kazançlarını dışarı gönderdiklerinde, ulusal bir ekonomiyi kârlı bir birikim kaynağından mahrum bırakır. İkincisi, devlet, kazançları, belki bir anda kâr getirmeyecek, fakat uzun vadede istihdam ve yeni yatırım alanlarının açılması -altyapı, eğitim ve bölgesel çeşitlilik- üzerinde olumlu etkiler yaratabilecek olan, ekonominin yeni sektörlerine aktaracağı stratejik bir düzeneği yitirir. Çoğu zaman özelleştirme, yabancı bölgelerdeki ithalata ve üretime odaklanarak ekonomiyi daha da zayıflatır. Böylece, ülke içindeki farklı bölgeler yatırım fonlarından mahrum kalır; bölgesel demiryolları ve havayolları ortadan kaldırılır ya da azaltılır; ve bölgesel pazarlara yönelik fabrikalar, özelleştirmeci elitler tarafından pazara sürülen ucuz ithal mallarla zayıflatılır. Özelleştirme uluslara-

rası entegrasyonu derinleştirdikçe, iç pazarı zayıflatır ve böylece ekonomik faaliyet içerisindeki bölgelerin içini boşaltarak, buraları idari faaliyetlere son derece bağımlı hale getirir.

Özetle, özelleştirmeyi tersine çevrilemez hale getiren siyasal güç; demokrasi, sosyal hareketlilik ve ekonomik kalkınma üzerinde önemli negatif etkiler yaratır. Bu temel problemlerin ardında, bir dizi başka negatif etki daha vardır.

Özelleştirmenin Tuzakları

Kamu teşebbüslerinin "özelleştirilme" sürecine ve bunun mantığına ilişkin son derece ciddi siyasal, ekonomik ve ahlaki meseleler ortaya çıkmaktadır. Özelleştirmenin temel mantıklarından biri, rekabeti harekete geçirmek ve düşük fiyatlar ve büyük bir verimlilik sağlamak üzere, kamu "tekelleri"ne son vermekti. Gerçek ise bütünüyle farklıdır. Kamu tekellerini satın alanlar da zaten, bunları kendi ekonomik imparatorluklarına katan geniş ölçekli yatırımcılar, özel tekeller olmuştur. Özelleştirmeye eşlik eden deregülasyon ile birlikte, yeni özel tekeller, fiyatları artırdılar ve ödeme yapamayan kişilere hizmet vermeyi kestiler; böylece, reel talebi karşılama konusunda "verimsizlik" yarattılar. Rekabet genellikle özelleştirmeden kaynaklanmamıştır; özelleştirme sadece mülkiyeti özel ellerde toplamıştır.

Kamu teşebbüslerinin satıldığı fiyat da, kendi gerçek potansiyel pazar değerleri değil, çoğunlukla "siyasal bir fiyat"tır. Siyasal rejim, potansiyel alıcılar arasından danışmanlarla görüşerek bir fiyat belirler. Yatırımcılar, siyasal rejimle, başkanın iş ortaklarıyla veya idari kanadın özelleştirme sürecinden fayda sağlayan üyeleriyle hemen ilişkiye geçerler. Bu bağlamda, özelleştirme sürecine benzeri görülmemiş ölçüde bir yolsuzluk eşlik etmiştir. Kamu şirketlerinin özel mülkiyete aktarılması sürecinde politikacılar yüz milyonlarca dolar rüşvet almış ve böylece seçime dayalı rejimin itibarı zedelenmiştir.

Kamu teşebbüslerinin satışından önce, devlet, sistematik bir şekilde yatırımdan çekilmekte ve hizmetlerde kalitenin düşmesini teşvik ederek halkta kamu sektörüne yönelik bir hoşnutsuzluk yaratmakta ve böylece özelleştirme için destek sağlamakta-

dır. Ayrıca, işçi ve memurların emeklilik maliyetlerini öne sürmekte, girdi maliyetlerini azaltmakta ve alıcılara düşük emek ve üretim maliyeti olan bir teşebbüs bırakarak yardım sağlamaktadır. Özelleştirme gerçekleştiğinde, faaliyetlerdeki ani "hızlanma," asıl meydana gelen şeyden -özelleştirmeci elitlerle uyum içerisinde işleyen, önceden planlanmış devlet siyasasının manipüle sonucu- ziyade, yeni özel mülk sahiplerinden kaynaklanır görünmektedir.

Kamu teşebbüslerinin satışı yapıldığında, rejim ve alıcılar, yaptıkları yeni anlaşmayı kamu önünde büyük bir törenle imzalarlar. Özel sektör; yüz milyonlarca dolar yatırım yapacağına, binlerce kişiye yeni iş imkânları yaratacağına, ihracat gelirlerini geometrik olarak artıracağına, yeni teknolojiler getireceğine ve düşük maliyetli hizmet sağlayacağına söz verir. Gerçekten de, sözleşmenin yükümlülükleri büyük bir tanıtım ustalığıyla sergilenir. Fakat anlaşmanın unsurları çoğunlukla yerine getirilmez; hatta küçük bir bölümü bile... Yapılan yeni yatırımın fonları yerel bankalardan alınan borçla sağlanır ve borçlar yeniden düzenlenir. Çoğunlukla pek az yeni yatırım yapılır. Orijinal anlaşma yeniden görüşülür veya "olağandışı" koşullar ve ekonomik problemler firma tarafından öne sürülür ve yardımsever rejim tarafından da çoğunlukla kabul edilir. Bunun ardından, firmalar genellikle ihraç ettiklerinden fazlasını ithal ederler ve böylece, dış hesaplar negatif hale gelir. Özelleştirilen endüstriler yerel üreticileri yerlerinden eder ve işçi çıkararak emek gücünü azaltırlar; bu da elbette, işsizliği ortadan kaldırmak şöyle dursun, daha da şiddetlendirir. Teknoloji transfer edilir ve bunun için ödeme yapılır, fakat yeni teknolojileri araştırma ve geliştirme olanaklarının pek azı ev sahibi ülkeye aktarılır.

Özelleştirme, mevcut teşebbüslerdeki yatırım sermayesini yeni alanlara veya sektörlere yönlendirmekten ziyade, tüketir. Ulusal sermayeyi çoğunlukla tamamlamaz, yerinden eder. Eskiden devlet politikası, sermayeyi yeni ihracat faaliyetlerine ya da yüksek sermaye maliyetlerine sahip sektörlere ve teknolojik ilerleme alanlarına kanalize edebilmekteyken; özelleştirilen pek çok firma ihracat, yeni sermaye yatırımı veya teknoloji konusundaki beklentileri yerine getirmez.

Özelleştirme, özellikle alıcının çokuluslu bir şirket olduğu durumlarda, ekonominin korunmasızlığını da artırmıştır. Yatırım seviyelerine, fabrikanın yerine ve istihdama ilişkin kararlar, çokuluslu şirketin yönetim kurulunun küresel stratejilerine tâbidir. Özelleştirme, ülkeyi, işletme ve girişimcilik eğitimi veren bir "okul"dan mahrum bırakır, çünkü eskiden kamu teşebbüsleri, yaparak öğrenme ve kavramları stratejik planlamaya uygulama imkânına sahip yerel mühendisler yetiştirmekteydi.

Üretimle doğrudan bağlantılı mühendisler yerine, artık kamu teşebbüslerinin satışını kolaylaştırma, bunlara alıcı bulma ve pazar açma gibi konularda yetenekli yeni bir iş uzmanları grubu hâkimiyet kurmaktadır. Serbest pazar öğretileriyle donanmış bu uzmanlar, esasında yabancı yatırımcılar ve bankalar tarafından denetlenen denizaşırı işlemlerle bağlantılı arabuluculardır ve yerel pazarlar ve üretici güçlerle çok az bağlantıları vardır. Bunun sonucunda ise şunun gibi adice ifadeler ortaya çıkar: "Ekonomi iyileşiyor. Sadece insanlar kötü yapıyor."

Özelleştirmenin Alternatifleri

Serbest pazarı savunanların en saçma görüşlerinden biri de, "özelleştirmenin alternatifi olmadığına" ilişkin yaklaşımdır. Gerçekte ise, özelleştirmenin bugüne kadar pek çok alternatifi olmuştur ve şimdi tartışacağımız gibi, hâla da vardır. Özelleştirmenin neredeyse tekbiçimli negatif sonuçları, kendi kendini yıkan bu yolun devam edip etmeyeceğine ilişkin görüşleri derinleştirir.

Daha önce, kamu teşebbüslerinin tarihsel kökenlerini ve oynadıkları pozitif rolleri özetlemiştik. Alternatifleri tartışırken de benzer bir araştırma yönelimi uygun olacaktır. Geçmişte başarılı bir şekilde uygulanan önlemler, ulusal kalkınmayı teşvik etme arayışında olan çağdaş siyasa-oluşturucular için anlamlıdır.

Serbest pazar ideologları, yabancı yatırım ve serbest ticaretin, ekonomik kalkınmanın yegâne alternatifleri olduğunu iddia ederken; biz, sosyal, siyasal ve ekonomik maliyetleri asgari seviyeye indirip, uzun vadeli ve geniş ölçekli büyümeyi ve kapitalist kalkınmanın avantajlarını mümkün kılan farklı bir yaklaşı-

mın varlığını savunabiliriz. Özellikle iki düzey üzerinde durmaktayız: 1) Kamu-merkezli kalkınma, özel (ulusal ya da yabancı) kalkınma biçiminden çok daha üstündür ve 2) Kamu sektörü içerisindeki sosyal mülkiyet, devlet mülkiyetinden üstündür.

Stratejik ulusal denetimi elde tutarak ve sosyal eşitliği en üst seviyeye çıkararak kapitalist büyümeyi güvenceye alacak ve kamu sektörünün gelişimini mümkün kılacak en az üç önlemden bahsedebiliriz.

Kısıtlı Anlaşmalar

1930'lardan 1980'lerin başlarına kadar pek çok ülke, belirli faaliyet alanlarında yatırım yapmak (garanti bir kâr ile) için yabancı şirketlerle sözleşme yapmıştır. Bu, sınırlı bir süre için geçerli olan bir anlaşmadır ve anlaşmanın sonunda kamu mülkiyetine geçilirken, özel mülkiyet kısıtlanır. Bu durumda, yabancı firma kâr elde edebilmekte; yatırım yapılan ülke ise deneyim kazanmakta ve nihai bir denetim sağlayabilmektedir.

Anahtar Teslim İşlemleri

1960'lı yıllarda, gelişmekte olan ülkeler; teşebbüsleri inşa edip üretimi örgütlemeleri ve ardından ev sahibi ülkeye "anahtarı teslim etmeleri" için yabancı firmalarla belirli bir fiyata anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmada, bazen ödeme, üretimin belirli bir oranını kapsamaktaydı.

"Teknik Bilgi"yi Mülkiyetten Ayırma

Bazı ülkeler, stratejik ekonomik sektörler üzerindeki yabancı sermaye denetiminin ve böylece onun küresel önceliklerinin merhametine bağımlı kalmanın ağır bedelini ödemektense, teknik ilerlemeyi sağlayabilmek için, teknik bilgiyi yatırım ve mülkiyetten ayırmışlardır; bu nedenle, tekniği satın almış ya da kiralamış, yatırım ve mülkiyeti ise bunun dışında tutmuşlardır. Böylece, teknik ilerlemeleri, kendi sosyal ve ulusal öncelikleriyle bütünleştirebilmeyi başarmışlardır.

Yüksek kazancın ve çok az uzmanlığın gerektiği ekonomik sektörlerde ortak girişimler gerekli olabilir, fakat kamu denetimi büyük ölçüde sağlanabilir. Kârlar bölüşülür, fakat denetim hâlâ kamusaldır; böylece gelecekte büyüme ve yatırım öncelikleri, ulusal hedeflerle bütünleştirilecektir. Sonuç olarak, yabancı katılım, ulusal ekonomiyi yerinden etmeyecek, tersine tüm bir ulusal proje içerisindeki bir nişi doldurarak onu tamamlayacaktır.

Kamu teşebbüsü içerisinde, kamusal sorumluluğu sağlayan temel unsur, dikey işletmeden ziyade işletme tarzlarıdır. Tüketiciler ve üreticiler tarafından üstlenen sosyal denetim, bürokratik miskinlik ve verimsizliğin temel panzehiridir. Risk alma, kişisel inisiyatif ve ürün geliştirme gibi özel yetenekler kamu teşebbüsüyle bütünleştirilmelidir. Kısacası, kamu teşebbüsleri, geçmiştekinden çok daha girişimci olmalıdırlar. Kamu teşebbüsü, genel politikayı belirleme sürecindeki istişari tarzı, yürürlükteki idari liderlikle birleştirmelidir. Karar-alma, yukarı ve dışa değil, içe ve aşağı yönelik olmalı; ulaşım ve iletişim kalıplarıyla bölgeleri birleştirmeli; temel sosyal ihtiyaçları karşılamalı ve bunları ihracat faaliyetleriyle bütünleştirmelidir.

Kamu teşebbüsü, sosyal politikanın oluşumu ve sosyal bütçelerle yatırımların tahsisi sürecinde toplumsal hareketlerle istişarede bulunmalı ve onlarla bütünleşmelidir. Özelleştirme ve "küreselleşme"nin tersine çevrilmesi, artan sosyal kutuplaşmayı, bölgesel çözülmeyi ve serbest pazar kapitalizmi koşullarında ortaya çıkan siyasal otoriteryanizmi engelleme çabasının mutlak temelini oluşturur. Kamu mülkiyeti, kooperatifler, tüketici ve işçi birlikleri, belirli ekonomik faaliyet alanlarında ithal-ikamecilik ve dünya pazarına açılırken seçici olma... Tüm bunlar birbirini tamamlamaktadır. Serbest pazar ideologlarının emir ve buyruklarından bağımsız bir kamusal tartışma ortamından muhtelif ve zengin kalkınma stratejileri çıktıkça, serbest pazarın tarihin nihai noktası olduğu fikri de tarihin çöplüğüne atılacaktır.

ALTINCI BÖLÜM

DEMOKRASİ VE KAPİTALİZM: GERGİN BİR İLİŞKİ

Demokrasi ve kapitalizm arasındaki ilişki, 19. yüzyılın başlarından günümüze kadar sürekli tartışılmıştır. Bazı araştırmacılara göre, kapitalizm ve demokrasi "birbiriyle çelişmektedir" (Shapiro 1990; Meiksins Wood 1995; Overloop 1993). Bunlar, kapitalist demokrasinin "demokratik içeriği"nin, pazar ilişkilerinin yayılmasının bütünleyici bir unsuru olmadığını, daha ziyade halk hareketlerinin ve sınıf mücadelesinin bir ürünü olduğunu iddia ederler. Böylece ortaya çıkan kapitalizm ve demokrasi birleşimi; demokrasi güçlerinin, kapitalist iktidara içkin olan otoriteryanizm eğilimine karşı sürekli tetikte olduğu siyasal bir denge tarafından sağlanan çelişik bir gelişme olarak görülür.

Diğer yanda ise, demokrasi ve kapitalizmin büyümesinin birbiriyle bağlantılı olduğunu savunanlar vardır. Burada serbest pazarlar ve serbest seçimler, karşılıklı zorlayıcı süreçler olarak görülür (Schumpeter 1941; Friedman ve Friedman 1980) ya da birinin, diğerinin önkoşullarını yarattığı kabul edilir: demokrasinin koşullarını yaratmak üzere ekonomik gelişme güçlerini serbest bırakan ekonomik liberalleşme veya, tersine, ekonomik gelişme koşullarını yaratan siyasal liberalleşme ve demokrasi (Di-

amond 1992; Inkeles 1990; Landes 1969; Lindblom 1977; Rostow 1960). Bu mantık çizgisine göre, serbest pazarlar seçenekleri artırır, bireyselliği teşvik eder ve çoğulculuğu öne sürer; tüm bunlar ise bir demokrasinin temel unsurlarıdır. Öte yandan, demokratik bir siyasal sistem de, ekonomik gelişmenin en etkili ve verimli biçimi olarak kabul edilen kapitalizmin en uygun ya da gerekli koşullarını güvence altına almanın zorunlu aracı olarak görülür.

1960'lardan bu yana kapitalizm ve demokrasi meselesine ilişkin yürütülen siyasal ve ekonomik tartışmaların büyük bir bölümü, bu iki düşünce ekolü çerçevesinde yürütülmüştür. Fakat demokrasi ve kapitalizm ilişkisi konusunda üçüncü bir düşünce ekolü daha ortaya çıkmıştır. Bu ekolün mensupları, diğer iki ekolün büyük kuramsal söylemlerinin, halk hareketleri veya kapitalist pazarlardan bağımsız olan demokrasiyi tanımlayan "[siyasal] oyunun kuralları"nın merkeziliğini gözden kaçırdığını belirtmektedir (Bobbio 1990; Friedman 1990; Offe 1983; Przeworski 1986 ve 1991). Bu araştırmacılara göre, siyasal rekabetin (siyasal fikir birliği) kuralları konusundaki sosyal anlaşma, rekabet eden güçlerin, seçime dayalı ya da diğer demokratik süreçlerin sonuçlarını kabulünü garanti edecektir; bu, aynı kuralların, yükümlülerin iktidarı ele geçirmesini ve muhalefetin zamanla iktidara ulaşmasını mümkün kılacağı varsayımına dayanmaktadır. Bu bağlamda Przeworski (1986), kapitalizmin, siyasal demokrasinin varlığını neden ve nasıl sağladığını açıklayabilmektedir. Aynı bağlamda Offe'ye (1983) göre de, 19. yüzyıldaki pek çok liberal ve Marksist için aşikâr olan, demokrasi ve kapitalizm arasındaki çelişki, 20. yüzyılda kitle siyasal partilerinin oluşumu, partiler arası rekabet ve Keynesçi refah devleti ile birlikte çözülmüştür.

Kapitalizm ve demokrasi arasındaki ilişki meselesi etrafında şekillenen bu üç anlayış da, sosyal sistemin farklı bir alanına odaklanmaktadır. Kapitalizmin eleştirmenleri, toplumdaki mücadeleler ve hareketler; kapitalizmin savunucuları, pazar yerinin büyüsü; siyasal "gerçekçiliği" savunan prosedüralistler (usulcüler) ise, siyasal sınıf tarafından kabul edilen, "oyunun kurumlaşmış kuralları" üzerinde durur. Fakat bu yaklaşımların her biri bir

parça gerçeklik taşımakla birlikte, kendi kuramlarını önemli ve yaygın olsalar da, aykırı tarihsel deneyimlere tam olarak uyduramazlar. Gerçekten de bize göre, bu kuramsal yaklaşımların her biri eksiktir ve muhtelif tarihsel tezahürleri çerçevesinde kapitalizm-demokrasi ilişkisinin yapısal koşullarını açıklayabilecek bir yaklaşımla tamamlanmalıdır.

Kapitalizm ve Demokrasi Üzerine Hâkim Görüşler

Kapitalizm ve demokrasinin birbiriyle zıt ve çelişkili olduğunu iddia eden görüşün sorunlarından biri, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Batı Avrupa'da, demokratik rejimlerin kapitalist yönelimli politikacılar tarafından ortaya atılması ve desteklenmesidir. ABD'deki kapitalist politikacıların siyahların -ve daha önce de kadınların- seçim sürecine dahil edilmesine direnmiş oldukları doğruysa da, bunların sonraki süreçteki entegrasyonları kapitalizmin himayesinde olmuştur. Ve Huntington (1984) ve diğer muhafazakârların, bu durumun potansiyel istikrarsızlaştırıcı etkilerine ilişkin uyarılarına rağmen, siyahların siyasal sürece dahil edilmesini tersine çevirme yönünde bir girişim olmamıştır. Son zamanlarda ise, Avrupa ve ABD'deki politikacılar, Latin Amerika, Asya ve Afrika'da demokrasiyi teşvik etmiş ve hatta serbest seçimlerin yapılmasını ve liberal demokrasi ile iyi yönetimi, ekonomik borçların ve yatırımların koşulu olarak öne sürmüşlerdir (Leftwich 1993; Robinson 1993; Dünya Bankası 1993). Kapitalizmi eleştirenler, demokrasi yönündeki bu eğilimin yetersiz, fırsatçı ve sadece koşula bağlı olduğunu belirtseler de, bu, kapitalizm ve demokrasi arasındaki içkin çelişki fikrine ilişkin şüphe uyandırmaktadır. Gerçekten de, daha çok pazar ve daha çok seçim süreci, Lenin'in, burjuva demokratik cumhuriyetin, içeride nihai ifadesine ulaşması bağlamında kapitalist ilişkiler için ideal bir kurumsal kabuk olduğu fikrini de anlamlı kılmaktadır.

Diğer yandan, serbest pazarcı demokrasi kuramcıları da, çok geniş bir tarihsel deneyimler bütününü izah etme konusunda ciddi bir sorun yaşamaktadırlar. Anderson'ın (1979) da göstermiş olduğu gibi, kapitalizmin Avrupalı mutlakıyetçi devletlerde-

ki kökenlerinin, demokrasiyle çok az ilgisi vardır. Üçüncü Dünya'daki milyonlarca insanın tarihsel süreç içerisinde köleleştirilmesinin de...

1960'lardan 1980'lerin ortalarına kadar Asya (Endonezya) ve Latin Amerika'da (Brezilya, Şili, Arjantin ve diğer ülkeler) yapılan pazar reformları, sert askeri diktatörlükler tarafından gerçekleştirilmiştir. Güney Amerika'nın Güney Konisi'nde ekonomik liberalleşme ve neoliberal kapitalist gelişme modelinin, O'Donnell ve arkadaşlarının (1986) "bürokratik otoriteryanizm" (fakat çoğu gözlemci askeri diktatörlük olarak görür) olarak adlandırdığı şeyle bütünleşmesi 1970'lerde çok daha belirgin hale gelmiştir. Arjantinli ekonomi politikçi Atilio Barón'a (1981) göre, ABD emperyalizmi bağlamında, kapitalizmin çevresel sosyal oluşumlardaki gelişimi, burjuva demokrasi kurumlarının parçalanmasını gerektirir; ekonomik liberalizm ise, siyasal despotizmi hem gerektirir hem de yaratır. Bu bağlamda, serbest pazarlar ve demokrasiyi savunanlar, demokrasi ve serbest pazarlar (demokrasinin gelişimine temel oluşturmak üzere pekiştirilecek olan bu ikincisi, bir otoriteryanizm dönemini gerektirir) arasında bir "mesafe" olduğunu iddia edebilmektedirler -ve 1970'lede pek çoğu bunu iddia etmiştir.

Bu aşama kuramı, 1920'lerdeki İtalya, 1930'lardaki Almanya, 1950'lerin sonlarındaki Fransa, 1960'lardaki Yunanistan ve 1980'lerdeki Türkiye gibi, diktatör veya otoriter yönetime geri dönen ileri pazar ekonomilerini izah edemez. Arjantin, Brezilya, Şili ve Uruguay gibi, son zamanlarda "yeniden demokratikleşen" ülkelerin, serbest pazar reformlarından önce çok uzun bir demokratik siyaset tarihleri vardır, fakat bu ülkeler, bugünkü serbest pazar ve demokrasi formülüne yönelmeden önce, diktatörlük ve serbest pazar birleşimine yenilmişlerdir (Veltmeyer ile birlikte Leiva ve Petras 1994; Veltmeyer ve Petras 1997). Brezilya'da, 1964 yılında Goulart'ın anayasal ve demokratik olarak seçilmiş ulusalcı rejimine karşı gerçekleştirilmiş askeri darbeden (*coup d'état*) ve askeri bir diktatörlüğün kurulmasından hemen birkaç saat sonra, albaylar, ABD Başkanı Lyndon Johnson'dan, kendilerini "demokrasiyi yeniden kurdukları" için tebrik eden bir telgraf aldılar. Serbest pazar ve serbest seçim ideo-

logları tarafından öne sürülen genel iddialar, bunları ve bunlara benzer diğer aykırı deneyimleri izah edemez. Propaganda amaçlı yararları her ne olursa olsun, serbest pazar ve demokrasi arasında zorunlu bir bağlantı kuran önermelerin çok az açıklayıcı gücü veya analitik değeri vardır.

Bu durumda prosedüralistler, açık ideolojik yönelimlerden bağımsız olarak, demokrasinin önkoşulları konusundaki belki de en yararlı analizi sunmuşlardır. Bu araştırmacılara göre, "oyunun kuralları" seçime dayalı rekabetin ve değişimin prosedürlerini belirler ve böylece, bu kurallar, kurallar tarafından sabitlenen siyasal aktörler kadar, demokratik sürecin yıkılmasını engelleyen siyasal bir fikir birliğine dayanır. Fakat bu "oyunun demokratik kuralları" fikrinin problemi, totolojik olmasıdır. İspatlanması gereken şeyi -yani, kendi başına kuralların, iktidar alanlarına erişmek amacında olan alternatif çıkarlar ve hareketler için elverişli bir imkân sağladığı fikrini-, gerçekten de varmış gibi kabul eder. Diğer bir deyişle, prosedüralistlerin siyasal iktidarın parametrelerine ilişkin varsayımları, "oyunun kuralları"nı belirleyen kurumsal güçleri şekillendiren tarihsel olguların analizini engeller. Örneğin, Latin Amerika'da "oyunun demokratik kuralları," temel iktidar, sosyal yapı ve uluslararası ilişkiler meselelerini tanımlayan ve koşullandıran otoriter devlet kurumlarının sürekliliği bağlamında yerleşmiştir. Benzer şekilde, "demokratik kurallar," Batı Avrupa'da da, ABD'nin askeri işgali ve faşist devletlerin yeniden konumlanışı çerçevesinde yerleşmiştir.

Prosedüre dayalı kuralların demokrasiyi sağlama sürecindeki rolüne ilişkin genel ifade, aynı prosedürlerin, görevlendirilmiş kişilerin ve bunların sınıf topluluklarının iktidarı ele geçirdikleri farklı tarihsel bağlamlarda uygulanma, yenilenme ve yeniden tanımlanma biçimini gözden kaçırır. Prosedürlerde "düzeltme" olarak görülen şeyler, bir muhalefetin iktidara yükselme şansını yadsıyarak (Avustralya'da Whitlam örneğinde olduğu gibi), askeri bir darbeyle aynı rolü oynayabilir. Latin Amerika'da kendilerinin yeniden seçilmesine imkân verecek anayasa maddelerini yenileyen başkanlar, kurumsallaşmış seçim prosedürleri içerisinde yaşanan otoriter uygulamalara ilişkin yalnızca

bir örnektir. Bu değişimler "sadece" prosedüre bağlı görülseler de, rekabete dayalı demokratik siyasal sistemin parçası olarak kabul edilirler. Ne ironiktir ki, prosedürlerin merkeziliğini vurgulayan kuramcılar, prosedürdeki ince değişimlerin, demokratik sürecin temel içeriğini nasıl dönüştürebildiğini gözden kaçırır ya da analiz edemezler. Aynı derece önemli başka bir mesele de, prosedüralistlerin, geniş çaplı siyasal iktidar mücadelesini; onun, oyunun kurallarına ilişkin fikir birliğinin oluşumunu ihlal etme biçimini; ve "prosedürler"in kendilerinin, iktidarın otoriter yönelimini sürekli kılmak üzere nasıl yeniden tanımlandığını ele almayı başaramamış olmalarıdır. Herkes tarafından kabul edilmiş bir prosedürler bütününe dayalı tarafsız bir demokrasi tanımı olarak görülen şey, siyasal ekonomi ve seçim kurallarının değişken kullanımları ile suiistimalleri arasındaki karşılıklı ilişkiyi örtbas eder.

Kapitalist Demokrasi: Araçsal Bir Yaklaşım

Liberal ideologlar, demokrasiden çoğunlukla bir araç olarak değil de, "kendi başına bir hedef" olarak bahsederler. Fakat sosyal yapıdaki kökenleri ve yerleri her ne olursa olsun, kapitalist sınıfın genel veya özel çıkarlarını açıkça temsil eden, kapitalist sınıflardaki temel siyasal aktörler adına böyle bir talepte bulunmanın çok az tarihsel ya da ampirik temeli vardır. Az çok istikrarlı kapitalist yönetimin hâkim olduğu dönemlerde, bu önerme gerçekliği yansıtır gibi görünür. Bu durumda, muhalefet partilerine tolerans gösterilir, eleştirel basın yayınını sürdürür, rekabete dayalı seçimler yapılır ve iktidar değişimi, egemen ekonomik ideolojiyi paylaşan partiler arasında bir norm haline gelir. Bu dönemlerde, demokrasi ve kapitalizm arasında en azından bir uyuşma olduğunu iddia etmenin bir geçerliliği vardır.

Fakat temel mesele, "popüler" veya "pazar" kökenleri ne olursa olsun, mülkiyet, iktidar ve imtiyaza dayalı bir rejimin sürdürülmesi koşuluna bağlı olarak, demokrasinin oluşumunu bitirilmemiş bir süreç olarak görmektir. Eğer demokrasi pazar güçlerinin doruğuna ulaşmasıysa, pazar ilişkilerinin, demokratik bir sistemin kurumları içerisindeki sosyal güçler tarafından tehdit e-

dildiği koşullar hakkında ne söylenebilir? Eğer küresel pazarlar her yerde siyasal demokrasiyi teşvik ediyorsa, pazarın ve "hegemonik iktidar"ın buyruklarına meydan okuyan, demokratik olarak seçilmiş rejimleri yerinden etmek için müdahalede bulunan dış siyasal güçleri nasıl açıklayabiliriz? Hegemonik iktidarların, yerine göre bazen serbest pazarları destekleyen askeri diktatörlükleri, bazen ise demokratik rejimleri besleyen eylemlerini nasıl açıklayabiliriz? Serbest pazarlara karşı olan demokratik rejimlerin, demokratik olarak kabul edilen rejimler tarafından yıkılmasını nasıl açıklayabiliriz? Açıkçası, demokratik rejimlerin kendi muadilleri ile olan yakınlıklarından çok daha derin güçler işbaşındadır.

Ulusal düzeyde, demokratik kurallarla oyuna giren siyasal aktörler, seçimleri kaybettiklerinde neden masaya yumruklarını vurur ve diktatör rejimlere dönüşür ya da onlara kucak açarlar? Demokratik partiler ve prosedürlerle uzun süreli bağları olan bireyler ve iş grupları, neden totaliter çözümlere kucak açar ve kendi çıkarlarına uymayan demokratik sonuçları reddederler? Ve neden daha sonra yeniden demokratik sürece dönerler?

Demokrasinin büyük tarihsel güçlere ya da ekonomik yasalara göre işleyen evrensel bir ideal olmadığı açık. Siyasal modernleşmeyi ve onunla ilişkili değerler ile prosedüre dayalı normları kucaklama koşuluna bağlı olmadığı da... Daha önce de belirttiğimiz gibi, *bunlar zaman ve mekâna göre çeşitlilik göstermekte* ve çoğu kez diğer siyasal çıkar, inanç ve gerçeklik dizinleriyle birbirini takip etmektedirler. Przeworski (1986) ve Offe'nin (1983) de belirtmiş olduğu gibi, demokrasi, kapitalist sistemin işleyiş biçimini dönüştürüp onu çoğunluğun çıkarlarına daha duyarlı hale getiren halk mücadelesinin basit bir ürünü değildir. Hatta toplumsal olarak en ileri kapitalist demokrasilerin bile diktatör devletlere dönüşebildiğini görmüştük.

Kapitalist sistem içerisinde demokrasinin evrimini anlamanın temel anahtarı, onun temelinde yatan koşulsallığı ortaya çıkarmaktır veya en azından her yerde bu türden tarihsel ve ampirik verilere sahibiz. Koşulsallık derken kastettiğimiz şu: Bunların varlığı ya da var olmaması; demokratik kuralların, devletler arasındaki hegemonik ilişkileri destekleyen devlet kurumlarıyla,

sınıf yapısıyla ve kapitalist mülkiyet ilişkilerinin sürekliliğiyle uyumlu olma derecesine bağlıdır.

Kapitalistlerin kendileri, araçsal bir demokrasi anlayışına sahiptirler ve bu anlayış içerisinde, demokrasinin faziletleri ya da kusurları, mülkiyet çıkarları bağlamında tanımlanır. Bu anlayış, zaman ve mekân içerisinde demokrasi ve kapitalizm arasındaki değişken ilişkileri izah etmemize imkân verir. Kapitalist devlet kapitalist bir sınıf tarafından yönetildiğinde ya da daha muhtemel olarak, onun çıkarları çerçevesinde işlediğinde, demokrasi "kendi başına bir iyi" olarak görülür. Fakat toplumsal ilişkilerin ve mülkiyet haklarının dönüşümü için bir platform sağladığında, onu bir "lüks" olarak görme eğilimi doğar -mülkiyet ilişkilerini ve imtiyazlarını daha iyi koruyabilecek otoriter bir sistem tarafından alaşağı edilebilen ve harcanabilen bir "lüks."

Prosedüralistler, derinlikli kuramsal sonuçları göz önünde bulundurmaksızın, bu koşulsallığı kendi demokrasi kuramlarıyla bütünleştirmişlerdir: Mülkiyet hakları ve ilişkileri tehlikeye girdiğinde yeniden diktatörlüğe yönelme biçimindeki kapitalist tehdit, ucu açık bir demokratik yönetim yönündeki herhangi bir bahaneyi zayıflatan temel bir faktördür. Kapitalist mülkiyet ilişkilerinin ve hegemonik çıkarların demokrasi üzerindeki öncelliği, sonuç olarak "kapitalist demokrasi" kavramının asıl anlamıdır. Bu bağlamda, kendi başına bir hedef olarak demokrasiye bağlı en "ileri" kapitalist ülke içerisinde bile demokrasi üzerinde sınırlamalar vardır. Yazılı olmayan bu "yasa," Avrupa, Kuzey Amerika ve Üçüncü Dünya'daki pek çok tarihsel deneyime referans verilerek, örneklendirilebilir. Bu noktaya dikkat çekebilmek için, Finlandiya (1918), Guyana (1953, 1961-64), Şili (1970-73), Guatemala (1950-54), Haiti (1991 ve 1994), Nikaragua (1984 ve 1989), İran (1954), Almanya (1933), İtalya (1920'ler), İspanya (1936) ve ABD (1877) örneklerine referans vererek, bu deneyimlerin bazılarını kısaca ele alacağız.

Tüm bu örneklerde, halk rejimleri, demokratik yollarla seçilmişler, fakat daha sonra, mevcut mülkiyet ilişkileri sistemini dönüştürme veya sadece ıslah etme girişimine tepki duyan kapitalist sınıf ve hegemonik bir unsur tarafından desteklenen askeri güçlerce alaşağı edilmişlerdir. Kapitalist sınıfın, mülk sahipliği-

nin ayrıcalıklarına ve gücüne saldıran bir yasamayı kabul ettiği bir örnek yoktur.

Finlandiya (1918)

1917'deki Rus Devrimi'nden kısa bir süre sonra, Rus Devrimi'ne sempati duyan işçi kökenli sosyalistlerin demokratik yollarla iktidara geldiği seçimler yapıldı. İşçi konseyleri, sendikalar ve fabrika komiteleri tarafından desteklenen yeni hükümet, işçi sınıfının toplumdaki konumunu düzeltmek üzere tasarlanan bir dizi önlem aldı. Kapitalist sınıf ise, rejimi zayıflatmak için parlamento dışı manevralara başvurdu. Bu manevralar başarısız olduğunda, kapitalistler Alman ordularının işgaliyle de güç bulan askeri bir başkaldırıyı desteklediler; öyle ki, demokratik olarak seçilen rejimin yıkılması ve otoriter, kapitalist Mannerheim rejiminin iktidara geçmesi sürecinde her dört işçiden biri katledildi, hapsedildi ya da sürgüne gönderildi. Bu rejimin egemenliğinde, fabrikalarda ve devlette kapitalist tahakküm yeniden kuruldu.

Guyana (1953, 1961-64)

1953 yılında Guyana vatandaşlarının çoğunluğu, demokratik bir sosyalist olan Cheddi Jagan'ı demokratik yollarla başbakan seçtiler. Bir Marksist olan Jagan, Guyana toplumunu belirlemiş olan sosyo-ekonomik eşitsizlikleri çözmeye, çokuluslu şirketlerin rolünü sınırlamaya ve daha eşitlikçi bir toprak bölüşümü oluşturmaya çalışıyordu. Fakat yönetimi yüz otuz üçüncü gününü doldurmuştu ki, İngiliz ordusu müdahalede bulunup demokratik hükümeti yıktı, uysal bir geçici hükümet kurdu, anayasayı yeniden yazdı ve iktidarı sömürge valiye bıraktı. Ardından, daha sınırlı bir anayasa çerçevesinde yeni seçimler yapıldı. Fakat Jagan, 1956 ve 1961'deki seçimleri de kazandı. Jagan toplumu demokratikleştirme ve ekonomi üzerindeki ulusal denetimi artırma yolunda bir dizi önlem daha aldığında, CIA, hükümeti ortadan kaldırmak için, Afro-Guyanalılar ve İndo-Guyanalılar arasındaki ırka dayalı husumetleri kışkırtarak, müdahale etti ve sonuçta Jagan'ın yerini fırsatçı ve despot Forbes Burnham rejimi aldı.

Bu örnekte, emperyal siyasal ve ekonomik çıkarlar, siyasal denetimi yeniden kurmak ve seçim siyasetine yön lişi koşullandıran temel faktör olan özel mülkiyetin çıkarları öncelikli kılmak için, askeri gücü ve gizli polisi (CIA) kullanarak müdahalede bulundu. Seçime dayalı demokrasiye dönüş, yeni bir anayasaya ve otoriter iktidarın siyasal, ekonomik ve askeri parametrelerine bağlıydı. Burnham rejiminin sonraki süreçte uyguladığı otoriter yönetim, bir dizi anti-demokratik tarihsel olaya ve kendisini önceleyen kurumsal konumlanışa da yerleşti. Guyana deneyimi, demokrasinin "araçsal" doğasını açıkça örneklemektedir. Yani, demokratik rejim, emperyal yönetimle çelişkiye düştüğünde yıkıldı ve daha sonra, uysal bir rejim başa geçirildiğinde yeniden kuruldu.

Şili (1970-73)

Demokratik seçimlerle iktidara gelen sosyalist Salvador Allende hükümetinin yıkılması, yeniden bölüşümcü siyasete ve sosyalizme eğilimli bir demokrasi karşısında, büyük yatırımcıları koruyacak bir diktatörlük kurmayı tercih eden bölgesel ve uluslararası burjuvazinin muhtemelen en bildik örneğidir. 1973'teki askeri darbeden önce, kapitalist sınıf ve ABD gizli polisi parlamento dışı bir dizi eyleme girişti: lokavtlar, boykotlar, sabotaj, devlet görevlilerine yönelik suikastlar, istifçilik ve CIA yardımları. Sosyalist rejimin seçim desteğini kıramayan -1970 ve 1973 arasında oy oranı gerçekten de yükselmişti- burjuvazi ve ABD'li şirket çıkarları, askeri darbeyi vargüçleriyle desteklediler. Darbeden sonra, pek çok burjuva, yasal toplu pazarlıklara girişmiş olan eski sosyalist ve komünist sendika eylemcilerinin isimlerini ve adreslerini vererek, askeri diktatörlük ile işbirliği yaptı. Bunların çoğu tutuklandı, işkenceden geçirildi, sürüldü ya da öldürüldü. Büyük çokuluslu şirketlerle birlikte çalışan ABD, istikrarsızlaşma programını örgütleyerek finanse etti, darbecilerle işbirliği yaptı ve yeni oluşturulan Şili gizli polisine, yıkılan rejimin demokratik eylemcilerinin ayrıntılı bir listesini verdi. Demokratik seçimle işbaşına gelen Allende rejiminin uluslararası finansmanına karşı çıkmış olan ABD hükümeti, darbeden son-

ra, askeri diktatörlüğe yoğun bir mali kaynak akışını onayladı.

1980'lerin ortalarında Şili ekonomisi çok derin bir buhran yaşayınca ve kitlesel huzursuzluk tüm ülkeye yayılıp rejimi tehdit eder hale gelince, burjuvazi ile ittifak halinde olan ABD, diktatörlük tarafından hazırlanan otoriter 1980 anayasası çerçevesinde seçimlere dönüş çağrısı yaptı. ABD elçisi, Robert Gelbard, sürece müdahale ederek muhalefeti başarıyla böldü, diktatörlüğü bir referandum yapmaya ikna etti ve Sosyalistler ile Hıristiyan Demokratların, Pinochet'nin kurduğu sosyo-ekonomik düzenin ana hatlarını kabul etmesini sağladı. Referandumun ve serbest pazar modelinin sağlamlaşmasının ardından, hem kapitalist sınıf hem de ABD, seçimlerin yeniden yapılmaya başlanmasını ve Pinochet'nin, "dünyaya demokrasi dersi verme" sözünü destekledi. Seçim sistemi, otoriter bir devletin kurumsal parametreleri çerçevesinde serbest pazar politikalarını derinleştirmeye ve siyasal liderliği meşrulaştırmaya hizmet etti; Pinochet, ilk seçilmesinden sonra on yıl boyunca silahlı kuvvetlerin genelkurmay başkanı oldu ve devletin güvenliğini sağlamak ve korumak üzere atanmış bir güvenlik konseyi kuruldu. Yeni seçimlerin yapıldığı on yıl boyunca, askeri liderler, ordunun insan hakları ihlalleri, bütçesi ve atamaları ile ilgili meselelerde yasal tartışmaya girme ve hukuki veya idari eylemlerde bulunma yolunu etkili bir biçimde kesen *pronunciamento*'ları sık sık yayınladı. Askeri rejimin egemenliğinde, servet yine belli ellerde toplandı ve çok büyük eşitsizlikler yaşandı; toprağın, gelirin veya vergilendirmenin yeniden bölüşümüne ilişkin herhangi ciddi bir yasal teşebbüs de olmadı. Aslında burjuvazi ve ABD, demokrasiyi halkın baskısına bir tepki olarak yeniden kurdu, fakat kapitalist mülkiyet menfaatlerinin; kurumsal iktidarın, anayasal kuralların ve ordunun rolü ile konumunun şekillendirilmesi üzerindeki hâkimiyetini güvenceye alan koşullar altında...

Guatemala (1950-54)

1950'de Guatemalalılar, Jacob Arbenz'i demokratik seçimlerle başkanlığa getirdiler. Ilımlı bir ulusalcı-halkçı olan Arbenz, ABD'li United Fruit Company'nin aşırı gücünü engellemeye ve

sendikaların sosyal haklarını genişletmeye çalışıyordu. Guatemala ordusu içindeki bazı gruplar, toprak sahipleri ve büyük iş çevreleriyle ittifak halinde olan CIA, 1954'te hükümeti yıktı ve pek çok demokratik eylemciyi hapseden, işkenceden geçiren ve öldüren askeri bir diktatörlük kurdu. Sonraki otuz yıl boyunca, ABD hükümeti ve onun iş çevrelerindeki destekçileri, Guatemala ordusunu eğitti, silahlandırdı ve örgütledi. Sonuçta yaklaşık 200.000 Guatemalalı öldürüldü; bu, Latin Amerika'da, ABD ordusu ve CIA'nın suç ortaklığı yaptığı en kanlı olaylardan biridir. Dönem dönem hileli seçimler yapıldı ve sosyo-ekonomik elite ve ABD temelli şirket-ordu ittifaklarına yönelik muhalefet sistematik olarak engellendi. 1960'ların başlarında çok uzun süreli bir halk ve gerilla mücadelesi başladı ve bu mücadele 1990'ların ortalarına kadar sürdü. Bu noktada, Washington, gerilla komutanlarına seçim yolunu açma niyetinde olan, Guatemala elitinin mensuplarını destekledi. Barış anlaşması bu elit ve Washington tarafından desteklendi. Anlaşma gerillaları silahsızlandırdı, sosyo-ekonomik statükoyu muhafaza etti, orduyu insanlığa karşı işlediği suçlardan muaf tuttu ve eski komutanlar ile onların takipçilerinin siyasal parti kurarak seçimlerde aday olmasına imkân tanıdı. Sonuç olarak, burjuvazinin serbest seçimleri yeniden yapması; gerilla komutanlarının, Arbenz'in ilerici yasalarının kaldırılmasını ve özünde otoriter olan bir rejim çerçevesinde militer ve paramiliter güçlerin varlığını kabul etmesi koşuluna bağlıydı. Mülkiyetin bu geçiş sürecindeki öncelliği o denli açıktır ki, pek çok insan hakları örgütü ve köylüler ve yerli halklar tarafından kurulan kitle veya sınıf örgütlenmeleri, siyasal ve ekonomik sistemin otoriter ve elitist niteliğini reddettiler ya da şiddetle eleştirdiler. Öte yandan, barış anlaşmasında, temel hakları korumak üzere tasarlanan maddeler de hükümsüz hale geldi: Paramiliter güçler faaliyetlerini hâlâ sürdürmekte ve eylemcileri, hatta insan hakları ihlalleri üzerine vaaz veren din adamlarını katletmektedirler. ABD Başkanı Clinton ve Devlet Bakanı Albright, 1990 yılında Şili, Santiago'da yapılan Yarıküre Zirvesi'nde, demokrasinin ve serbest pazarın büyük bir zafer kazandığını ilan ettiler; yani, Guatemala City'de bir din adamının *paras* (paramiliter güçler) tarafından öldürülmesinden yaklaşık iki

hafta, Bogota'da (Kolombiya) önde gelen bir insan hakları avukatının suikasta kurban gitmesinden ise yalnızca birkaç gün önce...

İran (1954)

Muhammed Musaddık, 1950'lerin başlarında İran'ın seçimle iktidara gelen başbakanıydı. İran'ın yabancı (özellikle İngiliz-Amerikan) petrol şirketlerine olan aşırı bağımlılığına son vermek isteyen bir ulusalcı olan Musaddık, büyük ölçüde CIA tarafından örgütlenen ve finanse edilen bir darbeyle iktidardan indirildi. Yerini, ABD iş çevreleriyle bağları olan ve çok büyük bir gizli polis aygıtıyla (ünlü SAVAK) İran'daki ulusal duyguları kontrol altında tutan Şah Pehlevi aldı. Washington, çeyrek yüzyıl boyunca, silah ve mali yardım kadar, ordunun ve gizli polisin eğitimini de sağladı.

Tıpkı Guatemala'da olduğu gibi, ABD'nin demokrasi karşısında diktatörlüğü desteklemesi, bu eylemin bir sapkınlık ya da muhafazakâr bir başkanın ürünü olmadığını, aslında ABD politikasının temel bir stratejisine -ikisinin çatıştığı anlarda, kapitalist mülkiyetin çıkarlarını demokratik değerlerin ve kurumların üzerinde tutmak- dayandığını gösterir. Yabancı yatırımcıların ortak tavrı da, özel kâr arayışına destek olan otoriteryanizme başvurma yönündeki istekliliği gösterir. Ne var ki, halk hareketleri ayrıcalıkları tehdit ettiğinde, demokratik kurumlara bağlılık eksikliği, kapitalistlerin değişen koşullarda liberal demokratik politikacıları desteklemesini engellemez. Şah alaşağı edildiğinde ve gizli polis ile silahlı kuvvetleri ortadan kaldırıldığında, ABD tavır değiştirdi ve ulusalcı İslamcı politikacılara ve Marksistlere karşı liberal politikacıları destekledi. Diktatörlüğün temel direklerinin yıkıldığı bu yeni bağlamda, Washington ve İngiliz-Amerikan iş çevreleri, yabancı yatırımcıların ekonomideki ayrıcalıklı menfaatlerini muhafaza edebilmek için, bu yatırımcılara hoşgörüyle bakan liberal demokratik politikacıları öne çıkardı.

Sonuç olarak, hem diktatörlük hem de demokrasi araçsal bir bakış açısıyla ele alınmaktadır ve kapitalizm ve demokrasi ara-

sındaki ilişkiler, *hem yapısal hem de bağlamsal olarak tanımlanmaktadır*. Kapitalizm siyasal tercihlerini belirlerken kendi mülkiyet menfaatlerine öncelik tanısa da, bu ekonomik menfaatleri gerçekleştirme biçimi farklı bağlamlardaki olasılıklara göre çeşitlilik gösterir. Tarihsel olarak konuşmak gerekirse, kapitalizmin, demokrasiyle (ya da diktatörlükle) daimi bir ilişkisi yoktur. Kapitalizmi belirleyen şey, ekonomik menfaatlerin hâkimiyeti ve devamlılığıdır.

Haiti (1991 ve 1994) ve Nikaragua (1984 ve 1989)

1980'lerin sonlarında, kitlesel bir halk hareketi (Lavalas), Haiti'deki yozlaşmış ve elitist diktatörlüğü seçimleri yapmaya itti. Yıllarca Duvalier ailesinin diktatörlüğünü destekleyen Washington, 1991'deki seçim kampanyasında, halkçı rahip Bertram Aristide'ye karşı, eski bir Dünya Bankası görevlisini destekleme eğilimindeydi. Washington, seçimden çekilmesi için Aristide üzerinde yoğun bir baskı uyguladı. Seçim gözlemcisi olan eski ABD Başkanı Carter, Aristide'yi uyardı ve seçimde kazanacağı bir zaferin bir "katliam"a yol açabileceğini belirtti. Carter'ın ihtarlarını dikkate almayan Aristide, seçim kampanyasına devam etti ve oyların üçte ikisini almayı başardı. İktidara gelen Aristide, yozlaşmış ordunun mutlak gücüne ve ayrıcalıklarına son vermeye çalışırken, halkçı ve demokratik reformlarını uygulamaya da bir an önce başladı. Olayların akışından endişeye kapılan Washington; ordu, gizli polis ve paramiliter güçlerle gizlice bağlantıya geçti ve Aristide, bir yıldan az bir süre içerisinde iktidardan düşürüldü. Her ne kadar Bush, darbeyi kamuoyu önünde kınasa da, Washington Haiti'deki yeni rejimle iyi bir ilişki kurdu.

Washington'ın Haiti'deki darbeyi ve sonrasında ortaya çıkan rejimi desteklemesi, aynı dönemde Latin Amerika'nın başka ülkelerindeki demokratik geçiş süreçlerine verdiği destekle çelişmektedir. Bu paradoks; Haiti'deki rejimin geçiş sürecinde ulusalcı ve yeniden bölüşümcü politikaları yerleştirmeye çalışmasıyla; Latin Amerika'nın diğer ülkelerinde seçimle iktidara gelmiş olan yeni rejimlerin ise, yabancı ve yerli yatırımları derin-

leştirerek bunların boyutlarını büyütmesi ve Washington'ın "serbest pazar/serbest ticaret" gündemine meyilli olmasıyla açıklanabilir.

Nikaragua örneği de açıkça göstermektedir ki, yatırımcıların menfaatleri tehlikeye girdiğinde, Washington ve denizaşırı iş grupları antidemokratik gayelere yönelmektedirler. Nikaragua'da 1984 yılında devrimci rejimin iktidara geldiği serbest ve rekabete dayalı seçimler yapıldı ve seçim sonuçları, Avrupa ve Latin Amerika'dan gelen tarafsız gözlemciler tarafından da teyit edildi. Fakat Washington, Sandinistaların seçim zaferini reddetti ve kazanan parti Washington'ın ekonomik gündemine karşı olduğu için, CIA'nın yönlendirdiği paralı bir orduyla bir vekalet savaşına girişmeyi tercih etti.

Burada önemli olan nokta; on yıl boyunca görünüşte demokratik geçişe kucak açan Washington'ın, yabancı ve yerli yatırımcıların mutlak iktidarına meydan okuyan demokratik rejimler için aynı şeyi yapamamasıdır.

Kapitalizm ve demokrasi arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde mülkiyetin menfaatlerinin bu denli baskın olması, Haiti ve Nikaragua'da sonraki süreçte yaşanan olaylarla iyice pekişti. 1991'deki darbenin ardından on binlerce Haitili diktatörlükten ve ekonomik zorluklardan kaçıp Florida kıyılarına çıktı. Clinton, ikili bir strateji uyguladı ve bir taraftan orduyu seçim siyasetine dönülmesine izin vermesi yönünde teşvik ederken, diğer taraftan Aristide'ye ABD'nin "serbest pazar" programı yararına olmak üzere, reformlarından vazgeçmesi yönünde baskı yaptı. Sonuçta Washington, askeri istila ve yoğun baskı sayesinde, kitleleri marjinalleştiren, askeri yöneticileri azleden ve özel mülkiyeti ayrıcalıklı kılan kendi demokratik geçiş modelini dayatmayı başardı.

Benzer bir süreç, 1989 yılında sağcı ve Washington yanlısı aday Violeta Chamorro'nun Sandinistaları yenilgiye uğrattığı Nikaragua'da da yaşandı. Böylece Washington, paralı askerlere verdiği desteği çekti ve seçimleri demokratik olarak kabul etti.

Meseleye kısaca değindik, fakat kanıtlar oldukça kesin. Yarıkürede sermayeyi sınırlamaya çalışan bütün siyasal rejimlerin ortadan kaldırılmasıyla birlikte, Washington ve iş ortakları, de-

mokrasiye verdikleri desteği ve serbest seçimler ile serbest pazarlar arasındaki yakın ilişkiyi ilan edebildiler.

Almanya (1933), İtalya (1920'ler) ve İspanya (1936)

Demokrasi ile olan bağlantı ileri kapitalist ülkelerde de incelenebilir. Ekonomik çöküşün sınırına gelinmesi, kitlesel işsizlik ve demokratik siyasal sistem içerisinde güçlü sosyalist ve komünist partiler ile sendikaların varlığı, Almanya'daki (ve başka yerlerdeki) kapitalist sınıf için çok ciddi bir tehlike oluşturmaktaydı. Bir taraftan, kendi devrimci hedeflerinden daha önce ümidi kesmiş olan sosyalistler, bazı haklar için kapitalist sınıfa baskı yapmakta ve daha sert ekonomik kemer sıkma politikaları üzerinde potansiyel veto hakkını elinde tutmaktaydı. Diğer taraftan ise, bir azınlık olsalar da, komünistler, işsiz gençleri çekmeye başlamakta ve kapitalist sistemi sorgulayan geniş çaplı yürüyüşler ve gösteriler düzenlemekteydiler. Bu iki parti birlikte yaklaşık 20 milyon oy topluyordu, fakat hiçbir zaman müttefik bir blok oluşturmadılar.

Nazilerin iktidara gelişi, Hitler'i Bolşevizm'e karşı bir siper olarak gören Alman kapitalistlerce kısmen finanse edildi. Naziler iktidara yerleşip de sosyalist ve komünist partileri sistematik olarak ortadan kaldırınca, kapitalist sınıf da devletle açıkça işbirliği yaptı ve bundan en fazla faydalanan taraf oldu. Kapitalist işverenler, yeni rejimin kendilerini işçilerle yapılan eski pazarlık ve anlaşmalardan (bu anlaşmalar nedeniyle iktidarı işçilerle paylaşmak zorunda kalıyorlardı) kurtarmasıyla büyük bir kazanç sağladılar ve sendika militanlarının isimlerini ve diğer bilgileri Nazi gizli polisine verdiler. Alman kapitalist sınıf, sonuçları belirsiz seçimlere girmek gibi çok daha dolambaçlı ve zor bir hedef yerine, Nazi siyasal elitine doğrudan girmeyi tercih etmiştir. Kapitalist sınıf Nazi otoriteryanizmine yöneldikçe, Alman sosyalist parlamento liderleri, Hitler tarafından yönetilen yeni düzen koşullarında bile, kendi taktiklerinin peşinde koşmayı sürdürdüler. Aynı zamanda, komünistler de, Nazilerin zaferini, kendi müstakbel üstünlüklerinin koşullarını yaratacak geçici bir sonuç olarak görmekteydiler.

Buradaki mesele, sol-kanat partilerin, burjuvazi tarafından benimsenen "araçsal" demokrasi anlayışını görememiş olmalarıdır. Sosyalistler bir prensip meselesi olarak, komünistler ise taktik anlayışları nedeniyle, seçime dayalı anayasal düzenin, siyasal iktidarın konumlanışındaki değişimlerin temelini oluşturduğunu farz etmekteydiler. Şili'deki Allende örneğinde olduğu gibi, burada da demokratik siyasal düzene olan inanç, sosyalistlerin ve komünistlerin işçi sınıfına mensup on binlerce milisi neden harekete geçirmediğini ve Hitler'in iktidara gelişine karşı silah kuşanmadığını açıklar. Elbette Hitler bunu yaparken hiç duraksamadı ve burjuvazinin de, işçi sınıfından düşmanlarını baskı altına almak konusunda herhangi ciddi bir kuşkusu yoktu.

Burjuvazinin halk seçimlerinin sonuçlarına karşı yürütülen şiddetli direnişe verdiği desteğin benzer örnekleri, 1920'lerde İtalya'da ve 1936'da İspanya'da (Halk Cephesi'nin zaferinden kısa bir süre sonra) da yaşanmıştır. Solun büyük bir bölümü demokrasiyi "kendi başına iyi" bir şey olarak görüp, kendisini anayasanın normları ve seçim oyununun geleneksel kuralları içerisinde sınırlarken; burjuvazi, aynı kuralları ve normları kendi stratejik çıkarları doğrultusunda destekleyeceği ya da reddedeceği araçlar olarak kabul eder. Solun, demokratik kuralların sınıf temelli parametrelerine ilişkin daha gerçekçi bir yaklaşım geliştirme ve kendi sınıf menfaatlerini yine kendi siyasal hesaplarının stratejik merkezine yerleştirme konusundaki başarısızlığı, burjuva otoriteryanizminin başarısını engelleyebilecek karşıönlemler almasını engelledi. Aynı şekilde, uzun bir otoriter yönetim döneminden sonra geri gönen kapitalist demokrasi, diktatörlük döneminde yerleşmiş olan, iktidarın kurumsal konumlanışlarını ve sermayenin ayrıcalıklarını da kendine dahil etti.

Demokratik geçiş kuramcıları da tam bir mitoloji yarattılar; bu mitoloji, demokratik kuralları ve tartışmasız burjuva devlet iktidarını gerçekten birleştiren melez rejimi demokratik olarak etiketler. Solun güçlü olduğu, mülkiyet ilişkilerinin tehdit altında bulunduğu ve sınıfsal eşitsizlik meselelerinde çatışmanın yaşandığı otoriterlik öncesi dönem ise, mevcut geçiş sürecinin akademik savunucuları ve siyaset uzmanları tarafından, "kaotik," "krize eğilimli" ve "aşırı sağcı ve solcular tarafından hâkim olu-

nan" olarak damgalanmıştır. Geçmişe ilişkin bu kötüleyici imaj; demokrasinin, burjuvazi demokrasi oyununun kurallarına uymayı reddettiği için gerilediği gerçeğini örtbas eder. Tersine, burjuvazinin hegemonyası altında yeni kurulan demokrasi, "sınıfsız" bir içerikle sunulur; seçim rekabetini ve iktidar değişikliklerini yöneten siyasal prosedürler ve oyunun kuralları ise, sanki hizmet ettikleri sınıf çıkarlarına ve geniş tarihsel çerçevelere hiçbir referans verilmeksizin mevcutlarmış gibi, "kendi başlarına iyi" olarak tanımlanır.

Birleşik Devletler (1877)

Demokrasinin araçsal niteliği, işçi sınıfı ve baskı altındaki diğer gruplar tarafından elde edilen kazançları sık sık tersine çevirmiş olan kapitalist dünyada tarihsel bir norm haline gelmiştir. Bu durum, farklı bölgelerdeki sömürülen sosyal sınıfların kapitalist hegemonyaya meydan okumak üzere ulusal bir harekette birleştikleri tarihsel anlarda özellikle geçerlidir. Böyle bir durum, iç savaş sonrası dönemde ABD'de yaşanmıştır.

Amerikan İç Savaşı'nı (1861-65) izleyen yıllarda, eski köleler, federal ordunun koruyucu gözetimi altında, kendi demokratik haklarını ifa etmeye başladılar. Siyasal olarak örgütlenmeye ve plantasyon topraklarının yeniden bölüşümünü de içeren sosyal ve ekonomik hakların peşine düşmeye başladılar. Kuzeydeki hızlı sanayileşme, oldukça sömürülen ve büyük endüstrilerde yoğunlaşmış olan yeni bir işçi sınıfı yarattı. Batıda ise çiftçiler, özel ulaşımın ve mali tekellerin gücünü ve otoritesini sorgulamaya başladılar. Her bölge ayrı bir sosyal çıkarlar bütününü temsil etmekte, fakat ortak bir siyasal düşmanla karşı karşıya kalmaktaydı -büyük iş çevreleri tarafından kontrol edilen bir yasama ve yürütme. Bu bölgesel sınıf çıkarlarının çakışması, ülkedeki iktidar dengesini ciddi ölçüde değiştirebilirdi. Fakat 1877 Uzlaşması, plantasyon sermayesinin gücünü iade ederek ve kuzey endüstri sermayesinin ulusal düzeyde desteklenmesi karşılığında onun bölgesel hâkimiyetini sağlayarak, bu potansiyel ittifaktaki en azından bir ayağı baltaladı. Sonuçta bir terör yönetimi sayesinde, eski kölelerin demokratik hakları büyük ölçüde

geri alındı. Yerel yöneticiler ve devlet adamları tarafından desteklenen Klu Klux Klan gibi paramiliter gruplar, eski toprak sahiplerinin gücünü ve ticari menfaatleri güvence altına aldılar. Buna karşılık, güneydeki elit de, kuzeydeki endüstri sermayesinin emeğin rolünü sınırlama ve sendikaları baskı altında tutma yönündeki yasalarını destekledi.

Buradaki temel nokta, demokratik kuralların, kuzeyli ve güneyli elitler arasındaki seçim rekabetine uygulanması ve pek çok güney eyaletindeki siyah çoğunluğun yasalar ve terör aracılığıyla bundan dışlanmasıdır. Anayasal biçimler ve siyasal uzlaşma, sistem içerisindeki daha güçlü siyasal aktörler arasında, ayıklama yapılarak uygulanmakta ve teyit edilmekteydi. Federal orduların çekilmesi, güneyli elitlere, kendi çıkarlarını koruma ve siyah çoğunluğu dışlama fırsatı verdi.

"Demokrasinin sürekliliği" miti yayılabilmiş; kamusal tartışma ve seçim süreçleri ise ırka dayalı bir vatandaşlık tanımı temelinde işleyebilmiştir. Burjuvazinin araçsal demokrasi yaklaşımı, daha sınırlı bir demokrasi veya demokrasinin terk edilmesi anlayışına yol açmakla kalmaz, ayrıca yeni stratejik ittifaklar sağlamak üzere kuralların ve prosedürlerin yeniden tanımlanmasına neden olur.

Sonuç

Demokrasilerde siyasal katılımı yöneten prosedürlerin ve "oyunun kuralları"nın var olduğu düşüncesi, kapitalist mülkiyet ilişkilerinin ve menfaatlerinin önemini göz ardı eder. Tarihsel deneyimin bize sunduğu pek çok örnek de gösterir ki, demokratik prosedürler, mülkiyet haklarına yönelik popüler tehditlerin bir aracı haline geldiklerinde, kapitalist sınıf tarafından bir kenara atılmışlardır. Liberal demokratik siyaset kuramcıları tarafından öne sürülen, "demokrasinin kendi başına iyi bir şey olduğu" fikri, kullanışlı bir analitik çerçeve değildir, çünkü bu fikir, iktidarın önemli adaylarından birinin bu değerleri paylaştığını varsayar. Fakat gördüğümüz gibi, bu durum kapitalist sınıf için pek geçerli olmamıştır. Diğer yandan, bu anlayışa sarılan solcuların da çok ciddi bir dezavantajı vardır, çünkü kendilerini, yerel ve

uluslararası rakiplerinin sert ve yıkıcı pratikleriyle başa çıkma sürecinde bütünüyle etkisiz olan anayasal normlar ve pratiklerle sınırlamışlardır. Demokrasi için norm ve pratiklerin oluşturulmasına ve bu norm ve pratiklerin "kendi başlarına iyi oldukları" iddiasına kuramsal olarak itiraz edilemese de, siyasal sonuçlarına bakmaksızın bu kuralları kabul etmeye istekli sosyal aktörleri tanımlamak da kaçınılmazdır. Bu nedenle, sosyal bilimcilerin; kapitalist sınıfın muhtemelen anti-demokratik pratiklere başvurmasını göz önüne seren tarihsel verileri göz ardı ederek, demokrasinin içkin değeri ve onun kapitalist hegemonya içerisindeki prosedürleri hakkında sola ders vermesi sorumsuzluktur.

Buradaki mesele, kapitalist demokrasinin, sınıfsal menfaatlerden ve sınıf çatışmasından bağımsız olarak var olmadığıdır. Bu demokrasinin "iyi" olduğunu iddia etmek, kapitalizmin muhalefete gösterdiği toleransın derecesine bağlı olan göreceli bir yargıdır. Tolerans, devlet iktidarındaki değişiklikleri kapsamaz. Demokrasi ve demokratik prosedürler en iyi, tartışmasız bir kapitalist hegemonyanın var olduğu veya (kuramsal olarak) işçilerin, kapitalist ve emperyal yıkımdan bağımsız olarak yeni bir devlet oluşturabildikleri koşullarda işler. İlk durumda, demokratik işleyiş; kapitalistlerin, siyasal elitler aracılığıyla kendi menfaatlerini ve yatırımlarını destekleyen stratejik politikalar geliştirebildikleri bir sistemde, mülkiyete yönelik marjinal meydan okumalarla doğrudan ilişkilidir. İkinci durumda ise, demokratik kurallar; statülerini, gelirlerini ve siyasal etkilerini mülkiyet sahipliğinden almayan ve eskiden sömürü altında olan sosyal sınıflar ve gruplar arasında bir rekabet sağlar. Bir işçi demokrasisinde, rekabet ve çatışma, kamusal ve küçük ölçekli özel mülkiyetin parametreleri çerçevesinde meydana gelir.

Demokrasi ve kapitalizmin daimi bir çatışma içerisinde bulunduğu fikri ise, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalist rejimlerin demokratik prosedürleri uyguladıkları veya canlandırdıkları, dünyanın pek çok bölgesini ve uzun zaman aralıklarını göz ardı eder. Demokraside "yıkıcı bir içeriğin" var olduğu fikri, oy verme, demokratik özgürlükler ve siyasal rekabetin radikal değişimin nüvelerini içerdiğini ima eder. Fakat pek çok örnekte bu gerçekleşmemiştir; özellikle ABD ve Avrupa'da.

Otoriter yöneticilere ve elitist kapitalist demokrasilere yönelik en ciddi tehditler, parlamento dışı mücadelelerden gelmiştir; örneğin, Fransa'da 1968 Yazı, 1969'da İtalya'daki şiddetli çöküş ve 1990'larda Latin Amerika'da serbest pazara yönelik kitlesel mücadeleler. Yani, demokratik siyasetin sözde "radikal içeriği," solun seçimlerdeki ilerlemelerinden önce, parlamento dışı eylemlerden gelir. Aksini düşünmek, seçimlere, kapitalizmin toplumsal güç grupları üzerinde uyguladığı hegemonyadan ayrı, bağımsız bir etki atfeder. Seçim süreci toplumsal eylemle "dönüştürülür" ve genişletilir; kapitalist sınıfın demokratik kuralları, prosedürleri ve demokratik kurumları reddetmesine neden olan unsur ise, karşı-hegemonik sınıfların siyasal mücadeleyi genişletmesi ve derinleştirmesidir.

Çağdaş dünyada oyunun demokratik kuralları ve kapitalist demokrasinin istikrarı, kısmen solun kapitalist mülkiyete yönelik ciddi bir tehdit olmaktan, stratejik olarak çekilmesine atfedilebilir. Bu uyumu ve baskı, terör ve illegalitenin bu uyumu teşvik etmedeki rolünü önceleyen tarihsel sırayı anlamak önemlidir. Bu tarihsel sıra; solun demokratik siyaset içerisinde mülkiyete yönelik tehditlerini, kapitalist tepkiyi, baskıcı rejimlerin yönetimini, demokrasiye dönüşü ve kapitalist hegemonyanın kabulünü kapsamaktaydı. Bu sıralamadaki can alıcı nokta, ortadaki faktördür -yani, kapitalist baskı ve şiddetin, solun siyasal değerlerini ve yönelimlerini iğdiş etmekteki rolü. Solun disiplin altına alınması -kapitalizmin egemenliğinde demokrasinin sınırları olduğunun zorla onaylanması-, daha sonra solun kendi siyasal ideolojisi tarafından da "içselleştirildi." Bu stratejik zayıflık ve uyum zamanla bir değere dönüştü -"demokrasinin kendi başına iyi bir şey olduğu" fikri. Oysa, bu belirsiz formül, solun geçmişteki doğrudan demokratik siyasetini, burjuvazinin araçsal demokrasi anlayışını ve solun, son veremediği ve anlamayı da çoğunlukla başaramadığı bu şiddet güçlerine uyumunu örtbas eder.

YEDİNCİ BÖLÜM

KALKINMA İÇİN İŞBİRLİĞİ

Siyasetin dili, dilin siyasetiyle yakından ilişkilidir. Belirli bir anlama sahip kavramlar ve ifadeler, bağlı oldukları siyasal kullanımlara ve bağlamlara göre farklı bir anlama bürünürler. Siyasetin dilinin bu şekilde kullanılması ve suiistimal edilmesi, hiçbir yerde, Kuzey-Güney ilişkileri arenasında olduğu kadar belirgin değildir. "Kalkınma," "adalet" ve "işbirliği" gibi kavramlar çoğunlukla belirli ideolojik gündemlerle özdeşleştirilmiş ve siyasal-ekonomik ilişkilerin doğasını ve içeriğini ortaya koymaktan ziyade örtbas etmiştir. Siyasal dilin suiistimali özellikle, emperyal güçlerin Üçüncü Dünya ülkeleri -özellikle de, aleni siyasal kontrolün, demokratik kamular için artık kabul edilebilir olmadığı postkoloniyal dünyada- üzerindeki tahakkümüyle özdeştir. Dilin kirli gerçekler için pozitif bir imaj oluşturmak üzere kullanılmasının ve siyasal gizemciliğin en fena örneklerinden biri, eski SSCB ülkelerinde kapitalizme geçiş meselesine ilişkindir. Batılı akademisyenler, gazeteciler ve siyasetçiler, Rus ekonomisinin yabancı yatırımcılar ve mafya-kapitalistler tarafından yağmalanmasını -ki bu, ekonominin feci şekilde çökmesine yol açmıştır- "ekonomik reform" olarak tanımlarlar. Yeltsin'in

Rus Parlamentosu'nu bombardımana tutması ve diktatöryel ve keyfi bir yönetim kurması ise "demokrasiyi savunmak" olarak adlandırılmıştır. Kurbanlar cellatları tarafından suçlu ilan edildiklerinde de, siyasal dilin suiistimaliyle karşı karşıya kalırız. Bu bölümde, önce "işbirliği," "kalkınma" ve "adalet" gibi kavramların çağdaş emperyal kullanımlarını eleştireceğiz; daha sonra, aynı terimleri, ulusal ve sosyal özgürleşme yaklaşımı çerçevesinde ele alacağız.

Ne İçin, Kiminle ve Hangi Koşullarda İşbirliği

Pek çok Avrupalı, Kuzey Amerikalı ve Japon yabancı yardım kuruluşları (bunların sivil toplum örgütleri), Kuzey ve Güney arasındaki işbirliğinden bahsederler. Fakat bunların "yardım"larının büyük bir bölümü, yardımı veren ülkeler tarafından üretilen malların, piyasa fiyatından çok daha yüksek rakamlara satın alınmasına bağlıdır. Dahası, "yardım," yine yardımı veren ülkelerin ulusötesi şirketleri ile yapılan ticaret anlaşmalarına ve elverişli yatırımlara bağlıdır. Bu yardım kuruluşları, yardımı vermek için, stratejik hammaddelere erişim, iç pazarlara serbest giriş ve sosyal düzenlemelerin ortadan kaldırılması talebinde bulunurlar. Diğer bir deyişle, "işbirliği," yardım alanın yardım verene tâbi olması, yani emperyal ilişkilerin başka bir isim altında yeniden üretilmesi anlamına gelir. Eşitsiz iktidar ve sömürü ilişkileri çerçevesinde gerçekleştirilen işbirliği, adaletsizliği pekiştirir ve derinleştirir; bu, gerici ve sömürgeci yapıları dönüştürmek için yapılan bir mali yardım değildir. Yoksulluğu düzeltmek üzere sivil toplum örgütleri aracılığıyla tahsis edilen sosyal yardım, neoliberal makroekonomik politikaların ve yapıların onaylanması koşuluna bağlıdır. Neoliberal siyasal-ekonomik bağlamda, "yoksulluğun azaltılması için işbirliği," esasında yoksulluğu yaratan koşulları sürekli kılmanın bir aracıdır. Sonuç olarak, bir paradoksla karşı karşıyayız: Daha fazla yoksulluk yardımı, daha çok yoksullukla bir arada yürür.

Kalkınma: Kim; Neye, Nerede ve Nasıl Sahiptir?

Günümüzde egemen olan neoliberal kalkınma paradigması; mülkiyetin, bankaların ve ticaret ağlarının belli ellerde toplanmasına bağlıdır. "Kalkınma," büyük tarım ve imalat şirketleri tarafından kontrol edilen ihracatın büyüklüğü baz alınarak ölçülür. İthal ürünler ve toprağın belli ellerde toplanması nedeniyle köylülerin iflası ve kitlesel olarak yerlerinden edilmesi, basitçe "kalkınma süreci"nin "sosyal maliyeti" olarak adlandırılır. Kârların, faiz ödemelerinin ve kâr paylarının denizaşırı banka hesaplarına transferinden kaynaklanan geniş ölçekli işsizlik ise ilerleme yolunda geçici bir sızı olarak tanımlanır. Ekonomistler, kriz zamanındaki hızlı sermaye göçünü göz ardı ederek, kitlesel portföy yatırımları akışını överler. "Kalkınma" oldukça sınıfsal eğilimli bir kavramdır. Elit mali akışları, dış ticaret ve sermaye birikim oranlarını ölçmek üzere kullanılan göstergeler, çok farklı ve sınırlı bir egemen-sınıf grubunun performansıyla (ve menfaatleriyle) ilişkilidir. "Kalkınma"yı ölçmek üzere toplu istatistiklerin kullanımı -kişi başına düşen gayri safi milli hasıla gibi-, bir "ulus" içerisinde yer alan sınıflar, bölgeler ve etnik ve cinsel gruplar arasındaki büyük eşitsizlikleri örtbas eder. Neoliberal kalkınma kuramının serbest pazara yaptığı vurgu ise, metaların üretildiği (yabancı ya da yerli) pazarın doğasını ve tüketen sınıfların niteliğini gizler. Neoliberal kalkınma kuramı, ekonominin yapısını belirleyen ve kalkınma sürecinin faydalarını yönlendiren temel sınıf ilişkileri hakkında herhangi bir şey söylemez. Özetle, neoliberalizmin tanımladığı "kalkınma," adaletsizliğin büyümesidir.

Tanıkların Gözüyle Adalet

Hâkim sınıfların gözünde, "adalet," ticaret özgürlüğüyle eştir. Neoliberal ideologlara göre, çokuluslu bir tarım şirketi, tıpkı Chiapas'taki yoksul bir yerli köylü gibi, Meksika pazarında mısır satabilmelidir. Böylece, "eşit adalet," şirketlerin kâr etmesine, köylülerin ise aç kalmasına izin verir. Adalet, özel şirketle-

rin, kamu teşebbüslerini satın alma, işçi atma ve fiyatları artırma "hakkı"yla eştir.

Serbest pazarcılar, özelleştirmeyi ve tüm ilişkilerin pazar ilişkilerine dönüştürülmesini, en verimli ve yetenekli olanın "hemen ödüllendirileceği" "rekabetçi bir dünya" yaratmanın temeli olarak görürler. Verimlilik, üretici işçilerin sayısıyla değil, düşük maliyet ve yüksek kârla ölçülür. Serbest pazarın gerçeklik imajı, özelleştirme ve serbest pazar işlemlerinin kurumsal bağlamı ile sosyal sonuçlarının toplu olarak tahrif edilmesidir. Özelleştirmeden tek faydalananlar; kamu hizmetlerine fahiş fiyatlar yükleyen, istihdamı azaltan ve kamunun stratejik kararlarda sorumluluğunu ortadan kaldıran büyük özel yatırımcılardır.

Özetle, pek az insan için adil olan, çoğu insan için adaletsizliktir. Bu anlamda, adaletin "evrensel" standartları ya da işbirliği ve kalkınmayı tanımlamak üzere evrensel olarak kabul edilmiş ölçütler yoktur. Yalnızca sınıfsal temele dayalı tanımlar vardır. Her kavram, birbiriyle uzlaşmaz sınıfların sosyo-ekonomik çıkarlarına göre somut anlamlar kazanır.

Alternatif Bir Yaklaşım

Şayet günümüzde dünyanın, gittikçe kutuplaşan uluslararası bir ekonomideki uzlaşmaz ve çatışan ilişkiler tarafından belirlendiği varsayımından yola çıkarsak; işbirliği, kalkınma ve adalet üretebilecek alternatif bir koşullar ve ilişkiler bütünü tahayyül edebiliriz.

Uluslararası mali kurumlar ve büyük emperyal devletler (ABD, Almanya, Japonya) arasındaki işbirliğine ilişkin tarihsel ve güncel kayıtlar, eşitsiz ilişkileri pekiştiren siyasal-ekonomik politikaların dayatılmasına bağlı olmuştur. Gerçek bir işbirliği eşitlik üzerine kurulur; fakat iki "egemen ülke"nin "formal" eşitliğine değil, Üçüncü Dünya ülkelerindeki üreticilerin çoğunluğunun stratejik çıkarlarına eşit derecede ağırlık verilen bağımsız bir eşitliğe dayanır. Bu çıkarlar; yalnızca çokuluslu şirketler için yatırım imkânı değil, işçiler için geçinebilecekleri bir ücret; yalnızca tarım şirketleri için teşvik değil, köylüler için toprak reformu ve kentli yoksullar için gıda üretimidir. Bu çıkarlara eşit öl-

çüde değer verildiğinde, bunlar işbirliğinin temelini oluştururlar.

Fakat hükümetler arası ilişkiler düzeyinde bu çeşit bir işbirliği, gerçekleştirmesi imkânsız bir hale bürünmüştür, çünkü Kuzey'in hükümetleri emperyal hükümetlerdir ve bunların işbirliği anlayışı, şirketlerden kaynaklanan haksızlıkları düzeltmek değil, şirketlerin kâr etmesini sağlayacak elverişli ilişkileri teşvik etmektir. Böylece, anlamlı bir işbirliği ancak alt-ulusal düzeyde mümkün olabilir: Güney'deki köylüler ve işçilerinkine benzer bir şirket kaynaklı sömürüyle karşı karşıya kalan, Kuzey'deki halk hareketleri arasında. Hareketler arasındaki bu tür bir işbirliği, imtiyazlı ve yozlaşmış liderlerin hâkimiyeti altındaki hareketler ile, kadınların ve ırksal azınlıkların da yeterli ölçüde temsil edildiği demokratik temsil ve örgütler aracılığıyla kendi mensuplarının gerçek ihtiyaçlarına kulak veren liderler arasında bir sınır çizmeyi gerektirir. Uluslararası işbirliği Kuzey'de imtiyazlı profesyoneller, Güney'de ise yozlaşmış bürokratlar yaratmıştır sık sık; bunların hepsi de, "uluslararası dayanışma" adına hareket ederler.

Kalkınma mı?

Kalkınmanın GSMH ile ölçülmesi, bazı resmi çevrelerde bile sorgulanmıştır. Eleştirmenler; mal ve hizmetlerin toplu miktarlarla ölçülmesi yerine; hayattan beklentiler, çocuk ölümü oranı, kalori girişi, eğitim ve okuryazarlık oranı gibi unsurları ölçerek yaşam belirtilerinin niteliğini dikkate almışlardır. Yaşam belirtilerini dikkate almak ileriye doğru bir adımdır, fakat yeterli değildir. İlk olarak, yaşam belirtilerinin niteliği, sosyal üretim ilişkilerinden ve devlet-sınıf arasındaki yapısal ilişkilerin niteliğinden ayrı olarak anlaşılamaz. Kalkınmanın göstergeleri dikkate alındığında, yalnızca sosyo-ekonomik sonuçlara bakmak değil, bu sonuçları üreten sosyo-politik ve ekonomik yapı ve süreçlere bakmak da önemlidir. Bu önemlidir, çünkü tarihsel bir andaki elverişli sonuçlar, farklı bir rejimle birlikte tersine çevrilebilir. Eski SSCB ülkelerinin durumu buna iyi bir örnektir. Eski SSCB ülkelerinde sağlık ve eğitim alanlarındaki pozitif sosyal göstergeler, neoliberal rejimlerin üstünlüğü ile birlikte tersi-

ne çevrilmiştir. Benzer bir süreç Latin Amerika, Asya ve başka yerlerde de yaşanmıştır. Mesele, yaşam belirtilerinin niteliğini, siyasal rejimin sınıfsal doğasında ve demokratik sorumluluğunda temellenmiş olarak elde etmektir. Sadece yaşam belirtilerinin niteliğine bakmak, kalkınmanın ve onun yapısal kökenlerinin izdüşümüne ilişkin geniş ölçekli ve uzun vadeli bir anlayış sağlamaktan ziyade, bize kalkınmanın sadece kısa ve geçici bir "fotoğrafı"nı sunar.

Son olarak, "yaşam belirtilerinin niteliği;" bunlar sınıf, cinsiyet ve ırka bağlı olarak büyük bir çeşitlilik gösterdikleri için, hedef gruplara odaklanılarak daha ayrıntılı bir hale getirilmelidir. Yaşam belirtilerinin "ortalama" niteliği ciddi bir ilerleme kaydedebilmekle beraber, bu ilerlemeler pek çok kez adil bir biçimde bölüşülmemiştir. Hindistan'daki kentli orta sınıf erkekleri, kırsal köylü kadınlara nispeten daha uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmüşlerdir; bu da, sadece yaşam ortalamalarının niteliğine odaklanmanın, temel sosyal farklılıkları gizlediğini göstermektedir. Aynı şey, çevre kirliliği için de söylenebilir. Çevre kirliliğine bazı sınıflar yola açmakta, fakat bu çevre kirliliğinden diğer sınıflar olumsuz etkilenmektedir. Kereste şirketleri ormanları ve ağaç kümelerini yağmalarlar, fakat bunun acısını en çok sele açık düzlüklerde yaşayan yoksul köylüler çeker.

Daha ciddi bir uluslararası siyasal mesele ise kalkınmanın tarzıdır: "aşağıdan kalkınma"ya karşı "yukarıdan kalkınma" ve "dışarıdan kalkınma"ya karşı "içeriden kalkınma."

"Aşağıdan kalkınma," ana aktörlerin ve kalkınmadan yararlananların, üretim araçlarının o anki sahipleri değil, doğrudan üreticiler olmasını ima eder.

Temel adalet, üretimdeki sosyal işbirliğinin (mevcut sosyal işbölümü), üretim araçlarının sosyal mülkiyetiyle dışavurulması gerektiği ilkesine dayanır. Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya kökenli emperyal şirketlerin devasa üretici ağları oluşturmuş oldukları gerçeği ise -esasında milyonlarca işçi, köylü ve çiftçinin ortak bir örgütlenme altında toplanması-, uluslararası dayanışma ve işbirliği çerçevesinde, ortak sömürünün nesnel koşullarını yaratır.

Yeni teknolojilere ve pazar olanaklarına erişimi evrenselleş-

tiren enformasyon sistemlerinin ve bilgisayarların yaygınlaşması sayesinde, aşağıdan kalkınma bugün her zamankinden daha mümkündür. Aşağıdan kalkınma sürecindeki temel unsur, işyerinin, uluslararası sınırları aşan işçi ve mühendis konseyleri aracılığıyla demokratikleştirilmesidir. Aşağıdan kalkınma yaratma amaçlı hareketler, bir neoliberal şirketler denizinde küçük ve yalıtılmış kendine yeten projeler oluşturmak yerine, ekonominin stratejik doruklarını ele geçirir. İşbirliği kavramı, aşağıdan kalkınma hareketleriyle ilişkilendirildiğinde, yeni ve devrimci bir anlam kazanır, çünkü bu, yalnızca yoksulluğa karşı değil, aynı zamanda yoksulluğu üreten kurumsal yapı ve ilişkilere karşı da yardım sağlama anlamına gelir.

Böylece, dönüşüm -devrim- için işbirliği temelinde, mücadele içerisindeki insanlar karar-alma sürecinin merkezinde yer alırlar ve yardım da, sömürülen örgütlü sınıfların, kendi kalkınma modellerini yaratarak, yine kendi bağımsız ekonomilerini ve eşitlikçi sınıf yapılarını kurma yetilerini güçlendirir.

"Aşağıdan kalkınma"ya, muhtemelen "içe dönük bir kalkınma" stratejisi eşlik edecektir. Bunun anlamı bağımsız bir ekonomi politikası (otarşi) değil, fakat "iç pazar"ın yoksullaştırılmış insanlarının temel ihtiyaçlarını ve gıda üretimini genişletmeye yönelik olarak, mülkiyet, üretim, ticaret ve kredi alanlarında ciddi bir değişimdir. Dış ticaret de devam edecek, fakat iç pazarın gelişimine tâbi olacaktır; bu da, iç tüketim için yapılan gıda üretimine yönelik olarak ihracat tarımında kısmi bir dönüşümü ve tarım reformunu gerektirir. Aynı zamanda bu, farklı bölgelerdeki birbirini tamamlayıcı üreticileri (çiftçilik, endüstri ve madencilik) ulusal bir pazarla -denizaşırı pazarlarla bağlantılı ihracat alanlarıyla değil- bütünleştiren ticaret, iletişim ve ulaşım ağlarının yaratılması anlamına da gelir. "İçe dönük kalkınma" modelindeki işbirliği; tüketimcinin tercihlerini yansıtan çok daha çekici ürünler yaratabilen kamu-temelli girişimci yetenğe sahip ve başlıca amacı yerel ilerlemeyi sağlamak olan kurumların büyümesini kolaylaştırmak üzere, teknik bilgiyi, teknolojiyi ve mali yardımı transfer etmeyi gerektirebilirdi.

Ne var ki, "aşağıdan" ve "içeriden" kalkınma, uluslararası bir boşlukta var olmaz. Neoliberal ve emperyal "küreselleşme"

modelini yıkma çabaları; siyasal, ekonomik ve kültürel düzeyde uluslararası işbirliğini gerektirir. Son dönem tarih, bize, "aşağıdan kalkınma" deneyimlerinin şiddetli bir muhalefet uyandırdığını göstermektedir, özellikle de Washington'dan ve daha aşağı düzeyde, Avrupa ve Japonya'dan. Şili'de Allende, Nikaragua'da Sandinista ve erken dönem Küba deneyimleri de, emperyal güçlerin "yukarıdan ve dışarıdan kalkınma" modellerini yeniden dayatma çabalarına, aşağıdan uluslararası işbirliği ve ulusal halk hareketleri aracılığıyla direnilebileceğini gösterir. Stratejik işbirliği, mümkün olduğunca çok ülkede sistemik bir alternatif oluşturmak üzere, yeni aşağıdan kalkınma alanlarının yaratılmasını ve dönüşümleri genişletmeyi gerektirebilir. Sistemik dönüşüm dışında, işbirliği, hükümetin resmi politikasına "paralel," siyasal-ekonomik dış politikalar yaratan çeşitli ulusal ve sektörel faaliyetleri gerektirebilmiştir. Uluslararası işbirliğinin anahtarı; ana unsurun, siyasal-ekonomik dönüşüm hareketleriyle ilişkili olduğunu kabullenmektir. Bu, neoliberal makroekonomiye uyum sağlamak açısından, yardım veren dış ülkeler tarafından tasarlanan küçük projeler biçimindeki işbirliğinin reddi anlamına gelir. Pozitif işbirliği, kendi başına reform veya projelerin reddi demek değildir; fakat uluslararası işbirliğinin, makro-politik ekonomiyi dönüştürmek üzere kitle desteği sağlayacak halk hareketleri tarafından örgütlenen ve yönlendirilen "reformlar"ı desteklemesi ve "projeler"i mali olarak beslemesi gerektiği anlamına gelir.

Halkın adalet arzularını tatmin edecek pozitif bir işbirliği örneği, Brezilya Kırsal Topraksız İşçi Hareketi tarafından geliştirilen kooperatiflerin finanse edilmesi olabilir. Bu kooperatifler; büyük arazileri işgal eden, devlete ve paramiliter baskıya direnen ve kendi ailelerini beslemeye yetecek kadarını üretip bunları komşu kasabalara pazarlamaya başlayan topraksız çiftlik işçilerinin demokratik hareketinin ürünüdür. Üreticilerin öncelikleri konusunda kooperatiflerin liderleriyle istişarede bulunan, "dayatmacı" koşullara (siyasal, ekonomik ya da sosyal) direnen ve belirli bir proje çerçevesinde mali ve teknik yardım sağlayan uluslararası işbirliği, "adaletin ifası olarak kalkınma için işbirliği"nin bir örneği olabilir. İlişki, karşılıklı ve eşit olabilir: Yardım

verenler, eşitlik konumunda tartışabilirler, gündem ise "ev sahibi" kurumlar tarafından belirlenir. Yardım verenler projenin finansmanı ve gerçekleştirilmesi konusundaki imkânları değerlendirirler; hareket veya kooperatif ise, işlek bir fiziksel ve mali plan ile birlikte, umulan hedefleri ve yararlanacak olanları tartışarak sunar. Proje kooperatife yarar sağlar ve kooperatifin başarısı ulusal örgütlenmeyi (Topraksız İşçi Hareketi) güçlendirir. Bu başarı, diğer topraksız işçileri de harekete katılmaya ve toprak işgallerine girişmeye teşvik eder. Esasında, uluslararası işbirliği, belirli projeler sayesinde acil ekonomik ihtiyaçları karşılayabilir ve sosyal sistemi dönüştürme niyetinde olan ulusal bir hareket inşa etmeye katkıda bulunabilir.

Yukarıda verdiğimiz örnekte işbirliği, ortak bir değerler ve çıkarlar bütününü paylaşan ve "kalkınma" ve "adalet" konusunda ortak bir fikre sahip gruplar arasında gerçekleşmektedir. Elbette bu işbirliği içerisinde de yanlış anlamalar ve kişisel çatışma olasılığı vardır, fakat bunlar, devletler ve ulusötesi şirketlerin dahil olduğu bir işbirliğindeki gibi yapısal çelişkiler değildir.

Çatışma, azgelişmişlik ve adaletsizliğin temel nedenlerini tanımlayan bir ideolojinin gelişimi, ortak bir kalkınma ve adalet anlayışının ve bir işbirliği ortamının yaratılması için önkoşuldur. Günümüz dünyasında, eşit olmayan devletler arasında bir "işbirliği"ni -emperyal ülkeler ve şirketlerin, sömürüyü maksimize etmek üzere müdahale ettikleri ve yardım verdikleri bir işbirliğidayatmaya yardımcı olmak, adaletsizliğin suç ortağı olmaktır.

Günümüz koşullarına yaratıcı bir biçimde uygulanabilecek olan Marksizm; iktidar ve sermayenin belli ellerde toplanmasını ve merkezileşmesini, sınıflar arasında gittikçe büyüyen sosyal kutuplaşmayı ve küresel ölçekte yoksulların zararına olmak üzere, yoksullara yarar sağlayan bir devlet politikasını etkileyen sömürgeci toplum ve mülkiyet ilişkilerini anlayabilmek için gereken kavramsal araçları bize sunar. Fakat Marksizm; işbirliği, kalkınma ve adalet hakkında bazı genel fikirler sağlamakla birlikte, ayrıntılı bir tasarı sunmaz. Somut mücadele ve hareket pratikleri ise işbirliği modelleri ve örneklerini sunar; çağdaş eleştirel sosyal bilimciler ve eylemci-kuramcılar, yaşamın niteliği konusunda daha incelikli ölçütler hazırlıyorlar. Adalet ve ah-

laki meseleler; Marksistler, radikal ilahiyatçılar ve demokratlar tarafından müştereken tartışılıyor; bunlar insanoğlunun ilerlemesini yalnızca maddi mallara sahip olmayla değil, aynı zamanda bireysellik, yaratıcılık ve mahremiyetin topluluğa aktif katılımla uyum içerisinde olduğu ortak bir yaşamı paylaşma, sevme ve başkaları için endişe duyma yetilerinin artmasıyla ölçerler.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

EMPERYALİZMİN HİZMETİNDE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

Tarih boyunca, küçük azınlıkları temsil eden egemen sınıflar, kendi iktidarlarını, kârlarını ve ayrıcalıklarını korumak için zora dayalı bir devlet aygıtına ve sosyal kurumlara dayanmışlardır. Geçmişte özellikle Üçüncü Dünya'da, emperyal egemen sınıflar, sömürülen insanları kontrol altında tutmak ve onların hoşnutsuzluğunu dini ve cemaatsel düşmanlıklara ve çatışmalara yönlendirmek için, denizaşırı ve yerli dini kurumları finanse edip desteklediler.

Bu pratikler varlıklarını bugün de sürdürseler de, son yıllarda aynı denetim ve ideolojik gizemcilik (mystification) rolünü yerine getiren yeni bir sosyal kurum ortaya çıkmıştır: "sivil toplum örgütleri" (non-governmental organizations [NGO]). Bugün, Üçüncü Dünya'da en az 50.000 sivil toplum örgütü (STÖ) vardır ve bunlar uluslararası yardım kuruluşlarından, Avrupalı, Amerikalı ve Japon hükümet kuruluşlarından ve diğer hükümetlerden toplam 10 milyar dolardan fazla fon almaktadır. En büyük STÖ'lerin yöneticileri, milyarlarca dolarlık bütçeleri yönetmekte ve şirket CEO'ları kadar maaş ve ek ödeme almaktadırlar. Bunlar uluslararası konferanslara katılır, büyük işadamları

ve finans yöneticileriyle bir araya gelir ve milyonlarca insanı, özellikle de yoksulları, kadınları ve enformal sektörde çalışanları etkileyen -çoğunlukla olumsuz yönde- kararlar alırlar.

STÖ'ler Asya, Latin Amerika ve Afrika'nın kır ve kent alanlarında çalışma yapan, dünya ölçeğinde önemli evrensel siyasal ve sosyal aktörlerdir ve çoğunlukla Avrupa, ABD ve Japonya'daki ana fonlara bağımlıdırlar. STÖ'lerin olumsuz etkilerine ilişkin sistematik sol eleştirilerin pek az olması, bu STÖ'lerin ve bunların sözde "ilerici dünya" üzerindeki ekonomik ve siyasal gücünün kapsayıcılığının belirtisidir. Bu başarısızlık büyük ölçüde, STÖ'lerin, örgütlü sol hareketleri yerlerinden etme ve yıkma ve onların entelektüel stratejistleri ile örgütsel liderlerini özümleme başarısından kaynaklanır.

Bugün pek çok sol hareket ve halk sözcüleri, eleştirilerini Üçüncü Dünya'nın yağmalanması için makroekonomik gündemi belirleyen IMF, Dünya Bankası, çokuluslu şirketler, özel bankalar, vs. üzerinde yoğunlaştırırlar. Bu elbette önemli bir görevdir. Ne var ki, Üçüncü Dünya'nın endüstriyel temeline, bağımsızlığına ve yaşam standartlarına yönelik saldırı hem makroekonomik hem de mikro-sosyo-politik düzeylerde gerçekleşir. Yapısal uyum politikalarının ücretli ve maaşlı işçiler, köylüler ve küçük ulusal iş sahipleri üzerinde kötü etkileri, potansiyel bir ulusal hoşnutsuzluk yaratır. İşte bu noktada işin içine STÖ'ler girer; bunlar, bu hoşnutsuzluğu şirket/banka iktidar yapıları ve kârlarına yönelik saldırılardan uzaklaştırıp, bunun yerine emperyalizmin ve kapitalist kâr-etme sisteminin sınıfsal analizinden kaçınan yerel mikro-projelere, apolitik "halk" istismarına ve "halk eğitimi"ne yönlendirirler.

STÖ'ler dünya ölçeğinde, hırslı eğitimli sınıflar için, yukarılara tırmanmanın en son aracı olmuştur. Akademisyenler, gazeteciler ve profesyoneller pek az ödüllendirildikleri sol hareketlere yönelik eski eğilimlerini terk ettiler ve bir STÖ'yü yöneterek kârlı bir kariyer elde etmenin cazibesine kapıldılar, bunu yaparken de örgütlenme ve retorik yetenekleri ile belirli bir popülist terminolojiyi birleştirdiler. Bugün binlerce STÖ yöneticisi, son moda tasarlanmış evlerinden ya da apartmanlarından şık ofislerine giderken 40.000 dolarlık araba kullanıp, çocuklarını ve ev-

lerinin günlük işerini hizmetçilere, bahçelerini ise bahçıvanlara bırakıyorlar. Zamanlarının büyük bir bölümünü kendi ülkelerinin çamurlu köylerinde değil, denizaşırı bölgelerde yoksullukla ilgili uluslararası konferanslarda (Washington, Bangkok, Brüksel, Roma vs.) geçiriyorlar. STÖ liderleri, mülkiyet sahipliğine ya da hükümet kaynaklarına değil, uluslararası fonlara ve önemli halk gruplarını denetim altında tutma kapasitelerine bağlı olan yeni bir sınıftır. Bunlar, kullanışlı bir meta üretmeyen, fakat fon sağlayan ülkeler için hizmet üretme işlevi gören bir çeşit neokomprador grup olarak algılanabilirler.

STÖ yöneticilerinin kendi konumlarını meşrulaştırmak üzere öne sürdükleri formal iddialar -yoksulluk, eşitsizlik vs.'ye karşı savaştıkları iddiası- oldukça aldatıcıdır. STÖ'lerin büyümesi ve yaşam standartlarının düşmesi arasında doğrudan bir ilişki vardır: STÖ'lerin sayısının artması, ne yapısal işsizliği azaltmış veya köylülerin kitlesel olarak yerlerinden edilmelerini önlemiştir ne de hızla büyüyen enformal işçi ordusuna geçinebilecekleri bir ücret sağlamıştır. STÖ'lerin yaptığı, kendi ülke ve halklarını etkileyen neoliberal ekonominin tahribatından kurtulmayı ve mevcut sosyal sınıf yapısı içerisinde yukarı tırmanmayı başaran, sağlam paraya (hard currency) sahip cılız bir profesyoneller tabakası oluşturmaktır.

Bu gerçeklik, STÖ görevlilerinin kendileri için oluşturdukları imajla çelişir. Kendi kamusal söylemlerine göre, kendileri "otoriter devletçilik" ve "vahşi pazar kapitalizmi" arasında "üçüncü bir yol"u temsil ederler: Kendilerini, "küresel ekonomi"nin çatlaklarında işleyen "sivil toplum"un öncüsü olarak tanımlarlar. STÖ konferanslarında dile getirilen ortak amaç "alternatif kalkınma"dır.

"Sivil toplum" hakkında süslü laflar etmek boş bir teşebbüstür. "Sivil toplum," bölünmez doğru bir bütün değildir -muhtemelen bu yüzyılda, eskisinden çok daha bölünmüş olan sınıflardan oluşur. İşçilere yönelik en büyük adaletsizliklerin çoğunluğu, fahiş iç borç faiz ödemelerini vicdansızca uygulayan sivil toplumdaki zengin bankacılar; köylüleri topraklarından eden büyük toprak sahipleri; ve kötü koşullara sahip işyerlerindeki işçileri açlık sınırında çalıştırarak tüketen endüstri kapitalistleri

tarafından gerçekleştirilmektedir. "Sivil toplum"dan bahseden STÖ yanlıları, günümüzde "sivil toplum"u kutuplaştıran derin sınıfsal bölünmeyi, sınıfsal sömürüyü ve sınıf mücadelesini örtbas ederler. Her ne kadar analitik olarak yararsız ve bulanıklaştırıcı olsa da, "sivil toplum" kavramı; STÖ'lerin, kendi enstitülerini finanse eden ve onlara, kendi projelerini ve taraftarlarını büyük iş menfaatleriyle olan -neoliberal ekonomileri şekillendiren- tâbi ilişkilere yönlendirme imkânı veren kapitalistlerle işbirliğini kolaylaştırır. Ayrıca, STÖ yanlılarının "sivil toplum" söylemi, sosyal hizmetler sağlayan devlet kurumlarına ve kapsamlı kamusal programlara saldırmaya yönelik bir manevradır da. STÖ yanlıları, büyük iş çevrelerinin devlet kaynaklarını yeniden ele geçirmeye yönelik, "devletçilik karşıtı" söylemini desteklerler -ilki "sivil toplum" adına, diğeri "pazar" adına. Kapitalistlerin "devletçilik karşıtlığı," ihracatı ve mali telafileri (bailout) desteklemeye yönelik kamu fonlarını artırmak üzere kullanılırken; STÖ yanlıları, "alt-sözleşmeler" sayesinde küçük bir pay elde etmeye çalışırlar.

STÖ'lüler kendilerini yenilikçi halka dayalı liderler olarak gösterseler de, onlar aslında "aşağıdan" özelleştirmeyi teşvik edip halk hareketlerini etkisizleştirerek ve böylece direnişi zayıflatarak, IMF'nin yaptığı işi tamamlayan halka dayalı gericilerdir.

Sonuç olarak, her yerde hazır ve nazır olan STÖ'ler, solu ciddi olarak tehdit ederler ve bu durum, bunların kökenlerini, yapısını ve ideolojisini eleştirel bir siyasal analize tâbi tutmayı gerektirir.

STÖ'lerin Kökeni, Yapısı ve İdeolojisi

Sivil toplum örgütlerinin siyasette çelişik bir rolü vardır. Bir yandan, diktatörlükleri ve insan hakları ihlallerini eleştirirler. Diğer yandan ise, halk hareketlerini egemen neoliberal elitlerle işbirliği yapmaya yönlendirmeye çalışarak, radikal sosyo-politik hareketlerle rekabet ederler. Aslında bu siyasal yönelimler göründükleri kadar çelişik ve karmaşık değillerdir.

Geçtiğimiz çeyrek yüzyılda STÖ'lerin büyümesini ve çoğal-

masını dikkate aldığımızda, bunların üç dizi koşul etrafında geliştiğini görürüz. İlk olarak, bunlar, diktatörlükler sırasında, muhalif entelektüellerin insan hakları ihlallerinin peşine düşebildiği ve katı kemer sıkma programlarının kurbanları için "yaşam stratejileri" örgütlediği güvenli bir sığınak olarak gelişmiştir. Fakat bu insancıl STÖ'ler, ABD ve Avrupa'nın bu insan hakları ihlallerindeki suç ortaklığını ifşa etmemeye ve kitleleri yoksullaştıran "serbest pazar" politikalarını sorgulamamaya özen göstermişlerdir. Böylece, stratejik olarak STÖ yöneticileri, baskıcı yöneticiler kitlesel halk hareketleri tarafından ciddi anlamda tehdit edildiklerinde, yerel egemen sınıfların ve emperyal politika-uygulayıcıların siyasal olarak yerini alan "demokratlar" olarak karşımıza çıkarlar. Eleştirir bir görüntüye bürünen STÖ'lerin Batı'dan gelen fonlardan beslenmesi, memur edilmiş gericilerin başarısız olmasına karşı sigorta satın almaya benzer. Bu durum, Filipinler'de Marcos rejimi, Şili'de Pinochet rejimi, Kore'de Park diktatörlüğü vs. sırasında ortaya çıkan "eleştirel" STÖ örneklerine tam olarak uyar.

STÖ'lerin tıpkı bir mantar gibi büyümesi ise, emperyal hegemonyaya meydan okuyan kitle hareketlerinin ortaya çıktığı zamanlara rastlamıştır. Radikal sosyo-politik hareketlerin ve mücadelelerin gelişimi; eski radikal ve yarı-halkçı entelektüellerin, Avrupalı ve ABD'li ulusötesi şirketler ve hükümetlerle yakından bağlantılı, iyi finanse edilen özel ve kamusal vakıflara satabildiği kârlı bir meta oluşturmuştur. Fon sağlayanlar, "kentlerdeki gecekondu bölgelerinde şiddet eğilimi" (Şili'de 1983-86 yıllarındaki kitlesel ayaklanmalar sırasında düzenlenen bir STÖ projesi) gibi bir sosyal bilim yaklaşımıyla; STÖ yöneticilerinin halk topluluklarını yağmalama ve enerjilerini sosyal dönüşümler yerine yardım projelerine yönlendirme yetileriyle; ve devrimci eylemcileri itibardan düşürüp yalıtan ve "yeni kimlik söylemleri" olarak adlandırılan sınıf-temelli işbirlikçi söylemin egemen hale gelmesiyle ilgilenmişlerdir.

Halk ayaklanmaları denizaşırı kurumların keselerini gevşetti ve 1970'lerde Endonezya, Tayland ve Peru'ya; 1980'lerde Nikaragua, Şili ve Filipinler'e; ve 1990'larda El Salvador, Guatemala ve Kore'ye milyonlarca dolar aktı. STÖ'ler, "ateşi söndür-

mek" için özellikle buralardaydılar. Yapıcı projeler kisvesi altında, ideolojik hareketlere karşı çıktılar ve böylece, yerel liderleri ikna etmek, onları denizaşırı konferanslara göndermek ve yerel grupları neoliberalizmin gerçekliğine adapte etmeye teşvik etmek için yabancı fonları etkili bir biçimde kullandılar.

Dışarıdan para geldikçe, STÖ'ler de çoğaldı ve toplulukları, gelir payı için savaşan parçalara böldü. Her "halka dayalı eylemci," yeni bir STÖ kurmak ve kendi projelerini, faaliyetlerini veya bölgelerini "pazarlayabilecekleri" ve yine kendi merkezlerini -kariyerlerini- finanse edebilecekleri, Amsterdam ve Stockholm gibi yerlere hac ziyaretini yapmak için yeni bir yoksul grubuna (kadınlar, azınlık gençler vs.) ilgi göstermiştir.

STÖ'lerin çoğalmasına imkân veren üçüncü koşul, serbest pazar kapitalizminin yarattığı acil ve derinleşen ekonomik krizler sırasında ortaya çıkmıştır. Entelektüeller, akademisyenler ve profesyoneller, bütçe kısıntılarıyla birlikte kendi işlerinin ortadan kalktığını ve maaşlarının azaldığını görünce, ikinci bir iş kaçınılmaz oldu. STÖ'ler iş bulma ajansına, istişareler ise potansiyel olarak dibe çöken, sivil toplum-serbest pazar alternatif gelişme çizgisini heyecanla karşılayan ve neoliberal rejimler ve uluslararası mali kurumlar ile işbirlikçi politikalar geliştiren entelektüeller için bir güvenlik ağına dönüştü. Milyonlarca insan işini kaybettiğinde ve yoksulluk nüfusun önemli bir bölümünü kapsayacak şekilde yayıldığında, STÖ'ler de engelleyici bir eylemliliğe girişirler: Genel grevlere değil, "yaşam stratejileri"ne odaklanırlar; ve gıda istifçilerine, neoliberal rejimlere veya ABD emperyalizmine karşı kitlesel gösteriler değil, aşevleri örgütlerler.

STÖ'ler, eski düzenin parçalandığı, yozlaşmış yöneticilerin kontrollerini kaybettikleri ve halk mücadelelerinin geliştiği sözde "demokratik geçiş" süreçlerinde, belirsiz bir "ilerici" renge bürünebilirler. STÖ'ler, eski rejimler ve seçimle işbaşına gelen muhafazakâr politikacılar arasındaki işlemlerin aracı olurlar. STÖ'ler; halkçı söylemlerini, örgütsel kaynaklarını ve "demokratik" insan haklarının savunucusu olma statülerini kullanarak, halk desteğini, geçişi sadece yasal-siyasal reformlarla sınırlandıran politikacılara ve partilere kanalize ettiler. Böylece halkı et-

kisizleştirdiler ve hareketleri böldüler. 1980-90'larda Şili'den Filipinler'e, Güney Kore'ye ve başka ülkelere kadar, bir "seçim işlemi" yaşayan her ülkede, STÖ'ler, sosyo-ekonomik statükoyu sürdüren ya da hatta derinleştiren rejimlere oy sağlamak üzere önemli bir rol oynamışlardır. Buna karşılık olarak, pek çok eski STÖ yöneticisi, çantalarında yer alan, halkçı söylem içeren dosyalarla (kadın hakları, vatandaş katılımı, halk iktidarı, vs.) birlikte, hükümet kurumlarına yerleşmiş ya da hatta hükümetlerde bakan olmuşlardır.

STÖ'lerin gerici siyasal rolü, içerisinde örgütlendikleri yapılara da işlemiştir.

STÖ Yapıları: İçerde Elitist, Dışarıda Köle

Sivil toplum örgütleri (yani, hükümet-dışı örgütlenmeler), esasında hiç de hükümet-dışı değildir. Bunlar, fonlarını denizaşırı hükümetlerden sağlamakta, yerel hükümetlerin özel alt-sözleşmecileri olarak çalışmakta ve/veya devletle yakın iş ilişkileri olan, şirket-temelli özel vakıflardan mali yardım almaktadırlar. Ayrıca, içerde ve dışarıda hükümet kurumlarıyla açıkça işbirliği de yaparlar. Programları yerel halka değil, kendi kriterlerine ve çıkarlarına bağlı olarak, STÖ'lerin performansını "değerlendiren" ve "izleyen" yabancı donörlerine sorumludur. STÖ yöneticileri bu göreve kendileri gelirler ve temel görevlerinden biri, fonu güvence altına alacak teklifler tasarlamaktır. Bu da çoğunlukla, STÖ liderlerinin, fonu sağlayan Batılı elitlerin ilgisini çekecek konular bulmalarını ve tekliflerini buna göre şekillendirmelerini gerektirir. Bu bağlamda 1980'lerde, "yönetebilme" ve "demokratik geçişler" gibi meselelere ilişkin siyasal tekliflerin sunulması ve bu tür teklifler üzerine çalışma yapılması için STÖ fonları verildi; bunlar, emperyal güçlerin, diktatörlüklerin çöküşüyle birlikte bir "yönetememe" sorunu -yani, mücadeleyi derinleştirebilecek ve sosyal sistemi dönüştürebilecek kitle hareketlerinin ortaya çıkması sorunu- yaşanmaması için gösterdikleri ilgiyi yansıtmaktadır. Demokratik ve halkçı söylemlerine karşın, STÖ'ler hiyerarşik bir yapıya sahiptirler; projeler, işçi alın-

ması ve çıkarılması ve uluslararası konferanslar konusunda tam bir denetime sahip yöneticileri vardır. "Halklar" esasında bu hiyerarşinin nesneleridir; ne "kendi" STÖ'lerinin götürdüğü paraları görürler ne de kendi "halk" liderlerinin maaş ve yan gelirlerini. Daha da önemlisi, bu kararların hiçbiri oylanarak alınmaz. En iyi durumda, yöneticiler ve fonu veren denizaşırı güçler anlaşmayı yaptıktan sonra, STÖ kadrosu, yoksullar yararına bir projeyi onaylamaları için "halk eylemcileri"ni bir toplantıya çağıracaktır. Çoğu kez, STÖ'ler üye örgütlenmeleri bile değil; halk hareketlerinin "kaynak kitlesi" görüntüsü altında, aslında onlarla rekabet eden ve onları zayıflatan, kendi kendini tayin etmiş elitlerdir. Bu bağlamda, STÖ'ler, sosyal programları kamusal tartışmayı yerel halkın ve onların seçilmiş doğal liderlerinin elinden alarak ve seçilmemiş denizaşırı görevlilere ve onların yağlı yerel görevlilerine bağımlılık yaratarak, demokrasiyi tahrip ederler.

STÖ'ler, yeni bir enternasyonalizm kisvesi altında, yeni tür bir kültürel ve ekonomik sömürgecilik biçimini teşvik ederler. Yüzlerce insan, ileri teknoloji PC'lerinin önünde oturur ve uluslararası konferans manifestolarını, önerilerini ve davetiyelerini sunarlar. Daha sonra, kendi "toplumsal temelleri"yle -ücretli kadro- olan en son mücadeleleri ve teklifleri tartışmak üzere lüks konferans salonlarında toplanırlar.

Bu sömürgeciliğin işleme biçimini çözmek pek zor değildir. Projeler, emperyal merkezlerin ve onların kurumlarının ilkelerine ve önceliklerine bağlıdır. Bu projeler, daha sonra topluluklara "satılır." Değerlendirmeler ise emperyal kurumlar tarafından ve bu kurumlar yararına yapılır. Fonlardaki önceliklerin değişmesi ya da olumsuz değerlendirmeler; grupların, toplulukların, çiftçilerin ve kooperatiflerin boşalmasına yol açar. Herkes, donörlerin taleplerine ve proje değerlendirmelerine itaat etmek üzere disipline edilir. Yeni valiler olan STÖ yöneticileri, fonların istenildiği gibi kullanılıp kullanılmadığını denetler ve donörlerin amaçlarına, değerlerine ve ideolojisine uyumu sağlarlar.

Radikal Toplumsal Hareketlere Karşı Sivil Toplum Örgütleri

STÖ'ler, hareketlere değil, projelere vurgu yaparlar ve insanları, temel üretim ve servet araçlarını kontrol altına almak üzere mücadele etmek için değil, kıyıda köşede üretmek için "harekete geçirirler." İnsanların gündelik yaşamlarını şekillendiren yapısal koşullara değil, projelerin teknik ve mali yardım yönlerine odaklanırlar. STÖ'ler solun dilini kullanırlar -"halk iktidarı," "salahiyet," "cinsiyet eşitliği," "sürdürülebilir kalkınma," "dipten gelen liderlik" vs. Buradaki problem, bu dilin, mücadeleci bir siyasete bulaşmadan, donörler ve hükümet kurumlarıyla yapılan bir işbirliği çerçevesiyle ilişkili olmasıdır. STÖ faaliyetlerinin yerel doğası, "salahiyet"in sınırlı kaynaklarla, çok küçük sosyal yaşam alanlarının dışına çıkmaması ve her zaman neoliberal devlet ve makroekonominin izin verdiği koşullar çerçevesinde işlemesi anlamına gelir.

STÖ'ler ve bu STÖ'lerin profesyonel kadroları; yoksullar, kadınlar, ırk ayrımcılığına tâbi tutulanlar vs. arasında etki oluşturmak üzere sosyo-politik hareketlerle rekabet ederler. Bu STÖ'lerin ideolojisi ve pratikleri, dikkatleri yoksulluğun asıl kaynaklarından ve çözümlerinden başka yönlere saptırır (yani, yukarı ve dışarı bakmak yerine, aşağı ve içeri bakar). Yoksulluk sorununu çözmek için, denizaşırı bankaların sömürüsüne son vermek yerine, *mikro-teşebbüslerden* bahsetmek, ana problemin denizaşırı gelir transferlerinden değil de bireysel inisiyatiften kaynaklandığını iddia etmek gibi yanlış bir fikre dayanır. STÖ'lerin "yardımı," nüfusun sadece çok küçük bir bölümünü etkiler, topluluklar arasında kıt kaynaklar için rekabet yaratır, sinsi ayrılıklar ve topluluklararası-toplulukiçi düşmanlıklara yol açar ve sınıf dayanışmasını zayıflatır. Aynı şey profesyoneller arasında da vardır: Hepsi, denizaşırı fonlara yaltaklanmak için kendi STÖ'sünü kurar. Bunlar, daha fazla taraftara hitap ettikleri iddiasıyla, denizaşırı donörlere yaranabilecekleri teklifleri daha az fiyata sunmak için rekabet ederler. Bunun kesin sonucu ise, yoksul toplulukları, kendilerini olumsuz yönde etkileyen geniş sosyal çerçeveyi görmelerini ve sisteme karşı mücadelede

birleşmelerini engelleyen küçük gruplara ayıran STÖ'lerin çoğalmasıdır.

Son deneyimler de, yabancı donörlerin "kriz dönemlerinde -statükoya karşı siyasal ve sosyal meydan okumalar- projeleri finanse ettiklerini gösterir. Toplumsal hareketler zayıflayınca, bu donörlerin STÖ/rejim "işbirliği"ne verdikleri fonların da yönü değişti ve STÖ projelerini neoliberal gündeme uydurmaya çalıştılar. Fon sağlama sürecindeki ana madde, artık sosyal değişim yönündeki sosyal örgütlenme değil, "serbest pazar" ile uyuşan ekonomik kalkınma oldu.

"Apolitik" bir duruşa sahip olan ve bireysel gelişimi (self-help) vurgulayan STÖ'lerin yapısı ve doğası, yoksulları depolitize eder ve etkisizleştirir. STÖ'ler neoliberal partiler ve kitle iletişim tarafından teşvik edilen seçim süreçlerini pekiştirirler. Emperyalizmin doğasına, neoliberalizmin sınıf temeline ve ihracatçılar ile geçici işçiler arasındaki sınıf mücadelesine ilişkin siyasal bir eğitimden kaçınılır. Tersine, STÖ'ler "dışlanmışları," "iktidarsızları," "aşırı yoksulluğu" ve "cinsiyet ya da ırk ayrımcılığını" tartışırlar ve bu tartışmalarda, bu koşulları üreten sosyal sisteme ilişkin suni belirtilerin ötesine geçmezler. "Özel gönüllü eylem" aracılığıyla yoksulları neoliberal ekonomiyle bütünleştiren STÖ'ler öyle bir siyasal dünya yaratırlar ki, bu siyasal dünyada dayanışma ve sosyal eylem görüntüsü, uluslararası ve ulusal iktidar yapısıyla olan muhafazakâr uyumu gizler.

STÖ'ler belirli bölgelerde hâkimiyet kurdukça, bağımsız sınıf siyasetinin çökmesi ve neoliberalizmin tartışmasız hale gelmesi tesadüf değildir. STÖ'ler büyüdükçe, neoliberallerden gelen fonlar artar ve yoksulluk her yerde derinleşir. Pek çok yerel başarıya karşın, neoliberalizmin kapsayıcı iktidarı meydan okunmaz bir hal almıştır ve STÖ'ler, iktidar boşluklarını gittikçe doldurma arayışı içerisindedir.

Alternatif oluşturma sorunu başka bir biçimde de engellenmiştir. Gerilla hareketleri ve toplumsal hareketlerin, sendikaların ve halkçı kadın örgütlerinin çoğu eski lideri, STÖ'lerle birlikte çalışmıştır. İmkânlar oldukça çekicidir: denizaşırı donörler, konferanslar ve dış bağlantılar tarafından tanınma, prestij ve yüksek ücret (bazen nakit), ofis kadrosu ve baskıdan korunma.

Buna karşın, sosyo-politik hareketler pek az maddi yarar sunmakla birlikte, daha büyük bir saygınlık, bağımsızlık ve daha da önemlisi, siyasal ve ekonomik sisteme meydan okuma özgürlüğü sağlarlar. STÖ'ler ve onların denizaşırı bankacı destekçileri (Inter-American Bank, Asian Bank, Dünya Bankası); halkın tüketim imkânlarının azalması, düşük fiyatlı ithal ürünlerin pazara akması ve faiz oranlarının spiralleşmesi -1990'larda Brezilya ve Endonezya'da olduğu gibi- gibi yüksek başarısızlık oranlarından hiç bahsetmeden, mikro-teşebbüslerin ve diğer bireysel gelişim projelerinin başarı öykülerini anlatan gazeteler yayınlarlar.

Hatta "başarılar" tüm yoksullar içinde sadece çok küçük bir grubu etkiler ve ancak diğerleri aynı pazara giremediği ölçüde başarılı olur. Yine de, bireysel mikro-teşebbüs başarısının propaganda değeri, neoliberalizmin popüler bir olgu olduğu yönündeki yanılgıyı teşvik eden önemli bir unsurdur. Fakat ımikro-teşebbüsün teşvik edildiği bölgelerdeki ani şiddetli kitle patlamaları, ideolojilerinin hegemonik olmadığını ve STÖ'lerin bağımsız sınıf hareketlerini henüz yerinden edemediğini gösterir.

STÖ ideolojisi, sınıf analizine dayanan radikal hareketlerle oldukça aldatıcı bir polemiğe girişen esasında özcü bir kimlik siyasetine dayanır. Bu ideoloji, sınıf analizinin "indirgemeci" olduğu yönünde yanlış bir varsayımdan yola çıkarak, Marksizm içerisinde ırk, etnisite ve cinsiyet eşitliği gibi konulardaki yoğun tartışmaları göz ardı eder ve kimliklerin kendilerinin sınıf ayrımlarıyla açıkça ve derinlemesine bölündüğünü iddia eden ciddi eleştiriden kaçınır. Lüks banliyölerde yaşayan ve kendi evlerinde haftada altı gün çalışan hizmetçilerden 15-20 kat fazla maaş alan Şilili ya da yerli feministleri örnek alalım. Cinsiyet içerisindeki sınıf farklılıkları; yerleşimi, yaşam standartlarını, sağlık ve eğitim olanaklarını ve artı değerden kimin yararlandığını belirler. Yine de STÖ'lerin büyük çoğunluğu kimlik siyaseti temeli üzerinde işler ve bunun, yeni postmodern siyasetin temel ayrım noktası olduğunu savunur. Kimlik siyaseti; IMF'nin, özelleştirmenin, çokuluslu şirketlerin ve yerel toprak sahiplerinin erkek egemen elit dünyasına meydan okumaz. Daha ziyade, evlerdeki "ataerkilliğe," aile-içi şiddete, boşanmaya, aile planla-

masına, vs. odaklanır. Diğer bir deyişle, sömürülen ve yoksullaştırılan erkek işçi ya da köylünün asıl düşman olarak görüldüğü, sömürülen insanların mikro-dünyası içerisinde cinsiyet eşitliği için savaşır. Elbette hiç kimse cinsel sömürüyü ya da ayrımcılığı desteklememelidir, fakat feminist STÖ'ler çalışan kadınları üstsınıftan erkeklere ve kadınlara, rantçı erkek ve kadın toprak sahiplerine ve her iki cinsten CEO'lara yarar sağlayan kötü koşullu işyerlerinin büyük sömürüsüne tâbi kılarak, çalışan kadınlara toptan zarar verir. Feminist STÖ'lerin "büyük çerçeve"yi göz ardı etmelerinin ve yerel meseleler ile kişisel siyasete odaklanmalarının nedeni, her yıl bu yönde akan milyarlarca dolardır. Şayet feminist STÖ'ler Brezilya, Endonezya, Tayland veya Filipinler'de erkek ve kadın topraksız işçilerle birlikte toprak işgallerine katılmaya başlasalardı ya da kırsal bölgelerde çok az ücret alan daha ziyade kadın öğretmenlerin, yapısal uyum politikalarına karşı yürüttükleri genel grevlere katılsalardı, emperyal donörler bu STÖ'lere verdikleri para musluklarını kapatırlardı.

Yabancı Donörlerle Olan STÖ Dayanışmasına Karşı Sınıf Dayanışması

"Dayanışma" sözcüğü, anlamını yitirdiği pek çok bağlamda suiistimal edilmiştir. STÖ'ler için "dayanışma" terimi, önceden belirlenmiş bir "yoksul" gruba verilen dış yardımı içerir. Yoksulların profesyonellerce "araştırılması"na ya da "popüler eğitimi"ne dayanışma denir. "Yardım" ve "eğitim"in aktarılma biçimleri ve hiyerarşik yapıları çoğunlukla on dokuzuncu yüzyıldaki hayırseverlik kurumuna benzer ve bu teşebbüsün sahipleri de Hıristiyan misyonerlerden çok farklı değildir.

STÖ'ler, devletin "vesayetçiliğine ve bağımlılığına" saldırarak, bireysel gelişimi (self-help) vurgularlar. Neoliberalizmin kurbanlarını ele geçirmeye çalışan STÖ'ler arasındaki rekabette, yine bu STÖ'ler Avrupa ve ABD'deki muadillerinden önemli miktarda mali yardım alırlar. Bireysel gelişim ideolojisi, kamu çalışanlarının yerini, geçici sözleşme usulü çalışan gönüllülerin ve yukarı tırmanan profesyonellerin almasını vurgular. STÖ'lerin temel felsefesi, dikkatleri servet sahibi sınıfların devlet kay-

naklarını kullanmasından uzaklaştırarak, yoksulların *öz-sömürüsüne* (self-exploitation) yönlendirmek ve böylece "dayanışma"yı, neoliberal ekonomiyle işbirliğine ve ona tâbi olmaya dönüştürmektir.

Buna karşın, Marksizm, sınıf içerisindeki sınıfsal dayanışmayı ve yabancı ve yerli sömürgecilere karşı baskı altındaki grupların (kadınlar, beyaz olmayanlar) dayanışmasını öne çıkarır. Temel odak noktası, sınırlı bir süre için küçük grupları bölen ve pasifleştiren bağışlar değildir. Marksist dayanışma kavramı, ortak bir ekonomik durumu paylaşan ve kolektif ilerleme için mücadele veren, aynı sınıf üyelerinin ortak eylemine odaklanır. Dayanışma kavramı, hareketin temel parçalarından birini oluşturan "organik" entelektüellerle -yani, sınıf mücadelesini analiz edip eğitim veren ve doğrudan eylem sürecinde aynı siyasal riskleri alan kaynak kişiler- ilişkilidir. Buna karşın, STÖ'ler; yalnızca sübjektif bir özcü kimlik kültüne "girişenler"in anladığı bir dil konuşan kurumlar, akademik seminerler, yabancı vakıflar ve uluslararası konferanslar dünyasına gömülmüşlerdir. Marksistler ise, dayanışmayı, soru sormayan ve hiçbir şeyi savunmayan dış yorumcular gibi davranmak olarak değil, sınıfsal siyasal hareketlerin risklerini paylaşmak olarak görürler. STÖ'lerin ana hedefi, kendi "proje"lerine dış kaynak "almaktır." Marksistler için ise temel mesele, sosyal dönüşümü gerçekleştirmek için verilen siyasal mücadele ve eğitim *sürecidir*. Hareket; sosyal değişim ihtiyacına yönelik bilinci ortaya koymanın ve çoğunluk için koşulları düzeltmeye hizmet edecek bir siyasal iktidar inşa etmenin aracı olan her şeydir. STÖ'ler, "dayanışma" kavramını genel özgürleşme hedefinden uzaklaştırırlar ve onu, bir işe katılmak ya da hela inşa etmek üzere insanları bir araya getirmenin yolu haline getirirler. Marksistler için ise, kolektif bir mücadelenin dayanışması, gelecekteki demokratik kolektivist toplumun nüvelerini içerir. Bu çeşit geniş bir vizyon veya böyle bir vizyondan mahrum olma, farklı dayanışma anlayışlarına farklı anlamlar verir.

Sınıf Mücadelesi ve İşbirliği

STÖ'ler, neoliberal rejimlerin ve denizaşırı mali yardım kurumlarının işbirliğini sağlamanın koşullarını ve bedelini iyice araştırmadan, herkesin işbirliğinden bahsederler. Sınıf mücadelesi, artık var olmayan bir geçmişe yönelik bir atavizm olarak görülür. Bugün bize "yoksullar"ın yeni bir yaşam kurma niyetinde olduğu söyleniyor. Yoksullar geleneksel siyasetten, ideolojilerden ve politikacılardan bıkmışlar. Buraya kadar her şey yolunda. Fakat buradaki problem, STÖ'lerin, denizaşırı fonlardan para alan arabulucu ve simsarlar olarak kendi rollerini tanımlama konusunda pek isteksiz olmalarıdır. Gelirin belli ellerde yoğunlaşması ve eşitsizliklerin büyümesi; işbirliği, mikro-teşebbüsler ve bireysel gelişim vaazlarından yıllar sonra, yani bugün her zamankinden daha geniş boyutlara ulaşmıştır. Bugün Dünya Bankası gibi bankalar, mikro-projeleri finanse edecek fonların yanı sıra, milyonlarca tarım işçisini sömüren ve zehirleyen ihracatçı tarım teşebbüslerine fon sağlamaktadır. Tepede neoliberalizm teşvik edilirken, STÖ'lerin mikro-projelerdeki rolü, dipte siyasal muhalefeti etkisizleştirmektir. İşbirliği ideolojisi, *STÖ'ler aracılığıyla* yoksulları tepedeki neoliberallerle birleştirir.

STÖ'ler, "benimsenebilir" araştırmaları belirleyen, araştırma fonlarını dağıtan ve sınıf analizine ve mücadele perspektifine dayanan konu ve yaklaşımları süzgeçten geçiren entelektüel polislerdir. STÖ görevlileri kendilerini "sosyal bilimci" olarak sunarken, Marksistler konferanslardan dışlanır ve "ideolog" diye damgalanır. Entelektüel modanın, yayınların, konferansların ve araştırma fonlarının denetimi post-Marksistlere önemli bir iktidar temeli sunar, fakat kendilerine fon sağlayan yabancı patronlarıyla çatışmaya girmekten kaçındıkları sürece...

Eleştirel Marksist entelektüeller, kendi fikirleri mevcut sosyal gerçeklikleri yansıttığı için, güçlü bir kuramsal temele sahiptirler. Onların kuramlarının da öngörmüş olduğu gibi, sınıflar arasındaki kutuplaşma ve şiddetli çatışmalar gittikçe büyüyor. Bu perspektiften bakıldığında görülür ki, Marksistler, STÖ'lere karşı stratejik olarak güçlü olsalar da, taktik olarak zayıftırlar.

Alternatif STÖ'ler

STÖ'lerin pek çok farklı biçimi olduğunu, bunların büyük bir kısmının uyum politikalarına, IMF'ye, borç ödemelerine vs. karşı çıkıp bunlara karşı örgütlendiğini, ve tüm STÖ'leri aynı kefeye koymanın adaletsizlik olduğunu iddia edenler olabilir. Bunda doğruluk payı vardır, fakat bu duruş, daha temel bir meseleyi yadsır. Asya ve Latin Amerika'daki çoğu köylü lideri, "ilerici" STÖ'lerin bile oynadığı ayrıncı ve elitist rolden şikâyetçidir: STÖ'ler, köylü liderleri kendi örgütlenmelerine tâbi kılmak ve yoksulları yönlendirip onlar adına konuşmak isterler. Fakat onlar, bu tâbi rolleri kabul etmiyorlar. İlerici STÖ'ler, yoksulları kendi araştırma projeleri için kullanır ve onların yayınlanmasından yarar sağlarlar. Bunlardan hareketlere dönen hiçbir şey olmaz; kendi adlarına yapılan çalışmaların kopyaları bile... Dahası, köylü liderler, STÖ'lerin kendi eğitim seminerlerinden sonra neden kendi hayatlarını asla tehlikeye atmadıklarını sorarlar. Neden zenginler ve güçlüler hakkında çalışma yapmazlar? Neden biz?

"İlerici STÖ'ler" içerisinde radikal sosyo-politik hareketlere "kaynak" oluşturma işlevi gören azınlıkların var olduğunu kabul etsek bile, gerçek şudur ki, insanlar, STÖ'lere aktarılan fonların çok küçük bir bölümünü alırlar. Dahası, STÖ'lerin çok büyük bir bölümü yukarıda açıklanan çerçeveye uyarlar. Bunun aksini kanıtlayan pek az örnek vardır. "İlerici bir STÖ" olma yolundaki büyük adım, kendi meslektaşlarının emperyalizmle ve onun yerel yanaşmalarıyla olan bağlarını, neoliberalizme eğilimli ideolojilerini ve otoriter ve elitist yapılarını sistematik olarak eleştirmektir. Ancak bundan sonradır ki, bunların, vakıf/hükümet ağlarından kurtulmuş Batılı STÖ'lerden ve Avrupa ve Kuzey Amerika'da, banka ve ulusötesi şirketlere hizmet eden egemen rejim ve partilere meydan okuyabilen sosyo-politik hareketler oluşturmak üzere kendi halklarını örgütleyip eğittiklerinden bahsetmeleri yararlı olacaktır.

Diğer bir deyişle, STÖ'ler, STÖ olmaktan vazgeçmeli ve kendilerini sosyo-politik hareketlerin mensuplarına dönüştürmelidirler. Donörlerin teknesini besleyen on binlerce STÖ ile aynı kefeye konmaktan kurtulmanın en iyi yolu budur.

Sonuç:
Bir STÖ Kuramına Doğru

Yapısal anlamda, STÖ'lerin çoğalması; "eski" dükkân sahiplerinden, serbest profesyonellerden ve "yeni" kamu çalışanı gruplarından farklı yeni bir küçük burjuvazinin oluşumunu yansıtır. Bu altsözleşmeli grup, maddi mal üretmediği fakat emperyal teşebbüsleri, mikro-teşebbüslerde çalışan yerel küçük meta üreticileriyle bütünleştirmeye hizmet ettiği sürece, erken dönem "komprador" burjuvaziye yakındır. Bu yeni küçük burjuvazinin -en azından, "orta-yaş varyantları"- pek çok mensubu, "halkçı bir söylem"i ve bazen de elitist, "ilerici" bir anlayışı kendi örgütlenmeleriyle bütünleştiren eski Marksistlerdir. Mülkiyete ya da devlet aygıtında sabit bir konuma sahip olmayan bu yeni sınıf esas itibariyle, kendisini yeniden üretmek için dış yardım kurumlarına bağımlıdır. Fakat kitle tabanı nedeniyle, anti-Marksist ve anti-devletçi bir çağrıyı popülist bir söylemle birleştirmek zorundadır -"üçüncü yol" ve "sivil toplum" nosyonlarından oluşan ve her iki temeli de oldukça belirsiz olan bir karışım. Ülke içinde sağlam bir organik destekten yoksun olan bu yeni küçük burjuvazi, varlığının temel dayanağı olan uluslararası toplantılar üzerinde büyür. "Küreselci" söylem, anti-emperyalist niteliklerinden koparılmış, bir çeşit suni "enternasyonalizm" için örtü sağlar. Kısacası, bu yeni küçük burjuvazi, neoliberal kurumlanışın "radikal sol"unu oluşturur.

STÖ'ler siyasal olarak, emperyalist stratejilerin yeniden düşünülmesine denk düşer. IMF, Dünya Bankası ve ulusötesi şirketler ekonomiyi yağmalamak için tepedeki yerel elitlerle birlikte çalışırken; STÖ'ler, dipte bunu tamamlayıcı bir faaliyet içerisine girer ve ekonominin yağmalanmasından kaynaklanan yeni hoşnutsuzlukları etkisizleştirip parçalarlar. Emperyalizm sömürü (exploitation) ve özümsemeden (containment) oluşan iki uçlu bir makro- ve mikro-strateji uygularken, radikal hareketler de iki-uçlu anti-emperyalist bir strateji geliştirmelidirler.

STÖ'ler, kendi sınıf kökenlerini terk edip "serbest" entelektüel olanlarla birlikte çalışmışlardır. Bunun sonucu ise, kapitalizmin derin krizleri (Asya ve Latin Amerika'daki buhranlar, es-

ki SSCB ülkelerinde çöküş) ve ciddi örgütlü devrimci hareketlerin yokluğu -Brezilya, Kolombiya ve belki Güney Kore dışında- arasındaki geçici bir ayrılıktır. Buradaki temel mesele, bu radikal sosyal hareketlerden yeni organik entelektüeller neslinin ortaya çıkıp çıkmayacağı, bu grubun STÖ eğiliminden vazgeçip geçmeyeceği ve gelecekteki devrimci dalganın bütünleyici bir parçası olup olmayacağıdır.

DOKUZUNCU BÖLÜM

ABD EMPERYALİZMİ VE NARKO-KAPİTALİZM

Emperyal yayılmanın tarihi boyunca, imparatorlukların sözcüleri, "yüksek ilkeler"den bahsederek, halkların fethedilmesini ve kaynakların sömürülmesini meşrulaştırmaya çalışmışlardır. 19. yüzyılda, İngilizler, Asya ve Afrika'nın yağmalanmasını, "Beyaz adamın karanlık halklara uygarlık getirme sorumluluğu"nun bir parçası olarak tanımladırlar. Fransızlar, *kendi* fetihlerinin, Fransız kültürünün meyvelerini geri toplumlara götürme arzusundan kaynaklandığını savundular.

ABD'nin emperyal fetihlerinin -özellikle Batı Yarıküre'de- ortaya çıktığı 20. yüzyılda, ABD ordusunun Santa Domingo'daki bankerleri, Orta Amerika'daki muz şirketlerini ve Meksika'daki petrol tekellerini savunan müdahalelerini meşrulaştırmak üzere benzer bir "yüksek ahlak tavrı" belirdi. Bu müdahaleler, "düzen ve istikrarı sağlamak" ve "Amerikan vatandaşlarının hayatını korumak" diye meşrulaştırıldı. Meksika devrimiyle birlikte, Başkan Woodrow Wilson, ABD'nin emperyal müdahalesini "demokrasi" ve "düzen" adına meşrulaştırdı. Washington, Rus Devrimi'nden sonra, müdahale için yeni bir bahane buldu -"anti-komünizm" ve "kızıl tehdit." Soğuk Savaş'ın sonu ve

Sovyet komünizminin çöküşünden sonra, Latin Amerika'daki güvenlik politikalarına ve görevlilere yönelik müdahale ve denetimlerini meşrulaştırmak için "narkotik tehdit"e yöneldi.

Soru şu: Washington, bu yüksek ahlaki ilkelerin ardında yatan, müdahalelerinin asıl ekonomik, siyasal ve askeri sebeplerini neden gizlemek zorunda kalıyor? Bunun temel nedeni, ABD'nin emperyal bir demokrasi olması ve ahlak söylemini, içeride kamuoyunu idare etmek ve etkisizleştirmek için kullanmasıdır. ABD'nin dış politikası büyük ölçüde ulusötesi şirketlere hizmet etmeye yönelmiş olmakla birlikte, bu politikayı uygulayan politikacıların oy almaya ihtiyacı vardır. Bunun sonucu ABD politikasının çifte söylemidir: ekonomik elitler için hâkimiyet arayışı ve seçmenlerden meşru bir dayanak almak için kullanılacak ahlakçı söylem. Bütün emperyalist güçler gibi, Washington da, şiddetli müdahalelerini, "ulusal güvenliği" sağlamayı amaçlayan önlemler olarak sunar. Böylece, Nikaragua'daki paralı, terörist Contra'lara ve Guatemala ile El Salvador'daki soykırımcı ordulara verilen mali ve siyasal destek, "ulusal güvenlik" zemini üzerinde meşrulaştırılır -sanki, yoksul yerliler ve köylüler, ABD istilasını tehdit edebiliyorlarmış gibi. Elbette, gerçek tamamen farklıdır. Orta Amerika'daki halklar ve uluslar, Washington'ın müdahaleci politikalarının sadece tehdidi altında değillerdir, aynı zamanda onun saldırılarına da maruz kalmaktadırlar. Soğuk Savaş'ın bitmesi, Washington için, imparatorluk-inşa projesini yoğunlaştırması yönünde bir işaretti. Körfez Savaşı, Panama işgali, Somali'deki küçük savaş, NATO'nun Doğu Avrupa'ya yayılması ve ABD hegemonyasında bir "Yeni Dünya Düzeni'nin tasarlanması, küresel bir imparatorluk yaratma yönündeki bu çabanın bir parçasıdır.

Elbette, Avrupalı ve Japon rakipler, ABD'ye tâbi olmayı kolayca kabul etmezler. Ve Latin Amerika'da, "neoliberalizm" adı verilen saldırgan bir kapitalizme dayanan bir Yeni Dünya Düzeni dayatma çabasına rağmen ciddi sosyo-politik mücadeleler ortaya çıkmıştır. Kolombiya, Meksika ve Peru'da köylü gerilla hareketleri etkin olmuştur; Bolivya, Paraguay, Ekvator ve Brezilya'da ise önemli köylü hareketleri gelişmiştir. Venezüella ve Arjantin'deki kent ayaklanmaları ve sendika grevleri halkın deste-

ğini almıştır. ABD destekli neoliberal elit fikir birliğine yönelik dipten gelen tehdit, Washington'ı, ordu ve polis aracılığıyla gerçekleştireceği müdahaleleri destekleyecek yeni bir ideoloji aramaya itti. Bu ideoloji, ilk olarak, Washington'ın, yüksek ahlaki hedefin ardında yatan asıl baskıcı ve sömürgeci politikalarını gizledi ve böylece içeride kamuoyu etkisizleştirildi. İkinci olarak, uyuşturucu kaçakçılarına karşı savaş, Washington'a, Latin Amerika'nın iç güvenlik güçlerine sızma ve kendi siyasal gündemini kurma fırsatı verdi. Üçüncüsü, "uyuşturucu kaçakçılığı savaşı," Washington'a, kendi ekonomik ve kontrgerilla gündemini dayatabilmek için, topluma doğrudan erişim imkânı sağladı. Washington, uyuşturucu kaçakçılığına karşı savaşı Latin Amerika'ya ve kırsal bölgelere odaklayarak, gerçek veya potansiyel sosyal devrimci hareketlere darbe vurabiliyordu. Şayet Washington'daki liderler uyuşturucu kaçakçılığı meselesinde gerçekten ciddi olsalardı, uyuşturucu parasını aklayan büyük uluslararası banklara odaklanır; uyuşturucu kaçakçılarından rüşvet alan polisleri tutuklar; uyuşturucu karşıtı eğitime daha fazla yatırım yapar; ve uyuşturucu satıcısı olan düşük-ücretli marjinal işçi gruplarına doğru dürüst iş sağlarlardı.

Uyuşturucu kaçakçılığına ilişkin herhangi nesnel bir analiz, bu meselenin esasında bir pazar ya da talep sorunu olduğu sonucuna varacaktır. Bu aslında ABD'nin ve onun hükümetinin, toplumunun, ekonomisinin ve kültürel sisteminin iç problemidir. Böyle bir talep oldukça, arz da olacaktır. Problem, uyuşturucu temelli hayal dünyasını (escapism: gerçeklerden kaçış) bir yaşam biçimi haline getirmiş parçalı bir sosyal çevre olan ABD toplumunun içine işlemiştir. Kişisel huzursuzluğu kamusal ifadelerle birleştirecek siyasal mekanizmaların, daimi istihdamın ve sosyal dayanışmanın olmayışı, pek çok Amerikan vatandaşını uyuşturucu arayışına ve kullanımına itti.

Uyuşturucu probleminin "dışsallaştırılması"nın Washington açısından çifte bir değeri vardır: Birincisi, ABD toplumu ve ekonomisinin derinlikli eleştirisini saptırır; ikincisi, Latin siyasetinin, politikacılarının ve ordu subaylarının sürekli maniple edilmesi için bahane yaratır.

En çok kullanılan metot, "ruhsat" uygulamasıdır. Washing-

ton, uyuşturucuya karşı savaşta kendi koyduğu itaat kriterlerine göre rejimleri değerlendirme, yargılama ve cezalandırma gücünü kendinde görür. Buna göre, Washington'ın emirlerine uyan yetkililere "ruhsat verilir"; Washington'ın istilasını reddedenler ise "işbirliği yapmamakla" suçlanır ve "uyuşturucu işbirlikçisi" olarak damgalanır. Washington'dan yönetilen "uyuşturucu savaşı," ABD'nin "sınır-ötesi" emperyal iddialarını pekiştirir ve böylece Latin ülkelerinin meşru ulusal sınırlarını ihlal eder. Helms-Burton yasasının uygulanması ise ABD'nin "sınır-ötesi" iddiasının bir başka ifadesidir. Washington, ABD hukukunu gezegenin yasası olarak görür.

Bu bağlamda, Washington'dan yönetilen uyuşturucu savaşı, "yeni-sömürgeciliği" de aşarak, sömürgeci tahakküme yeniden dönüşe yol açar.

ABD ve Yeni Sömürgecilik

ABD'nin kendi yasalarını gezegenin en üst yasası haline getirme çabası, emperyal menfaatlerin ABD'nin dış politikasını belirlemedeki artan önemini yansıtır. Bu dayatma, ABD'nin, Latin Amerika devletlerinin idari, askeri ve istihbarat aygıtlarının üst kademelerine *de facto* (fiili olarak) olarak sızmasıyla gerçekleşmektedir. Pek çok yorumcu ABD'nin özellikle borç krizi sayesinde sahip olduğu mali denetimi eleştirmekle ve diğer yazarlar da ABD'nin Dünya Bankası ve IMF aracılığıyla kurduğu kapsamlı etkiyi dikkate almakla birlikte, çok az analizci bu güçlü ekonomik etkileri, ABD'nin komutasındaki örgütlü Latin Amerika silahlı kuvvetleriyle -Washington'ın 1960-70'lerde ortaya koyduğu, fakat 1990'lara kadar ulaşamadığı bir hedef- ilişkilendirir. Meksika, Bolivya ve Kolombiya'da ABD'li elçiler ve devlet görevlileri, hangi subayların ve bakanların "kabul edilebilir" (ruhsatlı) olduğuna ve kimin "işbirliği yapmamakla" suçlanıp bertaraf edileceğine karar vermekte; ve Latin idare görevlileri de ABD'nin taleplerine uymaktadır. Tüm bu ülkelerde ABD'nin kara listeleri hazırlanır ve bu listelere göre, boşalan kamu görevlerine yeni atamalar yapılır ve emekli edilenlerin yerine yenileri getirilir; ayrıca, ABD'nin, koka üreticilerinin baskı

altına alınması, uyuşturucunun ortadan kaldırılması ve borç ödemelerinin hızla yapılması gibi politikaları da hızla uygulanır.

ABD'nin Latin Amerika'nın iç güvenlik meseleleri üzerindeki denetiminin güçlenmesinin yanı sıra, Washington, Latin hükümetlere de kendi baskıcı polis ve askeri güçlerini kuvvetlendirmeleri yönünde baskı yapmaktadır. Taktiksel düzeyde bile, FBI ve US DEA, soruşturmaları yönlendirmekte ve Latin yetkililerden istihbarat sağlamalarını talep etmektedir. Ayrıca ABD'li yetkililer operasyonları idare etmektedir. Chapare'a yapılacak bir gezi, Bolivya devletinin egemenliği konusunda herhangi bir gözlemciye fikir verecektir. Hemen hemen her gün burada bulunan DEA görevlileri tarafından operasyonlar düzenlenmektedir. Chapare'da ve Peru'nun Yukarı Husallaga Vadisi'nde, DEA görevlileri, operasyonları yöneten kişiyi gizleme gereği duymuyorlar. Ve çoğu general ve başkan da, ABD tarafından "uyuşturucu kaçakçısı" olarak damgalanmanın, kendi mevkilerine mal olacağının farkındadır. Kolombiya'da Başkan Samper'in köylülerin mahsullerinin yok edilmesini yoğunlaştırma ve Meksika başkanının, milyonlarca vatandaşının gittikçe fakirleşmesine karşın borç ödemelerini peşin yapma konusundaki arzuları, başkanlık düzeyindeki bu dehşet etkiyi oldukça iyi yansıtmaktadır.

Washington'ın "uyuşturucu savaşı" esasında ABD'nin Latin Amerika'daki gücünü artırmaya yönelik bir girişimdir. ABD bankaları aracılığıyla aklanan uyuşturucu parası Washington'ın ticaret açığını kapatmakta; uyuşturucu savaşı ise Washington'ın ekonomi politikası üzerindeki genel etkisini artırmakta ve ABD kökenli ulusötesi şirketlere, Latin Amerika'daki kamu teşebbüslerini inanılmaz derecede ucuz fiyatlara satın alma ve pazara sızma fırsatı vermektedir. Bütün büyük ve kârlı kamu petrol şirketleri satışa çıkarılmaktadır -Brezilya, Meksika, Venezüella, Bolivya gibi ülkelerde. *Maquiladore*'ler ve diğer ucuz emek alanları, Washington'ın, Latin Amerika'da "ihracat büyümesi" stratejisinin sembolü olmuştur. 1983 ve 1993 yılları arasında, ABD'nin medya hizmetleri ihracı, % 90 artış göstermiş olan toplam hizmet ihracatıyla karşılaştırıldığında, % 138 artmıştır. ABD'nin medya malları ihracı ise % 201 artmış, buna karşın toplam mal ihracı % 110 artış göstermiştir. ABD'li şirketler; pe-

rakende satış yerleri ve alışveriş merkezlerinde olduğu kadar, gayrimenkulde de etkindir. ABD destekli askerileşme de Latin Amerika'nın yağmalanmasını güvence altına almaya çalışmaktadır. Yeni Emperyalizm, biçim itibariyle "yeni sömürgeci" değildir; bu, ABD'nin sorumluluk ve yeterlilik kriterlerine göre değerlendirilen Latin Amerikalı idari yetkililerce sağlanan rutin bir komuta yapısı aracılığıyla gerçekleştirilen doğrudan idari bir denetimdir.

Yeni Emperyalizm, Latin ekonomisinin çok daha yoğun bir biçimde sömürülmesiyle kendi küresel konumunu pekiştirmeye çalışmaktadır. Bu süreçte huzursuzluğu önlemek üzere iki yeni aygıt oluşturulmuştur: bir ideoloji ve örgütsel bir ağ. Yeni Emperyalizm "küreselleşme" ideolojisini ve kâr gütmeyen STÖ ağını teşvik eder. İdeoloji, entelektüelleri "kaçınılmaz gelecek dalgası" önünde boyun eğmeye iter; örgütsel ağ ise entelektüellere ulusal refah devletini bölmenin aracını sunar.

Ne var ki, emperyal yayılmanın boyutu ve derinliği, gittikçe genişleyen bir sosyal sınıflar çevresini zayıflatmayı sürdürmektedir -iflas eden orta ve küçük ölçekli işadamları, şartları kötüleşen kamu çalışanları, toprağından edilen köylüler ve geçici ya da düşük ücretli fabrika işçileri. Hatta bazı entelektüeller, emperyalizm kavramını analiz ve siyasetin ana kavramı olarak yeniden kullanmaya başlamışlardır. Fakat bu son hareket, oldukça yeni ve belirli çevrelerle sınırlıdır. ABD'nin emperyal arzularına yönelik muhalefetin merkezi kırsal kesimdir: Brezilya'da Topraksız İşçi Hareketi (MST); Meksika'da Chiapas'ta Zapatistalar, Guerrero'da Devrimci Halk Ordusu (EPR) ve Oaxaca'da köylü hareketleri. Fakat en önemli muhalefet Kolombiya'dan çıkmıştır. Yirmi bin gerillaya sahip olan FARC'ın etkisi, ülkedeki 1200 belediyenin 600'den fazlasına ulaşmıştır.

ABD, bu Latin Amerika ülkesinin ikinci Vietnam olmasından korktuğu için, uyuşturucu karşıtı kampanyasını Kolombiya'da yoğunlaştırmıştır. Washington'ın, Başkan Samper'den uyuşturucuya karşı kapsamlı bir savaş yürütmesini istemesi de, FARC'ın köylüler arasındaki etkisini gittikçe artırmasıyla ve başkent Bogota'ya gittikçe yaklaşmasıyla ilişkilidir. FARC, 30 yıllık mücadeleden sonra temelini güçlendirmiştir ve artık baş-

kentten sadece kırk mil uzaklıkta karayollarını kesebilmektedir.

Sonuç olarak, Washington'ın uyuşturucu savaşı, onun karşı-devrimci siyasetiyle iç içe geçmiştir: Verdiği askeri yardım, FARC'ın köylü bağlantılarını imha etmeye yöneliktir. Koka'yı ortadan kaldıran, ucuz ithal ürünleri teşvik eden ve köylü örgütlenmelerini baskı altına alan ABD ve Kolombiya ordusu, köylüleri kırsal alanın dışına itmeyi ve böylece gerillaları yalıtmayı ummaktadır. Fakat bu politika tersi bir sonuç doğurmuştur; bazı köylüler paramiliter güçlerin uyguladığı şiddetten kaçarken, diğerleri gerillalara katılmaktadır. Washington'ın Kolombiya toplumunu kutuplaştırma politikası, toplumsal doku üzerinde çok derin ve yıkıcı bir etki yaratmıştır.

Yeni köylü hareketlerinin yayılması köylülüğün içsel dönüşümleriyle (siyasal, kültürel ve ekonomik), bunların diyalektik direnişi ise emperyal taleplerin gittikçe derinleşen tecavüzleriyle yakından ilişkilidir. Bugün "köylüler" pazar yönelimlidirler ve kendilerini işçi olarak görmektedirler. Küçük üreticiler için krediye, pazarlara ve teknik yardıma erişim, sınıf koşullarının gittikçe ücretli işçilere benzemesiyle bağlantılıdır. Modern kent merkezleriyle bağlantılı olarak, kendi kendini eğitmiş ya da formal eğitim almış köylülerin topraklarından edilmesi, tarımsal faaliyetlerini kentli sınıf savaşım tarzlarıyla birleştirebilen, modern örgütlenme ve iletişim yetilerine sahip yeni bir köylü yaratmaktadır.

Çağdaş köylü hareketlerini, haritadan silinmeden önce, isyanın son nefesi diye bir kenara atmak çok ciddi bir hata olacaktır. Köylülüğün sürekliliğinin ve köklülüğünün yanı sıra, kentli işçilerin gittikçe ortadan kalkması, kentlerdeki yüksek suç oranı ve sosyal hizmetlerin çöküşü kır ve kent arasındaki uçurumu daraltmıştır. Kırdan kente göç tersine dönmediği takdirde, hareketler toprak işgallerini gerçekleştirdikçe ve toplulukları inşa ettikçe, bir istikrar oluşturulabilecektir. Demografik değişimi zorunlu kılan içkin bir tarihsel mantık yoktur; bu, genellikle siyasal bir sorundur. Devletin emperyal yükümlülüklere tâbi olması neticesinde, emperyal yayılmadan etkilenen ana bölgeler kırsal kesim olmuştur: Faiz ödemeleri, koka çiftçilerinin baskı altına alınması ve tarım ihracatçısı holdinglere sağlanan sübvansiyonlar

hep devlet tarafından yönlendirilmektedir.

Direnişin temel dinamikleri, emperyal devlet sömürüsünün "nihai sonuçları"yla birlikte ortaya çıkmaktadır. Ve bunun nihayetinde tersine bir dönüşüm süreci yaşanmaktadır.

İmparatorluk-inşa süreci, konjonktürel olayların ya da belirli siyasetlerin sonucu değildir; esasında bu süreç, ABD ekonomik sisteminin zirvesindeki önemli kurumların kâr dengeleri ve üretim sisteminin üzerine inşa edildiği derinlikli yapıları ve süreçleri yansıtır. Bugün "İmparatorluk" daha önce görülmemiş bir ölçüde büyümektedir. Mineralleri kullanma koşulları, pazarlara erişim, düşük emek maliyetleri ve diğer hükümetler ile ordular üzerinde oluşturulan etki hiç bu kadar güçlü olmamıştır. Serbest pazarlar, seçime dayalı rejimler ve askeri denetimden oluşan emperyal formül içerisinde "reform" alanına neredeyse hiç yer yoktur. Fakat diğer yandan, güçlere aracılık eden kentli ortagrup erimekte, doğrudan sosyal eyleme yönelen işçiler ve kamu çalışanlarının sayısı ise hızla artmaktadır. İşte emperyal aşırılıklar, eşi görülmemiş servet birikimi ve emeğin konumunun gittikçe kötüleşmesi, kırsal alandaki yeni sosyal eylem noktalarının ulusal siyaset üzerinde etkinlik kazanmasını sağlayan bir ortam yaratmıştır.

Tarımsal meselelerden sosyal dönüşüme yönelik temel değişiklik; kültürel otonomi ve küçük çaplı üretimi ekonominin stratejik noktaları üzerindeki denetimle birleştiren sosyalist bir uygulamanın canlanması üzerine inşa edilir. Bu, ancak sosyalizm iç kaynaklı (endogenous) kültürel ve sosyal pratiklerle bütünleştiğinde ve şayet temel üreticilere cinsiyet eşitliği ve çevresel uyum gibi yeni değerler telkin edilirse, gerçeğe dönüşebilir. İmparatorluk Latin Amerika toplumlarının ekonomik, kültürel ve siyasal dokusuna darbe vurmuş ve onu parçalara ayırmıştır. Parçaladıklarının küçük bir kısmını kendi bünyesinde asimile etmiş, büyük bir kısmını ise sömürmüştür.

Fakat artık sol da darbelere karşılık vermektedir. Kolombiya ve Bolivya'nın köylerinden ve Brezilya'nın kırsal gecekondu yerleşimlerinden Meksika'nın ormanlarına kadar, yeni bir hareket ortaya çıkmakta ve kendi tarihini yazıp kendi teorisini hayata geçirmektedir.

Sonuç

Siyasal ve ekonomik tayfın iki ucundan iki dinamik güç, gittikçe yüzleşmektedir: yani, bir tarafta ABD imparatorluğu, diğer tarafta ise ona karşı olan köylüler. ABD imparatorluğunun ardındaki dinamik, içeride ekonomik önlemler ve dışarıda siyasi-askeri fırsatlar etrafında inşa edilmektedir. Yeni köylü hareketlerinin yayılması ise, "yalıtılmış köylüleri" tutarlı, sınıf bilincine sahip ve devrimci bir güce dönüştüren ekonomik, kültürel ve sosyal dinamiklere dayanmaktadır.

İmparatorluk-inşa modeli; faiz ödemelerindeki rantiye paylarına, ulusal kaynakların yağmalanmasına ve kamu mülkiyetinin ulusötesi şirketlere geniş ölçekli olarak aktarılmasına dayanır. Bu güçler birlikte Latin Amerika sosyal sistemi üzerinde, doğrudan üreticilerden -işçiler ve köylüler- karşılığı ödenmeyen emek zamanı sağlamak üzere, çok büyük bir baskı oluşturmuştur. Yerel iktidar yapısı kentlere yerleşmiş olduğu için, bu pay alma ve tahsisat sürecinde özellikle taşra ve kırsal bölgeler büyük zarara uğramıştır. Sömürünün bu denli yoğunlaşmasına eşlik eden bir unsur da, kökünden sökülen kentli grupların parçalanmasına ve yabancılaşmasına yardım eden kültürel metaların yayılması olmuştur. Sömürü ve parçalanmayla birlikte, emperyal desteğe sahip "pazar ideolojileri" de STÖ'ler ve entelektüel think-tanklar aracılığıyla yaygınlık kazanmış ve böylece orta sınıf profesyoneller/entelektüeller ve işçi sınıfı arasında bir destek oluşmuştur. Emperyal hegemonik blok, ABD'nin ordu ve polis kurumları üzerindeki etkisinin "aşırı belirleyici" niteliğiyle güçlenmektedir.

ABD imparatorluğu, en büyük ABD'li ulusötesi şirketlerin denizaşırı kârlara ve ABD ekonomisinin -Asya ve Almanya ile olan açıklarını kapatabilmek için- Latin Amerika ile yürüttüğü elverişli hesaplara olan bağımlılığına dayanmaktadır. "Uyuşturucu karşıtı kampanya" Washington'ın emperyal projesinin merkezinde yer alır. Fakat köylü hareketinden ve devrimci gerilla gruplarından kaynaklanan çok ciddi bir meydan okumayla da karşı karşıyadır.

ONUNCU BÖLÜM

ABD HEGEMONYASI: LATİN AMERİKA'DA SAĞ-KANAT STRATEJİ

Geçtiğimiz birkaç onyıl boyunca sol stratejiler üzerine çok şey yazılmakla birlikte, sağ-kanat stratejilere pek az dikkat edilmiştir. Halbuki, sağ-kanat mücadele biçimlerinin kapsamlı bir değerlendirmesi, solu anlamak açısından kaçınılmazdır, çünkü bu iki zıt strateji birbiriyle karşılıklı ilişkilidir. Örneğin, 1960-70'lerde solda silahlı mücadelenin ortaya çıkması, sağın askeri idareye ve şiddete dayalı yönetim biçimlerine yönelmesiyle yakından ilişkilidir.

Sağ-kanat stratejiyi tartışırken bazı meselelere dikkat çekmek gerekir. Birincisi, sağ çeşitli mücadele biçimlerini (şiddet, seçim, kitlesel protesto) kullanır ve onları çoğunlukla birleştirir. İkincisi, sağın strateji ve taktikleri mevcut koşullara bağlı olarak zaman içinde değişir. Örneğin, iktidarı kaybettiğinde şiddete başvurur, ciddi herhangi bir meydan okumayla karşılaşmadığında ise seçimlere yönelir. Üçüncüsü, sağ içinde bölünmeler vardır ve farklı gruplar farklı mücadele biçimlerine girişir. Ciddi bir tehditle karşılaştıklarında (kapitalist mülkiyet ilişkilerine yönelik bir meydan okuma), bu farklı gruplar ortak düşmanlarını yenilgiye uğratmak üzere güçlerini birleştirirler. Dördüncüsü, sağ-

kanat stratejiler, sağ devlet iktidarını ele geçirdiğinde ya da muhalefetteyken farklılık gösterir. Muhalefetteyken demokratik sloganları öne sürer ve kullanır; iktidara geldiğinde ise, kitlesel hareketleri hemen baskı altına alır. Son olarak, sağın uluslararası, ulusal, sınıfsal ve kurumsal ittifaklarını ve farklı siyasal konjonktürlerdeki muhtelif gruplarını analiz etmek gerekir. Bu varsayımları da göz önünde bulundurarak, 1960'lardan 2000 yılına kadar sağ-kanat stratejinin evrimini analiz etmek yararlı olacaktır.

Sağ-Kanat İktidar: Tarihsel Bir Yaklaşım

1990'larda sağ-kanat siyaset siyasal tartışma ve eylemin parametrelerini oluşturma sürecinde etkindi, fakat bu her zaman böyle olmamıştır. 1970'lerde sağ savunmadaydı ve politikaları da tepkiseldi. Solun ilerlemesine karşı artı bir eyleme girişmişti. Bugün sağ sivil toplumdaki sol muhalefete karşı devlet iktidarından yola çıkarak eylemde bulunuyor; 1960'larda ve 1970'lerin başlarında ise (Brezilya dışında) ulusal, halkçı ve sosyalist rejimlere karşı "sivil toplum"dan yola çıkarak eylemde bulunuyordu.

Çağdaş sınıf çatışmasının kökenleri İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme dayanır. Faşizmin yenilmesinden, Asya ve Afrika'daki sömürge karşıtı bir dizi devrimden, Çin ve Doğu Avrupa'da komünizmin ve Batı Avrupa'da sosyal demokrasinin (ve komünizmin) ilerlemesinde sonra, Latin Amerika sol-ulusalcı ve halkçı rejim ve hareketlerin yükselişine tanık oldu. Venezüella, Şili, Guatemala, Kolombiya, Arjantin ve Brezilya'da halkçı ve sosyal demokrat hükümetler iktidara geldi. Bu rejimler servetin yeniden bölüşülmesini, sosyal refahın artırılmasını ve kaynakların toprak sahibi/madenci sınıflardan kentli-endüstriyel komplekse aktarılmasını savunmaktaydı. Sağ buna, iki düzeyde karşı-saldırı başlatarak tepki göstermekteydi: 1) Sivil "demokratik" koalisyonlar oluşturarak ve 2) Askeri darbeleri teşvik ederek. 1940'ların sonlarındaki ve 1950'lerdeki sağ-kanat karşı-saldırı, ABD tarafından yönlendirilen Soğuk Savaş'la aynı dönemde

gerçekleşmekteydi. Sağ, anti-komünizm kisvesi altında, kendi liberal ihraç stratejisini ve sınıfsal menfaatlerini "meşrulaştırmaktaydı."

Sağ Karayip'te (Küba, Dominik Cumhuriyeti ve Haiti), Orta Amerika'da (Guatemala) ve Latin Amerika'da (Venezüella, Peru), ABD'li çokuluslu banka ve iş çevrelerinin de desteğini alarak toprak sahiplerini ve maden ve ticaret burjuvazisini birleştirdi. Temel siyasal araç askeri diktatörlük rejimleriydi (Somoza, Duvalier, Batista, Odria, Jimenez).

Güney Amerika'da (Brezilya, Arjantin, Uruguay ve Şili) ise sağ, halkçılara yer açan ve solu marjinal bir konuma indirgeyen "kalkınmacılık" bayrağı altında, gelişmekte olan endüstriyel burjuvazi ile seçim ittifakları yaptı. Sağ, kırsal bölgeler üzerindeki hâkimiyetine ve burjuvaziyle oluşturduğu kent ittifaklarına dayanarak seçim mücadelelerine girdi. Burjuvazi-toprak sahipleri ittifakı, sanayinin korunmasını ve temel ihraç ürünlerinin teşvikini bir araya getirdi. 1950'lerin sonlarına gelindiğinde, Küba Devrimi'nin önderliğinde, halkçı seferberliğin ikinci "dalgası" ortaya çıktı.

Reformist Deneyim

1960 ve 1964 yılları arasında sağ, devrimci solun reform gündemini "kullanmaya" çalışan bir halkçı grup ve kilisenin askeri ve muhafazakâr hiyerarşisiyle aynı konumda bulunan "aşırı sağ" arasında bölündü. Brezilya, Şili, Peru ve Venezüella'da halkçı sağ, ABD ile ittifak yaparak, köylüleri radikal işçi sınıflarından ve kentli yoksullardan ayırmak üzere tarım reformlarına yöneldi. ABD'nin vesayeti altındaki reform, fiziksel baskıyı karşı-devrimcilik çatısı altında birleştirmekteydi. Soldan ve halkçı hareketlerden gelen baskı sonucunda, sağ içerisindeki "halkçı gruplar" "reform süreci"nin denetimini yitirmeye başladılar. Bu süreçte "aşırı sağ," paramiliter grupları, kitle protestolarını ve ekonomik boykotları (yatırımdan çekilme, lokavt) örgütlemeye başladı. "Seçim yanlısı" sağ "halkçı ittifakı"nı gittikçe yitirdi ve ordu ve ABD istihbarat servisleri ile birlikte gizli silahlı eylemler hazırlamaya başladı.

Sağın "reformist evresi" 1964 yılında Brezilya'daki askeri darbeyle son buldu. Geleneksel kilise, muhafazakâr medya ve derneklerle olan bağlarını da kullanarak kitlesel gösterilere öncülük eden sağ, ekonomik felç ve sosyo-politik kutuplaşmayı teşvik etti. Bu bağlamda "aşırı sağ" askeri darbe yapmak üzere orduyla ittifaka girdi.

Burada, sağın araçsal bir demokrasi anlayışına sahip olduğunu unutmamak gerekir. Sağ için, devletin sınıfsal karakteri ve yönelimi, silahlı mücadeleye ya da seçim mücadelesine yönelik tavrını belirler.

Brezilya sağının askeri bir darbe aracılığıyla silahlı mücadeleye girişme kararı, Latin Amerika'nın geri kalanı için de örnek oldu. Arjantin (1966 ve 1976), Bolivya (1971) ve Şili'de (1973) askeri darbeler birbirini izledi. Sağın sol ile olan seçim rekabeti dönemi son buldu. Sağın "reform" sürecini denetlemekte yetersiz kalması ve seçim desteğini yitirmesi, silahlı mücadeleye eğilimli grupları güçlendirdi. Kennedy'nin ilan ettiği İlerleme İçin İttifak söylemi ortadan kalktı. ABD, kendini yine "aşırı sağ" ile aynı konuma getirdi. İdeolojik anlamda, sağ demokratik bir söylemden ulusal güvenliğe, tarım reformundan ihracat-yönelimli "modernleşme"ye yöneldi.

Sağın askeri yönetime başvurduğu ülkelerde (Brezilya, Arjantin, Bolivya gibi), silahlı egemenlik solun da karşı-tepki göstermesine yol açtı ve tüm kıtada gerilla hareketleri ortaya çıktı. Sivil yönetimin sürdüğü ülkelerde (Şili, Uruguay) ise, sosyal reform süreci derinleşti ve sağ, sivil grupların oluşturduğu iş çevreleri aracılığıyla mücadelesini radikalleştirdi ve geniş kapsamlı bir ekonomik sabotaja girişti.

Geri Çekilme ve Tepki: Sağ, 1970-76

1960'ların askeri darbeleri ve reformcu politikalar halk hareketlerinin yeniden canlanmasını engelleyemedi. Brezilya dışında, sağ, seçim yanlısı solu "özümsemeyi" ya da parlamento dışı hareketlerin artan etkisini sınırlamayı başaramadı. Şili'de sol seçimleri kazandı, Arjantin'de ulusalcı halkçılar yeniden iktidara geldi, Bolivya'da halkçı meclis yasamayı yönetti ve ordunun u-

lusalcı kanadı Peru'da yönetimi ele geçirdi. Sağ geçici olarak geri çekildi.

Ilımlı sağ mülkiyet, düzen, istikrar adına orta sınıfa yanaşarak; ev hanımlarını örgütleyerek; sermayeyi geri çekerek; ve lokavtlar düzenleyerek ekonomide örgütlenmeye başladı. Aşırı sağ ise kesin bir yüzleşmeye yönelerek, ordunun kapısını çalmaya ve CIA'dan mali yardım almaya başladı. Taktikler ülkeden ülkeye çeşitlilik gösteriyordu, fakat yasal ve yasadışı yaklaşımları birleştirme eğilimi hepsinde belirgindi. Arjantin ve Şili'de sağ, siyasi muhaliflere suikastlar düzenlemek üzere paramiliter gruplar örgütledi; iş grupları ve profesyoneller ilerici emek yasalarına ve sosyal reformlara direnmek üzere örgütlendi; ve anayasal normlar ya suiistimal edildi ya da reddedildi.

Belirli gruplar hedeflenmekteydi. Ekonomik sağın yarattığı, fakat sorumluluğu sola yüklenen kıtlıkları veya enflasyonu protesto etmek üzere orta sınıf kadınlar örgütlendi. Seküler değişimleri protesto etmek ve "ateist komünizme" direnmek üzere dini gruplar sokaklara taşındı. En önemlisi, ordu ve polis gittikçe "siyasallaştırıldı" ve emirlere uymayarak hükümetteki solun otoritesini zayıflatması ve halk hareketlerini baskı altına alması teşvik edildi.

İktidardaki Aşırı Sağ

1973 ve 1983 yılları arasındaki 10 yıl, hükümetten ve paramiliter gruplardan kaynaklanan sağ-kanat şiddetin sınır tanımadığı bir dönemdi. Sağ şiddet, daha önce görülmemiş boyutlara ulaştı. Orta Amerika'da 350.000 kişi öldürüldü, 2.5 milyondan fazla insan sürgün edildi. Güney Amerika'da (Arjantin, Şili, Uruguay, Brezilya, Bolivya ve Peru) 70.000'e yakın insan öldürüldü. Sağ çok geniş bir ölçekte devlet terörüne başvurdu. Sivil toplumu, özellikle de halkçı sosyo-politik hareketleri etkisizleştirmek; ulusalcı, halkçı ve sosyalist siyasal ve entelektüel liderlerin oluşturduğu siyasal entelektüel çerçeveyi parçalamak; ve daha önemlisi, ekonomiyi ve devleti yeniden yapılandırmak üzere baskı politikaları uygulandı.

Sağcı stratejinin ikinci evresi, serveti ihracat elitleri, banka-

lar ve çokuluslu şirketlerin elinde toplamak ve iktidarı hükümetin idari (askeri) kanadında merkezileştirmek üzere ekonomiyi, devleti ve sınıfsal yapıyı yeniden şekillendirmekti. Bu siyasal-ekonomik değişimlere refakat eden sağ, ekonomik ve sosyal politikayı şekillendirecek yeni bir neoliberal siyasal-entelektüel çerçeve yarattı. Şiddete dayalı yönetim ve "liberal reform" birliği, ilk olarak Pinochet yönetimindeki Şili'de hayata geçti ve onu daha sonra Arjantin, Uruguay ve Bolivya'daki askeri yönetimler izledi. Sağ uluslararası düzeyde bağlarını derinleştirirken, içeride sivil toplumu etkisizleştirdi. ABD ve uluslararası mali kuruluşlar, sağ-kanat rejimleri güçlendirmek için çok büyük bir mali kaynak akışı ve ekonomik danışma grupları sağladı. Bu sağ-kanat ekonomi danışmanlarının büyük bir bölümü, serbest pazar doğmasında uzmanlaşan Amerikan üniversitelerinin (Chicago, Stanford, Harvard gibi üniversiteler) mezunuydu.

Sağ, ulusötesi şirketler ve yerel ihracatçılar için çok geniş bir ekonomik açılım sağladı. Ayrıca, özelleştirme programları ve mali ayrıcalıklar sayesinde, uluslararası pazarlarla bağlantılı ve yerel ekonomide etkin olan yeni bir Latin Amerikalı milyarderler sınıfı yarattı. Bu uluslararası burjuvazi, ideolojik ifadesini küreselleşme ve modernleşme söyleminde bulan yeni liberal sağın esasını oluşturmaktaydı.

Sağlamlaşma: Yeniden Demokratikleşme Tartışması

Liberal kurumsal-ekonomik çerçeve bir kez kurulduğunda ve birikim ve serveti belli ellerde toplama süreci gerçekleştiğinde, sağ "yönetebilme" sorununu tartışmaya başladı. Tartışma meşrulaştırma biçimleri, egemen sınıf içerisindeki çıkar çatışmalarını çözmenin kuralları ve halkın huzursuzluğunu özümseme (içselleştirme) metotları gibi konulara odaklanmaktaydı. Yönetebilme meselesi; Brezilya (1979-85), Şili (1983-86), Arjantin (1982-83) ve Bolivya'da (1981-84) kitlesel mücadelelerin yeniden ortaya çıkmasıyla ve Orta Amerika'daki (Guatemala ve El Salvador) devrimci mücadelelerle birlikte yakıcı hale geldi.

Askeri rejimler artık, Washington konsensüsü tarafından ortaya atılan neoliberal modeli derinleştirmek ve yaymak açısın-

dan en uygun siyasal araçlar değildi. Sağ, uzlaşmaya dayalı bir geçişe yöneldi; bu geçiş sürecinde, bir seçim sistemi, sosyo-ekonomik sınıf yapısını hiç değiştirmeden devleti muhafaza edebilirdi. Bu süreçte sağ için önemli olan, diktatörlük sırasında kurulmuş olan siyasetin parametrelerini ve ordu mensuplarını yargılamamayı kabul edebilecek uygun yöneticilerin seçimiydi. Sağ, kapitalist liderleri destekleyerek ve solu marjinalleştirerek "demokratik muhalefeti" böldü. Solun seçim siyasetine girmesi karşılığında, kitle hareketleri etkisizleştirildi ve sağ sosyo-ekonomik iktidarını sağlamlaştırdı.

1990'larda Neo-Otoriteryanizm, Serbest Pazar ve Serbest Seçimler

Uzlaşmaya dayalı geçiş, neoliberal sosyo-ekonomik düzenin sağlamlaşmasını sağlamaktaydı. Merkez-sol marjinal bir seçim muhalefeti olarak sisteme entegre olurken, sağ siyasal iktidarın temel kurumları (başkanlık, anayasa mahkemesi, adliye, merkez bankası, askeri komuta ve ana bakanlıklar) üzerinde hâkimiyet kurdu. Siyasal ve ekonomik düzenin doruklarını kontrol altında tutan sağ, bir kez daha seçim sistemi içerisinde iktidara gelmek istiyordu.

Katı sınıf yapılarının en tepesinde bulunan sağ, bir meşruiyet görüntüsü yaratabilmek için kitle iletişimi ve mali kaynakları denetlemekte ve yeni tarz bir otoriter siyaset uygulamaktaydı. Sağ 1990'larda seçim siyaseti görüntüsü altında, sözde yasalara dayalı bir yönetim sergiler. Başkanın yeniden seçilmesini sağlayan yasaları dayatarak egemenliğinin devamını sağlar ve sendikaları ve sınıf dayanışmasını zayıflatan emek karşıtı yasaları onaylamaları için temsilciler ve yargıçlar üzerinde baskı uygular ve onlara rüşvet verir.

Sınıf savaşına giren sağ, temel kamu teşcbbüslerini özelleştirerek burjuva sınıfını güçlendirir ve böylece kendi sınıf destekçilerinin elinde daha fazla güç ve ekonomik kaynak toplar. Ayrıca, medya imparatorluklarının birleşmesini sağlayarak, sağkanat kapitalistlere ideolojik denetimi kendi ellerinde tutma olanağı verir. Neoliberal politikalar ekonomik bir stratejiden ziya-

de, siyasal bir sınıf stratejisidir. Ekonomik politikalar ve siyasal kararlar, solun toplumsal temelini zayıflatmaya yöneliktir; yasal önlemler ise fiziksel baskıyla dayatılır.

1996'da Brezilya'da sağcı Cardoso rejimi, elliye yakın köylünün katledilmesini yönetti. Şili'de kır işçilerinin grevleri sistematik olarak bastırıldı. Arjantin'de protesto gösterisi yapanlar polisin rutin saldırılarına maruz kaldı ve gazeteciler yaralandı ve öldürüldü. Peru'da Fujimori, binlerce halkçı eylemcinin öldürülmesinden, sürgüne gönderilmesinden ve işkenceden geçirilmesinden sorumluydu. Sonuç olarak sağ, seçimler ve sivil siyaset görüntüsü altında, halkçı muhalefete karşı oldukça sert bir şiddet uyguladı. Bunun en bariz örneği, narko-seçim yanlısı politikacıların serbest pazarı, ölüm müfrezelerini ve kırsal kesimin askerileşmesini teşvik ettiği Kolombiya'dır.

1990'larda sağ, sosyal mücadelenin kapalı bir seçim bölgesi içerisinde safdışı bırakılamadığı yerlerde askeri şiddet uygulamayı sürdürdü. Latin Amerika'nın büyük bir bölümünde sağ, yasal sistemin izin verdiği otoriter idari kararlara dayanmakla birlikte, "yapısal uyum politikaları"nın uygulanmasından kaynaklanan yoksulluğa ve sömürüye karşı muhalefeti ortadan kaldırmak için hukuk dışı güç ve şiddet kullanma seçeneğini uygulamayı da sürdürdü.

Yeni Mücadele Metotları: STÖ'ler ve Yoksulluk Programları

Halkın mobilizasyonunu özümsemeyi amaçlayan sağcı strateji, hem geleneksel hem de yeni örgütsel silahları birleştirir. Devlet destekli "yoksulluk programları" ve STÖ'ler sosyal kontrolün temel araçlarıdır. Yoksulluk programları, oy karşılığında yoksullara yaşamaları için gıda ve küçük çaplı kredi sağlayan "oy satın alma" mekanizmaları olarak pek az gizlenir. STÖ'ler esasında hükümet (Avrupa, ABD veya Dünya Bankası) tarafından finanse edilen özel kurumlardır ve bu kurumlar, istihdam, kamu sağlığı ve eğitim gibi kapsamlı yapısal değişimler için mücadele eden sosyo-politik hareketleri zayıflatmak için, "bireysel gelişim"i (self-help) ve mikro-teşebbüsleri teşvik

edecek "projeleri" örgütleyen orta-sınıf profesyonellerden oluşur.

Sağ, makro-ekonomiyi, seçimle işbaşına gelmeyen uluslararası danışmanlarla işbirliği içerisinde, idari kararlarla yönetir ve yoksulluk programlarını yöneten görevliler ve özel fona sahip STÖ'ler aracılığıyla yoksul toplulukların mikro-ekonomisine sızar.

Sağ ve Amerikan İmparatorluğu

Latin Amerika'da sağa ilişkin herhangi bir tartışma, Amerikan emperyal devletini ve çokuluslu bankalar ile şirketleri dikkate almalıdır. Bunlar, Latin Amerika sağının stratejilerini belirleme ve ona örgütlü destek ile mali kaynak sağlama konusunda önemli bir rol oynar ve esasında kavramsal olarak sağın bütünleyici bir parçasını oluştururlar.

Amerikan stratejisi sağ-kanattır, çünkü müdahale ve tavırları, ücretlilerin gelir payının ve ulusal büyümenin zararına olmak üzere, kârların maksimize edilmesini ve bunların çok küçük bir banka ve şirket etili tarafından serbestçe dolaşımını destekleyen politikaları savunmaya yöneliktir. Washington'ın politikaları, halkçı hareketler karşı, sağdaki iş çevreleri ve mali gruplarla birlikte telaffuz edilir. ABD'nin serbest pazar ideolojisi, Latin Amerika sağının liberal doktrinlerine de yansımaktadır ve solun yeniden bölüşümcü politikalarına karşıdır.

Washington'ın politikası siyasal bağlama göre çeşitlilik gösterir. Washington 1950'lerde "açık ekonomileri" teşvik etmek üzere sağ-kanat askeri diktatörlerle işbirliği yaptı. Siyasal müttefikleri, madenci ve toprak sahibi elitler arasında yoğunlaşmıştı. Brezilya, Şili ve Arjantin gibi birkaç ülkede, çokuluslu şirketler, devlet teşebbüsleri ve ulusal endüstriler arasındaki ittifaka dayanarak "kalkınmacı" seçim rejimlerini destekledi.

Küba Devrimi ve ulusalcı ve sosyalist partilerle karşı karşıya kalan Washington, 1959'dan sonra, liberal orta sınıf ve endüstriyel gruplarla ittifak kurarak hareketi bölmeye çalıştı. İşçilerden ve köylülerden oluşan devrimci sol hareketi yalıtabilmek için reformist bir program (İlerleme İçin İttifak) önererek muha-

lefeti ikna etmeye çabaladı. Başkan Kennedy, birleşik bir reforma ve kontrgerilla mücadeleye karşı, "reformist merkez" ve sağ (ordu/iş çevreleri) arasında bir seçim ittifakı oluşturmaya çalıştı.

Ne var ki, Washington'ın 1960'lardaki demokrasiye "geçiş" girişimi başarısız oldu. Halk hareketleri, güç kazandıkça, İlerleme İçin İttifak'ın yeni, sağ-kanat bir hegemonik blok kurma çabasını zayıflattılar. Solun seçimlerdeki gücünden korkan Washington, askeri darbeleri destekledi. ABD'li devlet ideologları, ABD tarafından eğitilen "modernleşmeci ordular" fikrini ve ulusal güvenlik doktrinini kullanarak, şiddete dayalı bu yeni "yönelim"i meşrulaştırdılar. Washington, ulusal devlete ve özel kapitalist sınıfa verdiği siyasal desteği, dünya pazarıyla bağlantılı ihracat burjuvazisine yönlendirdi.

Washington Strateji Değiştiriyor: 1980'den 1997'ye

Askeri diktatörlüklerin 1980'lerdeki krizi, borç problemi ve kitlesel bir muhalefetin gelişimi, Washington'ı askeri stratejisini yeniden düşünmek ve ikili bir strateji uygulamak zorunda bıraktı: 1) Burjuva-liberal grupları finanse edip yönlendirerek ve buna karşın halkçı sol hareketleri yalıtıp etkisizleştirerek, diktatörlük karşıtı muhalefeti bölmeye çalıştı ve 2) Burjuva liberaller ve ordu arasında uzlaşmaya dayalı ve silahlı kuvvetleri sürdüren, "serbest pazar" politikalarını derinleştiren ve seçimlere başvuran bir geçişi teşvik etti.

Washington, National Endowment for Democracy aracılığıyla, "yeniden demokratikleşme" temasına ilişkin seminerleri, toplantıları ve yayınları finanse etti. Washington konsensüsüyle hayata geçirilen "yeni demokrasi" halk istişaresini, tarım reformunu, gelirin yeniden bölüşümünü ve kapsamlı kamusal sosyal hizmetleri dışladı. Buna karşın, neoliberal politikanın aracı olarak, iktidarı başkanlığın elinde merkezileştirdi. Seçim kampanyalarını finanse eden ve muhafazakâr sendika liderleri ile cemaat gruplarını eğitip öne çıkaran Washington, neoliberal "bireysel gelişim" ve "bireyci" ideolojisi ile Latin Amerika toplumunun farklı katmanlarına sızdı.

"Demokratik muhalefet"i bölen Washington, sağ-kanat seçim partileri aracılığıyla ekonomik ve askeri politikasını dile getirdi ve solu bölmeye yöneldi. Konferanslar ve denizaşırı seminerler aracılığıyla, sol içerisindeki sözde "ılımlı" grupları destekledi. Çatışmaya karşı çıkan sendika bürokratlarını finanse ederek ve serbest pazar ekonomisine ilişkin seminerler ile konferanslarda entelektüelleri ve merkez-sol politikacıları eğiterek solu böldü. Merkez-sol anti-emperyalist programını bir kenara bıraktı ve küresel yutturmaca (globaloney) doktrinini kabul etti.

Washington, ideolojik ve kültürel programları aracılığıyla, siyasal söylemin yeni parametrelerini yarattı; bu söylem çerçevesinde, emperyalizm yerini "küreselleşme"ye, sınıf mücadelesi "sosyal paktlar"a, siyasal mobilizasyon ise "yönetebilme"ye bıraktı. Emperyal sağ ile Latin Amerika sağının bütünleşmesi, Latin Amerika ekonomilerinin "küreselleşmesi"ni ve ekonomik entegrasyonunu anlamak açısından temel öneme sahiptir. Neoliberalizmin sağı tanımlayan hâkim ideoloji olarak egemenliği, Latin Amerika ve ABD sağının "uluslararası ittifakları"nın bir ürünüdür. Menem, Cardoso, Sanchez de Lozado, Sanguinetti ve Zedillo gibi yeni sağ politikacıların seçimle iktidara gelmesi, ortak bir neoliberal programa dayanan birleşik bir uluslararası sağın müşterek çabalarını yansıtır. Liberal akademisyenler ve gazeteciler tarafından öne sürülen "yeniden demokratikleşme" söylemi, üniversiteler ve medyadaki tartışmalara hâkim olmakta ve egemen elitlerin iktidarının sürekliliğini ve Wahington'ın Latin Amerika'daki siyasal ve ekonomik sistemlere yönelik derin müdahalesini gizlemektedir.

Washington'ın değişen mücadele biçimleri, gözlemcilerin dikkatini dağıtmamalı ve onun elitist iktidar yapılarına, servetin belli ellerde toplanmasına ve otoriter yönetim biçimlerine verdiği sürekli desteği göz ardı etmelerine yol açmamalıdır; ayrıca, Panama, Grenada ve sözde uyuşturucu karşıtı mücadelede sürekli güç kullandığı da dikkatlerden kaçmamalıdır.

Washington'ın sağ-kanat stratejisi, taktiksel esnekliği ve stratejik katılığı yansıtır. Washington, halk rejimlerine karşı silahlı başkaldırıları desteklemiş (Brezilya 1964, Şili 1973, Nikaragua 1981-90, vs.), fakat daha sonra 1990'larda seçim süreçle-

rine destek vermiştir. Bu değişim, kitlesel halk hareketleriyle karşı karşıya kalan ve gerileyen askeri rejimlerin yerini alan elit seçim paktlarına dayanır (Orta Amerika 1975-91, Brezilya 1979-86, vs.). Bu taktiksel değişimler, kapitalist düzeni sürdürme ve, daha açık olarak, neoliberal ekonomik modeli derinleştirme gibi stratejik hedeflerdeki katılıkla birleşir. Sağ-kanat siyasetteki değişimler, her zaman sınıfsal ölçütler tarafından yönlendirilir: ordunun, merkez bankasının ve idarenin sınıfsal içeriği ve yönelimi. Bobbio'nun (1990) iddiasının tersine, sağ, kendi sınıfsal menfaatlerine uygun olarak, kendi "oyun kuralları"nı yaratır. Sağcı yönetim, demokratik söyleme değil, devlet iktidarına dayanır. Buna karşın, sağ, halkın şikâyetlerini sömürür ve sol hükümetlere karşı sınıf mücadelesine girişecek sosyal örgütlenmeleri teşvik eder. Bir kez devlet iktidarını ele geçirince, halk gruplarını marjinalleştirir ve ülkeyi alınan kararlarla yönetir.

ABD sağı, iktidardaki Latin sağını, kamu mülkiyetini özelleştirecek, sosyal harcamaları ve vergileri azaltacak ve emek yasalarını zayıflatacak karar ve yasaları formüle etmek için kullanır. Sağ ise köylülerin ya da işçilerin yararına yasalar çıkaran demokratik rejimleri yıkmak için, boykotlar, lokavtlar, paramiliter hareketler ve sermaye göçü gibi yöntemlerle sınıf mücadelesine girişir. Siyasal sağın sınıf analizi, sınıf mücadelesi ve sınıf vizyonu; reformist merkezde yer alan orta sınıf entelektüellerin muğlak "adalet ile demokrasi" ideolojisiyle ve kitleler arasında yaygın olan gerici popülist duygularla çelişir. Siyasal sağın sınıf analizi, neoliberal ideolojinin siyasal sınıf üzerindeki başarılı dayatmasını izah eder. Merkez-sola ilişkin bir sınıf yaklaşımının eksikliği ise bağımsız bir alternatif inşa etme çabalarını baltalar.

Sağ-Kanat Strateji Üzerine Düşünceler

Tarihsel analiz bize sağ-kanat stratejinin bağlamdan bağlama çeşitlilik gösterdiğini söyler, fakat sağın siyasal hedefleri hep aynıdır: ulusötesi sermaye ile işbirliği içerisinde, özel servet birikimini teşvik etmek üzere devlet iktidarının mutlak denetimi. Bugün bu, uluslararası pazar içerisinde entegrasyonu derinleştirmek için iç pazarı zayıflatma biçimini almıştır. İşçi sınıfı iktida-

rının halkçı bir liderliğin egemenliği altında yükselişe geçtiği dönemde, sağ içerisinde bir grup -"ulusal burjuvazi"-, konjonktürel bir ittifak oluşturmak üzere liberal sağdan koptu. "Ulusal" ve "liberal" sağ ya da "seçim yanlısı" ve "askeri" sağ arasındaki ayrım geçiciydi.

Kamulaştırmayı amaçlayan halkçı kesimlerin seçim zaferi tehlikesiyle karşı karşıya kalan sağın farklı kesimleri birleşti, kendi seçim stratejilerini sundu ve iktidarı şiddet yoluyla ele geçirmenin ortamını hazırlayacak sosyal gerilimler ve ekonomik kaos yaratmak için demokratik özgürlükleri kullanarak "militarist" bir tutum takındı. Sağın devlet iktidarını ele geçirmenin bir yönetimi olarak şiddete başvurması, ona siyasal tartışma için yeni parametreler ve yeni bir sosyo-ekonomik düzen oluşturma imkânı verdi. Sağcı iktidar "düzeltici" (restorasyoncu) değildi. Askeri şiddetin kullanımı, sivil ekonomik ve siyasal elitin sınıfsal menfaatlerine hizmet etmeye yönelikti. Bu "kurumsal" bir tepki de değildi. Özel servetin yeniden belli ellerde toplanması ve sosyalist bir alternatif vizyonunun ortadan kaldırılması, sağa rehberlik eden stratejik hedeflerdi. Şiddet, mobilizasyonun ve siyasal tartışmanın sınırlarını belirleyerek entelektüelleri ve profesyonel siyasetçileri uysallaştırmanın yoluydu. Sağ, siyasal tartışmanın şartlarını denetleyerek ve şiddet aracılığıyla seçim oyununda yeni kurallar koyarak, "siyasal bir açılım" sağladı. Sağkanat hegemonya, siyasal sınıfın, neoliberal modelin temel kurallarını ve ekonomik projelerini özümsemesi ve kabullenmesiyle ifade edilir. Sağ, siyasal hegemonya koşulları altında, seçim rekabetini ve "demokratik kurumları" yeniden ortaya koymak üzere hazırlandı.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, sağ, sosyo-ekonomik koşullara bağlı olarak kendi içinde kimi zaman bölündü kimi zaman birleşti. Aşağıdan ani ve geniş ölçekli tehditlerin gelmediği "normal" zamanlarda sağ; 1) Halk desteğinden mahrum olan ve ordu, paramiliter gruplar ve polise dayanan liberal kesimler (toprak sahipleri, tüccarlar, bankerler) ve 2) Hegemonya kurdukları sürece halk grupları ile taktik ittifaklar peşinde olan, ulusalcı ve reformist sanayici, profesyonel ve yerel tüccar kesimler arasında bölündü. Sağın bu iki grubu arasındaki ilişki süreç

içerisinde değişiklik gösterdi: 1940'lar ve 1970'ler arasında "ulusal reformist" sağın üstünlüğü vardı. 1970'lerin sonlarından 2000'e kadar ise "liberal" sağ hâkimiyet kurdu. Günümüzde liberal sağ, silahlı güce dayalı bir iktidar bloğundan "idari-merkez" otoriter bir seçim rejimine yönelmiştir.

"Yeni sağ"ın "doğal müttefikleri" denizaşırı bankalar, ulusötesi şirketler, Dünya Bankası ve IMF'dir. Gücü ise, merkez-solun siyasal liderliğini, kendi neoliberal ideolojisiyle yirminci yüzyılda daha önce görülmemiş bir düzeyde etkileme kapasitesine bağlıdır. Sağ yalnızca doğrudan iktidardayken yönetmez; onun "özelleştirme," "entegrasyon" ve "yapısal uyum"a ilişkin fikirleri aynı zamanda, Uruguay'da Geniş Cephe, Nikaragua'da Sandinista Ulusal Bağımsızlık Cephesi (FSLN), Meksika'da Devrimci Demokratik Parti (PRD), Küba Komünist Partisi ve Brezilya'da İşçi Partisi grupları tarafından da uygulanmakta ve telaffuz edilmektedir. Sağa bu şekilde boyun eğmenin en bariz örneği, daha önce sosyalist başkan Allende'nin partisi olan, fakat daha sonra General Pinochet'nin ekonomik programına kucak açan Şili Sosyalist Partisi içerisinde yaşanmıştır.

Latin Amerika sağı ve ABD arasındaki tarihi çelişkiler de azalmıştır. Geçmişte "ulusalcı" ve bazen de demokratik burjuva sağ ABD müdahalesine direnmekte, iç pazarı savunmakta ve ABD'nin askeri darbeleri desteklemesine karşı çıkmaktaydı. Örneğin, Vargas ile Peron, Arbenz ile Goulart ve Velasco ile Rodriguez hep reformist ulusalcı burjuva grupları temsil etmekteydi.

Bugün ise yeni sağ -hem "üretici" hem de "mali" gruplar-, ABD ile nadiren çelişkiye düşmektedir: Ortak bir liberal gündemi paylaşmakta, uyuşturucuya karşı savaş kisvesi altında ABD'nin askeri müdahalesini kabullenmekte ve temel enerji, hizmet sektörleri ve diğer kamu teşebbüslerini ABD'li ulusötesi şirketlere satmaktadırlar. Bölgesel "entegrasyon" önerileri, Latin Amerikalı milyarder yatırımcılar ve ihracatçılar ile, onların ABD'li muadilleri arasındaki siyasal ve ekonomik bağları derinleştiren temel mekanizmalardır. Sağın eski anti-emperyalizmi, entegrasyonu derinleştirmenin yolunu açmıştır. Sağ-kanat entegrasyonun en önemli ideolojik ifadesi ise "küreselleşme" söy-

lemidir -emperyalizme tâbi olmayı ifade eden şifreli bir sözcük.

Bugün sağ-kanat yönetimin paradoksu, ekonomik sömürü ve sefalet derinleşirken, "demokratik yönetimler" ile oynamayı sürdürecek olmasıdır. Fakat halk hareketleri sömürü koşullarına ciddi anlamda meydan okurlarsa, tarih de bize göstermektedir ki, sağ serbest pazar ve seçimlerden, serbest pazar ve makineli tüfeklere doğru muhtemel bir geçiş yapacaktır. Ekonomik sektörler arasındaki sermaye hareketi (imalattan finansa ve ticarete), sermaye arasındaki ayrımların çok zayıf, emeğe karşı hedef birliğinin ise çok güçlü olduğu anlamına gelir. Bugün sol ve sağ arasındaki ayrım esasında sınıfsal bir ayrımdır; dikey halkçı ittifaklar ise geçmişte kalmıştır.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

EMPERYALİZM ÇAĞINDA SOSYALİZM

Çok da uzak olmayan bir geçmişte, emperyalizmin sömürü ve tiranlığından kurtulmak isteyen, yeryüzündeki milyonlarca insan cevabı sosyalist bir toplumun kurulmasında buldular. Bugün ise sosyalist bir alternatif önermek, cevaptan ziyade soru üretir. Bu cevaplar birkaç kategori etrafında gruplandırılabilir. Bunlar içerisinde en genel olanı, devrimci hareketler ve mücadelelerin oluşumu açısından yeni muhalif "dünya-tarihsel" siyasal, ekonomik ve kültürel koşullar geliştirir. Emperyalist dünyanın olumsuz yapısal özelliklerini kabul eden ikinci soru kategorisi, mikro düzeyde sosyalist bir öznelliğin geliştirilip geliştirilemeyeceğini sorgular. Üçüncü kategori ise, bir emperyal hasımlar denizinin ortasında ya da bir dünya kapitalist pazarı bağlamında başarılı bir sosyalist devrim stratejisinin geliştirilip geliştirilemeyeceğine veya bunun geçerli olup olmadığına ilişkindir.

Bunlar egemen emperyal iktidara karşı sosyalist bir alternatif oluşturmaya çalışanlar tarafından sorulması gereken sorulardır. Dahası, bunlara net cevaplar vermek gerekir. Basitçe "ütopyacı" bir alternatif tahayyül etmek ya da sosyalist bir hayale dalmak, bizi bir yerlere götürmeyecek ve muhtemelen buna inanan-

lar dışında da kimseyi ikna etmeyeccektir. Dahası, bireysel ütopyalar çoğunlukla halk mücadelesinden kopmuş entelektüeller tarafından uydurulur ve bunların fikirleri, halk sınıflarının hem deneyimlerinden ve ihtiyaçlarından hem de günlük yaşamlarından kopuktur. Sosyalist bir dönüşümün tarihsel imkânı üzerine bir tartışmaya girişmeden önce, sosyalist alternatife karşı çıkanlar ve kuşkuyla bakanlar tarafından ortaya atılan soruları ele almak yararlı olacaktır.

Bu bağlamda ilk soru dizisi, yeni yapısal kısıtlamaları vurgular. Emperyalizm çağında sosyalizm mümkün müdür? Belirli bir ülke içerisinde devasa küresel şirketlerin iktidarına meydan okunabilir mi, yoksa bu, ülkeler arasında ortak bir eylem mi gerektirir? İşçi sınıfı perspektifine sahip alternatif iletişim biçimleri, Avrupa-Amerika kökenli kitle iletişim kurumlarının ideolojik iktidarına ve onların kentli ve kırsal yoksullar üzerindeki propagandasına karşı koyabilir mi? Yeni bir devrimci öznellik yaratılabilir mi? Devrimle ilişkili olarak, önceki emperyal yayılma döneminden çıkarılabilecek tarihsel dersler nelerdir?

İkinci soru dizisi, öznellik problemleriyle ve sosyalist ya da devrimci bir göndergenin eksikliğiyle ilişkilidir. Devrimci imkânların sorgulanmasıyla ilgili sorular da aşağıdadır. Geçtiğimiz onyıllar, kitlesel yoksulluktaki ve kaynakların bölüşümünde yaşanan sosyal eşitsizliklerdeki artışın devrime yol açmadığını göstermiştir. Bireysel hareketlilik ve aşağı sınıf içerisindeki mütekabiliyet ilişkileri, emperyalizme alternatif davranış ve örgütlenme biçimleri yaratmış olabilir mi? SSCB'nin çöküşünden ve Çin elitinin kapitalizme yönelmesinden sonra, sosyalizm yeni ve ulusal (veya uluslararası) deneyimler temelinde yeniden yapılandırılabilir mi? Devlet, emperyal sisteme bağlı küresel aktörler tarafından aşılan bir anakronizm midir?

Üçüncü soru grubu, emperyalizme ya da onun negatif göstergelerine yönelik muhalefetin varlığını yadsımaz, fakat devrimcilerin ve sosyalistlerin nihai bir alternatif stratejiye sahip olup olmadıklarını sorgular. Buradaki mesele, yerleşik emperyal sosyo-ekonomik ve siyasal iktidar konumlanışlarını tersine çevirebilecek tutarlı bir sosyalist stratejinin var olup olmadığıdır. Düşünce ve pratikte neo-muhafazakâr karşı-devrim ve onun neoliberal

reform programı, travma ve krize yol açmaksızın, tersine çevrilebilir mi? Kapitalist ilişkiler denizi içerisinde sosyalist kurumlar inşa edilebilir ve mümkün olabilir mi? Sosyalist değerler; dünya ya da hatta yerel pazarların işleyişiyle rekabet edebilir mi? Sosyalist bir strateji, Michels'in "oligarşinin demir yasası" olarak algıladığı şeye veya bürokratik yönetim eğilimlerine ve problemlerine -aşırı bürokratikleşmiş bir devlet- boyun eğmeden, kendi ulusal güvenlik ve ekonomik planlama koşullarını örgütleyebilir mi?

Bunlar, günümüz emperyalizmine yönelik sosyalist bir alternatifin oluşumu bağlamındaki temel mesclclerle ilişkili önemli akademik ve siyasal sorulardır. Elbette bunlara verilebilecek ve bazıları diğerlerinden daha geçici olan cevaplar vardır ve mevcut tüm şüphe ve eleştirilere rağmen, bu cevaplar, nesnel ve öznel bir imkân olarak sosyalizm için verilen mücadelenin sağlam temelini ortaya koyarlar.

Sosyalizmin Nesnel Koşulları

Sosyalizme yöneltilen en güçlü itirazlardan biri, bugün sözde oldukça entegre olmuş olan ekonomik sürçlerle -sosyal işbölümünün gelişimi- ilişkilidir. Bugün bize, her zamankinden çok daha fazla insanın küresel ölçekte bir sistemdeki her tür metanın üretimi ve bölüşümü bağlamında işbirliği ve mübadele sürecine dahil olduğu söyleniyor. Küreselleşmenin -veya bizim belirttiğimiz şekliyle emperyalizmin-, meta ve sermaye dolaşımı üzerindeki ulusal ve sektörel sınırlamaları yıktığı ve birbirine bağımlı bir pazar ile üretim birimi yarattığı iddia ediliyor. Bu bir açıdan kısmen doğru, fakat başka bir açıdan açıkça yanlıştır. Sosyalleşmiş üretimin -yani, farklı ortamlardaki pek çok ekonomik birimin dünya ölçeğinde üretim yapmak için işbirliğine girdiği bir süreç- derinleşmesi, günümüzün dünyasında tarihsel bir gerçektir. Fakat bunu geniş ölçekli bir "karşılıklı bağımlılığa" ve işbirliğine dayanan bir üretim biçimi olarak sunmak yanlıştır. Çünkü meta üretimindeki bu işbirliği, toplumsal üretim araçları üzerinde mülkiyet haklarına, stratejik yatırım kararları üzerinde denetime ve kâr elde etme kapasitesine sahip bireylerden oluşan

ayrı bir sınıfın hâkimiyeti altındadır. Sosyalleşmiş üretimi denetleyenler ve özel mülk sahipleri, kendi işçi ve çalışanlarıyla karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde değildirler. İlk grup, çalışma koşullarını ve bunun mükafatının seviyesini belirler ve kendisine oldukça eşitsiz bir düzeyde gelir tahsis ederek toplumsal üretimden aşırı pay alır. Rekabete dayalı serbest pazar mekanizmaları ve mevcut "mütekabiliyet" ve "karşılıklı bağımlılık" ilişkileri iktidarı, serveti, geliri ve diğer kaynakları adil veya hatta verimli bir şekilde tahsis etmez ve kesinlikle eşitlikçi değildir. Tersine, bu ve bunun gibi diğer kaynaklar ve diğer bütün toplumsal ürün biçimleri; iktidar, hiyerarşi, sömürü ve üretim araçlarındaki mülkiyet ilişkileri gibi unsurlar tarafından belirlenen bir sisteme dayalı olarak, oldukça asimetrik bir şekilde tahsis edilir.

Bu bağlamda emperyalizm, farklı ve birbirine muhalif iki süreci harekete geçirmiştir: 1) Verimliliği artırmanın bir aracı olarak üreticiler arasında ileri seviyede bir toplumsal işbirliği ve 2) Üretilen servetin özel olarak tahsisi ve belli ellerde toplanması. Bu çelişki, yani üretim için işbirliği ve kolektif olarak üretilen metaların özel olarak tahsisi arasındaki artan kutuplaşma, sosyalist dönüşüm süreci açısından temeldir. Artan verimlilik, geniş ölçekli teknolojik ilerleme ve gelişen üretkenlik; toplumsal işbölümünün gelişiminde ya da işbirliğine dayalı üretimde de görülür. Özel mülk sahiplerinin ve şirket yöneticilerinin ana işlevi ve kolektif amacı, toplumsal olarak üretilen servetin kendilerine tahsisidir. Servetin gittikçe belli ellerde toplanması -süper-zengin milyarderler sınıfının gelişimi-, bu toplumsal üretim sistemi içerisinde yer alan çok sayıda işçiye bağlıdır. Sonuç olarak, sosyalizm nesnel olarak kolektif üretim içerisinde konumlanır ve mücadele de, toplumsal üretimin, kendi araçları ve çıktılarının toplumsal mülkiyeti yönünde genişletilmesidir.

Toplumsal işbirliği fikri, küresel üretim sürecinin bütünleyici bir parçasıdır, fakat toplumsal ürünün aslan payını bir şekilde kendine tahsis eden egemen kapitalist sınıf tarafından araçlaştırılır, savunulur ve belli bir mantığa oturtulur. Kapitalist birikimin sırrı bireysel girişimciliğin dehasında değil, toplumsal ürüne değer ekleyen çok büyük bir işçi, araştırmacı ve çalışan ordu-

sunda yatar ve Karl Marx tarafından daha erken bir bağlamda -sistemi yürüten artı değeri üreten bir bağlam- çok iyi betimlenir. Kolektif emek herhangi bireysel bir girişimci olmaksızın (örneğin Bill Gates) var olabilir ve gelişebilir, fakat milyarderler sınıfı, işbirliğine dayalı bir emek olmaksızın servet biriktiremez.

Ne var ki, kolektif mülkiyet mücadelesinde sağlam bir kırılma noktası oluşturmakla birlikte, çağdaş servet ve sömürü ilişkilerinin toplumsal doğasını teşhir etmek -ve çağdaş bir sınıf bilinci biçimini teşvik etmek-, kendi başına sosyalizme yol açmayacaktır. Gereken şey, doğrudan üreticilerin bu çelişkiyi çözüme ulaştıracak derin ve kapsamlı bir anlayış, örgütlenme ve mücadele geliştirmeleridir. Bu bağlamda, dünya ölçeğinde yeni emperyal yayılma ve pazar ilişkileri dalgasının sosyalist dönüşümü dizginlediği argümanı baş aşağı çevrilebilir: Daha fazla ülkede daha çok sayıda işçiyi toplumsal işbölümüyle bütünleştirme süreci, sosyalizm yönünde bir kolektif eylemin, yani toplumsal üretim araçlarının kamulaştırılmasının ve işçilerin kendi işyerleri ve üretim alanları, toplulukların kendi cemaatleri ve halkın devlet üzerinde denetim kurmasına imkân veren bir sistemin nesnel temelini oluşturacaktır.

Sosyalizmin inşasının ikinci nesnel temeli, siyasal karar-almanın gittikçe merkezileşen doğasıdır. Bugün her zamankinden daha yoğun bir şekilde, küçük bir grup seçilmemiş yetkili, tüm kürede milyarlarca insan üzerinde büyük bir iktidara ve söz hakkına sahiptir. Avrupa-Amerika imparatorluğunun merkez bankası ile ekonomi ve maliye bakanlıklarının yetkilileri ve bunların IMF, Dünya Bankası, Asian Bank, Inter-Amerikan Bank ve benzeri diğer uluslararası mali kurumlardaki atanmış yetkilileri kararları alır ve milyarlarca insanı olumsuz yönde etkileyen eylemlere girişirler. Bu seçilmemiş elit ekonomik karar-alıcılar, oluşum sürecindeki uluslararası bir kapitalist sınıf olan çokuluslu şirket ve banka milyarderlerinin menfaatlerini temsil eder ve doğrudan onlara cevap verirler. Bir dereceye kadar bu elit karar-alıcılar, hegemonik olmayan devletlerin seçilmiş yetkilileri tarafından görünüşte yürütülen siyasal iktidarı kendi üzerlerine almışlardır. Diğer bir deyişle, seçmenler, sırasıyla emperyal ku-

rumlara ve menfaatlere hizmet eden seçilmemiş ekonomik elitlere tâbi olan yöneticilere oy verirler. Liberal demokrasinin kurumsal süsleri her yerde yerleşik durumdadır, fakat aslında seçmenlerin oy verme hakları ellerinden alınmıştır. Stratejik kararlar halk temsiline, müzakereye ve istişareye başvurmaksızın, kararnamelerle yöneten seçilmemiş yöneticiler tarafından, merkezi karargâhlarda alınır. Sonuç olarak, daha fazla insan merkezi bir elitin yönetimine maruz kalmakla birlikte, bunların kendi yaşamlarının ekonomik ve toplumsal koşulları üzerindeki denetimi daha da azalmıştır.

Seçim siyaseti ve elit tahakküm arasındaki bu ayrım, halk mücadelelerinin nesnel temelini oluşturur ve devrimci güçlere, kapitalizm ve demokrasinin birbirine yapışık olduğu iddiasına karşı çıkma imkânı verir. Karar-alma ve iktidarın merkezileşmesi, gerçek demokrasinin ancak sosyalizmde gerçekleştirilebileceği ve iyileştirilebileceği argümanı için nesnel bir temel sağlar.

Emperyalist Yayılma ve Sosyalist Devrim

Belirttiğimiz gibi, emperyalist sistemin çelişkileri, sosyalist bir alternatif inşa etme ihtiyacı ve imkânı yönünde bir bilincin nesnel temelini oluşturur; geçmiş tarihsel deneyim de bize diğer bir nesnel temeli sağlar. Emperyalizm, zaten kısmen emperyal siyasa-oluşturucular tarafından yaratılan yapılar olan dışsal faktörlerle birlikte, kapitalizmin iç işleyişinin bir sonucudur. Bugün olduğu gibi geçmişte de, devletin gelir kaynaklarının ve denizaşırı pazarların ele geçirilmesi ve yayılması; emperyal ekonomik çıkarları ve stratejik siyasal-askeri konumları en üst seviyeye çıkarmak üzere sınıf ilişkilerini ve devletin konumlanışını yeniden yapılandırmıştır.

Emperyalist sistem içerisinde kapitalist gelişimin büyüyen boyutu, doğrudan üreticileri kendi üretim araçlarından koparmış ve hızla büyüyen ve etnik olarak karışmış proletarya için sömürgeci emek ilişkilerine ve baskıcı koşullara yol açmıştır. Bu koşulların yarattığı sınıf içi ve sınıf dışı çatışma koşulları, ya egemen sınıflar tarafından sömürülmekte ya da mücadeleyi sınıf-temelli eşitsizlik meselesinden uzaklaştırmaktadır. Bu sistemdeki

siyasal elitler, yalnızca kendi egemen sınıflarından sorumludurlar ve böylece, emperyal-öncesi elitlerden entelektüellere ve ücretli emekçilere kadar pek çok sınıf ve grupla çatışmayı kışkırtırlar. Bu çatışmalar sayısız başkaldırıya ve bazen, özellikle de yerel egemen sınıfların ve yönetici elitlerin zayıfladığı ve gözden düştüğü emperyalistler arası savaş dönemlerinde başarılı sosyalist devrimlere yol açmıştır.

Bu gelişmelerin kuramsal noktası açıktır: Geniş ölçekli ve uzun vadeli emperyal sistemler, ne devrimci mücadeleleri dizginlemiş ne de sosyalist devrimi engellemiştir.

Bugüne kadar sosyalist devrimler veya deneyimler, emperyal ülkeler içerisindeki işçiler ve alt tabakalar tarafından ya da sömürege veya yarı sömürge halklar tarafından girişilen savaşların ürünü olmuştur. Örneğin Paris Komünü'nü ele alalım. Komün, 1870-71 Fransa-Almanya Savaşı'nın -biri eski, diğeri yeni iki emperyal ülke arasındaki savaş- doğal bir sonucuydu. Almanya'nın askeri zaferi ve Fransa'nın büyük bir bölümünün fethi, Paris'te güçlü bir halk ayaklanmasını ve ardından komünü harekete geçirdi. Paris Komünü yalnızca birkaç ay sürse de, komünün örgütlenmesi, yasaları ve hatta hataları, hem Marx hem de Lenin'in devrim kuramı için pratik bir model oldu. Milyonlarca insanın ölümüne, yerinden yurdundan edilmesine, açlığa ve yıkıma yol açan emperyalistler arası Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) da, kitlesel halk ayaklanmalarını, protestoları ve devrimleri harekete geçirdi. Birinci Dünya Savaşı'nın askeri araçlarla emperyal fetih arayışı, burjuva liderler ve alt tabaka insanlar arasındaki geleneksel bağları yıktı ve toprak sahiplerinin itaatkâr köylüler üzerindeki denetimini zayıflattı. Macaristan, Bavyera, Finlandiya ve Rusya'da sosyalist devrimler yaşandı. Berlin ve Baltık filosunda askerler ve işçiler ayaklandı. Beş kıtaya hâkim olan ve kapitalist iktidarın zapt edilemez kalesi olarak büyük hazineler ve kitlesel bir silahlı güç tarafından desteklenen kuvvetli Avrupa emperyal sistemi, Rusya'da başarılı bir sosyalist devrim ve kitlesel işçi ve köylü ayaklanmaları üretti.

İki savaş arası dönemde emperyalizm, özellikle yerleşik Avrupa ülkelerine ve ABD'ye kendi etki ve hegemonik iktidar alanlarında meydan okuyan iki yeni emperyalist ülkede -Alman-

ya ve Japonya- yeniden canlandı. Meydana gelen çatışma ve fetihler, savaşın kırıp geçirdiği ve aşırı derecede sömürülen ülkelerde, özellikle Çin, Hindiçin ve Kore'de yerinden yurdundan edilmiş milyonlarca köylü arasında güçlü ve yeni bir halkçı anti-emperyalist hareket dalgası yarattı. Emperyal yayılma ve savaş, toprağın, madenlerin ve diğer üretim birimlerinin yağmalanmasını yoğunlaştırdı ve büyük bir devrimci direniş ordusu yaratarak, Çin, Hindiçin ve Kuzey Kore'de yerli komünist partilerin liderliğinde sosyalist devrimlere yol açtı. Anti-emperyalist savaş olarak başlayan süreç, sosyalist güçlerin gittikçe iktidara yerleştiği yerlerde iç savaşa dönüştü. Avrupa'da benzer bir süreç Yugoslavya'da yaşandı; diğer pek çok ülkede de sömürge karşıtı mücadele, yeni-sömürgeci ilişkileri pekiştiren rejimler ile, karma ulusal-halkçı bir devlet yaratmaya çalışan rejimler arasında bölündü.

Burada iki noktayı vurgulamak gerekir. İlk olarak, emperyal tahakkümü ortadan kaldıran halk ayaklanmalarına yol açan etken, güçlü askeri mekanizmalara ve totaliter devlet yapılarına sahip katı yeni emperyalizmdir. İkincisi, eski Avrupalı ve yeni ABD'li emperyal güçler, önemli birkaç ülkede -Çin ve Kore ile Hindiçin'in yarısı- hegemonya kurmayı başaramadılar. Buradaki temel nokta, büyük ateş ve insan gücüne ve ekonomik gücünün boyutu ile derinliğine rağmen, bu ikinci emperyalizm dalgasının, sosyalist devrimleri engelleyememiş olmasıdır. Bu devrimlerin, SSCB'deki "sosyalist" rejim ve toplumdan herhangi bir yardım gelmemesine rağmen başarıya ulaştığını belirtmek önemlidir. Kapitalist ilişkiler okyanusu sosyalist devrimi engelleyemedi.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, dünya çapında ABD emperyalizminin oluşumuna tanık oldu; bu dönemde ABD, dünya çapında bir askeri üs ve ittifak ağına, dünyanın en büyük askeri bütçesine, en ileri askeri teknolojiye ve denizaşırı pazarları ele geçirmek üzere yayılmaya eğilimli olan büyük sermayeli devasa girişimlere (yani, sözde çokuluslu şirketlerin oluşumu) sahiptir. Yeni Amerikan imparatorluğu tüm dünyada pek çok halkçı devrimci başkaldırıyı bastırmayı ve yenilgiye uğratmayı başarmakla birlikte, iki büyük çatışmada yenilgiye uğradı (Çin ve

Küba); üçüncü bir çatışmada geri çekildi (Kore) ve diğer birkaç çatışmada da geçici yenilgi yaşadı (Nikaragua, Angola, Mozambik, Şili, Grenada, Dominik Cumhuriyeti). ABD'nin emperyal varlığının egemen olduğu ülkelerde başarılı devrimler gerçekleşti: ABD'nin 500.000 asker yığdığı ve bölgesel askeri altyapı için on milyarlarca dolar yatırım yaptığı Hindiçin. Küba, ABD'nin yoğun mülk edindiği ve büyük bir deniz üssüne (Guantanamo) sahip olduğu bir ülkeydi. ABD, 1940'ların ortalarından sonlarına kadar herhangi başka bir ülkeye nazaran, Çin'deki iç savaş sırasında daha fazla askeri yardım ve danışman sağladı. Kore yarımadasını ele geçirmek için yüz binlerce asker ve milyarlarca dolar harcadı, fakat ülkeyi bölen bir uzlaşmayla yetinmek zorunda kaldı. Yani ABD'nin derinleşen askeri ve ekonomik varlığı, başarılı sosyalist devrimleri hızlandıran koşullayıcı bir etkendi; güçlü bir engelleyici etken değil.

Sovyet bloğunun yokluğu ya da varlığı ve sosyalist devrim arasındaki ilişki göz önünde bulundurulduğunda, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdeki bütün devrimlerin Kremlin'in muhalefetine rağmen gerçekleştiğini belirtmek gerekir: Yugoslavya, Çin, Küba ve Hindiçin. Devrimlerin tamamlanmasından sonra Sovyetler bu ülkelere önemli bir destek sağlasa da, SSCB'nin çöküşü Küba'daki devrimin de çökmesine yol açmadı; hatta Küba'yı, yabancı sermaye politikalarını yenilemeye ve yeni ticari partnerler aramaya itti. 20. yüzyıldaki sosyalist devrimlerin başarısı, Sovyet bloğunun varlığından ziyade, ülke içerisinde anti-emperyalist mücadele ve uluslararası dayanışmanın ve sınıfın gelişimiyle ilişkilidir. Bu anlamda SSCB'nin yokluğu ("kapitalizm denizi") yeni bir tarihsel engel değil, daha ziyade tüm yirminci yüzyıldaki sabit bir faktördür.

Yeni binyılın başında tüm dünyada sosyalist ya da en azından anti-neoliberal/anti-emperyalist liderlik altında kitlesel halk mücadelelerinin yeniden oluşumu, Avrupa-Amerikan emperyalizminin hâkimiyetinin tersine çevrilemez ve sorgulanamaz olduğu fikrine direnmelidir. Latin Amerika'da Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri (FARC), Brezilya'da Topraksız İşçi Hareketi ve Ekvator'da yerliler, köylüler ve astsubaylardan oluşan bir ittifakın iktidarı kısa bir süre için ele geçirmesi, yeni bir halk hare-

ketleri dalgasıyla bağlantılı, anti-emperyalist solun yeniden canlanma sürecindeki tepe noktalardır. Endüstriyel sendikalara (Güney Kore) ve kitlesel kent ve köy örgütlenmelerine bağlı olan benzer kitlesel halk hareketleri Asya'da Endonezya, Filipinler ve Nepal'de de yaşanmıştır.

SSCB'nin dağılışının hemen ardından kapitalizm/emperyalizmin evrensel zaferiyle ilgili olarak yapılan kapsayıcı genellemelerin (savunucuları tarafından öne sürülen ve morali bozulmuş sol entelektüel gruplar tarafından da tekrarlanan) ampirik bir temeli yoktur. Bu muzafferci ideolojik duruş, ancak savunucularının bayağılığıyla ve solda imparatorluk içinde bir niş bulma arzusuyla beslenebilir.

Şayet Avrupa-Amerikan emperyalizmi onu yüceltenlerin ve morali bozulmuş eski solcuların iddia ettiği gibi gerçekten de muzafferse, şiddetli karşı-devrimci politikaları uygulamak ve askeri müdahale kapasitesini artırmak ve derinleştirmek için imparatorluğa gerek olmazdı. Şayet devrim son bulmuş olsaydı ya da en azından solcu bir yazarın iddia ettiği gibi, imparatorluk nihai bir tarihsel zafer kazanmış olsaydı, NATO'yu sürekli silahlandırmaya ve Balkanlar, Körfez ve Afrika'da saldırı savaşlarına girmeye neden gerek duyuldu? NATO neden yeni üyeleri kendine katıyor ve askeri bütçeleri ve yeni silah sistemlerini genişletiyor? ABD Kolombiya'ya sağladığı askeri yardımları neden artırıyor ve otuzdan fazla ülkede askeri üslerinin ve FBI bürolarının sayısını artırıyor? Bu askeri müdahalelerin hiçbiri, belirli bir devletten kaynaklanan bir saldırıya karşı gerçekleştirilmemiştir. En makul argüman, tüm dünyada emperyalist yanlısı ve karşıtı güçler arasında; yani, hâlâ güçlü olan bir imparatorluk ve farklı ve gittikçe büyüyen bir anti-kapitalist eğilim taşıyan yeni bir anti-emperyalist hareket arasında var olan kırılgan sosyo-politik dengeye dayanır.

Halk Devriminin Öznel Koşulları

Sosyalist devrimin nesnel koşulları ve sömürülen, baskı altında tutulan ve marjinalleştirilen sınıfların bilinç biçimi arasında ciddi bir ayrım vardır. Fakat bu ayrım zorunlu olarak devrim-

ci değişimin toplumsal temelini oluşturacaktır. Böyle bir değişimin nesnel koşullarını emperyalist sistemin kendi kapitalist gelişimi yaratmaktadır. Nihai ya da kritik devrimci konuma ilişkin pek çok spekülasyon olsa da, buna pek şüphe yok. Asıl problem öznel koşullara ilişkindir: devrimci bir bilincin oluşumu.

Devrimci bilinç, daha ziyade devrimci bir başkaldırının ardından genel olarak gelişir ve derinleşir. Son tahlilde, devrimci öznellik, genişleyen imparatorlukların doymak bilmez ekonomik sömürüsünün basit bir yansıması değildir. Devrimci öznellik; mevcut nesnel koşulların anlaşılması ve bu anlayışın siyasal bir devrimci eylem programına dönüştürülmesi arasındaki temel bağdır. Nesnel koşullar devrimci bir sosyal sınıf yaratmak için gereklidir, fakat yeterli değildir. Kapitalist gelişme ve emperyal yayılma pek çok küçük üreticiyi yerinden yurdundan edip tahakküm altına alır, köylüleri topraksız işçilere dönüştürür ve "proletaryanın çoğalması"na yol açar. Ücretli işçileri üretim sürecinin dışına iterek, bazılarını kronik olarak işsiz bir artık nüfusa, diğerlerini ise enformal kent yoksuluna dönüştürür. Ayrıca pek çok küçük ve orta ölçekli burjuva iflasa sürüklenir; çoğu azgelişmiş ülkede bunlar da çalışan yoksulların arasına katılır.

Fakat olumsuz yönde etkilenen bu grupların ideolojik ve siyasal tepkisi, kendi nesnel koşullarına uygun olarak belirlenmeyebilir. Bu tepkiyi belirleyen unsurlardan biri, baskı altında olanlara ve sömürülenlere çekici gelen ve onların hoşnutsuzluğunu direnişe ve muhalefete -devrime- dönüştürmeye çalışan rakip ideolojik grupların varlığı, örgütsel yetileri ve liderliği olabilir.

Bugünkü koşullarda Avrupa-Amerikan emperyalist tahakküme karşı bazı tepkiler mevcuttur. En muhafazakâr tepki; kendi ifadesini, yukarıdan emperyal sömürüyü ve aşağıdan diğer etnik grupların servetinin istimlak edilmesini teşvik eden (yani, mülkiyet hırsızlığını ve kamusal suikastı meşrulaştıran etnik bağımsızlık savaşları aracılığıyla), Avrupa-Amerikan imparatorluğunun etnik vekilleri arasından bulur.

İkinci tepki; eski geleneksel elitlerin, dini ve bazen de ticari toprak sahibi elitlerin iktidarını ve ayrıcalıklarını yeniden canlandırmak üzere emperyal tahakküme meydan okudukları, bir çeşit "ruhani milliyetçilik"tir. Seküler bir solun yokluğunda, bu

gibi anti-emperyalistler, Avrupa-Amerikan ekonomik iktidarına karşı koymak yerine, çökmüş Batı ahlakına karşı alternatifler önerirler. Dinsel otoritenin kültürel ve siyasal kurumları, serbest pazar öncesi grupların ise ekonomiyi kontrol altında tuttuğu yerlerde, siyasal, kültürel ekonomik iktidar ayrımı ortaya çıkar.

Emperyalist tahakküme yönelik üçüncü tepki; serbest ticaretten, yerel imalatı zayıflatan politikalardan, kredileri düşürüp faiz oranlarını artıran borç ödemelerinden ve ekonomik süreksizlik yaratıp iflaslara yol açan spekülatif yatırımlardan olumsuz yönde etkilenen küçük burjuva gruplardan gelmiştir. Onların tepkisi ilerici emperyal iktidarla uzlaşmanın yollarını arayan - kendileri için mümkün olan en iyi anlaşmayı yapmak, tek "pratik seçenek"- meslek gruplarını, STÖ liderlerini ve diğer grupları da temsil eder. Bu gruplar emperyal iktidarın koridorlarında dolaşarak, güneşli bir yer ya da en azından, eğer yüzleşemiyorlarsa, bir diyalog imkânı ararlar. Onlar, IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü'nün toplantılarında masada bir yer alabilmek veya onlar tarafından tanınmak için mücadele ederler. Sermaye akışlarının bir parça düzenlenmesini ve Batı pazarlarına daha fazla erişim imkânını savunur ve Batı'nın dayattığı emek standartlarına karşı çıkarlar. Günümüzün emperyalist koşullarında, bu grupların en radikal talebi Tobin Vergisi(*) olmuştur. En sonuç verici anti-emperyalist ve anti-sistemik hareketler; kentli işçiler kadar, topraksız kır işçileri, küçük çiftçiler ve köylü üreticiler arasında yeni yeni oluşan halk ittifaklarında bulunabilir. Bunlar, radikal reformu sosyalizmle bütünleştiren modern anti-emperyalist hareketi oluştururlar.

Avrupa-Amerikan emperyalizmine yönelik tepkilerin çokluğu, hem muhalefetin genişliğini hem de onun parçalı karakterini gösterir. Bu farklı tepkiler sınıf pozisyonlarını ancak kısmi ölçüde yansıtırlar; çünkü bunların çoğu, liderleri belirli bir sosyal çevreden geliyor olsa da, çeşitli kitle temellerine dayanırlar. Emperyal sömürünün çeşit çeşit siyasal tepki ve failler ürettiği açıktır. Siyasetçiler ekonomik süreçlerin ürünü değillerdir; tersine, kültürel, ideolojik ve siyasal mücadeleler içerisinde şekillenir-

(*) Tobin Vergisi: kısa-vadeli mali işlemlere uygulanan bir vergi -ç.n.

ler. İşte muhtemel bir başarıya ulaşacak olan siyasal failler de; örgütlenmeleri günlük deneyimlerle uyuşan, genel bir mantık sağlayan (nasıl kusurlu ya da mantıksız olduğu önemli değil), günlük problemleri çözen ve pozitif bir muzaffer kurban imajı yaratanlar olacaktır. Kısacası bugün problem nesnel değildir: Dünyadaki büyük eşitsizlikler ve servetin yeniden sömürgeleştirilen dünyadan Avrupa-Amerikan imparatorluğuna aktarılması gerçeği gayet açık. Kapitalist dünya gittikçe ve geniş ölçekte kutuplaşıyor; köylüler ve işçiler her zamankinden daha fazla sömürülüyor; yoksulların sayısı artıyor; ve tüm bunların ötesinde, bütün süreci yönlendiren, inanılmaz kaynaklara sahip olan fakat faziletin zarafetinden yoksun olan, kibirli ve zorba Avrupa-Amerikan imparatorluğudur.

Sonuç olarak, bu, nesnel olmaktan ziyade öznel bir problemdir ve emperyalizme muhalefette ve eleştirmenlerde belirli bir zayıflık görülür. Bu eleştirmenlerden birkaçı, imparatorluğun dilini benimsedikleri için, emperyalizm savunucuları tarafından kullanılan kavramlardan ("küreselleşme," "ekonomik reform," "yapısal uyum," vs.) etkilenerek, bir bütün olarak sistemi belirleyen siyasal ve ekonomik zorunlulukları tanır.

Eleştirilerini haklı olarak Dünya Ticaret Örgütü, IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlara ve spekülatif sermaye ve yoksulluk gibi problemlere odaklasalar da, STÖ'lerin dünyadaki servetin doğrudan üreticileri olan işçiler ve köylüler arasında örgütlü bir temeli yoktur. Bu sınıflar ve konumlarla organik bir bağı olmayan STÖ'ler, çoğunluğun karşı karşıya kaldığı problemlere ilişkin bir sınıf analizi yapmaz ve böylece bağımsız bir toplumsal değişime dayanan etkili çözümler üretemezler.

Eleştirel *pensadore*'leri de kapsayan pek çok entelektüel, bir taraftan solu (ve anti-emperyalist mücadeleye girişme yürekliliği gösterenleri) kendi yenilgisinin derinliklerini yeterince kavrayamamakla ve yeni gerçekliklere uyum sağlayamamakla -yani, "Yeni Sağ" ile dirsek temasına girebildikleri ve sosyal demokratların sosyal emperyalistlere dönüştüğü bir sistemde gerçekçi bir niş bulmak gibi- suçlayarak, diğer taraftan ise imparatorluğun iktidarını ve onun müdafilerinin şöhretini aşırı şişirerek, kötümser bir dünya görüşü benimsemiştir. Bir dünya görüşünden

yoksun olan bu entelektüeller grubu, egemen paradigmayı kullanmakta, yalnızca soyut eleştiriler yapmakta ve bu paradigmanın üstünlüğünü ortaya çıkararak onun gelecekteki gidişatını tasarlamaktadır.

Bazı önemli istisnalar dışında, geleneksel sendikalar neoliberal politikaların ihtiyaçlarına ve şirketlerin taleplerine uyum sağlamıştır. En tepedeki sendika yetkilileri, devlete karşı, krallar ve soylular arasındaki ilişkilere benzer bir tutum takınmışlardır: Yani, kendi gelirleri üzerinde denetim sahibi olmaları karşılığında, neoliberal düzene sadakat sözü vermişlerdir. Buna rağmen, resmi emek konfederasyonları içindeki ve dışındaki kayda değer alt-tabaka işçi azınlıkları sayısız gayri resmi militan eylemlere girişmiş ve Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası, IMF ve onların denizaşırı şirket uzantılarına yönelik kitlesel muhalefet geliştirmek üzere şirket karşıtı diğer sol toplumsal hareketlere katılmışlardır.

Önemli bir entelektüel ve öğrenci azınlığı, kendi doğrudan eylem politikalarını karşılamak üzere küreselleşme karşıtı programlar geliştirdi. Tarihsel sol (komünistler) ve merkez-sol partiler neoliberalizme kucak açma eğiliminde oldukları (Blair'in "üçüncü yol"u bunun en bariz örneğidir) için, yeni anti-emperyalist gruplar kendi uluslararası ağlarını, hareket-tarzı siyasal örgütlenmelerini ve yaratıcı doğrudan eylem biçimlerini (Paraguay ve Brezilya'da toprak işgalleri; Ekvator ve Bolivya'da genel grevler ve halk ayaklanmaları; Güney Kore'de fabrika işgalleri; Londra, Seattle, Washington ve Amsterdam'da kitlesel sivil itaatsizlik gösterileri; ve Kolombiya'da büyük gerilla mücadeleleri) oluşturdular. Entelektüeller dış borç karşıtı hareketlere, küreselleşme karşıtı ilerici STÖ'lere ve neoliberal ekonomik modellere yönelik saldırılara da aktif olarak katılıyorlar.

Emperyal tahakküme (sözde "küreselleşme") karşı parlamento dışı muhalefetin yükselişi, siyasal denkleme yeni bir faktör eklemiştir: sömürgeci nesnel koşullar ve halkçı toplumsal dönüşüm arasındaki öznel bağ. Yeni bir toplum kurmayı amaçlayan yeni hareketler, yeni bir sosyalist toplum kurma sürecinde bazı önemli meydan okumalarla karşılaşırlar. Yer darlığı nedeniyle bunları kısaca sıralayalım: 1) Uluslararası işbölümü,

2) Dış pazarlara ve finansa bağımlılık, 3) Ağır borç ödemeleri, 4) Denizaşırı göç (kalifiye emeğin göçü), 5) Üst ve orta sınıfın ithal tüketim mallarına bağımlılığı, 6) Statükoya bağlı parti ve sendika aygıtları, 7) Şirketlerle bağlantılı olan ve emperyal propaganda yapan düşman kitle iletişim kurumları, 8) Muhtemel ekonomik ambargolar ve askeri tehditler, 9) "Küreselleşmenin kaçınılmazlığı" doktrininin tiranlığı, 10) Sermaye göçü ve 11) Vekil paralı askerler, etnik veya askeri isyanlar.

Yeni bir sosyalist toplum inşa etmek için, bu girişime katılanların, tepkileri hazırlamak üzere muhtemel ters senaryolara da hazır olmaları gerekir. Sosyalizm; ekonomik, kültürel ve siyasal alanlardaki dönüşümlere ve emperyalizmin çokboyutlu tahakkümünün anlaşılmasına dayanan bütünleyici bir değişim olarak görülmelidir. Düşman bir devlet aygıtını bir ekonomik dönüşüm politikasına sevk etmek ya da kitle iletişim kurumlarının aşırı tüketim talebini ve askeri ayaklanmayı vs. teşvik ettiği koşullarda sosyal değişimleri gerçekleştirmek zordur.

Avrupa-Amerikan emperyalizminin sosyalist bir dönüşüme karşı oluşturduğu tehditleri göz önünde bulundurmakla birlikte, sosyalistler bazı stratejik siyasal varlıklara da sahiplerdir. İlk olarak, enformasyon teknolojileri, hem alternatif pazarlara, emperyal güçler arasındaki rekabete dayalı çatışmalara ve ülke içerisinde daha önce kullanılmayan kaynaklara temel olacak enformasyonu toplama hem de halkın taleplerini kaydetme ve izleme konusunda olağanüstü imkânlar sunarlar. Yeni teknolojiler büyük boyutlarda enformasyon toplayabilir ve alternatif paradigmaların bedelleri ve yararlarıyla birlikte, geniş bir kamu oluşturabilirler. Enformasyon teknolojisi, demokratik siyasa-oluşturmanın yerini alacak bir unsur değil, daha ziyade halkın çok zengin bir veri tabanı aracılığıyla kendi taleplerini ifade etmesine imkân tanıyan bir araçtır. Enformasyon teknolojisine sahip bir demokrasinin temel önkoşulu, yeni ve uygun bir şekilde konumlandırılmış bir devlettir. Devlet; neoliberal bir ekonomiden sosyalist bir ekonomiye geçiş sürecindeki bir programın formüle edilmesi, tartışılması ve halkın bu programa katılımı için zemin hazırlayarak esaslı bir rol oynar.

Yeni devlet konumlanışları, devlet ve ekonomide bazı strate-

jik değişimleri gerektirir. Birincisi ve en önemlisi, siyasal desteğin başlıca toplumsal temeli aktif hale getirilmelidir: Yani, sömürülen, dışlanan ve yerinden yurdundan edilen halk kitleleri harekete geçirilmeli, örgütlenmeli ve bu kitlelere tartışma, istişare ve etkili karar-alma kanalları sağlanmalıdır. Devrimin halk tarafından ve halk için yapıldığını ve gözü yükseklerde entelektüeller için ideolojik bir hile olmadığını göstermek açısından, rejimin toplumsal temelini başlıca faydalanan grup haline getiren bir ekonomi stratejisi oluşturulmalıdır.

Bu çerçevede, ikinci stratejik değişim, kitle temelinin istihdamını, gelirini ve üretimini teşvik etmek üzere, üretim, yatırım, borçlanma ve pazar önceliklerinin yeniden düzenlenmesini içerir. Bu, yeni bir ekonomiye yönelmek ve siyasal desteği pekiştirmek açısından temel öneme sahip bir meseledir. Bu değişimle ve yeni üretim önceliklerinin gelişimiyle ilişkili bir konu da, toprak sahipleri ile büyük şirketlerin gücünü kırabilmek ve işçiler ile küçük üreticilerin konumunu güçlendirebilmek için, geliri ve toprağı yeniden bölüştürme ihtiyacıdır.

Son olarak, devlet, vergilendirme ve giderlerle ilişkili bütçe önceliklerinin yeniden düzenlenmesi konusunda da temel bir rol oynar -emperyal şirketlere verilen ihracat sübvansiyonlarının kesilmesi ve zorunlu kamu sağlığı, toplu konut, eğitim ve emeklilik gibi hizmetlere ayrılan sosyal harcamaların artırılması. Bu süreçte mali bir krizden sakınmak içinse, gelir, kâr ve mülkiyete uygulanan vergiler artan oranlı (progressive) hale getirilmelidir.

Bu sosyo-ekonomik değişimler, demokratik sosyalist devletin, emperyal şirket muhalefetinin kaçınılmaz yıkıcı niyetleriyle başa çıkabilme kapasitesini güçlendirmek açısından stratejik bir öneme sahiptir. Bu muhalefet kendisini öncelikle bir güvenli yatırımcı krizi olarak ifade edecektir -yani, rejimi uyguladığı politikalardan vazgeçirmek üzere tasarlanan panik bir taktik. Bu da, devletin dirençli olmasını ve kendi stratejik hedefleriyle orantılı taktik eylemlere girişmesini gerektirir. Esasında devletin bu şirket muhalefetini engellemeye yönelik eylemi üç-yönlü olabilir. Birincisi, IMF'yi model alan ekonomik şok politikalarıdır, fakat bu modelde, ekonomiden faydalananlar ve kaybedenler yer değiştirmiştir: Banka hesapları, kârlar ve diğer aktifler dondurulur;

zorunlu mallar üzerinde fiyat denetimleri uygulanır; ve tüm istihdam dondurulur. Bunu, aşağıdan yapısal uyum politikaları izleyebilir: İflas etmiş ya da ekonomik olarak kötü durumdaki teşebbüslere müdahale edilebilir, bunların borçları ve yönetimleri yeniden yapılandırılabilir. Bu politikalar; iç pazarın genişletilmesini ve derinleştirilmesini, ekonominin tekelci şirketlere kapatılmasını ve ve kamulaştırılan orta ve küçük özel firmalar içerisinde girişimciliğin teşvik edilmesini vurgulayan daha yoğunluklu bir ekonomik reform paketinin parçasını oluşturabilir. Bu ekonomik reformlar; demokratik olarak formüle edilen bir ulusal planı, ulusal yasama meclisi ve yürütme tarafından koordine edilen merkezsiz ve otonom kamusal ve özel firmalarla bütünleştirebilirdi.

Bu politikalar emperyal yanlısı çevrelerde muhtemelen bir muhalefet yaratacak ve geçiş ekonomisinde krize yol açacaktır. Bu nedenle bir kriz yönetimi stratejisi gereklidir. Hemen birkaç eylem çizgisi izlenebilir. Birincisi, toplumsal temelin temel ihtiyaçlarını güvence altına alacak bir politika geliştirilmelidir. İkincisi, yerli ve yabancı zenginlere yönelik kemer sıkma politikaları uygulanmalıdır. Ülke, ulusötesi şirketleri uzlaşmaya zorlayabilir. Bu şirketler iki şey arasında seçim yapmaya zorlanmalıdır: ya işbirliği ya da kamulaştırma. Negatif yatırımın (disinvestment: yatırımdan çekilme) iki ucu keskin bir kılıç olduğu da belirtilmelidir. Halk ekonomisini incitmek, tek atışlık bir patlama olarak sunulabilir: Yatırımcılar bir kez gittiler mi, bir daha dönmezler. Üçüncüsü, rejim, sermaye göçünü telafi edecek yeni üretim faktörleri oluşturmalıdır. Bu, yerli ekonomiyi genişletip derinleştirecek ve ihracatı mümkün kılacak metaların üretilmesi için, ülke içerisinde daha önce kullanılmayan kaynakların -işsizler ve sürekli bir işte çalışmayanların, nadasa bırakılan toprakların, kısa mesafeler için hayvan taşımacılığının, yerli teknolojinin, vs.- harekete geçirilmesini gerektirir. Siyasa-oluşturucular, enformasyon teknolojilerinin veri tabanları aracılığıyla, mikro ve makroekonomideki temel ihtiyaçları karşılamak için, daha önce kullanılmayan bu kaynakları daha verimli biçimde düzenleyebilirler.

Sosyalist Bir Geçişe Doğru

Sosyalist dönüşümlere ilişkin iki temel yanlış inanış vardır. İlki, "özgüven" ve "tek ülkede sosyalizm inşası" fikirleriyle bağlantılı "kopuş" düşüncesiyle ilişkilidir. Diğeri ise daha yeni olan "pazar sosyalizmi" fikriyle, yani pazar-yönelimli güçlerin sosyalizmin maddi temelini oluşturabileceği düşüncesiyle ilişkilidir. Her iki anlayışta da hakikat payı vardır, fakat her ikisinin temel mantığı da sosyalizmin inşası açısından oldukça zararlıdır.

Birincisi, gelişmekte olan sosyalist üretici güçleri dünya üretiminden koparmak; maliyetli, verimsiz ve oldukça uzun katı "birikim" dönemlerine yol açar. Çoğu kez kopuş, tüketim ve üretim için gerekli olan temel ürünleri terk etmeksizin, mümkün değildir. Yalnızca kötü savaş zamanı koşullarında, boykot dönemlerinde ya da işgal durumlarında, "özgüven"e ve fedakârlığa başvurmanın zorunluluğundan ve dış baskıya rağmen devrimci halkın üretebildiğinden ve yaşayabildiğinden bahsetmek anlamlıdır. Böyle bir durum, ABD ve eski SSCB, Mao'nun Çin'ini kuşattığında ve onun dış ticaret ilişkilerini sınırladığında yaşanmıştır. Fakat bu tür özel koşulları bir kalkınma modeline dönüştürmek ciddi bir yanılgı olacaktır.

İkinci yanlış görüş, Komünist Parti tarafından yönetilen pazar güçleri, özel mülkiyet, serbest ticaret ve dış yatırımın sosyalizmin inşası yönündeki itici güçler olduğunu savunan Dengci yaklaşımdır. Pazar güçlerinin egemenliği, küresel bir artık ucuz emek ordusu içerisinde, Çin'deki emek gücünü dönüştürdü; partinin kadrolarını ve liderlerini, kendi özel kazançları için devleti yağmalayan, çevreyi tahrip eden ve ekolojik felaketler üreten işadamları haline getirdi. Uzun lafın kısası, bu koşullarda partiyi ve onun liderlerini yöneten pazardır; tersi değil. Bunun sonucu ise, komünizmin otoriter siyasal yapılarının, kapitalizmin vahşi sosyo-ekonomik adaletsizlikleriyle ve çevre felaketiyle birleştiği bir kötü-durum senaryosudur. İşte bu, "pazar sosyalizmi"nin bugünkü anlamıdır.

Diğer yandan, sosyalizmin inşası farklı bir biçimde ele alınmalıdır. İlk olarak, işçi sınıfı, zaman içerisinde çok geniş bir "dünya bilgisi" bütünü yaratmıştır. Devrimci rejim, bu bilginin

yaratıldığı gaddar ve bedeli yüksek erken kalkınma aşamalarından kaçınmak üzere, bu dünya bilgisiyle bütünleşmelidir. Ayrıca devrim, üretim güçlerini ilerletebilmek ve bu üretim ilişkilerini demokratikleştirebilmek amacıyla yerel kapasiteyi artırmanın zorunlu adımı olarak, dünyanın teknik bilgi merkezleriyle de bütünleşmelidir. Fakat bu dış bağlantı, ayrıca ülkenin iç pazarı derinleştirme ve halkın ihtiyaçlarını karşılama kapasitesini artıran koşullarda gerçekleştirilmelidir.

İkincisi, ekonomik mübadeleler -yani, hem iç hem de dış "pazar ilişkileri"-, ancak teritoryal ve üretim birimleri anlamında doğrudan halk temsiline dayanan demokratik bir rejime tâbi olduklarında ilerici bir fonksiyona sahip olabilirler. Meclis-tarzı demokrasi, yalnızca bürokratik çarpıklıklara karşı güçlü bir engelleyici unsur değildir, aynı zamanda pazar mübadelelerinin içeriği ve yönelimi üzerinde de temel bir denetim mekanizması olarak işlev görür.

Bugün üretimdeki parçalanma ve çözülme, ihracat stratejisinin "bölgesel doğası"nın bir sonucudur; bu stratejide, belirli mallarda uzmanlaşmış olan ana üretim birimleri, denizaşırı ve yerli yatırımcı elitlerin uluslararası stratejilerine hizmet eder. Sosyalist strateji ise yerli ekonomik sektörler arasındaki temel bağların yaratılmasına ve yeniden yapılandırılmasına odaklanır.

Dış yatırım, kontrol ve işletme kararlarını teknoloji transferleriyle birleştiren mevcut denizaşırı ekonomik paket, sosyalizm koşullarında parçalanmalıdır. Teknolojik bilgi sahibi bireylerin ve teşebbüslerin bolluğu sayesinde, dışarıdan gelen emirlerin ve olağanüstü CEO maaşları ile yabancı mülkiyetin yarattığı elverişsiz koşullara hiç bulaşmadan teknolojiden yararlanmak mümkündür. Bu "bağımlılık" biçimi geçicidir ve kendini sonsuz kılma ihtimali çok azdır. Başkalarından öğrenme, yerel ihtiyaçlara uyum sağlamanın ve otonom yaratıcı yetiler geliştirmenin temelidir. Küreselleşmenin tiranlığını ortadan kaldırmak, mülkiyet ile denetimin reddini ve dinamik büyümeyi mümkün kılan bilgi ve ürünlerin kazanılmasını gerektirir. Böylece küreselleşmenin (emperyalizm) asalak ve sömürgeci yapıları, yaratıcı ve üretici faktörlerden ayırt edilmelidir.

Bu reddetme ve kazanım süreci, neoliberal kapitalizmden

sosyalizme geçişe yöneltilen en önemli meydan okumalardan birini ortaya çıkarır. Bu, kapitalist pazara dış katılım ve içsel sosyalist ilişkiler arasındaki içkin çelişkiyi yönetebilme tehdididir. Bu da, yalnızca ekonomik süreçler üzerinde demokratik kontrolü değil, aynı zamanda daha temel olarak, işçi sınıfının dayanışma, işbirliği ve eşitlik gibi değerler konusunda ideolojik ve kültürel eğitimini gerektirir. Ancak telaffuz edilen değerler, liderliğin ve kadroların davranış ve pratiklerini yansıttığı takdirde, bu eğitim sürecinin bir inandırıcılığı olabilir. Eski SSCB'deki sosyalizmin kötü tarafı, liderler tarafından ifade edilen fikirler ve bu liderlerin gerçek uygulamaları arasındaki ayrılıktır ve bu ayrılık, küreselci propaganda için ölümcül bir çekiciliğe, sinikliğe ve güvensizliğe yol açmıştır.

Toplumu dönüştürecek sosyalist bir iktidar bloğu inşa etmenin temel çekiciliği, yerel ihtiyaçlar ("gizli talepler") ve üretim sisteminin yeniden örgütlenmesi arasında sosyo-ekonomik bağların yaratılmasıdır. Mevcut ihracat stratejisi ise eşitsizliklerden doğmuştur: Bu stratejide emek gücü maliyet olarak görülür, tüketici (talep) olarak değil. Açlık seviyesindeki maaşlar ve emeğin yoksullaşması denizaşırı pazarlarda yüksek kârlar elde edilmesini sağlar. Sosyalist dönüşüm ise eşit mülkiyet, gelir, eğitim ve sağlık imkânlarına bağlı olarak, iç pazarın olağanüstü boyutlardaki potansiyellerini dikkate alır ve daha önce hiç kullanılmayan ya da pek az kullanılan emeğe başvurmakta ciddi bir potansiyel görür.

Bu süreçte içe dönüş temel olmakla birlikte, denizaşırı pazarlar ve bilgiyle olan dış bağlantılar da, yerli ekonominin yeniden canlanmasını tamamlayacak tekniklerin ve kazancın sağlanması açısından hâlâ can alıcı bir etkendir. Fakat burada önemli olan, dış mübadelelerin yerel üretimin ve yerel teknik bilgi oluşturma merkezlerinin yerine geçmesi olgusuna son vermektir.

Herhangi sosyalist bir girişimin temeli; bir taraftan kırsal üreticilere yaşayabilecekleri bir gelir sağlarken, diğer taraftan makul fiyatlarla kitlesel tüketim için gıda üretimini kolaylaştıracak kredilerin, teknik yardımın, pazarlamanın ve ulaşımın yeniden düzenlenmesiyle birlikte, toprağın yeniden bölüşümünü ve mülk sahipliğinin transferini içeren derinlikli bir toprak refor-

mudur. Mülkiyet kalıpları ne olursa olsun -ve genel planlar sağlayacak çok fazla değişken olsun ya da olmasın-, tarım reformu, tarımsal-endüstriyel komplekslere ve bu komplekslerle bağlantılı istihdama kucak açmalıdır. Böylece "girdi" üretimi ve endüstriyel "işleyiş" tarımsal dönüşümün parçası olur. Eski SSCB örneğinden çıkarılacak negatif dersler ve pratik deneyim, bize, tarımın; doğrudan üreticilerin bölgeler, sektörler ve sınıflar arasındaki mübadeleleri entegre etmek üzere, temel kararları teknik danışmanlarla birlikte istişare ederek aldığı merkezsiz bir örgütlenmeyi gerektirdiğini öğretir.

Küreselci bir emperyal ihracat stratejisinden entegre bir yerli ekonomiye geçiş, üretim ile tüketim ve bölgelerin bir bütün olarak entegrasyonunu ve bu süreçte ulusun yeniden yaratılmasını ve devletin ihracat ve finans elitlerinin emperyal arzularından bağımsız olarak yeniden düzenlenmesini gerektirir

Sosyalizmin İnşasında Devletin Rolü

Sosyalist dönüşümün zorunlu bir önkoşulu da, devlette meydana gelecek köklü bir siyasal değişimdir. Sağcı ve solcu küreselleşme kuramcılarının aksi yöndeki fikirlerine karşın, devlet küreselleşme stratejilerinin formüle edilmesinde, ekonomik kaynakların "küresel aktörler" tahsisinde, elitlerin kayıplarının telafi edilmesinde ve küreselleşmenin kurbanlarına ve muhaliflerine yönelik polisiye eylemlerin dayatılmasında çok ciddi bir rol oynar. Bu nedenle, devletin zayıflamış olduğunu savunmak, yanlış bir biçimde devleti refah devletiyle özdeşleştirmektir.

Devlet ve ulus, yeni bir enternasyonalist sosyalist düzenin yeniden inşası açısından temel birimlerdir. Sivil toplumdaki halk hareketleri; devleti ve sosyo-ekonomik projenin içeriğini denetleyen egemen sınıflar ile temel bir çatışma içerisindedir. Bir kez daha eski solcu ideologlar; en dirençli ve gaddar sömürünün nasıl olup da sivil toplum içerisinde -bir yanda toprak sahipleri, bankerler ve finansçılar; diğer yanda ise topraksız köylüler, borçlu küçük üreticiler ve işsizler arasında- gerçekleştiğini inceleyeceklerine, "devlet" ve "sivil toplum" arasındaki çatışmalara dikkat çekerek halk hareketlerini yanlış yöne sevk eder-

ler. Bu nedenle, tövbekâr eski solcuların entelektüel duruşunu bir kenara bırakıp, halk hareketini siyasal iktidardan sosyalist bir dönüşüme yönlendirebilecek pratik önlemlere geçelim.

Bu bağlamda, daha önce neoliberal küreselciler tarafından tasarlanan geçiş stratejilerinden bir şeyler öğrenebiliriz. Yeni bir sosyalist ekonominin uygulanması açısından temel faktör, egemen sınıfa karşı uygulanacak acil bir şok terapidir. Bu şok terapi çerçevesinde, kârlar ciddi ölçüde azaltılmalı, banka hesapları ve mali tasarruflar dondurulmalı, denizaşırı ödemeler ertelenmeli ve borç ödemeleri için moratoryum uygulanmalıdır. Bu şok terapinin siyasal ve ekonomik değeri vardır: Egemen sınıfı altüst eder ve istifçiliği, sermaye göçünü ve hiper-enflasyonun fırlamasını engeller. Daha önemlisi, ekonomiyi yeniden yapılandırmak ve devlet bütçesi ile kurumlarını yeniden konumlandırmak üzere güçlü bir devlet müdahalesini içerir. Amaç üretim ve mübadeleleri ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde genişletebilmek için kredi ve yatırım sunmak ve ekonomiyi yerli üretime açmaktır. Şok terapi, muhtemelen adaletsizlik ve keyfiliğin protestolarına ve korkunç çığlıklarına yol açacaktır. Fakat iç pazara yönelik bağımsız yeni yatırımlar ve kredilerle birlikte, şok terapiyi izleyecek acil ve cesur eylem, rejimin devamını sağlayan yeterli destekten fazlasını üretebilir. Rasyonel bir şekilde uygulanan şok terapi, eski küreselci patronlar ve ortaklarla yeniden uzlaşılması demektir, reddedilmesi değil. Bu bir kopuşu değil, daha ziyade iç pazardaki yerli güçleri destekleyecek ilişkilerin ve önceliklerin yeniden düzenlenmesini ifade eder.

Geçiş sürecindeki ikinci evre ekonomik dönüşümdür: Belirli metalarda aşırı derecede uzmanlaşmadan ve endüstriyel alandaki sınırlı faaliyetten, çok daha çeşitlendirilmiş bir üretime, yerel tüketim ve ihracat üretimi arasında daha iyi bir dengeye ve eğitim, araştırma, sağlık ve üretkenlik alanlarında daha büyük yatırımlara geçiş. Ekonomik dönüşüm; yatırımlar, istihdam ve gelir politikasında değişimi ve aşağıdan bir yapısal uyum politikasını gerektirir. Bu esasında toprağın, gelirin ve kredilerin yeniden bölüşülmesi; özel tekellerin yıkılması; vergi sisteminde reform; mülkiyetin pazar değerine dayalı gerçekçi değerlendirmeler; vergi toplamanın dayatılması (kronik vergi kaçırmalara karşı ka-

tı müeyyidelerle); yeni endüstrilerin korunması; ve ticaretin, yerel üreticilerle rekabet etmeyen metalara açılması anlamına gelir. Mali denetimler spekülatif faaliyeti ortadan kaldıracak; devlet planlaması ise yatırımları insani sermaye oluşumuna, istihdam yaratan kamu işlerine ve bölgeler arası üretime yönlendirebilecektir.

Enflasyondan kaçınmak ve ekonomiyi istikrara kavuşturabilmek için, sıkı bir para politikası uygulamak gerekecektir. Aşağıdan monetarizm, özel sektörün spekülasyonlarından, dolandırıcılıktan ve yanlış işletmeden kaynaklanan milyarlarca dolarlık borcun devlet tarafından telafi edilmesine son vermek; ihracatçılara sağlanan düşük faizli ve ucuz kredileri bertaraf etmek; ve çokuluslu şirketlerin sözde serbest ticaret alanlarında vergi indirimlerini ortadan kaldırmak demektir. Böylece devlet gelirlerindeki ve tasarruflarındaki kazanç, sosyo-ekonomik faaliyeti finanse edip, para basma ihtiyacını engelleyebilir.

Sosyalist ve neoliberal yapısal uyum politikaları arasında ciddi farklılıklar vardır. Üretim araçlarının kamulaştırılması; verimliliği, rekabetçiliği ve üretkenliği artırmanın anahtarı olarak özelleştirmenin yerini alabilirdi. Kamulaştırma bölgeler arası mübadeleleri ilerletecek ulaşım ve iletişim ağlarının genişletilmesini kapsayabilir ve böylece yerel teşebbüsleri, pazarları, birimleri ve üretim vasıtalarını yeniden canlandırabilirdi. Bu, "maliyet-kazanç" analizinin, belirli bir teşebbüsün dar bilançoları yerine, bölgesel ya da ulusal ölçümlere dayanabileceği anlamına gelir. Örneğin, kırsal alanlara uzanan tren ulaşımı hizmeti, demiryollarında "kayıplara" yol açabilirdi, fakat bu aynı zamanda bölge ekonomisinde üretim ve tüketimi de artırabilir. Zamanla geniş birimler temelinde hesaplanan net sonuç, maliyet etkinliğinin ölçümü için daha açık ve uygun (sosyalist) bir kriter sağlar. Keza, işsizleri istihdam eden ve çıktıyı artıran kamu yatırımları, insan sermayesinin etkili kullanımının diğer bir yolunu oluşturur. Rekabetçilik bağlamında belirleyici olan, ekonomilerin, insanları beslemek ile ilgili bir olgu -basit ve temel bir nokta- olduğunu kabul etmektir. Temel gıda maddelerini üreten, kamulaştırılmış teşebbüsler, temel ihtiyaçları karşılama konusunda, bunları göz ardı eden ihracat modelindeki muadillerinden

çok daha rekabetçidirler. Temel gıda ürünlerini karşılayan kamulaştırılmış üretim, "popüler pazar talebi"ni karşılama konusunda daha hassas, daha becerikli ve arzuludur.

Ekonomik teşebbüslerin kamulaştırılması, geçerli bir sosyalist ekonomi yaratmak için gereklidir, fakat yeterli değildir. Bunun için gerekli olan, ECLAC'ın arzuladığı fakat kapitalizme ve kapitalizmin kurumlarına (pazarlar, ücretli emek, üretim araçlarının özel mülkiyeti vs.) olan bağlılığı nedeniyle tasarlamayı ve gerçekleştirmeyi başaramadığı "özkaynak" (kalkınmanın meyvelerinin eşit ve sosyal olarak adil bölüşümü) ile, -ECLAC'ın dilini kullanmak gerekirse- bir "üretici dönüşüm" ve endüstriyel değişim planıdır. Kazanç ve maliyetlerin üretimi ve bölüşümüyle ilişkili sonuçlar, halkın katılımına dayanmalıdır, müktesep hakların ya da gayri şahsi şirket bürokratlarının karar-alma gücüne değil. Bu, lüks mallar üreten ve ithal eden teşebbüslerin kapatılması veya yeniden düzenlenmesi ve bunların yerini, kitlesel iç tüketim için nitelikli mallar üreten teşebbüslerin alması demektir. Tüketici olan işçiler, eski komünist devletlerin yıpranmış üretiminden kaçınmak üzere, karar-alma sürecinde hayati bir rol oynama ihtiyacı duyacaklardır.

Endüstriyel dönüşüm (özkaynak ile üretici dönüşüm), yerli ve denizaşırı üretim arasında bir dengeyi de gerektirir. İhracat kazançları, dinamik iç büyüme modelindeki ana girdileri finanse etme sürecindeki önemini koruyacaktır. Burada önemli olan, iç pazarın gelişimindeki artık ihracat kazançlarının, bugün olduğu gibi denizaşırı transferlere ya da spekülatif faaliyete değil, yeniden yatırıma yönlendirilmesidir. Aşağıdan yapısal uyum modeli bağlamında can alıcı bir mesele de devletin modernleştirilmesidir. İhracat modelinde devlet çoğunlukla; iç kaynakları kullanıp, karar-alma süreci konusunda yerli üreticilere çok az bilgi veren, denizaşırı yatırımcı ve tüccarları tatmin etmek için kaynak tahsis eden ve kuralları şekillendiren düzenlemecilerden oluşur. Bu elit süreç, özelleştirme skandallarından ve özel sektörün kayıplarını telafi etme (bailout) çabalarından da açıkça anlaşıldığı gibi, yolsuzluklarla doludur.

Neoliberal modelin reddi; halk demokrasisini bastıran, yenilikleri engelleyen ve verimsizlik üreten merkezi bürokratik dev-

lete dönüş anlamına gelmez. Devletin modernleşmesi; devlet tahsisatlarının idaresi ve bu tahsisatların sivil toplumdaki -kendi öncelikleri konusunda seçim yapabilen- yerel alıcılara yeniden bölüştürülmesi sürecinde merkezsizleşme (decentralization) demektir. Aynı zamanda, siyasal atamaların yararsız bürokratik işlevlerden üretici alana yönlendirilerek yeniden düzenlenmesidir. Devlet reformu sağlık işçilerinin komşu bölgelere, tarım uzmanlarının kırsal alanlara ve öğretmenlerin kentlerdeki aşırı kalabalık devlet okullarına yerleştirilmesi demektir.

Sosyalizm, kırsal bölgelerde okul demektir -yani, okulların tüm nüfusa yayılması. Üretim ile tüketimin dengelenmesi demektir: işçi haklarının, üretkenliği artırma ve işyeri disiplinine riayet etme yükümlülükleriyle dengelenmesi. İşçi sınıfının, tüketicilerin, kadınların ve etnik azınlıkların üretim ve tüketim kararlarına dahil edilmesi demektir.

Tüketiciler ve vatandaşlar, "proletarya *üzerindeki* bir diktatörlük"ten ya da ucuz ve gereksiz tüketim mallarının aşırı derece bollaşmasından kaçınabilmek açısından, devleti ve ekonomik kurumları yönlendirme sürecinde önemli bir rol oynama ihtiyacı duyarlar.

Yeni sosyalizmin muhtemelen en temel ve alışılmadık özelliği; işçilerin, tüketicilerin ve çevrecilerin teftiş ve değerlendirme sürecinde ve yöneticilerin işe alınması ve işten çıkarılmasında oynayacakları temel rol olacaktır. Kamusal ekonomik teşebbüslerde ihtiyazlı bir bürokrasiden sakınmak, doğrudan üretici ve tüketicilerin temel karar-alma sürecinde etkin bir oynamasına bağlıdır. Bu bağlamda, yeni sosyalizm koşullarında, devletteki öz-yöneticiler -bölgesel ve yerel düzeyde-, küreselleşmeci ekonominin özel ihracat elitlerine ve geçmişin devlet bürokratlarına alternatif oluştururlar.

Doğrudan üreticilerin oynadığı temel rol, geçiş sürecinde bazı işçilerin nitelikli malların yaratılması ve üretim açısından zararlı olabilecek iş "alışkanlıkları ve pratikleri"ni hâlâ devam ettirebileceği gerçeğini de göz önünde bulundurmayı gerektirir. Yaşam boyu istihdam güvencesi diye bir şey yoktur; hizmetlerin niteliği ve niceliği bağlamında periyodik performans değerlendirmeleri bir norm haline gelmelidir. Kronik suçlular kovulma-

lı, yolsuzluk yapan bürokratlardan hesap sorulmalı ve kamu hizmetlerindeki yönetici ve işçiler, kabul edilemez düzeydeki iş gecikmelerinden sorumlu tutulmalıdır. İşe gelmeyen öğretmenler "klasik maaş" almalı ve ebeveynler ile öğrencilere hesap vermelidir. Sararmış not defterlerindeki, güncelliğini yitirmiş notları ısıtıp ısıtıp öğrencilerine aktaran öğretim üyeleri, derslerinin kalitesini artırmaları konusunda uyarılmalı ya da azledilmelidir.

Yeni sosyalizm, işçilerin ve halkların kendi işyerleri ve toplulukları ve yaşamlarını etkileyen önemli koşullar ve kararlar üzerinde denetim sahibi olmalarına dayanır. Bu, çifte ve sahtekâr söylemin sonu demektir. Kişisel yaşam tarzları kamusal söyleme uygun hale getirilmelidir. Entelektüeller, önce neoliberalizmi eleştirip, daha sonra ithal tüketim mallarını çılgınca tüketemezler. Evin dışında eşitlik vaazları verilip, daha sonra aile içerisinde otoriter (ataerkil) siyaset uygulanamaz. Yeni sosyalizm, geçiş sürecinde yaşanan çelişkilerin karmaşıklığının farkındadır -en önemlisi de, küreselleşmeden yeni bir sosyalizme geçişteki temel bir unsur olarak, cinsiyete dayalı, etnik ve ırksal ilişkileri demokratikleştirme ihtiyacıdır.

Geçiş Sürecinin Sağlamlaştırılması: Post-Emperyalist Bir Rejim Siyaseti

İşbirliği temelli ve serbest bir sosyalist toplumun oluşumu, önyargıya dayalı bir modelden çıkarsanamaz. Böyle bir oluşum; ana sosyal aktörlerin ve sınıfların davranışlarına, tavırlarına ve ekonomik ve siyasal performanslarına bağlı olan bilinçli koşulların bir karışımından oluşacaktır. Örneğin geçiş; sermaye ve emeğin ortak katılımına dayalı bir model ile başlayabilir, fakat yatırımdan çekilme sürecinde, bir işçi denetimi sisteminden istimlak ve yeniden yapılanma sürecine ve nihayetinde öz-yönetime evrilebilir. Merkezsiz bir öz-yönetim sistemi de, ulusal sosyal önceliklerin benimsendiği ya da reddedildiği ve yeni eşitsizliklere yol açan zenginleşmenin öz-yönetimcilerin kararlarını şekillendirdiği bir duruma dönüşebilir. Bölgesel ve sektörel eşitsizliklerden kaçınmak için, vergi biçimlerinde ve yeniden bölüşüm politikalarında devlet müdahalesi yasallaştırılabilir.

Yeni sosyalist rejim mülkiyet biçimlerine müsamaha göstermekle birlikte, bankacılık, dış ticaret, telekomünikasyon, doğal kaynaklar, ulaşım, altyapı ve sağlık gibi belirli stratejik sektörler kamu mülkiyetinde ve halkın gözetiminde olmalıdır. Kamu sektörü girişimciliği ve halka karşı mesuliyeti birleştirmelidir. Eski, dar ve kâr odaklı girişimcilik biçimi, ulusal kapasitlerin yaratılmasına daha duyarlı olan yenilik, işletme ve araştırma alanlarını kapsamak üzere yeniden yapılandırılabilir. İşçilere, aileye ve çevre ile tüketim ihtiyaçlarına uyum sağlayabilecek yeni esnek işletme tarzları uygulanabilir. Enformasyon teknolojileri, yeni işletme tarzını kolaylaştıracak program matriksleri sağlamalıdır.

Yeni liderlik için temel alanlardan biri siyasal yolsuzluk ve yasadışı kazanç sorunudur. Özelleştirilmiş firmaların aşırı fiyatlandırma eğilimi; ecza, su, hububat ve ulaşım gibi temel metalar üzerinde fiyat denetimlerini gerektirir. Bu girişim yüksek ithalat vergilerine ve kişisel mülk vergilerine tâbi olan lüks mallardaki fiyat serbestisi ile dengelenebilir. Yeni rejim, yasadışı yollarla denizaşırı hesaplara transfer edilen varlıkları araştırmalı ve müsadere etmelidir. Ayrıca, uyuşturucu, fuhuş ve kaçakçılık gibi alanlarda faaliyet gösteren kapitalistlerin ve onların suç ortaklarının ülke içindeki varlıklarını ve denizaşırı tasarruflarını da müsadere etmelidir.

Devlet üzerindeki denetim, halka zarar veren davranışlarda bulunan -can kaybına yol açan baskılar gibi- ya da yolsuzluk yapan üst düzey yetkililerin azledilmesini ya da tutuklanmasını gerektirir. Bu; yeni askeri, hukuki ve merkez banka kurumlarının yaratılmasını zorunlu hale getirecektir. Yeni devlet yapısı, demokratik bir sosyalist rejim ve ekonomiyle uyum içerisinde şekillendirilmelidir. Vatandaşların güvenliğini sağlayacak ve ulusu emperyal müdahale ve yıkımdan koruyacak yeni bir ulusal güvenlik politikası oluşturulmalıdır. Bu da, emperyal finansmanı engelleyecek yeni yasaları ve halk örgütlenmesini gerektirecektir.

Yerel ve bölgesel meclisler (Güney Brezilya'daki Rio Grande de Sol eyaleti tarzında); sosyal, ekonomik ve kültürel projelere bütçe tahsislerini görüşmeli ve belirlemelidir.

Yeni yatırım projelerini ve yerel cemaatlerin önceliklerini görüşmek ve karara bağlamak üzere, cemaat gruplarıyla istişare içerisinde yıllık işyeri meclisleri toplanmalıdır. Üretimi denetlemek içinse, mühendislik, pazarlama ve işletme komiteleriyle işbirliği halinde (% 50/50 temsile dayalı olarak) işyeri komiteleri seçilmelidir. Dış ticaret ilişkilerini sürdürecek kısa vadeli ekonomi politikası uygulanmalı ve bir taraftan mümkün olduğunca çabuk bir şekilde, pazarlar, ihraç ürünlerin içeriği ve krediler çeşitlendirilmeli, diğer taraftan ise iç pazar derinleştirilmelidir. Borç ödemeleri için moratoryum ilan edilmeli; yolsuzluk yapan politikacıların ve üretici olmayan alanlarda faaliyet gösteren teşebbüslerin alacakları ödenmemelidir. Ekonomi istikrara kavuşana kadar, borçlar yeniden yapılandırılmalı ve ertelenmelidir. Alacaklıların cezalandırılmayı gerektiren ya da açık bir şekilde düşmanca olan eylemleri, kendilerine olan borçların ödenmemesine yol açabilir. Vergi kaçırmalar önlenebilir ve şirketlerin transfer fiyatlaması (transfer pricing) uygulaması cezalandırılabilir. Teşebbüsleri yeniden sermayeye katmak ve modernleştirmek için, ekonomideki stratejik sektörler kamulaştırılıp ödemeler uzun vadeli bonolarla yapılabilir. Devletin ekonomik kapasitesi, ekonomi yönetimindeki uzmanlığını artırmak ve vergi kaçırmaları belirleme ve işyerlerindeki sağlık ve çalışma koşullarını düzenleme konusundaki etkinliğini daha kaliteli hale getirmek üzere modernleştirilebilir. İthal-ikameci üretim derinleştirilebilir ve siyasal dayanışma ve teknolojik ilerleme konusundaki sürekli bir eğitimle birlikte yürütülebilir. Ayrıca, ulus-inşa sürecinde iç pazarlara temel bir öncelik verilmelidir.

Emperyalizm ve serbest pazar politikaları; Arjantin gibi ülkelerde köy ekonomisini etkisizleştirmiş ve taşra ekonomilerini iflasa sürükleyerek iç bölgelerdeki nüfusun kitlesel olarak göç etmesine yol açmıştır. Emperyalizm için, "ulus," serbest pazar gündemini dayatacak ve dış alımları teşvik edecek idari merkezler ve kent ile maden bölgeleridir. Siyasal-coğrafi bir varlık olarak ulus boş bir formaliteden ibarettir. Sosyalist bir rejimin görevi ise, farklı bölgelerin birbirini tamamlayıcı üretim sektörlerini birleştiren kamusal ulaşım şebekeleri, krediler ve sosyal altyapı aracılığıyla, ülkenin iç bölgelerindeki üretim birimlerini ve

pazarları yeniden yapılandırarak ulusu yeniden yaratmak olmalıdır.

Ulusal güvenlik, rejimin halka dayalı toplumsal temelini ve ulusal inşayı güçlendirmeyi zorunlu kılar. Nüfusun besin düzeyini artırmak için, kendine yeterli bir gıda üretimi için ciddi yatırım yapılmalıdır. Bu da yerel üretici birliklerini ve aile teşebbüslerini teşvik etmeyi gerektirir. Popüler tüketim mallarının yerel üretimi, geniş çaplı yeniden üretime ve canlı bir iç pazara yol açar.

Kamulaştırılmış üretim, bölüşüm, ulaşım, telekomünikasyon ve enformasyon teknolojileri alanlarındaki verimlilik, toplumsal ekonomi için yaşam standartlarının, üretimin ve gelirin büyümesini teşvik etme derecesine göre ölçülmelidir; düşük maliyetli devlet girdileri teşebbüslerde açıklara yol açabilmekle birlikte, toplumsal artık da sağlayabilir -taşra ekonomilerindeki üretici ağlarının genişlemesi ve genel yaşam standartları bağlamında. Toplumsal kazancın hesaplanması, sosyalist ya da kamulaştırılmış bir ekonomide verimliliğin en iyi ölçütüdür.

Sonuç

Küreselciliğin tarihsel ve yapısal sınırlarını kavrayarak ve sınıf ideolojisine dikkat çekerek, "küreselciliğin" tiranlığından kaçınmak mümkündür. Alternatifler, bilgisayar başında oturan, internette tarama yapan ve sanal âlemi yoklayan bireylerce "tahayyül edilen" soyut ütopyalar değillerdir. Alternatifler geçmiş ve bugünkü deneyimlerden ve "yeni ekonomik model"in başarısızlıklarından ve krizinden kaynaklanan imkânlardan doğarlar. Sosyalist bir alternatifin inşası, çok uzun ve çetin bir mücadeleyi, toplumdaki birbirinden farklı grupların kolektif eylemini ve muhalefet ve direniş güçlerinin harekete geçirilmesini gerektirecektir.

Küresel imparatorluk temeline dayanan devlete ve toplumsal ilişkilere odaklanarak, küreselci düşüncenin esaretinden kurtulabilir ve siyasal ve toplumsal eylem alanına girebiliriz. Küreselci ideologların politikalarını tersine çevirme girişimi, alternatif bir stratejinin formüle edilmesine yol açar; bu stratejide, toplumsal

seferberlik ve devlet iktidarı, neoliberal modelin yapısal uyum politikalarına, endüstriyel dönüşümlere ve şok tedavilere yeni bir sınıfsal anlam katar. Yeni sosyalizm, mevcut tabloyu nasıl değiştireceğini yalnızca kapitalist rakiplerinden değil, aynı zamanda eski sosyalizmin yanlışlarından da öğrenir. Toplumun bütün parçalarını, -hem adil hem de sürdürülebilir- kolektif bir ekonomik ve toplumsal kalkınma modeline dahil eden yeni sosyalizm, bu anlamda daha kapsayıcıdır ve işyerlerinde ve tarlalarda özgürlük fikirlerine daha fazla duyarlılık gösterecektir. Ayrıca, kişisel değerleri ve kamusal pratiği bütünleştiren söyleme de büyük bir değer verecektir.

Küreselleşmenin Asya, eski SSCB ülkeleri, Afrika ve Latin Amerika'daki dinamikleri, çok büyük sıkıntılar yaratmakla birlikte, kapitalizmi aşma yolunda tarihi bir imkân sunmaktadır. Bu anlamda, yeni bir sosyalist toplum, bir bütün olarak yeni bir ulus, yeni bir kültür ve eşitlik temeline dayalı yeni bir enternasyonalizm yerine, çok daha azıyla yetinmek büyük bir hata olacaktır.

KAYNAKÇA

Abel, Christopher ve Colin Lewis (1993). *Welfare, Poverty and Development in Latin America*. Londra: Macmillan.

Aglietta, M (1982). "World Capitalism in the 1980s." *New Left Review* 136 (Kasım-Aralık): 5-41.

Anderson, Perry (1979). *Lineages of the Absolutist State*. Londra: Verso.

Barnet, Richard ve John Cavenagh (1994). *Global Dreams: Imperial Corporations and the New World Order*. New York: Simon&Schuster.

Bealey, F.W. (1993). "Capitalism and Democracy." *European Journal of Political Research* 23 (2): 203-23.

– (1988). *Democracy in the Contemporary State*. Oxford: Oxford University Press.

Bello, Walden (1994). *Dark Victory: United States, Structural Adjustment and Global Poverty*. Londra: Pluto Press.

Bergsten, Fred ve Randall Henning (1996). *Global Economic Leadership and the Group of Seven*. Washington, D.C.: Institute for International Economics.

Bienefeld, Manfred (1995). "Assessing Current Development Trends: Reflections on Keith Griffin's 'Global Prospects for Development and Human Security.'" *Canadian Journal of Development Studies* 16 (3).

Blackburn, Robin (1998). *The Making of New World Slavery: From the Baroque to the Modern, 1492-1800*. Londra/New York: Verso.

Bobbio, Norberto (1990). *Liberalism and Democracy*. Londra: Verso.
Borón, Atilio (1981). "Latin America: Between Hobbes and Friedman." *New Left Review* 130 (Kasım-Aralık): 45-66.
Bowles, Samuel ve Herbert Gintis (1990). "Rethinking Marxism and Liberalism from a Radical Democratic Perspective." *Rethinking Marxism* 3 (3/4): 37-43.
– (1986). *Democracy and Capitalism*. New York: Basic Books.
Burbach, Roger (1994). "Roots of the Postmodern Rebellion in Chiapas." *New Left Review* 205.
Cammack, Paul (1997). *Capitalism and Democracy in the Third World*. Londra: Leicester University.
Castañeda, Jorge (1993). *Utopia Unarmed*. New York: Vintage.
CEPAL (Comision Economica para America Latina). 1998a. *Economic Survey of Latin America, 1997-1998*.
CEPAL (Comision Economica para America Latina). 1998b. *La inversion extranjera en América Latina*. İngilizce'si için bkz. ECLAC (Economic Commission for Latin America) 1998. Foreign Investment in Latin America.
Chossudovsky, Michel (1999). "Brazil's IMF Sponsored Economic Disaster." chossudovsky@pop3.sprint.ca (27 Ocak).
– (1997). *The Globalization of Poverty*. Londra: Zed, Penang: Third World Network.
Dahl, R.A. (1971). *Polyarchy*. New Haven: Yale University Press.
Davis, Mike (1984). "The Political Economy of Late-Imperial America." *New Left Review* 143 (Ocak-Şubat).
Deinger, Klaus ve Lyn Squire (1997). "Economic Growth and Income Inequality: Reexamining the Links." *Finance & Development* 34 (1).
Diamond, L. (1992). "Economic Development and Democracy Reconsidered." *American Behavioral Scientist* 35 (4/5): 450-99.
ECLAC (1991). "Internacionalización y regionalizacion de la economia mundial: sus consecuencias par América Latina." Eylül. Santiago de Chile: CEPAL.
– (1998a). *Balance preliminar de las economias de América Latina y el Caribe*. Santiago.
– (1998b). *Estudio economico de América Latina y el Caribe*. Santiago.
– (1998c). *Foreign Investment in Latin America and the Caribbean* (La inversion extranjera en América Latina y el Caribe: Informe 1997). Santiago.
– (1998d). *Panorama preliminar de las economias de América Latina y el Caribe*. Santiago.
– (1990). *Productive Transformation with Equity*. Santiago.
Fields, G.S. ve A.B. Newton (1997). "Changing Labor Market Conditions and Income Distribution in Brazil, Costa Rica and Venezuela." S. Edwards ve

N. Lustig (der.), *Labor Markets in Latin America*. Washington, D.C.: Brookings Institute.

Financial Times (1999). "Global 500." 28 Ocak.

Fitch, Robert (1996). *The Assasination of New York*. Londra: Verso.

Follari, Roberto (1992). "Dominación y legitimación democrática en América Latina." *Sociologica* 7 (19): 109-18.

Friedman, Jeffrey (1990). "The New Consensus II: The Democratic Welfare State." *Critical Review* 4 (4): 633-708.

Friedman, Milton (1982). *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press.

Friedman, Milton ve Rose Friedman (1980). *Free to Choose*. Harmondsworth: Penguin.

Fukuyama, Francis (1991). *The End of History and the Last Man*. Londra: Hamish Hamilton.

Griffin, Keith (1995). "Global Prospects for Development and Human Security." *Canadian Journal of Development Studies* 16 (3).

Griffin, Keith ve Rahman Khan (1992). *Globalization and the Developing World*. Cenevre: UNRISD.

Huntington, Samuel (1991). *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahama Press.

– (1984). "Will More Countries Become Democratic?" *Political Science Quarterly* 2: 193-218.

Inkeles, A. (1990). "The Effects of Democracy on Economic Growth and Inequality: A Review." *Studies in Comparative International Development* 25 (1): 126-57.

International Labour Organization (ILO) (1996). *World Employment, 1996*. Cenevre: ILO.

International Monetary Fund (IMF) (1995). *International Capital Markets: Development, Prospects, and Policy Issues*. Washington: IMF.

Johnson, P. (1980). *The Recovery of Freedom*. Oxford: Blackwell.

Kapstein, Ethan (1996). "Workers and the World Economy." *Foreign Affairs* 75 (3).

Landes, D.S. (1966). *The Rise of Capitalism*. Londra: Macmillan.

Leftwich, Adrian (1993). "Governance, Democracy and Development in the Third World." *Third World Quarterly* 14 (3): 605-24.

Leiva, Fernando ve James Petras; Henry Veltmeyer (1994). *Democracy and Poverty in Chile*. Boulder, Colo.: Westview Press.

Levitt, Kari (1990). "Debt, Adjustment and Development: Looking to the 1990s." *Economic and Political Weekly*, 21 Temmuz: 1585-94.

Lindblom, C.E. (1977). *Politics and Markets*. New York: Basic Books.

Lipietz, Alain (1989). "The Debt Problem: European Integration and the New Phase of the World Crisis." *New Left Review* 178 (Kasım-Aralık).

– (1987). *Mirages and Miracles: The Crisis of Global Fordism.* Londra: Verso.
– (1982). "Towards Global Fordism." *New Left Review* 13 (Mart-Nisan).
Lustig, Nora, der. (1995). *Coping With Austerity: Poverty and Inequality in Latin America.* Washington, D.C.: Brookings Institution.
Magdoff, Harry (1992). *Globalisation: To What End?* New York: Monthly Review Press.
– (1969). *The Age of Imperialism.* New York: Monthly Review.
Marglin, Stephen ve Juliet Schor (1990). *The Golden Age of Capitalism: Reinterpreting the Postwar Experience.* Oxford Clarendon Press.
Martin, Hans-Peter ve Harold Schumann (1997). *The Global Trap.* Londra: Zed.
McMichael, Philip (1996). *Development and Change: A Global Perspective.* Thousand Oaks, Calif.: Pine Forge Press.
Mead, Walter (1991). *The Low Wage Challenge to Global Growth.* Washington, D.C.: Economic Polity Institute.
Meiksins Wood, Ellen (1995). *Democracy Against Capitalism: Renewing Historical Materialism.* Cambridge: Cambridge University Press.
Morley, Samuel (1995). "Structural Adjustment and Determinants of Poverty in Latin America." Nora Lustig (der.), *Coping With Austerity: Poverty and Inequality in Latin America.* Washington, D.C.: Brookings Institution.
Morris, Morley ve Chris McGillion (1997). "'Disobedient' Generals and the Politics of Redemocratization: The Clinton Administration and Haiti." *Political Science Quarterly* 112 (3): 363-84.
Nelson, J. (1989). *Fragile Coalitions: The Politics of Economic Adjustment.* New Brunswick, N.J.: Transaction Books.
Novak, M. (1982). *The Spirit of Democratic Capitalism.* New York: Simon&Schuster.
O'Donnell, G. (1973). *Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism: Studies in South American Politics.* Berkeley: University of California.
O'Donnell, Guillermo, Philippe Schmitter ve Lawrence Whitehead (1986). *Transition from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy.* Baltimore: John Hopkins University Press.
OECD (1994). *The OECD Jobs Study: Facts, Analysis, Strategies.* Paris: OECD.
Offe, Claus (1983). "Competitive Party Democracy and the Keynesian Welfare State: Sources of Stability and Change." *Dados* 26 (1): 29-51.
Offe, Claus ve John Keene, der. (1984). *Contradictions of the Welfare State.* Londra: Hutchinson.
Omae, Kenichi (1990). *The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked World Economy.* New York: Harper Business.
Overloop, Norbert Van (1993). "Democracy and Liberty: For Whom?" *Cont-*

radictions 73 (Ocak): 87-105.

Patel, Surendra (1993). "Taming of Capitalism: The Historic Compromise." S.V. Desai Memorial Lecture, Ahmedabad. Mainstream. Yeni Delhi.

(1992). "In Tribute to the Golden Age of the South's Development." *World Development* 20 (5).

Petras, James ve Howard Brill (1985). "The Tyranny of Globalism." IDS workingpaper no. 85-3. Halifax: Saint Mary's University.

Philip, George (1993). "The new Economic Liberalism and Democracy in Latin America: Friends or Enemies?" *Third World Quarterly* 14 (3): 555-72.

Przeworski, Adam (1991). *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press.

– (1986). *Capitalism and Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Robinson, M. (1993). "Will Political Conditionally work?" *IDS Bulletin* 24 (1): 58-66.

Robinson, William (1996). "Globalization: Nine Theses on Our Epoch." *Montelibre Monthly*, Mart/Nisan.

Rostow, W.W. (1960). *The Stages of Economic Growth*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sau, Ranjit (1996). "On the Making of the Next Century." *Economic and Political Weekly* 31 (6 Nisan): 14.

Schumpeter, J.A. (1941). *Capitalism, Socialism and Democracy*. Londra: Allen&Unwin.

Shapiro, Svi (1990). *Between Capitalism and Democracy: Educational Policy and the Crisis of the Welfare State*. New York: Bergin and Garvey.

South Centre (1997a). *Foreign Direct Investment, Development and the New Global Economic Policy*. Cenevre.

- (1997b). *South Letter* 3-4 (29).

(1996). *Liberalization and Globalization: Drawing Conclusions for Development*. Cenevre.

Stephens, Evelyne-Huber (1989). "Capitalist Development and Democracy in South America." *Politics and Society* 17 (3): 281-352.

Strange, Susan (1994). *States and Markets*. Londra/New York: Pinter.

Third World Guide 95/96 (1996). Montevideo: Instituto del Tercer Mundo.

UNCTAD (1994, 1997, 1998). *World Investment Report*. New York ve Cenevre: UN.

UNDP (1992). *Human Development: Reports 1992*. New York: Oxford University Press.

UNIDO (1997). *Industry and Development Global Report, 1996*. Chapter One ("Globalization: Its Challenges and Opportunities for Industrial Development"), *Economia Politica: Trayectorias y Perspectivas* (Universidad A

utónoma de Zacatecas), 12 (Marzo-Abril 1997).
UNRISD (1995). *States of Disarray: The Social Effects of Globalization.* Cenevre: UNRISD.
US Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis (1999). *Balance of Payments. Transactions by Area* (4 Mart). Washington, D.C.
– (1994, 1999). *US Direct Investment Abroad. Capital Flows.* Washington, D.C.
Varman-Schneider, Benu (1991). *Capital Flight from Developing Countries.* Boulder, Colo.: Westview Press.
Veltmeyer, Henry (1999a). "Labour and the World Economy." *Canadian Journal of Development Studies* 20 (özel sayı).
– (1999b). *The Labyrinth of Latin American Development.* Yeni Delhi: APH Publications.
Veltmeyer, Henry ve James Petras (1997). *Neoliberalism and Class Conflict in Latin America.* Londra: Macmillan Press, New York: St. Martin's Press.
Waters, Malcolm (1954). *Globalization.* Londra/New York: Routledge.
Watkins, Kevin (1995). *Oxfam Poverty Report.* Oxford: Oxfam.
Woodward, David (1992). *Debt, Adjustment and Poverty in Developing Countries.* Londra: Pinter Publishers/Save the Children.
World Bank (2000). *World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty.* New York: Oxford University Press.
– (1988, 1990, 1991, 1993, 1995, 1997). *World Development Report.* Oxford: Oxford University Press.
– (1995). *World Development Report 1995: Workers in an Integrating World.* New York: Oxford University Press.
– (1994). *World Debt Tables, 1994/95.* Washington, D.C.: World Bank.
– (1992a). *Governance and Development.* Washington, D.C.: World Bank.
(1992b). *World Bank Structural and Sectoral Adjustment Operations, Report of the Operations Evaluation Department* (Haziran). Washington, D.C.: World Bank.
World Commission on Culture and Development (WCCD) (1995). *Our Creative Diversity.* Paris: UNESCO.

Bu kitap, birçok kişi tarafından küreselleşme olarak ifade edilen, fakat kitabın yazarları tarafından emperyalizm olarak adlandırılan kapitalist yayılma sürecinin, dünyanın pek çok bölgesini açlığa, yoksulluğa, ekonomik iflasa ve yıkıma sürüklediğini ve bu sömürüyü serbest pazar ve demokrasi adına meşrulaştırdığını gösteriyor. Öte yandan, küreselleşmenin aslında yeni bir olgu olmadığına, kapitalizmin tarihsel koşullarından kaynaklandığına, bu sürecin ardında kapsamlı bir sınıf projesinin yer aldığına ve bunu tersine çevirmenin mümkün olduğuna dikkat çekiyor. Yazarlar, emperyalizm ve pazar ilişkilerine karşı yeni bir alternatif oluşturmanın imkânlarını araştırıp, 21. yüzyılda bu oluşuma hizmet edecek ve toplumsal hareketlerin gelecek vizyonunu genişletecek somut öneriler sunuyorlar.

- Latin Amerika ve Avrupa-Amerikan Emperyalizmi
- Özelleştirme Labirenti
- Demokrasi ve Kapitalizm: Gergin Bir İlişki
- Emperyalizmin Hizmetinde Sivil Toplum Örgütleri
- ABD Emperyalizmi ve Narko-Kapitalizm
- ABD Hegemonyası: Latin Amerika'da Sağ-Kanat Strateji
- Emperyalizm Çağında Sosyalizm

James Petras
Henry Weltmeyer

kitaplar
çoğaldıkça
karanlıklar
azalacak!

ISBN 975-886836-5
9 799758 868369